DANT

DANTE ALIGHIERI

BOŽANSTVENA KOMEDIJA

P A K A O

PREVEO I PROTUMAČIO

Dr. ISIDOR KRŠNJAVI

TREĆE IZDANJE

UREŠENO S 32 SLIKE MIRKA RAČKOGA

Z A G R E B 1937

NAKLADA »TIPOGRAFIJE« D. D. ZAGREB

I.

Iza velike depresije na koncu dvanaestoga stoljeća trinaesto je ispunjeno duševnim i političkim borbama. Kad je papinstvo svladalo carstvo, pa onda samo palo u francesku ovisnost, izgledalo je, kao da je svijet izgubio uzde, te je nastao rat sviju proti svima. Feudalno se plemstvo borilo medju sobom, što iz pohlepe za proširenjem vlasti i za pomnožanjem imetka, što radi obiteljskih razmirica i krvne osvete. Gradjanstvo je ratovalo protiv plemstva, radi sigurnosti svoga života, imetka i prometa. U samim se gradovima borile stranke radi sličnih razloga, tražile su saveze u drugim gradovima, koji su se potom i sami medju sobom zaratili. Jedna stranka tjerala je drugu iz grada; razarali su jedni drugima kuće te imanja; slali jedni druge u siromaštvo i nevolju, a sami se bogatili.

U vrijeme borbe izmedju careva i papa ovi su bolje razumjeli duh vremena, pa su se združili s gradjanskim pučkim strankama protiv carske prevlasti, koja je nastojala slomiti i feudalno plemstvo i pučane, da sebi stvori izjednačeno mnoštvo jednakih, neoboružanih, oporezovanih podanika.

Pape su bili dovoljno jaki, da u savezu s gradjanstvom i velikim dijelom plemstva obore carstvo, ali nisu bili dovoljno jaki, da ujedine cijelu Italiju u jednu narodnu, dobro uredjenu i upravljanu državu. Oni su pače to jedinstvo spriječili tim, da su na jugu Italije i u Siciliji utemeljili posebnu vazalnu državu, te ju predali u vlast franceskoj snažnoj kući Anžuvinaca, koji su doskora preuzeli zadaću Hohenstaufovaca gledom na feudalno plemstvo. Slomili su mu prevlast te su dotjerali ideju moderne, centralistične, jedinstvene države. No čim su Anžuvinci postali previše jaki, pape su i njihovu vlast slabili gdje su mogli, jer su oni težili za vrhovnim gospodstvom svijeta. Podlogu za to gospodstvo mislili su naći u Italiji, gdje su nastojali osnovati, učvrstiti i proširiti posebnu vlastitu državu, kojom su neposredno vladali. Tim su stvorili novu zapreku narodnom jedinstvu.

Francezi su u tom sretniji bili; oni su u dugoj borbi protiv Engleza došli prije do osjećaja narodnoga solidariteta, pa su pomoću narodnoga svoga svećenstva učvrstili kraljevsku vlast i širili ju sve više, a kraljevstvo je ujedinilo narod.

Dok se je vodila borba izmedju cara i pape nazivali su se pristaše carevi Ghibellinima, a papini Guelfima.

Odakle su ta imena, ne zna se pravo. Vjerojatno je, da su njemačkoga podrijetla. Pristaše Otona IV. iz kuće Welf, nazivali su se strankom Welfovom ili Welfovci, a jer su Talijani iz Welf načinili Guelf: Guelfovci. Pristaše Otonovih protivnika nazivali su se po gradiću Waiblingen, u talijanskoj izopačenoj formi: Ghibellini. Drugi kažu, da su se dvije obitelji zvali Guelf i Gibel. Treći vele, da su Arapi u Siciliji ime »Hohenstaufen« prevodili u Gibello. Oznaka Guelf i Ghibellin za pristaše pape i cara nije točna. Dogadjalo se, da su Guelfi bili protiv pape, a da se je papa s Ghibellinima složio protiv Guelfa.

Često su čisto lokalne i obiteljske stranke poprimile ta imena, a katkad su se političke stranke plemstva i pučanâ pod imenom Guelfa i Ghibellina borile za svoje ciljeve bez obzira na papu i cara.

Svuda, gdje je bilo borbe, bilo je prema tomu i Guelfa i Ghibellina, pa su ta imena postala tako strašna i zazorna, da su u Italiji pričali, e su dva vraga Gibel i Guelf došli na svijet, da ljude zavade.

Kad je car mironosac Henrik VII. Luksemburžac došao u Italiju, nije ispočetka htio čuti ni za jedno ni za drugo ime. Dante je bio iz Guelfske obitelji, pa je ispočetka uz Guelfe pristajao, jer je branio autonomiju Firenze protiv cara; no kad je nastala pogibelj za tu autonomiju od strane pape, onda je pristajao uz Ghibelline. Napokon se digao na više stanovište, pa je tražio politički ideal u harmoničnom sudjelovanju svjetske i crkvene vlasti oko općega pravednoga mira i poretka. Car da bi imao vladati svjetovnim, a papa duševnim životom. Rimsko svjetsko gospodstvo i rimski svjetski mir, »pax Romana«, bio mu je uzorom, za kojim je svijet trebao težiti. Budući da ih je bilo malo, koji su se do tako visoka gledišta uzvinuti mogli, izjavio je napokon, da je on stranka sam za sebe.

Kraj najteže borbe i razrovanih političkih prilika, duševni je pokret u XIII. stoljeću dubok i svestran; kraj najvećega sjaja papinske vlasti: temelji su Crkve do dna uzdrmani; kraj najfinije trubadurske galanterije: žene uistinu žive u vrlo skučenoj kućnoj stezi; kraj najuzvišenije poezije: širi se prostaštvo i raskalašenost; kraj primjerâ nadčovječne požrtvovnosti: svuda se razbija i otima; kraj najvećega sjaja u odijelu i kraj veličanstva gradjevina: najveća nečistoća u kućama i na ulicama; kraj najveće slobode znanosti: lomača; kraj najgadnije perverznosti: najčistiji primjeri askeze.

U ovo je doba sve veliko i preko mjere običnih ljudi: gradjevine, slike, državnici, filozofi, sveci, heretičari, dobrotvori i zločinci.

Sred tolikih duševnih, socijalnih i političkih struja osobito se ističe plemenita nauka Sv. Joakima da Fiori i franjevački pokret. Jedan i drugi traže izlaz iz užasnoga meteža. Joakim u mističnoj nadi na novoga spasitelja, Duha Svetoga, a Sv. Franjo u povišenom, žestokom osjećaju ljubavi za sve Božje stvorove.

Sve što je u XIII. i prvoj četvrti XIV. stoljeća mislilo, osjećalo i radilo, sva ljepota i sva strahota, sve težnje, radosti i patnje odsijevaju se u Danteovoj Komediji. U XIV. stoljeću prozvaše ju »morem mudrosti« i »božanstvenom«. Uistinu mogli su je s pravom nazvati i morem ljubavi i mržnje, morem sreće i nesreće, morem radosti i boli, morem najuzvišenijih i najstrašnijih osjećaja ljudskih. Danteova Božanstvena Komedija historijska je slika njegova doba u savršenom pjesničkom obliku.

Najjače izbija iz Danteovih divnih stihova velika serafijska ljubav. Nisu ga bez razloga nazvali franjevačkim pjesnikom.

II.

Alighieri bijahu stari plemeniti gradjani Firenze.

U svojoj Komediji Dante ne spominje niti jednom riječi svoga oca, a o majci, kroz Vergileva usta, veli samo: Blago onoj, koja te začela!

Po svojem političkom mišljenju bijahu Alighieri pristaše guelfske stranke. Iza poraza kod Montaperti-a, septembra mjeseca 1260., moradoše fiorentinski Guelfi poći u progonstvo. Moguće je, da je Alighieri-u, Danteovu ocu, kao prostom i neznatnom pristaši stranke, bilo dopušteno da ostane u gradu; ili da je njegova žena Bella, Danteova majka, smjela da se povrati u grad još prije nego je pobjeda kod Beneventa g. 1266., prognanicima otvorila vrata Firenze. Nema potom sumnje, da se pjesnik rodio u Firenzi i da mu je ime Dante, pokraćeni oblik od Durante, bilo nadjenuto na krštenju u lijepoj krstioni Sv. Ivana (bel san Giovanni), gdje se nadao, da će na svoju glavu postaviti i pjesnički lovor.

Malo se za sigurno zna o Danteovim prvim naucima. Iz dijela i žive riječi Brunetta Latini-a crpao je korisnih pouka, savjetâ i uputâ, što sve ostavi duboke tragove u njegovoj duši, kako to dokazuje i onaj ganutljivi susretaj u Paklu, ali je izvan svake sumnje, da Brunetto Latini nije bio Danteov učitelj u pravom smislu riječi. Upućen, kao i svi ostali njegovi vršnjaci, na učenje gramatike, imenice latinskoga jezika, mladi Dante stade s osobitim interesom čitati latinske klasike, koji su se tada učili u školama, a u prvom redu zavoli Virgila i radi savršene forme i radi nježne poezije. S osamnaest godina Dante je već znao pisati u stihovima. Uz ljubavne pjesme talijanskih i franceskih pjesnika, marljivo je čitao i filozofska djela i viteške romane, nalazeći u prvima zgodne hrane za svoj ozbiljni i strogi duh, a u drugima za živu svoju maštu. Bez sumnje bit će on učestvovao u viteškim igrama, u lovu, u veselim sastancima ostalih mladih odvjetaka prvih i najuglednijih obitelji grada. Zanimala ga takodjer glazba, pjevanje, ples; vježbao se po svoj prilici i u risanju. Sigurno je, da je još prije godine 1288. pohadjao visoku školu u Bolonji, premda nije polučio nikakov akademski čin.

Najvažniji dogadjaj u mladosti, dapače u cijelom Danteovu životu, njegova je ljubav za Beatriču. Bijaše tek navršio 9-tu godinu života, kad pogled Beatriče, koja bijaše jedva prekoračila 8-mu godinu, probudi u njegovoj duši nedužnu simpatiju, nevinu, nježnu ljubav. Devet je godina zatim ugleda jednoga dana na ulici. Bijaše čarobna u bijeloj svojoj opravi, u sjaju svoje nevinosti. Bacivši plašljiv pogled na njega, čedno ga pozdravi. U duši se 18-godišnjega mladića rasplamti uzvišena ljubav, koja druge težnje nije poznavala nego pozdrav one krasotice, a koja nikada nije bila uzvraćena. Onaj pozdrav opajaše mladenačku njegovu dušu, napunjaše ga samilosti i ljubavi za sve stvorove, pače i za neprijatelje: bijaše za njega izvorom svakoga blaženstva. Ljubav gospodovaše svakim njegovim činom, svakom njegovom misli; gotovo zavidjaše onima, koji Beatriči bijahu uvijek blizu, a u mašti slikajući njezine čare, izgaraše od želje, da je vidi. Dante na svaki način nastojaše, da nepozvanim očima sakrije predmet ove ovako nježne ljubavi i za to se pretvaraše, kao da gine

i uzdiše za druge gospe, čineći od njih zaslon istine, schermo de la veritate. U tom hinjenju podje tako daleko, da je to dalo povoda raznim naklapanjima, a Beatriče mu uskratila pozdrav.

Lišen toga blaženstva, Dante pade u dubok očaj. Nego njegova se ljubav malo po malo pretvara u žarko obožavanje ljubljene osobe, koja u njegovoj pameti postaje sve sličnija andjelu. Od sada je sva pjesnikova radost, njegovo veselje i blaženstvo u hvaljenju svoje gospe, u pravom shvaćanju njezinih uzvišenih vrlina; on je nekako apostol i svećenik ovoga novog božanstva. Ova se promjena dogodi oko 1287. Dante se nekako umiri i u tom ga nadzemnom miru stigne najteži udarac: Beatričina smrt, mjeseca juna 1290.

Pjesnik bijaše beskrajno nesretan, njegova se nutarnja bol odražavala na njegovu licu tako jasno i silno, da se na taj pogled ganu neka plemenita mlada i vrlo lijepa gospa, te mu stade iskazivati toliko sućuti i samilosti, da je Dante osjećao ne samo utjehe, već i radosti, kad bi je ugledao te s toga stade za njom uhadjati. To bijaše 1291. U to se ljuti boj zametne u njegovu srcu izmedju uspomene na Beatriču i novog osjećaja, što malo po malo postajaše ljubav. Pobijedi napokon u njemu stara ljubav, iz srca mu nestade svake sklonosti za donnu gentile, dapače i njezina slika potamni u njegovoj duši, tako da tu gospodovaše jedino i neograničeno uspomena na Beatriču.

Ovi se ljubavni doživljaji odrazuju u lirskim pjesmama, što ih je Dante u ono doba ispjevao.

Prvi sonet, ispjevan 1283., sadržava pripovijest simbolična vidjenja, u kojem je pjesnik htio prikazati, kako se je zaljubio, te je po tadanjem običaju zatražio tumačenje toj viziji od glasovitih tadašnjih rimatora.

Pjesnici, na koje se Dante obratio, pokušaše da protumače viziju i odgovoriše mu; jedan od prvih Guido Cavalcanti. Tako udje mladi Dante u krug firentinskih pjesnika. Prijateljstvo s Cavalcanti-em, koji bijaše dobom stariji, u velike se doimaše početnika. U Guida bijaše tolika aristokratičnost uma i duha, tako fin osjećaj umjetnosti, tako duboko uvjerenje o sebi, da se je mladi pjesnik potpuno prepustio njegovu utjecaju slijedeći njegov primjer, primajući njegove savjete. Tragove tog odnošaja lako je naći u prvim Danteovim pjesmama, u kojima se susretaju gotovo isti pjesnički elementi kao i kod Cavalcanti-a. Nego brzo se Dante otrese svakoga tudjeg utjecaja i podje svojom vlastitom stazom. Njegova se lirika u izražavanju čuvstava i osjećaja uzdigne do neobične naravnosti i rijetke umjetničke savršenosti. Nuovo stile, inauguriran od Guida Guinizelli-a, usavršen od Guida Cavalcanti-a, nadje svoga najizrazitijega predstavnika u Danteu.

Do najvišega se savršenstva vinu Danteova lirika, kad odluči da predmetom svojih pjesama učini samo ono, što je bilo loda di quella gentilissima, i onda spjeva onu glasovitu kanconu: »Donne che avete intelletto d'amore«.

Ova je kancona u povijesti Novoga stila početak perijode nazvane novi slatki stil (dolce stil nuovo). Svaki izraz u ovim sonetima pobudjuje u duši čitatelja mnoštvo novih prije nepoznatih osjećaja; Beatriču gotovo vidimo pred

našim očima u njezinoj konkretnoj idealnosti, iako nam nije moguće uhvatiti njezine materijalne orise.

Bijaše se u Danteovu srcu tek ugasla simpatija za donnu gentile, kad on odluči da u jedno sakupi i objasni svoje ljubavne pjesme. Tako bude 1292. ili malo kasnije sastavljena Vita Nuova, nježna autobiografična knjižica u stihovima i prozi, a posvećena Guidu Cavalcanti-u, koga Dante nazivaše prvim od svojih prijatelja. U ovu zbirku ne udjoše sve Danteove mladenačke ljubavne pjesme, koje se direktno ili indirektno ticahu Beatriče, već samo one, koje prema osnovi djela odgovarahu zamišljenoj glorifikaciji Beatriče.

Proza, ako se izuzmu neke digresije retorična ili književna karaktera, cilja na to, da pokaže u kakovom su duševnom stanju i pod kojim su okolnostima nastale pjesme, tako da je podredjena pjesničkim sastavcima, te je kao nit, što skupa veže cvijeće, malo po malo niklo i rascvalo se tijekom njegova mladenačkog života. Odatle i naslov knjige Vita Nuova, što baš i znači Mladenački život.

U ovoj knjizi igra osobitu ulogu forma vizije i broj devet. Viziju upotrebljava pjesnik, da nam predoči uzrujanost svoje mašte, a često povraćanje broja devet tumači pjesnik tako, da je Beatriče taj broj, pravo čudo, kojemu je korijen Trojstvo. Ovako uzrujana pjesnikova mašta preobličuje realnost te nas prenosi u neku idealnu sferu, gdje nam često nije moguće uhvatiti tragove realnosti.

I baš je s ovog uzroka nastala teška književna prepirka: da li je Beatriče u Mladenačkom životu zaista realna osoba. Mnogi odgovoriše niječno na ovo pitanje tvrdeći, da ništa ne priječi, da se pristane uz Izidora Del Lungo, koji misli, da je brak Beatriče sa Simom dei Bardi bio jedan od onih mnogih političkih brakova, kako su se u ono doba često sklapali. Djece nije imala; ili se bar čini, sudeći po nama poznatim dokumentima, da ih nije imala. Sigurno je svakako, da Danteova ljubav za nju nije nimalo poremetila njezinu bračnu sreću.

Nije pak nikakovo čudo, da je Dante ljubio udatu ženu i pjevao joj pjesme. Idealna i mistična ljubav onih pjesnika imajući svoj izvor u viteškoj ljubavi, bijaše potpuno tudja bračnim osjećajima, niti mogaše doći u sukob s njima radi njezine naravi i radi ideje onih vremena.

Paralelno s ovim razvilo se i pitanje o bivstvu donne gentile ili pietosa, u kojoj većina komentatora nazrijevaju realnu osobu, i ako ne mogu da navedu ni njezino ime. Više nego istinitu i živu ljubav za donnu gentile osjećao je Dante za nju neku prolaznu simpatiju. Medjutim je izvan svake sumnje, da je Dante osim ljubavi, opjevane u Vita Nuova, imao u svojoj mladosti i druge ljubavi. Ovoj ljubavi, s koje Beatriče kori Dantea u Raju Zemaljskome, Pur. XXX., 121, 145, XXXI., 34, 59, zahvaljuje svoj postanak niz lirskih pjesama, koje se bitno razlikuju od onih, što smo do sada razmatrali, a čiji je osobiti karakteristikon ponovno spominjanje riječi pietra, tako da su bile i nazvane pietrose. U njima se pjeva čisto sjetilna ljubav. U talijanskoj je lirici malo pjesama, koje bi se mogle sa žara osjećaja i jakosti izraza postaviti uz bok ovim pjesmama. I forma je ovih pjesama neobična: nema u njima onoga tihog, strogog načina pjevanja, ne prikazuje se više slatko

pramaljeće, već se u neobičnim, jakim izrazima slika strogost zime. I dok u ostalim Danteovim pjesmama nema traga slikanju čara realne ženske ljepote, u ovim se potanko govori, uz aluzije mjesta i vremena, o zamamnosti ženske ljepote. Dante jasno i bistro očituje silnu svoju želju, da bi njegovom postala ova hladna žena, koja se prama njemu pokazuje okrutnom, ovdje susretamo onaj u provencalskoj literaturi obični kontrast izmedju mraza i studeni zimske i plamtećega pjesnikova srca. Proljeće će se opet povratiti, ali će srce njegove »pargolette« biti uvijek hladno.

Na ovu se pargolettu odnose i Beatričini ukori Danteu u Zemaljskom Raju, Pur. XXXI., 58, 60, ali se uzalud kušalo otkriti, tko li je ova pargoletta. Riječ pietra cilja možda na neku Pierinu, ali je takodjer moguće, da je pjesnik mislio samo na njezino tvrdo, okrutno srce, i s toga uzeo tu riječ. Takodjer nije moguće za sjegurno utvrditi, kada se ta ljubav porodila u pjesnikovoj duši i koliko je trajala. Jedino se može reći, da sudeći po sili tu izražene strasti, pjesnik je morao biti već istupio iz prve mladosti.

U ovo doba pada i Danteovo intimno prijateljstvo s Foreseom Donati-em, koji je umro koncem jula 1296. Forese bijaše brat Pikarde i Korsa Donati-a, a s Danteom ga spajaše usko prijateljstvo, kako dokazuje onaj usrdni razgovor na predzadnjem kružnom tavanu Čistilišta, Pur. XXIII., 37/133; XXIV., 1/15, 73/93. Dante oplakuje nerazboriti život proveden s prijateljem u raskalašenosti, a ovaj se oštro obara na besramne firentinske žene, na njihov način odijevanja, hvali ljubav i nevinost svoje Nelle, i oba se s pohvalnim riječima sjećaju dobre Pikarde.

Imamo šest soneta, tri Danteova, tri Foresova, koji se odnose na ovo doba. Dante grdi prijatelja radi siromaštva njegove obitelji, prekorava ga s proždrljivosti i predvidja, da će kao lupež svršiti svoj život u tamnici. Forese mu prigovara poradi očeve sramote, šalje ga u bolnicu, nazivlje ga podlim stvorom. Ovi se stihovi mogu smatrali šalom, i ako najgore vrsti; ali ne valja zaboraviti, da je srednji vijek i u svojim šalama bio suıov i neotesan. Baš s ovih soneta kori Cavalcanti svoga prijatelja u jednom odviše sjetnom sonetu, koji ovako počinje:

I' vegno il giorno a te infinite volte,
e trovoti pensar troppo vilmente,
allor mi duol della gentil tua mente,
e d'assai tue virtù che ti son tolte...

S Foresovom smrti prestaje ova perijoda razuzdanosti. Čini se, da se je Dante ove iste godine, 1296., oženio, a ne tek poslije Beatričine smrti, kako pogrješno pripovijeda Boccaccio. Za ženu uze Gemmu, kćer Manetta Donati-a, iz dobro poznate plemićke obitelji. Otac joj bijaše u rodu s Corsom Donati-em, a majka Marija iz obitelji Galli. Da li je ovaj brak, koji je prema tadanjim prilikama bio više brak konvencijonalnosti nego ljubavi, bio sretan, ne može se ustvrditi, ali se opet ne može pristati uz Boccaccia, koji veli, da je Gemma Danteu ogorčila život. Ljuta se krivica čini Gemmi, što joj se kao dokaz nikakove ljubavi prema Danteu predbacuje, da nije s mužem pošla u progonstvo. Nije pošla, jer se morala starati za prehranu

i odgoj svoje djece te da spasi svoj miraz i od Danteova imetka, što se je spasiti dalo. Dok je s dječicom u Firenzi kojekako životarila, u progonstvu bila bi s njima skapala od gladi, jer bi Dantea sprečavala, da bar sebi nadje utočište.

Iz ovoga braka potekoše dva sina, Jakopo i Petar, i dvije kćeri, Antonija i Beatriče. Barem samo za njih imamo sigurnih vijesti. Sinovi ostaviše časno ime u povijesti književnosti; Beatriče umre u samostanu Sv. Stjepana dell' Uliva u Ravenni, kamo joj Boccaccio po nalogu bratovštine Or San Michele odnese jednu potporu.

Danteove obiteljske tradicije, navade i zakonski propisi grada, ljubav za rodjenom grudom i za općinom, ista njegova narav sklona radu, sve ga to potaknu, da služi domovini.

Kod Campoldina, 15. juna 1289., borio se u prvim redovima guelfske vojske protiv Aretinaca a malo kasnije, augusta 1289., učestvova u ekspediciji Firentinaca, koji Pizancima oteše utvrdjenu Capronu.

Prvi dokumenat, koji se odnosi na političku djelatnost Dantea, jest onaj, u kojemu je spomenut kao član specijalnoga Vijeća kapetana del popolo, i to za polugodište od 1. novembra 1295. do 30. aprila 1296.

U Firenzi bijahu tada četiri Vijeća, i to dva, specijalno i generalno, del Podestà, i dva takodjer, specijalno i generalno, del Capitano del Popolo. Zatim je bilo Vijeće dei Cento, utemeljeno nekako 1289., koje imaše zadaću da unapred vijeća o novim troškovima. Svaki je član jednog od ovih Vijeća stajao u službi šest mjeseci, ne mogaše istodobno biti članom dvaju ili više Vijeća, a u isto Vijeće mogaše biti izabran tek šest mjeseci nakon istupa iz tog Vijeća. I Vijeće dei Capi di Arte ili Dapitudini bijaše političko tijelo. Šestorica priorâ, uvedenih 1282., kojima bi 1293. pridodan i Gonfaloniere, izmijenjivali su se, redom dva i dva, svaka dva mjeseca. Od slučaja se do slučaja odredjivao novi postupak za izbor priorâ.

Teška bijahu ta vremena. Obijest magnatâ nastojao je obuzdati ustavom Giano della Bella.

Ordinamenti della Giustizia bijahu 1293. sankcijonirali pobjedu puka nad velikašima stavljajući ih pod iznimne zakone i krateći čast priora ili gonfaloniera onima, koji ne bijahu članovi kakova ceha. Guelfski velikaši, željni vlasti kao i Ghibellinci, kako su prije nahuškali puk protiv svojih takmaca, tako sada nijesu htjeli, da se puk osili i ojača na njihovu štetu. Valja pred očima držati, da su se u Danteovo vrijeme nazivali Guelfi i Ghibellini takmaci za prevlast u općini prema tome, da li su se oslanjali na papu, Guelfi; ili na cara, Ghibellini, imajući medjutim uvijek pred očima svoj vlastiti interes. U Firenzi se tijekom vremena borba izmedju velikaša pretvori u borbu izmedju velikaša i puka, koji, vodjen Gianom della Bella, skuči velikaše pod Ordinamenti i slomi njihovu prevlast. Intervencijom Bonifacija VIII. pristade puk, iako nerado, na reviziju tih Ordinamenti 6. jula 1295., uslijed česa mogahu i velikaši postati priori ili gonfalonieri.

ako se upišu u jednu od 7 viših Arte, u kojima se grupiraše tako zvani Popolo grasso; ili u jednu od onih pet nižih Arte, kojima bijaše 1293. dopušten pristup na vladu.

Dante, protivnik svakoga nasilja, svakako je rado vidio reviziju u Ordinamenti, te se upisa, možda odmah poslije te revizije u ceh liječnikâ i ljekarnikâ, tako da je 14. decembra 1295. bio poslan kao jedan od savii u Vijeće delle Capitudini, da ustanovi postupak za izbor nove sinjorije. Istoga dana, kad je izlazio iz Consiglio del Capitano, 30. aprila 1296., bude izabran u Consiglio dei Cento, čiji su članovi morali plaćati barem 100 lira poreza. U tom je vijeću, 5. maja 1296., govorio u prilog savezu sa susjednom Pistojom, koja se iz straha pred svojim tiranima htjela staviti pod okrilje firentinske sinjorije. Trebat će sada da prodju četiri godine, dok naidjemo na drugi kakov spomenik, koji će nam štogod govoriti o direktnom Danteovu sudjelovanju u politici. Kroz to se vrijeme stranačke borbe u Firenzi zaoštriše do skrajnosti.

Izmedju velikašâ bijahu dvije obitelji, koje su se osobito mrzile: Cerchi i Donati. Prvi, došavši u grad iz okolice, domogoše se u relativno kratko vrijeme tako silna bogatstva, da su mogli kupiti palače grofova Guidi; drugi su plamtili onom starom pohlepom za vlasti, koja bijaše već od 100 godina njihove predje nagnala u gradjanske borbe. Blizina kuća i posjeda bijaše spočetka izvor prijateljstva, a kasnije povod trvenju izmedju jedne i druge obitelji. Corso Donati uze za ženu jednu od Cerchi-a, koja medjutim skoro zatim umre. Razna pitanja privatna interesa učiniše, da je medju mladjim članovima jedne i druge obitelji došlo najprije do prepiraka, zatim do sukobâ, prijetnjâ i napokon do javna umorstva. Ove privatne zadjevice i borbe poprimiše skoro politički karakter. Cerchi se priključuju puku, pristaju i brane ustav, Ordinamenti della Giustizia; Corso Donati, predstavnik nezadovoljstva u redovima velikaša protiv tih pučkih zakona, gleda i na svaki način nastoji da sruši obitelj Cerchi-â, i s njima prevlast puka. Kad se pak konservativni elementi Pistoje postaviše pod okrilje pučke vlade u Firenzi, njihovi se protivnici okupiše oko Donati-a, i tako one dvije protivničke stranke u Pistoji prenesoše svoja zlokobna imena u Firenzu, gdje Cerchi i pristaše tadanjega stanja nazvaše Biancini, Bijeli, dok se Corso Donati i njihovi se prijatelji prozvaše Neri, Crni. Papa, da se je držao guelfske tradicije, bio bi morao braniti puk protiv nasilja tirana, ali učini baš protivno: postavi se uz Donati-a i njegovu stranku, jer se njihovom pomoći nadao postati gospodarom Firenze, kako se čita u jednom dokumentu, te se odnosi na vladanje ovoga pape, gdje je pisano: Papa Bonifacius volebat sibi dare totam Tusciam. Za istim su ciljem išli Inocencije III. i Nikola III., ali baš kad su mislili, da u svojim rukama imaju firentinski puk, on im iz ruku uzmicaše kao jegulja. Nego sada bijaše sloboda naroda zaista u velikoj pogibelji.

Kako je u to vrijeme, usprkos ovih neprestanih nutarnjih trvenja, razmirica i borbi, Firenza bila bogata i do kojega se stepena blagostanja bila podigla, dokazom je činjenica, da su baš u razdoblje od 1295. do 1298. bili sagradjeni oni veličanstveni spomenici: crkva Santa Croce i Santa Maria del Fiore, te glasoviti Palazzo Vecchio.

Istodobno se i grad toliko proširio, da je trebalo porušiti stare bedeme i sagraditi nove.

Nasilje Donati-a i njegove stranke potjera Dantea u kolo Bijelih, koji su branili prava puka. Za obranu ovih prava žilavo se takodjer zauzimahu dva tada veoma odlična pravnika Palmieri i Lapo Saltarelli.

Aprila mjeseca 1300. otkri Lapo Saltarelli urotu protiv grada; začetnici te urote bijahu tri Fiorentinca, koji su tada boravili u Rimu na papinskom dvoru a i papa bijaše tu upleten. Razjareni gradjani dadoše priorima slobodne ruke, da protiv urotnika zametnu proces, koji se, usprkos raznih makinacija sa strane pape, tako svrši, da su bili osudjeni na globu od 2000 lira svaki i da im se odkine jezik. Osudjeni se obrate na papu, ovaj posla oštro pismo sinjoriji, koja ipak ne popusti. U takovoj uzrujanosti duhova dodje 1. maja 1300. do sukoba izmedju pristaša Cerchi-a i Donati-a; na plokati pred crkvom Sv. Trojstva i poteče krv.

Malo dana kasnije, 7. maja, stupi Dante pred Vijeće u San Geminianu kao poslanik svojega rodnoga grada. Dolazio je s pozivom općini, da pristupi izboru novoga kapetana guelfske lige. Vijeće San Geminiana prihvati poziv i u svoje doba posla svoje odaslanike. Ovo je bio znamenit diplomatski uspjeh jer su tad i drugi gradovi pristali uz firentinske Guelfe.

Bonifacije medjutim je bdio. Dok s jedne strane kori Firentince te im prijeti, da će svake obaveze lišiti njihove dužnike i da će dopustiti, da firentinski trgovci budu po cijelom svijetu orobljeni i opljačkani, piše s druge strane Albertu Austrijskom i traži od njega carsku investituru nad Firenzom, a franjevca kardinala Mattea d'Aquasparta šalje u grad, prividno da umiri boreće se stranke i uspostavi red i mir, u istinu pak, da njemu u prilog izrabi tadanje stanje. Uzalud se kardinal trudio, da se dočepa vlasti, uzalud je oko toga radio, da se za izbor novih priora prihvati izborni postupak, što ga je on predložio a po kojem se nadao, da će na vladu doći njemu odani ljudi. Odlazeća sinjorija dade izabrati sebi poćudne nasljednike, izmedju kojih bijaše i Dante, koji s izabranim drugovima nastupi svoju službu 15. juna 1300. Novi priori odmah izjaviše, da primaju i potvrdjuju osudu izrečenu od prošle vlade protiv onih triju urotnika, čime kardinalu odmah jasno i bistro pokazaše, da će najodlučnije braniti slobodu grada od ma kojeg uplitanja izvana. Medjutim uoči Sv. Ivana Krstitelja, 23. juna, novi nemiri buknuše po ulicama gradskim i krv poteče iznova. Sinjorija zatraži i dobi punovlast, da radi po svojoj najboljoj uvidjavnosti. Posljedica toga bijaše, da su morali u progonstvo poglavice i jedne i druge stranke. Medju prognanim Bijelima bijaše i najintimniji Danteov prijatelj Guido Cavalcanti, koji podje u Sarzanu. Bijeli ostaviše odmah grad, ne tako Crni i Donati, kojima htjede kardinal pomoći. Ovaj bijaše potajno pozvao iz susjedne Lucce vojsku. Pothvat mu gotovo uspje, ali sinjorija, još na vrijeme obznanjena, spremi se na obranu, na što i Crni s Donati-em prvih dana jula ostaviše grad.

Dante i njegovi drugovi istupiše iz službe 14. augusta 1300., a nova sinjorija pozva odmah natrag Bijele, koji su bili konfinirani u Sarzani, jer su trpjeli od malarije. Guido Cavalcanti, koji u jednoj sjetnoj baladi bijaše izrazio slutnju skore smrti

odmah se povrati, ali ga već 18. augusta spustiše u grobnice Santa Maria del Fiore. Dante oćuti tešku bol s gubitka svojega prijatelja, čiju smrt bijaše indirektno skrivio. Ovoj se boli pridružiše i optužbe Crnih, koji se još ne bijahu povratili iz progonstva, a krivicu toga pripisivahu Danteu.

Dok se to dogadjalo u Firenzi, u Rim su hrlili hodočasnici iz cijele katoličke Evrope, da budu dionici jubileja, što te godine bijaše proglasio Bonifacije. Nije lako sebi predočiti sliku što tom prilikom pružaše Rim. Klasična se metropola svijeta onda združila s katoličkom. Onda Giovanni Vilanni stade čitati rimsku povijest Livija, onda zamisli osnovu, da piše povijest svojega grada. Onda je Giotto freskima resio baziliku, a za ladju Sv. Petra crtao svoje kartone. Onda je Dante pred Lateranom i Vatikanom prignuo svoje čelo motreći ono kamenje, koje mu govoraše o prošlosti najslavnijega naroda na svijetu, uzdizao se do ideje jedinstvene slobodne Italije. A i papa osjećaše moć Rima i snovaše, kako da izvede svoje namisli, koje mu imadjahu dati u ruke silnu vlast. I pred takovim osnovama i razmatranjima sve drugo nestajaše: s toga nije htio oprostiti Sicilijancima, jer protivnici njegovih pomoćnika Anžuvinaca; s toga nije htio oprostiti Bolognezima, jer na putu njegovim visokim osnovama; s toga je morao uništiti Firenzu, da mu ne smeta kod izvadjanja njegovih odluka.

Te iste godine, 1300., stade Bonifacije ugovarati s Karlom Valois, bratom franceskoga kralja Filipa Lijepoga. Crni, koji su bili potajno o tom obaviješteni, skupiše se na sastanak u Santa Trinità, nešto oko polovine juna 1301., te poslaše papi stvoreni zaključak, da Karla pošalje u Firenzu. Sinjorija stade proganjati Crne.

14. aprila 1301. Dante je ponovno bio jedan od Savii, da odredi postupak za izbor nove sinjorije, a 28. istoga mjeseca bio je izabran nadglednikom kod izgradnje ceste San Procolo della Piagentina. Ova je izgradnja imala osobitu vojničku važnost, a jer se osim toga imalo još riješiti pitanje ekspropriacije kućâ i zemljištâ i uredjenja vodovoda, imaše i administrativno-politički karakter. Sjednica od 19. juna 1301. bijaše jedna od najvažnijih, u kojima je Dante ikad učestvovao. U toj se sjednici pretresalo o zahtjevu kardinala d'Acqusparta, koji je od sinjorije tražio, da mu stavi na raspolaganje 100 oboružanih konjanika. Dante je zastupao stajalište, da se taj zahtjev ima jednostavno odbiti. Budući se mnijenja nisu mogla složiti, bude to pitanje donešeno u uže vijeće, gdje je Dante opet govorio, da se kardinalov zahtjev odbije. Kod glasovanja bude ipak zahtjev kardinalov primljen, jer za nj je bilo 45, a protiv njega 32 glasa. Dantea nalazimo i u sjednici od 13. septembra, baš kad su se u Anagni-u dogovarali Karlo Valois, Bonifacije i kralj napuljski. Broj cehova, zastupanih na toj sjednici bijaše 21, a ne 12, kako do sada, što dokazuje, da se je došlo u susret svim željama najnižih pučkih slojeva, popolo minuto, koji su takodjer htjeli imati udijela u vladi. Leonardo Bruni misli, da je baš Dante oko toga poradio, da se Bijeli još uže priključe puku. Još je dva puta Dante govorio u Vijeću, i to 20. i 28. septembra, pak nikad više.

Karlo se Valois malo po malo približavao gradu. Bijeli izgubiše glavu, te mjesto da se spreme na obranu, zaključiše poslati papi odaslanstvo, da ga mole, da odustane

od svoje odluke. Medju poslanicima bijaše, kako Dino Compagni i mnogi drugi pripovijedaju, i Dante. Ovo je Danteovo poslanstvo jedno od najprepornijih pitanja u njegovu životu. Giovanni Villanni ne govori ništa o ovom poslanstvu, a s druge je strane teško i pomisliti, da bi sebi Dante utvarao, da će baš on postići štogod kod pape. Opaziti je svakako, da Villanni ne piše Danteovu biografiju, pak se s toga ne možemo čuditi, ako u njegovu pripovijedanju nalazimo neke netačnosti. Idući Dante u Anagni k papi pokaza i smionosti i odlučnosti, jer se nije ustručavao, da se za dobrobit svojega grada ponizi pred svojim neprijateljem i da se izvrgne očitoj pogibelji, a u slučaju neuspjeha, da na sebe navuče mržnju onih, koji ga za to poslanstvo odabraše.

Papa primi milostivo odaslanstvo firentinskih Bijelih. Dvojicu od njih otpravi kući nakon malo vremena. Dantea naprotiv zadrža kod sebe, budi da ga za sebe predobije, budi da svoje protivnike liši jednog od najuglednijih savjetnika.

Medjutim 1. novembra 1301. udje Karlo Valois u Firenzu, a s njime Crni, a s Crnima pljačkanje, palenje, ubijanje. Gdje je bio tada Dante? Zar o tom nije ništa znao? Zar se nije još na vrijeme mogao udaljiti iz Anagni-a? Tâ pitanja još nijesu definitivno riješena. Po pričanju Compagni-a i Bruni-a bio je Dante u to vrijeme još u Anagni-u, ali je općenito mišljenje, da to pričanje nije ispravno i da je Dante imao prilike i vremena, da se kući povrati.

Kad se promijenila sinjorija u Firenzi, zasjede na načelničku stolicu Cante dei Gabrielli iz Gubbi-a, uz pomoć pape i Karla. Koncem se novembra povrati u Firencu i kardinal d'Acquasparta, koji, sjećajući se doživjela neuspjeha, odluči da se osveti onima, koje smatraše glavnim povodom toga. Prodrijevši svojim prijedlogom, da se može postupati protiv predjašnjih priora, ako su u čem povrijedili opstojeći ustav, bude 18. januara 1302. proglašena prva, a 27. istoga mjeseca druga osuda. Ovom drugom osudom biše pogodjen i Dante. On ne bijaše tada u Firenzi, još prije osude bijaše se bijegom spasio od sigurne smrti.

Dante bude *Fama publica referente*, optužen s prevare, s primanja mita, da se je opro Bonifaciju, Karlu Valois i stranci Crnih te osudjen na globu od 8000 lira, na zaplijenu imetka, na izgon za dvije godine te pozvan, da se u roku od tri dana prikaže svojim sucima. Budući da se nije prikazao, bude 10. marta iste godine osudjen na smrt: *igne comburatur sic quod moriatur*. Ista sudbina zateče sve njegove drugove, koji su bili spomenuti u predjašnjim osudama. Kad se je Cante dei Gabrielli na ovaj način lišio svojih najljućih protivnika, uperi svoj gnjev i svoju osvetu na pristaše Cerchi-â, i ponovno uslijediše razne smrtne osude. Karlo Valois, zaplijenivši imetak ovih smaknutih gradjana, ostavi grad i podje u Siciliju.

Prognani se Bijeli odmah zajedno združiše u čvrstoj odluci, da se silom povrate u grad. Karakteristično je za prosudjivanje tadanjega mišljenja, da se nijesu ustručavali da sklope savez s protivnicima i neprijateljima Firenze, samo da dodju do svoga cilja. Dante se i Bijeli ne obratiše samo na Uberti-e, Ubaldine i njihove pri-

staše u Romagni, koji su takodjer stenjali od Bonifacijeva nasilja, već i na Pizance i Aretince, očito protivnike Firenze.

Firenza se spremaše na obranu. Kolovodje se protjeranih Bijelih sastadoše 8. juna 1308. u crkvi San Godenzo u Mugellu, da se dogovore s Ubaldinima, kojima se obvezaše nadoknaditi sve štete, što budu pretrpjeli uslijed ovog rata. Medju jamcima nalazi se i Dante, a uz njega Cerchi, Uberti, i mnogi drugi. Bologna, gdje su se Bijeli nalazili u velikom broju, bijaše središte svih ovakovih sastanaka. Po onome što pripovijeda Flavio Biondo bude Dante poslan u Forlì, da se sporazumi sa Scarpettom degli Ordelaffi, generalnim vodjom vojske, koju su kanili sakupiti, zatim u Veronu, da zaište pomoć od gospode della Scala, koji, jer u neprijateljstvu s markezima d'Este, podupirahu Bologneze. Sakupljena vojska krene marta 1303. protiv Firenze, ali bude hametom potučena kod Castel Puliciana, raspade se i tako propadoše mnoge nade.

Ovaj neuspjeh baci razdor medju prognanike, u medjusobnom opadanju, optuživanju i klevetanju gledaše jedan da svali krivicu na drugoga. Najgore prodje Dante. Na njega drugovi oboriše krivnju s neuspjeha i time ga prisiliše, da se od njih udaljio. Spočetka je možda teško podnosio tu nepravdu, ali napokon, raskinuvši svaku vezu s družinom »nezahvalnom, mahnitom i nemilosrdnom«, kako je sam nazivlje, učini mu se tek, da je slobodan, te ponosno mogaše kasnije o sebi reći:

. . . . a te fia bello
Averti fatta parte per te stesso,
(. . . Biti će dično, što si ostao stranka sam
za sebe. Raj. XVII. 69.)

Bologneški jedan književni spomenik od 18. juna 1303. izmedju imena onih 131 potpisanih, da plate pješačke i konjaniške najmljenike, ne nosi Danteova imena, premda se tu povraćaju imena, Cerchi, Adimari, Umberti, i još nekoji, koji zajedno s Danteom bijahu potpisali zaključak od San Godenza.

Isto je tako nesumnjivo dokazano, da Dante nije sudjelovao u pothvatu kod Lastre blizu Signa, 20. jula 1304., gdje opet Bijeli doživješe teški poraz. Nego ovdje treba posegnuti malo natrag. U Toskani se, iza poraza Bijelih kod Puliciana, još uvijek vojevalo, kadno se u Firenzi stadoše javljati novi protivnici Corsa Donati-a. Na čelu im stajaše Rosso della Tosa i grad je bio isto rascjepkan kao uoči intervencije Karla Valois. Neredi zauzeše takov oblik i tolik mah, da su Lukanci morali posredovati, da srede prilike. Nešto 16 dana držahu Lukanci svojom vojskom grad zaposjednut a papa Benedikt XI., nasljednik Bonifacija VIII., nadje se prinukanim, da marta 1304. pošalje u Firenzu kardinala Nikolu da Prato, da izmiri stranke. Njegova je misija bila, da provede opće izmirenje, da Bijelima postigne povratak u domovinu. Ali jer Bijeli bijahu zbog svojega drugovanja s neprijateljima grada došli na glas, da su Ghibellini, a kardinal je gledao, baš protivno od svojih predšasnika, da malo ponizi veilkaše, ostade njegovo djelovanje bez uspjeha. Kardinal pozva ipak u grad dvanaest od prognanika, da ih izmiri s gradjanima. Oni dodjoše, ali zbog

nastale pobune moradoše odmah pobjeći, a kardinal, komu nije uspjelo niti da uspostavi mir izmedju Pistojanaca i Pratežana, ostavi 4. juna 1304. Firenzu, udarivši je prije interdiktom i prokletstvom.

Nakon kardinalova odlaska postade razdor u gradu još veći, i 10. juna bukne onaj strahoviti požar, koji u prah i pepeo obrati sve kuće Cavalcanti-a i uništi gotovo cijelo središte Firenze. Na to Benedikt XI. pozva u Rim kolovodje i jedne i druge stranke. Medjutim bijaše kardinalu uspjelo da obnovi raspršenu romagnolsku vojsku, da nekako izmiri Pizance i Pistojance, tako da se svi, 1500 konjanika i 9000 pješaka, sakupiše blizu Lastra, kod Signa. Jedino ne dodjoše na vrijeme konjanici iz Pistoje. Bijeli odmah krenuše protiv Firenze, zaposjednuše gradska vrata, i bili bi gotovo prodrli u grad, da se gradjani nijesu snašli na obranu. Protjeraše iz grada prodrle Bijele, te goneći ih baciše u nered Bologneze, koji bijahu ostali kod Lastra, a ovi bježeći povukoše za sobom u bijeg i nadošle čete. Dantea tu ne bijaše i s toga mu veli Cacciaguida: (Raj. XVII.)

ella, non tu, n'avrá rossa la tempia,
(doskora će se njima, a ne tebi crveniti sljepočica.)

u kojim riječima ella se odnosi na Danteove drugove, od kojih kako već rekosmo, bijaše se odijelio.

Ovaj je poraz bio najstrašniji od svih, što ga pretrpješe Bijeli. Kad je pak Cavalcantima bio zauzet kašteo Stinche u Val di Grieve, sudbina je Bijelih bila za uvijek zapečaćena.

Medjutim bijaše Dante započeo svoja lutanja po Italiji. Neposredno iza poraza Bijelih kod Puliciana bio je u Bologni, ali se ne osjećaše sigurnim, jer tu bijahu oni, koji ga krivišе s pretrpljena poraza. Pošto je izišao iz Bologne, gubimo mu tragove, dok ga ne nadjemo u Veroni. Bijaše Bartolomej della Scala, kod koga je našao prvo zaklonište. I baš u grobnici gospode della Scala Bartolomejev spomenik nosi mješte nadpisa ljestve s orlom koje Dante spominje. Nakon Bartolomejeve smrti, 7. marta 1304., preuze vlast u Veroni sin mu Alboino, čovjek sasvim oprečan svojemu ocu, tako da je Dante bio prisiljen da zapusti tu inače gostoljubivu kuću.

Kad je Dante krenuo iz Verone, nastupiše za njega možda najgorči časovi njegova života. Ovaj bijedni prognanik, silom otrgnut obitelji, poznat samo malenoj četi odabranih duhova, do kojih bijahu doprle njegove lirike i Mladenački Život, morao je svega da pretrpi, dok je našao trajnu sklonost jednoga moćnog zaštitnika. Trebaše mu da svlada nepovjerenje, što kod mnogih političkih izgona pobudjuje sudbina čovjeka bez krova, osudjena na smrt, koji mogaše doduše biti nevina žrtva razuzdanih političkih strasti, ali i krivac, pustolov, te na ma koji način kompromitirati onoga, koji bi ga primio pod svoj krov. Iz ovoga perijoda, koji zaprema tri godine, nemamo sigurnih vijesti, koje bi nam mogle poslužiti, da pratimo Dantea na njegovu skitalačkom putu.

U takovoj duševnoj potištenosti upravi Dante na firentinski puk poslanicu, koja počimlje riječima: Popule mee, quid feci tibi. U tom pismu, koje se

žalibože izgubilo, ali koje je Leonardo Bruni, kancelar republike, u originalu čitao i od kojega nam sačuvao sadržaj, prognani pjesnik traži od svojih sugradjana, da ga natrag pozovu, jer da on nije narodu ništa skrivio; da se je udaljio od njegovih pravih neprijatelja; Bonifacije počiva u grobu; da su njegovi nasljednici tako rasrdjeni na Firenzu, da su je već nekoliko puta udarili interdiktom; da se je sam narod podignuo protiv Corsa Donati-a i same velikaše na novo obuzdao i skučio.

Sve, što je Dante iznio u ovoj poslanici, odgovaraše istini, ali su Firentinci motrili stvar sa drugoga gledišta te nijesu htjeli stvoriti precedens; osim toga grad se ne bijaše domogao mira, bunâ, pljačkanjâ, paljenjâ bijaše još uvijek, a Bijeli su neprestano prijetili novim navalama.

U žalosti se svojoj Dante dade na učenje. Beocijevo djelo De consolatione philosophiae bijaše ublažilo njegovu bol prigodom smrti Beatriče: Beocije ga sada pouči, kako će odoljeti udarcima sreće. I da svijetu pokaže, da zaslužuje bolju sudbinu, stade raditi oko djela Convivio, što imaše biti, kako sam reče, njegovim opravdanjem.

Već se u prvim riječima izražuje silna njegova želja, da se povrati u svoj rodni grad, a k tomu neka klonulost, duboka umornost: »Jer se tako svidjelo gradjanima Firenze, prelijepe i preslavne kćeri Rima, da me izbace iz preslatkoga njezinog njedra, na kojem sam se rodio i odgojio do napona svojega života i na kojem, s njihovom privolom, želim odmoriti izmoreni svoj duh i završiti dosudjeno mi vrijeme; lutajući sam išao kroz sve strane svijeta, kud se prostire ovaj jezik, gotovo prosjačeći, pokazivajući i protiv svoje volje udarce sudbine, te se obično ranjenom nepravedno u grijeh upisuje... I podlim sam se pričinio očima mnogih, koji možda, jer su o meni štogod čuli, pod drugim su me oblikom umišljali; pred licem kojih ne samo da ponizujem svoju osobu, već se i manje vrijednim pokazalo svako moje djelo, tako već sastavljeno kako i ono te se možda imaše sastaviti.« Ovim riječima kao da je Dante htio svijetu doviknuti: Gledajte samo, da li zaslužujem podlu osudu, da li sam takov, da moram pogibati u tami i mukama.

U Conviviu se pokazuju plodovi Danteovih nauka započetih nakon Beatričine smrti; pokazuje se njegovo duboko poznavanje pjesnikâ, filozofâ, astronomâ, gramatičarâ, matematičarâ i pravnikâ. Nema sumnje, da je to djelo napisao ili barem zamislio u Bologni, jer mu inače ne bi bilo moguće doći do svih onih knjiga, koje u tu svrhu trebaše. Moguće je takodjer, da je Dante u to doba privatnim poučavanjem u Bologni gledao da nekako poboljša svoje nepovoljno materijalno stanje. Neki Ubaldo da Gubbio u svojem se Teleutelogiumu, što je napisao 1326., hvasta, da je u svojoj u Bologni sprovedenoj mladosti imao Dantea za učitelja.

Iz prilike što Dante spominje u Conviviu Alberta Austrijskoga, IV., 5, i Gherarda da Camino, IV., 14, zaključuje se, da to djelo nije bilo sastavljeno prije 1. februara 1306. niti poslije 1. maja 1308. Svakako se ne smije zaboraviti, da djelo nije dovršeno i da pisac, s obzirom na dimensije, koje mu je dao, nije mogao predvidjeti, kada će ga svršiti.

Po onomu, što možemo zaključiti, Convivio imaše biti neka vrst znanstvene enciklopedije, bez ikakve druge sveze medju pojedinim djelovima osim one slučajne, te pružahu komentirane pjesme.

Dante se držaše načela, da se svaki sastavak mora razjasniti u četiri smjera: doslovni, alegorični, moralni i analogični. Ovaj se način tumačenja rabio već od prvih vijekova kršćanstva kod interpretacije svetoga Pisma, a u doba careva kod svih klasičnih pisaca, koji su se čitali u školama. Drugoga se i trećega smjera Dante dotiče samo rijetko i nuzgredno, dok naprotiv podaje potanki doslovni sadržaj svake pojedine pjesme, pak zatim alegorično tumačenje.

Najveći i najvažniji je četvrti traktat o plemstvu. Ovaj traktat obiluje citatima iz djelâ najuglednijih pisaca, a tipičan je radi skolastične metode, po kojoj se istina traži u alegorijama, u tekstovima pjesnikâ, u općenitom suglasju svih naroda u nekim pitanjima. Dante gleda, da potpuno uništi jednu općenitu predrasudu, suprotstavljajući svoj filozofski i moralni nazor o plemstvu onome historičkom i u njegovo doba opće priznatome, koji pojam, i ako su jako bile uzdrmane feudalne tradicije, na kojim počivaše, imaše još uvijek jake korijene. Osobito zaslužuju, da se spomenu poglavlja, u kojima raspravlja o auktoritetu cara, osudjuje bogatstvo, jer da ne dolazi od distributivne pravičnosti, nabraja zla, te proizlaze od lakomosti, usporedjuje nebo s plemstvom, dokazuje nebesko podrijetlo plemstva. Interesantno je takodjer i njegovo raspravljanje o dvojakoj svrsi čovjeka, aktivnoj i kontemplativnoj te njegovo traženje vlastitih tipova u Platonu, Adratu, Polineiku, Eneji, Eaku, Marciji i Katonu iz Utike.

Velika je važnost ovoga djela ne samo s toga, što nam pokazuje što je sve Dante učio i po kojoj metodi radi, već i s toga, što ćemo mnoge ovdje iznešene ideje naći opet i u Božanstvenoj Komediji, te će nam dobro poslužiti za shvaćanje toli doslovnoga koli alegoričnoga smisla neumrle pjesme. A druge opet ideje, koje će on sam hotimice u velebnoj svojoj pjesmi ispraviti, biti će nam dokazom, koliko je Dante napredovao u nauci i znanju.

Još prije svojega Convivia bijaše Dante zamislio djelo De Vulgari Eloquentia.

Usprkos raznim zabludama i pretjeranostima, što amo tamo nalazimo, De Vulgari Eloquentia je djelo velike važnosti, jer je to prvi pokušaj znanstvene radnje o talijanskom jeziku, stilu i metrici. I ovdje odsijeva veliki Danteov um, koji ne samo da je uvidio savršenost i dostojanstvo novoga jezika, već se i usudio da ga brani na način, kako se činilo za latinski jezik.

Tri su gotovo godine prošle, što je Dante ostavio Veronu i dvor gospode della Scala, tri su gotovo godine, što luta po Italiji, tražeći gdje da zakloni svoju glavu. Iz ovoga nevoljnog stanja oslobodi ga velikodušnost markiza od Malaspina. U cvijetnoj dolini, gdje se vladari u Čistilištu čiste od svojih grijeha, pristupa Danteu Corrado Malaspina i pošto ga je dugo motrio, moli ga, da mu kaže sve što zna o Val di Magri. Dante mu odgovara, da tamo još nikada nije bio, ali da na svijetu nema mjesta, gdje se ne bi znalo za viteštvo i darežljivost gospode Malaspina. Na

to mu Corrado odvraća, da ne će proći sedam godina, te će imati prilike, da se i sam uvjeri o istinitosti tih riječi. To se je dakle imalo dogoditi prije pramaljeća 1307. I zaista jedan veoma znameniti spomenik od 6. oktobra 1306. potvrdjuje nam, da je Dante u to vrijeme bio gostom markizâ Malaspina, koji ga upotrebiše u veoma važnim poslovima.

Izmedju markizâ Malaspina i biskupa od Luni-a već gotovo od sto godina postojahu teške razmirice radi granicâ. Premda u doba, o kojem govorimo, papinski legat bijaše pokušao da izravna te razmirice, ipak se naskoro opet ponoviše uz izmjenično ubijanje, paljenje i haranje. Biskupom Luni-a bijaše tada Antun Camilla. Da ove razmirice prestanu jednom za uvijek, dva tada odlična Franjevca, fra Guglielmo Malaspina i fra Guglielmo Godano, upotrebiše sav svoj upliv. Njihovom se zauzimanju ima zahvaliti, ako se je napokon došlo do ugovora o miru. I tako 6. oktobra 1306. u Sarzani, prije prve mise, na plokati onda zvanoj Calcandula, u prisutnosti fra Guglielma Malaspine i drugih dvaju svjedoka, imenova Franceschina Malaspine bilježničkim spisom, sastavljenim od bilježnika Giovanni-a Parenti-a iz Stupia, svojim zastupnikom Dantea, da u njegovo ime i u ime njegova bratića Morella markiza od Ciovagallo, i njegovih nećaka, sinova Obizza, brata onoga Konrada, s kojim Dante govori u Čistilištu, ustanovi uvjete mira. Istoga dana krenuše Dante, bilježnik i fra Guglielmo u Castelnuovo, sat daleko od Sarzane, gdje u biskupovoj palači biskup Antun Camilla daje i od Dantea prima poljubac mira. Konačni bi ugovor sastavljen od istoga bilježnika.

O Danteovim tobožnjim putovanjima poduzetim kroz ovo vrijeme na Monte Catria, u Fonte Avellana, u Gubbio, Urbino kod gospode della Faggiuola, ili u Montefeltro, ne može se ništa sigurno reći.

Bijaše prošlo gotovo osam godina, što je Dante bio protjeran iz »lijepe ovčarne«, a prilike se u Firenzi sve više zapletale. Corso Donati još jedanput pokuša, da se rodnomu gradu nametne kao tiranin. Nego usprkos svih njegovih makinacija, usprkos njegovih novih prijateljskih i rodbinskih veza s Ugoccionom della Faggiuola, pokušaj mu se izjalovi, narod se pobuni i u toj buni izgubi on, 6. oktobra 1308., život. Grad da se opre Bijelima, stavi se pod zakrilje Karla II. Anžuvinca, čiji marescalce Diego De La Rat nastavi rat s Arezzom, kada se je Robert, Karlov sin, udaljio iz Toskane. U to nastupi velik dogadjaj, koji promijeni tijek povijesti.

Izbor Henrika Luksemburgovca rimskim carem, 25. novembra 1308., zapanji cijeli svijet, jer i ako njemački knezovi ne imadjahu više nikakva osobita zanosa za taj pogibeljni naslov, jer iako njihovi podanici u novim prilikama ne bi bili nikako se prilagodili, da budu puko oružje u rukama onoga, koji bi zaista htio vršiti svoja prava rimskog cara, ipak naslov sam po sebi bijaše još uvijek sjajan, ugledan, te se je bilo zaista čuditi, što je bio udijeljen jednomu od najmanjih knezova. Medjutim se brzo doznade, da se je papa osobito zauzeo za izbor Henrika Luksemburgovca. Papa naime i kardinali bijahu siti franceskoga kralja, koji, pošto ga bijaše prisilio, da ukine templarski red i da prokune uspomenu Bonifacija, htio je svome bratu

Karlu Valois pribaviti njemačku carsku krunu. Videći Klemens V. kakova mu pogibelj prijeti sa strane franceskoga kralja, preseli se iz Pitiersa u Anagni i stade živo raditi za izbor u Henrika. Budući da Filip nije mogao osujetiti taj izbor, pretvarao se, kao da je zadovoljan, što je izbor pao na kneza, koji je dugo živio na njegovu dvoru i po svojem odgoju bio više Francez nego Nijemac.

Novi car opremi papi, 2. juna 1309., poslanstvo, da mu očituje svoje namisli: priznanje papinske supremacije nad svim vladarima, uspostavljenje mira medju svim narodima, križarska vojna za oslobodjenje sv. Groba. Papa pak, odobravajući sve ove odluke i namisli novoga cara, u svojoj enciklici od 26. jula iste godine obeća mu, da će do dvije godine doći u Rim, da na njegovu glavu položi carsku krunu. No Henrik imaše i drugih osobnih ciljeva, za kojima je išao i pri čemu osobito mu imalo koristiti prijateljstvo papino. U prvom je redu htio, da oslabi Francesku, koja bijaše u Evropi stekla neku vrst hegemonije, napokon da oslobodi papu od franceskoga tutorstva. Uporedo s ovim idjaše i čvrsta njegova odluka, da konačno uredi prilike u Italiji, gdje je tisuće i tisuće obitelji stenjalo pod nasiljem nekolicine, gdje je bilo na dnevnom redu palež, grabež, umorstvo, gdje su tirani nicali kao iz zemlje, gdje u jednu riječ vladaše potpuna anarhija. Za tim je išao i Dante, pak je lako razumjeti, kako je zanosno pozdravio ove odluke novo izabranoga cara. Nego baš kad se Henrik spremao, da oživotvori svoje namisli, pojavi se nova ličnost, koja mu imaše zakrčiti put. To bijaše Robert Anžuvinac, koji iza smrti Karla II., 5. maja 1309., bijaše preoteo prestolje sinu Karla Martella i mjesec dana kasnije bijaše iz papinskih ruku u Avignonu primio Krunu.

Pošto je mjeseca augusta 1309. u Speyeru bila odredjena ekspedicija, odmah započeše i pripreme. Henrik, okružen velikim mnoštvom talijanskih bjegunaca, koji, predstavljajući mu pothvat veoma lakim, uvjeravahu ga, da će u svakom talijanskom gradu naći uvjerenih pristaša, posla mjeseca maja 1310. poslanstvo u Italiju, da najavi njegov dolazak i da zaište zakletvu vjernosti.

Septembra 1309. uputi se Henrik u Italiju. Papa bijaše već objelodanio encikliku Exsultat in gloria, kojom pozivaše biskupe i općine, da se Henriku poklone, jer da im nosi mir, pak treba ugušiti mržnje i neprijateljtsva. Tada se u cijeloj Italiji pojavi osobit pokret: povorke pokajnikâ prolazijahu poluotokom, potičući na kajanje i mir. Uz razne druge, koji su slavili cara mironosca, čuo se i glas Dantea, koji upravi na knezove i narode Italije poslanicu, iz koje uz žarke molbe za trajni mir, izbija nepokolebivo uvjerenje, da će sada za njega i drugove mu u nevolji nastupiti sretno doba. One pak, koji su se bojali, da će ih zateći kakova kazna, uvjerava, da im se ne će dogoditi ništa zla, jer je blagost najljepša vrlina careva; a onima, koji su bili zabrinuti za slobodu Italije, poručuje, da će se tek sada Italija dovinuti do slobode. Sve što na zemlji imamo, završuje Dante svoju poslanicu, dolazi nam od Boga, a i naše pravo posjeda ima u Njemu svoj izvor posredno po carstvu, što ga je Bog pripravio i posvetio, tim da mu se Sin rodio pod carem Augustom.

Henrik stigne 24. oktobra u Suzu sa svojim dvorom i nešto 5000 ljudi. Odmah

se kod njega sjati mnoštvo prognanika, pretežno Ghibellinâ. Ali Henrik izrijekom izjavi, da ne poznaje ni Guelfâ ni Ghibellinâ, da dolazi uspostaviti mir i red, da jednako osudjuje svaku stranku, da se moraju iščupati klice mržnje i razdora, da se dosadašnji gospodari imaju zamijeniti carskim vikarima, koji će biti zadojeni istim idejama, kao i on. Triumfalno bijaše putovanje Henrikovo iz Suze u Milan, gdje uz najveće slavlje bude na dan svetih triju Kralja okrunjen talijanskom krunom.

U dokumentima iz toga vremena nemamo potvrda, da je Dante bio izmedju onih, koji dodjoše da se Henriku poklone.

Prognanike posla Henrik u njihove gradove. Ali tim počini pogrješku, s koje propade cijelo njegovo poduzeće. Prognanici, kad se povratiše u domaju, stadoše sa svojim protivnicima onako postupati, kako to učiniše u Milanu Visconti s Torrijanima, a u Firenzi Crni s Bijelima. Nato se podigoše carevi protivnici, a u prvom redu Firenza. Firenza pozva u pomoć kralja Roberta i Filipa, dapače pokuša da za sebe predobije i papu, stade graditi utvrde i grozničavo se oboružati. Koncem marta posla Dante Firentincima poslanicu, u kojoj ih prekorava, da iz oholosti griješe protiv Boga, što se opiru Henriku, koji da se nije izložio tolikim naporima i pogiblima iz vlastite sopstvene koristi, već se za naše dobro žrtvuje kao Isus za spas cijeloga svijeta. Interesantne su ove riječi, jer ih nalazimo osobito razvijene u djelu *De Monarchia* a mogu nam služiti za tumač alegorije *Veltra* u *Komediji*. Ali su Firentinci imali o tom druge nazore, za njih nije ništa vrijedila Danteova poslanica.

Medjutim se Henrik zadržavaše u Gornjoj Italiji, da guši bune, koje su bile buknule nakon povratka bjegunaca u domaju. Firentinski su naprotiv bjegunci poticali Henrika, da se žuri u Rim na krunidbu, koja, odredjena od pape Klemensa za 17. aprila 1311., bijaše odgodjena za kasnije. Dante, 16. aprila, posla Henriku poslanicu, u kojoj mu dokazuje, da uzaludno troši svoje vrijeme u Lombardiji, pokazujući time, da mu manjka i shvaćanje za pojam universalnosti i moći Monarhije i samopouzdanja; da je potreba pogoditi najprije klicu svakoga zla, Firenzu, i kad je uništi, da ne će naći zapreka na stazi, što mu ih je udes označio; neka obori onoga Golijata, onda da će se Filistejci dati u bijeg, a Izrael će biti spašen, onda da će i njemu, Danteu, biti povraćena baština, za kojom toliko plače, i tad da će uživati mir, sjećajući se svih nevolja anarhije.

Dante traži, da Firenza bude kažnjena, ali takodjer da se popravi ljuta nepravda učinjena njemu i njegovim drugovima. Ne povrati li se sada u zavičaj, uvidja, da se to nikada više ne će dogoditi. On je sanjao, da će se u bratskom zagrljaju naći cijela Italija i svi da će slaviti Boga sa sreće, što im Henrik nosi mir. A sada eto Firenza se tome opire, treba je dakle uništiti. Za njega Henrik nije stranac, iako su ga Firentinci proglasili strancem, barbarom, neprijateljem talijanske neodvisnosti. Henrik kao rimski car za Dantea je čisti Talijan, jer za Dantea ne može biti carstva bez Italije. Ovu i predjašnju poslanicu pisao je Dante *dalle sorgenti dell'Arno*, iz feuda grofova Guidi, koji su bili caru najvjerniji pristaše.

U neposrednoj carevoj blizini prevlada mišljenje onih, koji su bili za to, da se najprije uguše bune u Lombardiji. Henrik nastavi opsjedanje Brescije. Tu on izgubi brata Valrama i zadobi klicu one bolesti, koja ga skoro za tim strovali u grob. Pod Brescijom se osobito istakne Can Grande i sa svoje smjelosti i sa svojega opreznog obzira.

Medjutim Firenza odluči da predusretne eventualnim kasnijim neredima i u tu svrhu odredi da sakupi oko sebe prognane gradjane, u koliko se ovi budu htjeli pokoriti nekim odredbama. Ova je odluka poznata pod imenom reforme Balda d'Aguglione od 2. septembra. Po ovoj se reformi dozvoljavaše povratak u grad pravim Guelfima, bez razlike da li su Grandi ili Popolani uz uvjet da se zakunu na uzajamni mir s ostalim gradjanima. Iz ove je amnestije bilo isključeno nešto 1000 njih, medju kojima oni osudjeni godine 1302. i Dante. Pošto je ovako bio znatno umanjen broj prognanih gradjana, a od neprijatelja otkinut lijepi broj ljudi, ostadoše izvan Firenze samo oni, čiji bi povratak bio uzrokovao one iste terete, što ih izazva povratak prognanika po gradovima gornje Italije. Balda d'Aguglione i drugove, koji se tada osobito istakoše, obasu Dante za sva vremena svojim prezirom. (B. K. III. 16. 52—57.)

Marta 1312. predje Henrik u Pisu. Nije vjerojatno, da je Dante bio u Genovi, ali je sigurno, da je bio u Pisi. Tu bijahu takodjer i grofovi od Porciana.

Kralj Roberto se Anžuvinski bio medjutim primio zapovjedništva nad guelfskom ligom, sklopljenom izmedju Toskanaca i Bologneza, te po svojim četama dao zaposjednuti Vatikan i Castel sant'Angelo. Kad je Henrik, 7. maja, ušao u Rim, drugo nije vidio no ruševine i neprijateljsko oružje. Kardinali ga okrune u Lateranu za cara. Henrik ode iz Rima 20. jula, zaustavi se u Tivoju. Tu ga stigne osobito poslanstvo Klemensa V. s nalogom, da odmah izidje iz Crkvene Države, da ne uznemiruje anžuvinske i toskanske čete u Rimu i da povrati zarobljenike. Ovo poslanstvo duboko ogorči Henrika, i Dante za uvijek upečati papu kao varalicu.

Henrika nagna nužda, da slomi svoju najljuću protivnicu Firenzu još prije nego će se upustiti u odlučni rat protiv Roberta.

Dantea nije bilo u ovoj neuspjeloj ekspediciji protiv Firenze. Henrik ostao 50 dana usiljen daleko od grada a onda ode u Pisu gdje se združi sa Fridrikom kraljem Sicilije protiv Roberta. Pošavši s vojskom protiv Napulja umre u Buonconventu. Ovo bijaše za Dantea preteški udarac, sve se njegove nade rasplinuše za uvijek.

Glavna oznaka slijedećih osam godina nakon smrti Henrika u Italiji borba je protiv kralja Roberta. Njegovi su glavni protivnici Fridrich III., Ugoccione della Faggiuola, Castruccio, Can Grande i Matteo Visconti. U ovoj borbi pretrpješe Guelfovci ljutih poraza. Medjutim se promijeni i značenje imena Guelfi i Ghibellini. Guelfima se od sada nazivlju pristaše, dotično vazali kralja Roberta, Ghibellini borioci za neodvisnost od njega, od franceske hegemonije i franceskog papinstva.

Car je njemački u toj borbi igrao samo pasivnu ulogu premda je tada bilo dva cara: Fridrik Austrijski i Ludvik Bavarski.

Neposredno iza smrti Henrikove u Toskani i u Rimu nije bilo nego pristaša i privrženika kralja Roberta, koji je tada u svojim rukama imao gospodstvo nad Firenzom, feud od Ferrare, senatorsku čast u Rimu, a marta 1314. bio imenovan carskim vikarom u Italiji. Pisa uzalud tražila, tko će je braniti, gospoda se Malaspine bojali osvete sa strane Lucce i Firenze, tako da su mnogi toskanski bjegunci opet krenuli put Gornje Italije, gdje su Scaligeri i Visconti znali sačuvati stečeni položaj. Onamo podje i Dante. U tišini i sabranosti svojih nauka stigne ga vijest o smrti pape Klemensa V., 20. aprila 1314. Znatnim se promjenama u politici nadaše Dante od izbora novoga pape, ali ove nade brzo propadoše radi dugoga trajanja konklava, iz kojega napokon izidje izabran papa Ivan XII., stvor Robertov. U kardinalskom je kolegiju tada na 23 kardinala bilo 17 Gasconaca i 6 Talijana, tako da su kardinali Gasconci imali sudbinu konklava u svojim rukama, te se je prema stanju stvari nekako moglo predvidjeti, kao da će papinska stolica za uvijek ostati u Franceskoj. Tada Dante upravi na kardinalski kolegij poslanicu, u kojoj ih prekorava, da su samovoljno svratili crkvena kola iz njezinih pravih kolotečina, predočuje im krivnje i zablude, te ih zaklinje, da poprave počinjene sablazni. Glavna je misao ove Danteove poslanice povratak pape u Rim, a ne izbor talijanskoga pape. Medjutim umre, novembra 1314., i Filip, a Dante je u tom nazrijevao prst božji. (B. K. III. 19. 118/120.)

Za Roberta bijaše sudbonosna vakancija Petrove stolice. S time stoji u vezi i poraz Paduanaca pod bedemima Vicenze po Can Grandu i prvi uspjesi Ugocciona, koji je već od septembra 1313. imao vlast u Pisi, a juna 1314. pod svoju vlast bio spremio i Luccu. Protiv njega posla Robert svoju braću, ali Guelfi doživješe, 29. augusta 1315., silni poraz kod Montecatina. U to doba dodje Dante u Toskanu. U Čistilištu veli Danteu pjesnik Buonagiunta iz Lucce, da će mu jedna žena, Gentucca zvana, milim učiniti taj boravak.

Velika se literarna prepirka razvila oko ove žene, koja po pjesnikovim riječima u doba vizije, 1300., bijaše tek djevojčica, a kasnije toliko zasluga stekla za pjesnika, da joj je na ovaj način izrazio svoju zahvalnost. Mnogi su htjeli u ovoj epizodi nazrijeti priznanje jedne ljubavne pustolovine, ali je dokazano da Gentucca Dantea nije ljubila, već ga kao gosta pod svoj krov primila, i tako dostojno stoje jedno uz drugo imena: Malaspina, Scaligeri, Alagia Fieschi i Gentucca.

Osudom 6. novembra 1315. bijaše Dante ponovno osudjen na izgon sa teritorija firentinske općine, on i djeca mu. Ali slijedeće godine, za načelnikovanja Guida di Peppi, bila je pod nekim uvjetima proglašena amnestija. Amnestirani su se morali prikazati u Sv. Ivanu s mitrom na glavi i s jednim duplirom u ruci i očito priznati svoj grijeh. Dante, kaže se, nije htio prihvatiti pomilovanje u toj formi, jer se nije smatrao krivim. U potvrdu se toga navodi jedno njegovo pismo nekom inače nepoznatom prijatelju u Firenzi. Dante ne pristaje na uvjete, pod kojim mu se dopušta da se povrati u grad amnestijom od 16. i 19. maja 1315, s toga biva ponovno osudjen

osudom od 15. oktobra 1315. i osudom od 6. novembra iste godine. Rečeno pismo stoji u savezu s amnestijom proglašenom mjeseca maja te godine a glasi: »Ako se u Firenzu ne ulazi časnim putem, ne ću nikad ući. Pa šta? Zar ne ću ma iz kojega kuta zemlje moći motriti sunce i zvijezde? Zar ne ću ma gdje pod nebom moći razmišljati o najsladjim tajnama ako se prije ne vratim puku i vladi Firenze kao čovjek bez slave i poštenja? — I doista ni hljeba mi ne će uzmanjkati.«

Da je osuda bila protegnuta i na Danteove sinove, nije ništa neobično, jer je izgon bio pravovaljan za svakoga gradjanina od 15. do 70. godine, iz česa se zaključuje, da su Danteovi sinovi Petar i Jakopo tada bili navršili 15-tu godinu.

Budući da Dante nemaše više interesa da ostane u Toskani, podje u Veronu, gdje već od nekoliko godina vladaše Can Grande. Tamo podje i Ugoccione, protjeran 1. aprila 1316. iz Pise. Can Grande, izabran u 28-moj godini generalnim kapetanom ghibellinske lige u Lombardiji, bijaše jedan od najuglednijih gospodara u Italiji. Plemenit, darežljiv, velikodušan, iskren u svojem prijateljstvu, željan slave, okupi oko sebe sve što se onda odlikovalo veličinom duha i uma, tako da je njegov dvor bio središte najsjajnijih umova, medju kojima se Dante nalazio kao u svojem elementu.

Dante je u perijodi od 1315. do 1320. marljivo učio i radio, prekidajući svoje učenje posvoj prilici kakovom političkom misijom. Teško je ustanoviti uzrok, s kojega je Dante napustio Veronu. Obično se veli, da je tomu dalo povoda njegova oporna ćud i omalovažavanje sa strane Can Granda. Nego iako se mora priznati, da je Dante bio opore ćudi, da se nije znao na vrijeme obuzdati, ipak je teško i zamisliti, da bi Can Grande bio omalovažavao pjesnika, komu publikacija Pakla i Čistilišta bijaše stekla časno ime. Bit će valjda, da su klevete i zavist drugova mu na veronskom dvoru bile prvim i neposrednim povodom, da je opet uzeo štap u ruke, da potraži novo zaklonište.

U uskoj vezi s političkim prepirkama u Italiji nakon Henrikove smrti stoji Danteovo djelo De Monarchia. Dante razvija u ovom djelu tri pitanja: je li monarkija potrebita za dobrobit i blagostanje svijeta? je li se s pravom ova monarkija razvila kod rimskoga naroda? dolazi li careva vlast neposredno od Boga ili preko kojega vikara Božjega?

Potrebu monarkije dokazuje Dante najprije principom jedinstvenosti: izmedju više stvari odredjenih istoj svrsi treba da bude jedna, koja će upravljati svim ostalima; u svakoj cjelini treba da pojedine česti budu medjusobno uredjene prama toj cjelini, pak kao što svaka država na zemlji ima svoga glavara, kao što svemir ima svojega glavara u Bogu, tako mora da i svijet, sastavljen od pojedinih država, ima svojega jednoga vladara, Monarka. Na taj način pokreće svijetom pomoću zakona Monark, isto kao što Bog, postavivši u kretanju Primo mobile, kreće svemir. Zatim navodi Dante praktične razloge za dokaz apsolutne potrebe Monarkije: nastale prepirke i svadje izmedju jednakih ne mogu se zakonima izravnati, da nema Monarka, nepristrana suca. On sam može da vrši pravicu i da štiti slobodu. Pravica

ima na ovom svijetu dva silna protivnika: lakomost i slabost. Ali Monark je prost od lakomosti, jer ima najvišu vlast, a s najvišom vlasti ima i najveću moć. Moć, koja mu dolazi s neba, združena je u njemu s mudrosti i ljubavi, što su prvi uvjeti pravednosti. Razne forme vladavine imaju svoj izvor u privatnom interesu, Monark naprotiv nije sam za sebe, već je u službi svojih podanika, poradi česa jedino pod Monarkom i preko Monarka podanici mogu biti potpuno sretni. Monark je potom glavni čuvar sreće i gradjanske slobode. Svikoliki vladari svijeta imaju u Monarku najsjajniji primjer svih vrlina. Naravno je, da razne zemlje na svijetu moraju imati i svoje vladare i osobite svoje zakone prema osebinama zemlje i narodâ, ali svi se ovi partikularni zakoni moraju svesti na jedan generalni, koji je utjelovljen u Monarku. Napokon budući da svaki čovjek hoće dobro, to će se sve volje zajedno sdružiti, ako budu upravljene jednoj svrsi, po tom je Monarkija potrebita i za opću slogu. Pri koncu prve knjige Dante postavlja pitanje, da li je ikada bilo vrijeme, kad su sva politička uda funkcijonirala u potpunom miru i slozi, te odgovara, da je to bilo, kad se utemeljila Augustova Monarkija, kad se zatvorio Janusov hram i narodio Isus.

Na potvrdu drugoga pitanja navodi Dante najprije odlično podrijetlo Eneje, zatim razna čudesa u r i m s k o j povijesti, pak izvanredne vrline rimskoga puka, po tom njegove naravne sposobnosti za vladanje, napokon volju Božju, koja se očitovala u svim ratovima poduzetim od naroda rimskoga i koji su uvijek narodu rimskom osigurali pobjedu. Ovim argumentima uzetim iz rimske povijesti pridodaje dva iz Svetoga Pisma: porodjenje i smrt Kristovu. Spasitelj je htio da bude uvršten u popis pučanstva cijeloga svijeta, što se moralo obaviti po naredbi legitimnog Monarka; htio je, da pod Monarkom umre, eda njegova smrt ne bude čin nasilja, već djelo pravičnosti. Toliku je važnost Dante davao ovim argumentima, da je korio one crkvene dostojanstvenike, koji nijesu mogli ili nijesu htjeli to shvatiti. Po tom kori kod svećenika lakomost i pohlepu za zemaljska dobra i crkvena beneficija, koja ne smiju smatrati privatnim posjedom, već njima povjerenim dobrima, da ih administriraju na korist Kristovih siromaha, pokazujući se zahvalni onome, od koga su tu administraciju dobili.

Ove su dvije knjige uperene u prvom redu proti franceskih Guelfovaca, koji su nijekali potrebu universalne Monarkije. Treća i najvažnija knjiga uperena je protiv papinskih Guelfovaca, koji doduše nijesu nijekali potrebu universalne Monarkije, ali su tražili, da bude ovisna od papinstva. Dante naprotiv brani načelo, da su te dvije vlasti neodvisne jedna od druge, da država nije kreacija Crkve, da onaj, koji u državi ima i vrši vlast, nema niti vrši tu vlast kao vikar pape, već po svojoj vlastitoj vrlini, imajući je neposredno od Boga. Zatim pobija argumente protivnika. Iza toga prelazi da govori o tobožnjoj darovštini Konstantina Velikoga. Dante se ne upušta u pretresanje historičnosti te darovštine, jedino joj niječe svaku pravovaljanost. Kao što se od cjelokupne ljudske zajednice ne može odkinuti niti najmanja čestica, tako ne može ni Monark odcijepiti od Monarkije ni najmanji

dio, po tom nije niti Konstantin mogao štogod pokloniti, niti papa od njega štogod primiti. Kad bi Monark odkinuo od Monarkije ma i najmanji dio, radio bi protiv ljudskoga i protiv božjega prava, krnjio bi pravnu svoju moć, stvorio bi predpostavku. da Monarkija sukcesivnim darovštinama bude napokon uništena. Crkva pak, primajući takove darovštine u neosporivi svoj posjed, griješila bi proti evandjeoskom načelu: nolite possidere aurum neque argentum. Svećenici, nastavlja Dante, mogu posjedovati crkovna dobra, ali samo kao administratori na korist Kristovih siromaha, i to je bila Konstantinova namisao, kad je učinio onu darovštinu, ali ne da crkovna dobra postanu svojinom svećenika i po tom za crkvu izvorom nekakova političkog auktoriteta. Razlika izmedju pape i Monarka u tome se sastoji, što Monark mora u svojim srestvima da se ravna prama prilikama vremena i prama stanju stvari, dok je papa uvijek konstantan u svojim srestvima, jer je jedna i nepromijenljiva istina, koju on uči. Potpuna sreća čovjenčanstva na zemlji je tek onda moguća, kad izmedju jedne i druge vlasti vlada potpuni sporazum i uzajamno počitanje. Naravno je, da će Monark u vjerskim pitanjima iskazivati ono poštovanje, što sin ima da iskaže svom ocu. Kardinal Bertrando del Poggetto, papinski legat u Romanji, dade godine 1329. spaliti tu knjigu.

Januara 1320. podje Dante u Ravennu. Guido da Polenta, rodjak one Franceske, koju Dante u V. pjevanju Pakla tako proslavi, imaše u Ravenni vlast već od godine 1316. Držeći se daleko od svake razmirice sa svojim susjedima, jedino je na to pazio, da sačuva svoju vlast. Pun počitanja prama Danteu, pozva ga na svoj dvor. Dante rado prihvati taj poziv, jer se nadao, da će tu naći ono mirno zaklonište, što je zaista i trebao.

Jednoga dana dobi Dante iz Bologne latinsku poslanicu u stihovima od nekoga Giovanni-a del Virgilio, učitelja klasičnih jezika na onom sveučilištu. Vatreni štovatelj Virgila, zanese ga čitanje Danteova Inferna i Purgatoria, gdje je njegov učitelj bio tako proslavljen. Ali Giovanni del Virgilio nije nikako mogao shvatiti, kako Dante goji talijansko pjesništvo, te dok ga s jedne strane s toga kori, s druge ga potiče, da sastavi u latinskom jeziku junačku pjesmu o ratu pod Genovom, te mu u izgled stavlja pjesnički lovor.

Dantea ne zavede ni ukor ni pohvala Giovanni-a del Virgilio, premda bijaše taknuo osobitu žicu, stavljajući mu u izgled pjesnički lovor. Ali da svojem štovatelju dokaže, da u njemu ima još tolike pjesničke snage, da bi se mogao takmiti i s istim Virgilom, odgovori mu latinskom eklogom, u kojoj brani svoje talijanske pjesme. Giovanni ostade zapanjen i odgovori Danteu, ponovno ga pozivajući u Bolognu, gdje će naći i prijatelja i učenika i neumrlu slavu. Dante mu odgovori drugom eklogom, u kojoj mu dade razumjeti, da bi se njegovi prijatelji u Ravenni rastužili, kad bi ih ostavio, a Guido da bi se i uvrijedio. Kad se Giovanni spremao, da mu odgovori, stigne mu vijest, da je Dante umro.

Do posljednjega je časa svoga života Dante služio onoga, koji ga je tako odlično primio. Prigodom jednoga putovanja u Veneciju kao poslanik Guida u

svrhu da izravna razmirice nastale izmedju republike sv. Marka i gospodara Ravenne, razboli se, i u noći od 13. na 14. septembra 1321. izdahne svoj veliki duh. Guido dade položiti na pokojnikovu glavu pjesnički lovor, odredi, da ga najugledniji gradjani nose u crkvu Sv. Franje, gdje bijaše sebi odredio grob, nakon pokopa se povrati u pokojnikovu kuću, gdje mu drža pogrebni govor. Štogod govorio na čast svojega velikoga gosta, ipak nije Guido mogao ni zamisliti, da će se mrtvome Danteu klanjati svi narodi svijeta, da će najveći umovi cijele zemlje čitati njegovu neumrlu pjesmu, da će velikani svih naroda tražiti u njegovim djelima potvrdu svojim nazorima, moralnim i političkim načelima, da će se na njegovoj pjesmi, kao na nepresušivom vrelu svakoga zanosa, nadahnjivati i pjesnici i slikari i kipari, da će prognani Dante postati za cijeli jedan narod, koji sa svojih opačina bijaše pao u najdublju nevolju, simbolom moralnoga preporoda.

Guido da Polenta namjeravaše, da neumrlomu pjesniku podigne monumentalni spomenik, ali ne dodje do izvedbe ovoga plana, jer skoro zatim izgubi vlast u Ravenni. Njegov nasljednik Ostasio ne učini doduše ništa za Danteov grob, ali ga ide velika zasluga, što je pjesnikov pepeo spasio od one sudbine, koja je stigla njegovu De Monarchia sa strane papinskog legata kardinala Bertranda del Poggetto. Grobnica Danteova, kakova je danas, izvedena je 1780. po naredbi kardinala Valentina Gonzage. Interesantno je, što se u Danteovu nadgrobnom natpisu kao njegova djela spominju: Commedia i De Monarchia.

III.

Ljubibratić evo u svom životopisu Dantea istinito ističe, da se ne mogu dokazati svi tragovi putovanja velikoga prognanika. Talijani više vjeruju predaji nego li skeptični kritičari dopuštaju pa mnoga tradicijom posvećena mjesta Danteova boravka obilježuju kojim spomenikom, pločom ili natpisom. Pjesnik sam opisuje nekoja mjesta tako točno, da i bez drugoga svjedočanstva po tom opisu možemo utvrditi, e je on na tomu mjestu bio.

Putujući često po Italiji išao sam tražiti takova mjesta, da mi ožive pjesnikove riječi. Već blizu Trsta kod grada Duina tvrde, da je na klisuri, što blizu obale iz mora strši, Dante sjedio, a okolina Udina takodjer se hvali, da je Dante tamo boravio, neki pače tvrde, da je bio u špilji Postojne pa da je tamo našao motive za opis Pakla. Za njegov boravak u Veneciji znademo; a da i nema drugoga svjedočanstva, opis posala u mletačkom arsenalu (Pjev. XXI.) bio bi nam dovoljnim dokazom. Za Padovu ne znamo stalno da je tamo bio, ali XVII. Pjevanje Pakla dokazuje, da je tamošnje prilike dobro poznavao. Ezzelinov toranj još danas stoji. Grobovi Scaligera u Veroni i njihove palače živo nas sjećaju na Danteov boravak a rimski Amfiteater slika je i prilika razredjaja Pakla, ali i rajske Ruže. Putujući kroz slikoviti klanac kod Ponteremoli-a ulazimo u dolinu Magre. Bio sam u Sarzani, kamo je Dante svoga prijatelja Cavalcanti-a prognao, a poslije sam onamo dospio. Lunigiana puna je uspomena na Dante-a. U Sarzani u arkivu čuvaju protokol, kojim

je utanačen Danteovim posredovanjem mir izmedju markezâ Malaspina i lunijskoga biskupa. Tu je i odlomak rukopisa Božanstvene Komedije. Neki misle, da ga je sam Dante pisao. Od Kastela u Castelnuovu nad Sarzanom stoji samo još nekoliko razvalina.

Kad je malarija opustošila Luni, od kojega se danas vide sred vinogradâ jedva još koji zidovi, povuklo se pučanstvo na visove, gdje su Malaspine već iz strateških razloga svoje Kastele sagradili bili. Bio sam u visokom Fosdinovu, gdje se u impozantnoj palači pokazuje soba, u kojoj je Dante nastavio svoju Komediju. Predaja kaže, da je prije svoga progonstva napisao sedam prvih pjevanja. Kad su njegovi rodjaci pregledavali, što se je od njegova imetka spasilo, kažu, da su našli tu započetu radnju i poslali ju markezu neka Dantea skloni, da ju nastavi. Ovaj ga sklone na to i stoga da VIII. Pjevanje počinje riječima: »Nastavljajući kažem«. Taj prizor, gdje markez predaje Danteu njegov rukopis, naslikan je od modernoga umjetnika u Giottovu stilu na zid obnovljene dvorane, kroz koju se ulazi u Danteovu sobu. Kroz prozor te sobe vide se Carrarske Gore — Danteova »Pietrapanna«. Vozio sam se na krasnoj rijeci Magri, uspeo se u manastir S. Croce, gdje je živio onaj fratar Hilarije, koji pisa, da je Dante bio tamo i da je tražio mir i ništa drugo. U Carrari sam vidio kako Kararci još i danas »svoje vrtove plijeve« te sam se penjao teškom mukom prema jednoj od onih špilja, u kojima je Aruns mogao stanovati i motriti zvijezde i more.

Prešao sam iz Sarzane preko niske planine u Lerici a onda Rivierom. Svratio sam se putem u »Chiavarri na lijepoj rijeci« te sam gledao čedne gradjevine Fieschi-â u Lavagni, otkale ovi grofovsko ime nose. Stao sam na raznim mjestima pred Spezziom, da motrim pećine, s kojima Dante uporedjuje strmost brijega Čistilišta.

Bio sam u Casentinu u razvalinama Kastela grofova Conti, išao skalinama, uz koje se je Dante uspinjao. Vidio sam izvore Arna, otkale je pisao svoje ganutljive listove; vidio Gubbio, Assisi i Peruggiju te se divio kako Dante njihov položaj plastično opisuje. U Arrezzu sam bio u staroj crkvi, koja krije tolike uspomene: uspeo sam se na brijeg L'Avernu, otkuda sam gledao »vodom preobilne« Apeninske doline. Stajao sam u Bologni pred Carisendom, gdje je Dante motrio, kako oblaci lete, a u Pisi na grobu plemenitoga romantičnoga cara Henrika VII. čije blago lice odaje plemenitu mu dušu.

Prošao sam Romagnu, boravio u Urbinu, gdje su Montefeltrijski knezovi vladali, vidio u Anconi manastir, gdje da je Guido di Montefeltre umro. Bio sam u Pesaru, Rimini a po višeput i u Ravenni.

Kad sam posljednji put sa svojim slušateljima bio u Ravenni na grobu velikoga pjesnika, bili su s nama medju ostalima i Galović i Spitzer, koji su u onomu strahovitomu ratu poginuli. Oba osobito daroviti mladići.

IV.

Što dublje uronimo u Danteova djela, više razabiremo, kako je temeljito poznavao filozofiju svojega doba, i to ne samo filozofiju Tome iz Akvina, nego i svih ostalih pregalaca za ciljem svake mudrosti, za spoznajom istine.

Medju ovim pregaocima nastale su naravno i prepirke i stranke. Jednima su bili ishodištem Sv. Augustin, Plato i Plotin, drugima Aristotel: jedni traže najvišu luč spoznaje u Bogu te k njoj dopiru putem kontemplacije i mističnoga poleta; drugi racionalno ispituju najviše probleme.

Kao što biva u svim strankama tako i u strankama sredovječnih filozofa: nisu svi članovi istoga mišljenja, pa se mnogi samostalni mislioci pridružuju samo zato stranci, jer ona negira protivničko stanovište.

Tako strogi kritičar Duns Scotus, koji s drugim Franjevcima pobija filozofiju Tome iz Aquina, stoji ipak daleko od svakoga franjevačkoga misticizma.

Zanimljivo je, da ga Dante nije uvrstio u red svetih mudraca.

Dante je vjeran učenik Tome iz Aquina u teologiji; u glavnomu pristaje uz njega i u filozofiji, što ga kao pjesnika ne priječi, da ubere sa stabla arapske, novoplatonske i mistične filozofije cvijeće, što mu služi za vijenac poezije njegova velespjeva. Tako primjerice u Raju uzveličava Bonaventurinu teoriju o Svijetlu, koja da je najuzvišenija netjelesna forma. Pa ipak ga Bonaventura ne vodi do vidjenja Boga, nego to čini Bernardo, mističar više čuvstvom nego umom.

Ukoliko i gdje Dante razlaže svoje nazore o metafizici, etici i teologiji, to sam razložio u Razjašnjenjima, koja sam stavio čelo svakoga pjevanja mojega prevoda Božanstvene Komedije.

Jedno je poglavito, što sve učenjake Srednjega vijeka veže: stroga sredjenost u svim naukama. Pravnici rimskoga i kanonskoga prava, historičari i filozofi isto kao i teolozi: svi su sistematičari, pače, u hierarhiju andjela u nebu uveden je strogo rasčlanjen red. Dante je i u tomu skolastičar.

Krivo je mišljenje, da je ovakova stroga sistematika sprečavala slobodu mišljenja. Nikad nije bilo toliko slobode u raspravljanju filozofskih, pače i teoloških pitanja kao u Srednjemu Vijeku. Bilo je dakako i oštre reakcije od strane oblasti protiv radikalnih struja i njihovih predstavnika, kao što takovih reakcija ima danas ne samo od strane oblasti nego i od strane udruženja svake vrsti.

V.

Dante je svoju pjesmu nazvao »Komedijom« s osobitoga razloga, zato nisam htio pohrvatiti ovaj izraz. U Srednjem Vijeku bili su nejasni pojmovi o klasičnoj drami. Pod imenom Komedija nisu razumijevali Lakrdiju pače ni Glumu. Nisu uobće razlikovali epsku pjesmu i dramu. Epska pjesma, koja je žalosno počela, a sretno se svršila, nazivala se »Komedijom«, ako se svršila žalosno, nazivali su je »Tragedijom«. Prema tomu je Virgilova Eneida Danteu, T r a g e d i j a, jer svršava Turno-

vom smrću, a vlastita mu je pjesma Komedija, jer pjesnik na kraju postigne najveću sreću.

Izmedju epskoga i dramskoga djela nije se sredovječnim učenjacima činila nikakova, ni tehnička razlika, jer su držali, da je dramu jedan glumac deklamovao. Mislili su, da tragediji pristaje ozbiljan, visok latinski govor, a za komediju da je dobar pučanski jezik, »kojim i žene govore«. Zato je Dante odlučio, da će svoju Komediju talijanski napisati.

VI.

Božanstvena Komedija prevedena je cijela po jedanput na latinski, katalonski, kastiljski, provensalski, danski, švedski, rumunjski, češki i ruski jezik; po višeputa na franceski, engleski, holandeški, njemački, poljski a dvaput na hrvatski jezik.

Pojedini dijelovi prevedeni su na armenski, jevrejski, novo grčki, portugiški, sanskrt, magjarski, bugarski i hrvatski jezik.

Nijedna knjiga, osim biblije, nije tolikoput prevedena i tolikoput štampana, koliko Božanstvena Komedija.

Cijela Božanstvena Komedija razdijeljena je u tri pjesme, a svaka pjesma u 33 pjevanja. U prvoj pjesmi ima još preko toga jedno pregledno pjevanje za cijelu Komediju. Ima u novije doba dantologâ, koji tvrde, da je to jedanaesto pjevanje od druge ruke kasnije umetnuto te da je tako prvi dio narastao na 34 pjevanja. Prema sredovječnoj simbolici proveden je sveti broj 3 kroz Komediju u cijeloj arhitekturi pjesme, koju su glede toga s punim pravom uporedjivali s katedralom gotskoga sloga. I u tim gradjevinama prolazi temeljni broj 3 kroz svu konstrukciju, da se izrazi, kako je Sveto Trojstvo životni princip svega svemira. Mogli bi dakle imati pravo oni, koji ne vjeruju, da je sam Dante pokvario strogu simetriju svoje pjesme tim, što je u Pakao stavio trideset i četiri pjevanja.

*

I prije Dantea pripovijedala su se razna vidjenja o životu dušâ poslije smrti, pače, gdjekad je ideja sasvim slična temeljnomu razredjaju Božanstvene Komedije. I u tvornoj umjetnosti već se prije Dantea prikazivao pakao, čistilište i raj. Na pozornicama odigravali su »misterije«, kojima su bile sadržajem strahote pakla, muke čistilišta i radosti raja. U tim dramatskim predstavama vragovi su se ružno i burno ponašali. Ove »tempeste« bile su grozne, ali kadikad i smiješne. Općinstvo bi se grohotom smijalo prevarenomu vragu. I u Danteovu Paklu ima takav umetak krupne sredovječne šale.

Sve to su ipak samo vanjske sličnosti. Uistinu je cio taj aparat bio pjesniku samo okvirom za njegove duboke pjesničke, filozofske i etične misli te političke i historijske slike.

PRVI DIO

PAKAO

LASCIATE
OGNI SPE
RANZA
VOI
ENTRATE

Uvod u prvo pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnik, zabasavši u gustu i tamnu šumu, lutao je po njoj svu noć. Izašavši iz nje u cik zore, stao se uspinjati na brežuljak obasjan suncem. Istrče mu na put pantera, lav i vučica te ga potjeraju natrag u šumu. Sad mu se ukaže Virgil, koji ga hrabri te mu se nudi za vodju. Da ga izvede iz tamne šume, treba da s njime prodje pakao i čistilište, otkuda će ga Beatriče, Danteova draga mladih ljeta, povesti kroz raj spasu. Dante podje s Virgilom na taj put.

A l e g o r i č n o z n a m e n o v a n j e. Prvo je pjevanje uvod cijeloj Božanstvenoj Komediji. Dante opisuje poglavito unutarnje doživljaje svoje duše. No jer se njegova pjesma ima na više načina tumačiti, može se u prvom pjevanju vidjeti i alegorija političkih dogadjaja, koji su utjecali na Danteov život. Ima u tom uvodu općenito i posebno znamenovanje. Dante opisuje svoje doživljaje, ali ujedno sebe stavlja predstavnikom čovjeka uopće. U mladosti ga odvraća s puta na brijeg kreposti putenost (pantera), u muževnoj dobi oholost (lav), u starosti sebičnost (vučica). Iz tih pogibli nema drugog izlaza, van da čovjek ponajprije vidi zle posljedice tih grijeha — da prodje kroz pakao; da se onda pokaje — da prodje kroz čistilište; a da ga napokon Božja milost izvede do kreposti — otvarajući mu vidik na savršenu spoznaju najuzvišenijih tajna — raj. Vodja k spoznaji grijeha i pokajanju prosvijetljeni je čovječji um (Virgil); do konačnoga spasa vodi bogoslovnom naukom prosvijetljena inteligencija (Beatriče).

Gledom na političke pjesnikove doživljaje može se gusta šuma uzeti alegorijom firentinskoga političkoga života, razrovanoga stranačkim borbama; šarena, pjegava pantera može znamenovati opasnost stranačke borbe »Bijelih« i »Crnih«; lav franceskoga princa Karla Valois; vučica papinsku vlast u rukama Bonifacija VIII. Virgil i Beatriče znače carsku i papinsku vlast, koje imadu da čovjeka u životu vode putem kreposti. Svojom »Komedijom« Dante želi spasiti i preporoditi ne samo Italiju nego i sebe i cijelo ljudstvo.

Razjašnjenja. Dante stavlja početak svoga duševnoga preokreta i mističnoga putovanja kroz pakao, čistilište i raj, »na pô puta ljudskoga života«, dakle u svoju 35. godinu, jer psalmista veli, da ljudski život traje 70 godina.

Odabrao je baš godinu 1300. za svoj put k spasu, jer je papa Bonifacije VIII. tu godinu proglasio prvi put jubilarnom te je tom zgodom podijelio velik oprost od grijeha. Dante je na svoj način prikazao, kako se stiče oprost. Uzeo je, kako mnogi Dantolozi misle, dan 25. ožujka za početak svoga putovanja zato, jer je po sredovječnoj predaji na taj dan Bog stvorio svijet a na isti dan ga Isus na križu otkupio.

Opisuje živo stvoj strah. Ne da se u prevodu oponašati, kako izražava smeteno pentanje: »Ahi quanto ... a dir quel era ... è cosa dura«. Uporedjuje strah buri u »jezeru svoga srca«. Odmori se. Onda nastavlja put na brijeg kreposti. Noga, na koju staje vazda je niža, to će reći: čovjek, koji se oslobadja od grijeha još uvijek naginje na prošlost.

Putenost priječi čovjeka u cik zore, t. j. u mladosti, da izadje na visinu, gdje sjaju zvijezde Božje milosti. Dante drži sunce, prema stanju znanosti svojega doba, planetom a simbolom Boga.

Virgila uzimlje Dante za predstavnika prosvijetljenoga ljudskog uma, jer ga je Srednji Vijek smatrao takovim. O njemu se mislilo, da je prorekao došašće Isusovo. Virgil kaže latinski, da se je rodio »sub Julio«, za Julija Cezara, »prekasno« a da bi mogao pokazati sav sjaj svoga genija u ono zlatno doba latinskoga jezika. Živio je za vrijeme »dobroga« cara Augusta, koji je oko sebe skupljao genijalne pisce te im obezbijedio život.

Virgil kaže, da će Dantea povesti kroz pakao i čistilište a vodstvo u raju prepustit će dostojnijoj duši, Beatriči, o kojoj pobliže govori u drugom pjevanju.

U prvom pjevanju imade proročanstvo o »Veltru« (hrtu), koji će protjerati »Vučicu« u pakao, otkuda je došla, te će spasti Italiju. Prem su se mnogi komentatori bavili tim pitanjem, ne zna se, u koga je Dante tu nadu polagao.

Taj veltro može se dvojako tumačiti. Po historijskomu znamenovanju mogao bi biti potomak možnoga kojega plemena, o komu se Dante nadao, da će, nesebičan, plemenit i silan, satrti papinsku vlast i osloboditi Italiju od tudjega gospodstva.

Jedni drže, da je to bio Can Grande della Scala, drugi, da je Ugoccione della Faggiuola, silni pobornik ghibellinstva, treći, da je neka neizvjesna osoba, koja bi imala nalik biti tatarskomu Kanu (cane = pas), koji, kako Marco Polo piše življaše pod prostim šatorom od darovca (fra feltro e feltro). Ima ih, koji drže, da je taj »Veltro« car Henrik VII. Luksemburžac, koji je zbilja pokušao bio da uredi Italiju »prije no je ona za to spremna bila«.

Nesigurnost u tumačenju te zagonetke je to veća, što je Dante gledom na politički spas domovine svoje i njezino ujedinjenje doživio tečajem godina, kad je pisao svoju »Komediju«, po koje veliko razočaranje, tako da je vjerojatno tražio spasitelja Italije sad u ovoj, sad u onoj osobi. Ne zna se ni to sigurno, kad je koje pjevanje pisao ni kad je cijelo djelo konačno redigirao, stoga se ni po tomu ne da ustanoviti: na koju je suvremenu osobu mislio.

Gledom na alegorijsko znamenovanje »Veltra« najstarije je tumačenje suvremenoga »L'Ottima«. On kaže, da je Dante u tom »Veltru« izrazio nadu, koju su onda mnogi gojili, e će u novomu XIV. stoljeću nastupiti novo doba ljubavi, doba Duha Svetoga, koji će svijet preporoditi. Može biti, da onaj »fra feltro e feltro« znači darovac, u koji će biti odjeven koji svetac, nosilac te misli preporoda u Duhu Svetomu. Dante je naginjao na spiritualizam nekih nasljednika Sv. Franje a stajao je pod utjecajem idejâ Joachima da Fiori, koji je bio na glasu prorok te je naviještao novo doba vlade Duha Svetoga.

Virgil spominje Danteu Kamilu, Evrijalta, Turna i Nisa, koji su za Italiju poginuli. To su junakinja i junaci, koje Virgil u Eneidi slavi. Evrijalt i Niso stoje na Enejinoj strani, a Kamila i Turn njegovi su protivnici.

Pod kraj prvoga pjevanja nacrtao je Dante cio program mističnoga si putovanja.

Paklene muke, koje spominje, prikazuju zle posljedice grijeha, što ih čovjek već na ovomu svijetu osjeća. Bludnike baca vijavica njihovih strasti; tvrdice valjaju težinu svoga imetka, koji je njima teret; čankolizi i proždrljivci dave se u blatu; ubojice u vrijućoj krvi, a okorjele izdajice u vječnome ledu.

U »Čistilištu« je sve tako udešeno, da se duša primjerima, opomenama i mukama rješava grijehâ i zlih navika.

U »Raju« nam pjesnik pokazuje blaženstvo sve savršenije spoznaje, koja napokon vodi do zrijenja temeljâ i uzrokâ svega života, Božanstva, komu je priroda samo »živo odijelo«.

VUČICA

PJEVANJE I,

Pjevanje prvo.

(1.—12. Šuma. 13.—30. Brijeg. 31.—60. Tri zvijeri. 61.—99. Virgil. 110.—111. Proročanstvo o spasu Italije. 112.—136. Put k spasu.)

1.—12. Na pô puta našega života nadjoh se u nekoj tamnoj šumi, jer sam bio zašao s pravoga puta. Ah, teško li je reći, kako ta šuma bijaše divlja, (trnjem) zaraštena i gusta te u samoj uspomeni strah mi obnavlja! (Strah) tako gorak, da ni smrt nije mnogo gorča. No da vam pripovijedati mogu, što tamo dobra nadjoh, govorit ću i o vanrednim stvarima, koje ondje zamijetih. Ne znam pravo reći, kako onamo udjoh, kako sam bio sanen onoga časa, kad sam sašao sa pravoga puta.

13.—30. No prispjevši k nekome brijegu do podnožja, što bijaše na kraju one doline, s koje mi je strah srce stisnuo bio, pogledam u vis te vidim, da su pleća (brijega) bila već zaodjevena tracima planeta (Sunca), što druge vodi pravo na svakome putu.

Tad se smiri ponešto strah, što je u jezeru srca moga potrajao svu noć, koju sam proveo u tolikoj muci. Kao što se onaj, koji isplivavši sav usopljen iz pučine na obalu, okreće k opasnoj vodi i bulji: tako se moja duša još bjegajući okrenu natrag, da pogleda prolaz, koji jošte ne propusti nikoga živa. Odmorivši malko umorno tijelo, nastavih put svoj po pustome brijegu tako, da mi noga, na kojoj sam stajao, vazda bijaše niža.

31.—60. Al eto — od prilike tamo, gdje počinje strmen — lake, veoma hitre pantere, šarene kože. I ne idjaše mi ispred očiju, pače, tako mi priječaše put, da se po višeput okrenuh na povratak.

Bijaše u cik zore; a sunce se uspinjaše s onim zvijezdama, koje bijahu s njim onda, kad u prapočetku Ljubav Božja pokrenu tê krasne stvari, tako te sam imao uzroka da se dobru nadam od one zvijeri prijatne (šarene) kože, od jutarnjega doba i proljetnoga dana, ali ne toliko, da se ne bih bio uplašio od pojave lava, koji se preda mnom stvori — činjaše se, kao da dolazi prema meni uzdignute glave, bijesan od glada; rekao bih: zrak je drhtao pred njime — i (pojave) vučice jedne, koja se u svojoj mršavosti činjaše natovarena svim požudama, i učini, da već mnogo svijeta s nje živi u tuzi. Ova mi toliko dušu optereti strahom, što ga pobudi pogled na nju, da sam već izgubio nadu, e ću stići na vrhunac. Pa kao što je onomu, koji rado stiče, srce sasvim puno tuge i plača, kad vrijeme gubitka dodje, tako mene rastuži beštija bez pokoja, koja dolazeći pomalo prema meni, potiskivaše me natrag onamo, gdje Sunce šuti.

61.—99. Dok sam se rušio niže dolje, eto se stvori pred mojim očima netko, koji se s duge šutnje činjaše promukao. Kad ugledah ovoga u veljoj pustoši zakukah: »Smiluj se na me, tko si da si, bio sjena, bio čovjek pravi«. Odgovori mi: »Nisam čovjek, čovjek bijah negda, a roditelji bijahu mi Lombardi, zavičajem oboje Mantovanci.

Sub Julio (za Julija) se rodih, ako i suviše kasno, a življah u Rimu za dobrog

Augusta, u vrijeme krivih i lažnih bogova. Pjesnik bijah i pjevah o pravednom onom Anhizovu sinu, koji dodje iz Troje iza požara gizdavog Iliona.

»Ali ti, zašto se vraćaš tolikoj muci? Što se ne uspneš na brijeg preugodni, koji je iskon i uzrok svih radosti?«

»Ti li si dakle onaj Virgil, ti li si ono vrelo, iz kojega se razlijeva tako široka rijeka rječitosti?« odvratih mu zastidjena čela. »Oj ti, drugih pjesnika časti i svijetlo, nagradio mi se dugi mar i velja ljubav, kojom sam za tvojom knjigom žudio. Ti si moj učitelj, ti si moj uzor; ti onaj jedini, od koga sam uzeo (naučio) lijepi slog, koji me je proslavio. Gledaj skota, poradi kojega sam se okrenuo! Od njega me obrani, mudrače slavni, jer eto čini, da mi drhću žile i bila. — »Valja ti se držati drugoga puta«, odgovori, vidjevši gdje plačem, »ako hoćeš da umakneš iz toga divljega mjesta. Jer ova zvijer poradi koje jaučeš, ne da nikomu proći svojim putem, nego mu dotle smeta, dok ga ne ubije. A ćudi je tako zlobne i divlje, da nikad svojoj pohoti ne udovolji te je poslije jela još gladnija nego li prije.

100.—111. Mnoge su životinje, s kojima se pari, a bit će ih još i više, dok napokon ne dodje Hrt (Veltro), s kojega će crknuti od vaja. Taj ne će jesti ni zemlje ni zlata nego mudrost, ljubav i vrline a bit će rodom izmedju Feltra i Feltra. On će biti spas ponižene Italije, za koju je poginula od ranâ djevica Kamila, Evrijalt, Turn i Niso. Taj (Veltro) će je odasvud istjerati, dok je ne zatjera natrag u pakao, odakle je istrže Najprva Zavist (Lucifer).

112.—136. Stoga mislim i sudim, da je za tebe najbolje, ako me slijediš a ja ću ti biti vodjom i povest ću te odavle kroz vječno mjesto, gdje ćeš čuti krikove očajanja, vidjeti drevne tugujuće sjene, kojih svaka za drugom smrti vapi.

Zatim ćeš vidjeti one, što su zadovoljni u ognju, jer se ufaju, da će bilo kada, medju puk blaženih doći. Ushtjedneš li zatim izaći do njih, dočekat će te duša dostojnija od mene; s njom ću te ostaviti, kad odem, jer onaj car, što tamo gore vlada, ne će, da ja koga dovedem u njegov grad, budući da sam bio protivan njegovu zakonu. Carstvo mu se stere na sve strane, ali tude vlada, tu mu je grad i uzvišeno prijestolje. »Blago onomu, koga za to mjesto odabere«. A ja ću njemu: »O pjesniče, zaklinjem te onim Bogom, koga nisi poznavao, vodi me onamo, kuda si netom rekao, eda me mine to zlo i gore, da vidim vrata Svetoga Petra i one, o kojima kažeš, da su tako tužni«. Nato on krene, a ja podjoh za njim.

Uvod u drugo pjevanje.

Sadržaj. Dante se boji teška puta, užasa i borbe protiv svoje vlastite samilosti. Priziva muze po primjeru klasičnih pjesnika. Ne zna je li dostojan da kao Eneja udje u podzemalje ili kao Sv. Pavao u raj. Virgil mu pripovijeda, da ga je poslala Beatriče, koja je prije deset godina umrla, Ona je iz raja došla u Limb te ga je zamolila, da spase njena prijatelja. Dante se ohrabri i odluči poći s Virgilom.

Alegorija. Čovjek, kad i uvidi strahote grješnoga života, oklijeva, sve ako ga i prosvijetljeni um nastoji povesti k spasu. Um napokon osvjedoči čovjeka te on uvidi grijehe i podvrgne se pokori, odvaži se te učini, što treba, kad vidi, da je sama Božja milost sklona spasti ga.

Razjašnjenja. Za Eneju pripovijeda Virgil, da je isto kao Homerov Odisej, bio u podzemalju. Išao je pitati duh svoga oca, kakova li ga sudbina čeka.

Sveti Pavao kaže u II. poslanici Korinćanima (XII.) »Znam čovjeka u Krstu, koji prije četrnaest godina (ili u tijelu, ne znam; ili osim tijela, ne znam: Bog zna) bi odnesen do trećega neba«.

Budući da po Danteu cio politički i moralni poredak počiva na rimskomu carstvu i papinstvu, a jedno i drugo je nastalo u Rimu, to je Eneja, prema Virgilovu pripovijedanju, praotac Rimljanâ, rimskih careva a posredno i papinstva (papinske mantije). Savremene pape drži Dante za manje vrijedne nasljednike mnogo većega i znamenitijega Sv. Petra.

Cijelo ovo mjesto o uzvišenoj Enejinoj misiji Dante je hotimice tajinstveno i tamno napisao.

Virgil govori o Beatriči.

Znamenovanje Beatriče nije ni u Dantea vazda isto; zato je naravno, da se komentatori razilaze tražeći jedno jedino pravo znamenovanje toga lica. Pjesnik je o svojoj prvoj mladenačkoj ljubavi napisao krasnu knjižicu pod naslovom »Novi život« (Vita nuova). Ne da se ustanoviti ukoliko je istinita historijska pozadina toga dnevnika, u koji je Dante uvrstio veći dio svojih ljubavnih pjesama.

Dante pripovijeda, da se je zaljubio u prekrasnu djevojčicu, kad mu je bilo devet godina, da je poslije umrla i da se on posvetio naukama, kako bi proslavio svoju mrtvu dragu načinom, kojim još nitko nije proslavio ženu. »Novi Život« t. j. Mladenački život, zapravo je predgovor Božanstvenoj Komediji.

Sve što se nagadja o Beatriči, da je na primjer bila kći Portinari-a i da se je udala, ne može se dokazati, dapače, nije sasvim sigurno ni da se zbilja zvala »Beatriče«; moguće je, te je pjesnik to ime odabrao, da po običaju trubadurâ sakrije pravo ime svoje opjevane ljepotice.

U »Novomu Životu« vidi se, kako Dante svoju Beatriču uzdiže sve više i više. Njegove su pjesme ispočetka trubadurske, kasnije se uzvisuju na »novi slatki stil«, koji je uveo Guido Guinizelli i Danteov duhoviti prijatelj Guido Cavalcanti. U te pjesme ulaze filozofijske ideje onoga vremena. Napokon se već u toj knjizi Dante uzdiže do ekstaze te Beatriču prikazuje vrhunaravnim bićem. Ona je »potrebna raju, da bude savršen«. Radi same nje čovječanstvo je uzvišenije od svih stvorova,

koji su »u najužemu krugu nebesa«, dakle izmedju mjeseca i zemlje, u sublunarnomu svijetu. Ona je »prava dika Božja«.

Beatriče je sišla sa svoga visokoga mjesta (u Raju) u Limb, da pošalje Danteu u pomoć predstavnika ljudske znanstvene mudrosti. U zemaljskom raju, na vrhu brijega Čistilišta, ona, predstavnica Božjom mudrosti prosvijetljenoga ljudskog uma, preuzima vodstvo.

U Danteovo doba razilazila se mnijenja o tomu, da li se putem bogoslovne nauke ili pukim promatranjem i zanosom uzdiže duša k Bogu. Dante drži, da treba jedno i drugo. Beatriče zato u raju sjedi kraj drevne Rahele, predstavnice kontemplativnoga života.

Beatriču šalje u Limb k Virgilu Sv. Lucija. To je osobita Danteova zaštitnica, kojoj se valjda zavjetovao bio radi bolesti očiju.

U trim svetim gospama: Bogorodici, Luciji i Beatriči, stariji komentatori vide tri vrsti Božje milosti. Bogorodica da je milost, koja potiče grješnika na popravak bez njegove zasluge (gratia praeveniens); Lucija da je milost, koja u grješniku djeluje (gratia operans ili illuminans); Beatriče da je milost, koja grješniku pomaže do pobjede (gratia perficiens).

Noviji pobijaju ovo tumačenje, jer da je Božja milost samo jedna; tri vrsti njena djelovanja da se ne mogu u trim osobama prikazati.

Mati Božja majka je samilosti; ona šalje nosilicu Božje milosti, Luciju (luce, svijetlo), da razsvijetli grješnika u tamnoj šumi grijeha te da »ublaži strogu osudu«, koja čeka nepokorna grješnika. O Luciji kaže, da je »protivnica svega, što je okrutno, dakle i teških paklenih kazni; ona zato nastoji da odvrati grješnika od grijeha.

U stihu 106.—109. sravnjuje Dante divlju bujicu života u grješnomu svijetu, koja mu je prijetila u gustoj, tamnoj šumi, s rijekom, na kojoj su talasi tako užasni, »da istome moru diku umanjuju«.

Pjevanje drugo.

(1.—9. Uvod i prizivanje muza. 10.—42. Bojazan. 43.—126. Utjeha. 127.—142. Uspjeh utjehe.)

1.—9. Odilazio dan, i sumrak skidao umor sa svake životinje, što je na zemlji, samo se ja jedini spremah da započnem borbu protiv (teška) puta i protiv samilosti — što će opisati pamet, koja se ne vara.

O muze, o uzvišeni ume, sad mi pomozite; o pameti, koja si upisala ono, što vidjeh, sad je red, da se očituje tvoja plemenitost.

10.—42. »O pjesniče, koji me vodiš«, započenem, »gledaj, da li je moja snaga dosta jaka, prije no me povjeriš tešku putu. Ti veliš da je Silvijev roditelj (Eneja) sišao, jošte živ, u besmrtni svijet, i to s umrlim tijelom. Ali ako je Protivnik svakoga zla (Bog) njemu pogodovao misleći na uzvišene plodove (njegova života), i koji (narod) i kakovo (carstvo) imadjaše poteći od njega, ne će se umnu čovjeku činiti,

e on nije toga dostojan bio; jer je on u najvišemu nebu bio odabran za oca uzvišenoga Rima i njegova carstva; koji (Rim) i koje (carstvo), da se istina kaže, biše odredjeni da budu sveto mjesto, gdje sjedi nasljednik najvišega Petra.

Na ovome putu, kojega radi slaviš njega (u Enejidi), čuo je (Eneja) za stvari, koje su postale uzrokom njegovoj pobjedi (nad Turnom) i papinskoj mantiji. Podje pak onamo Posuda izabrana (Sv. Pavao), da donese ojačanje onoj vjeri, koja je početak putu spasenja. No ja, zašto bih onamo došao? a tko (mi) to dopušta? — Ja niti sam Eneja, ja niti Pavao; dostojnim toga ne držim se niti ja niti me tko drugi drži. Zato, bojim se, odvažim li se na taj put, da ne podjem u ludo; no ti si mudar pa moje misli bolje razumiješ nego li ih izreći mogu. I kao što je onaj, koji ne će više ono, što je (prije) htio, tako da poradi novih misli mijenja nakanu i sasvim odustaje od onoga, što je bio započeo, takov bijah ja na onome tmurnom obronku, jerbo razmišljajući napustih odluku u početku tako odrješitu.

43.—126. »Ako sam dobro razumio tvoje riječi«, odgovori sjena onoga veledušnoga (Virgila), »tvoje se duše uhvatila kukavština, koja često čovjeka sprečava tako, da ga odvrne od časna poduzeća, kao životinju (što odvrne) krivo vidjenje. Da se riješiš toga straha, kazat ću ti, zašto sam došao, i ono, što sam čuo u prvi čas, kad mi se sažali radi tebe. Ja bijah medju onima, koji (u Limbu) vise (u neizvjesnosti medju mukom i blaženstvom) a pozva me gospa blažena i tako lijepa, da jê sâm umolih, neka mi zapovijeda. Sjaše joj se oči jače od zvijezde a prozbori mi tiho i umilno s andjeoskim glasom u svome govoru: »»Oj udvorna mantovanska dušo, koje slava još na svijetu traje i trajat će dok je svijeta i vijeka, moj prijatelj, ali ne (prijatelj) sreće, na pustu je obronku tako zapriječen te se od straha vraća; a po onom, što sam o njemu u raju čula, bojim se, da je već tako zabasao, da će mu moja pomoć kasno doći. Kreni dakle pa mu pomozi kićenom svojom riječi i svim onim, što je podobno da ga spase, tako da budem glede njega mirna. Ja sam Beatriče, koja te šaljem da podješ; dolazim sa mjesta (iz raja), kamo se vratiti želim, ljubav me krenu i potaknu, da ti odgovorim. Kad budem pred svojim Gospodarom, hvalit ću se tobom često pred njim««. Onda umukne; a zatim ja počeh: O gospo kreposti puna, s koje samo ljudstvo se uzdiže nada sve, što je sadržano u najužemu krugu nebesa, meni je tvoja zapovjed tako ugodna, da bi mi se činilo, kao da sam zakasnio, sve da sam je već izvršio: ne trebaš mi više očitovati svoje želje. No reci mi, zašto se nisi žacala sići amo, u to (pakleno) središte (zemlje) sa širokih sfera (raja), kamo se želiš vratiti?« — »»Kad baš hoćeš«« odgovori mi, »»da pronikneš tako do dna, reći ću ti ukratko, zašto se nisam bojala doći ovamo unutra. Bojati se treba samo onih stvari, koje imadu snagu da čovjeku škode, drugih ne, jer nisu strašne. Bog mene u svojoj milosti stvori takovu, da me se vaša nevolja ne dotiče niti plamen ovoga požara (u paklu) siže do mene. U nebu ima gospa plemenita, koja tako žali na one zapreke, radi kojih te šaljem, da se stroga osuda tamo gore ublažila. Ova prizva Luciju, te joj reče moleći je: ‚Sad tvoj vjerni tebe treba i ja ga tebi preporučam'. Lucija, protivnica svakoga okrutnika, krene se i dodje k mjestu, gdje sam bila sjedeći kraj drvene Rahele. Ona reče: B e a t r i č e, p r a v a h v a l o B o ž j a,

zašto ne pomogneš onome, koji te je toliko ljubio, da je radi tebe izišao iz hrpe prostoga svijeta?

Ne čuješ li jad njegova plača? Ne vidiš li smrt, s kojom se bori na obalama one rijeke, koja istomu moru diku umanjuje? Nije bilo na svijetu nikada nikoga, što se je tako požurio, da sebi dobro učini i da se ukloni zlu, kao što sam ja (pobrzala), kad sam te riječi čula.

Sišla sam amo (u Limb) sa svoga blaženoga sijela uzdajući se u moć tvoga poštenoga govora, što je na čast tebi i onima, koji su te slušali««.

Iza kako mi reče ove riječi plačući odvrne sjajne oči a tim požuri moj dolazak. I tako pridjoh k tebi, kako ona htjede, i oteh te divljoj zvijeri onoj, koja ti je zakrčila prijeki put k lijepome brijegu. Što je dakle? Zašto, zašto zaostaješ? Zašto gojiš u srcu takovu kukavštinu? Zašto nisi smion i odvažan, kad se tri blažene gospe na nebesima brinu za tebe a moje ti riječi toliko dobra obećavaju?«

127.—142. Kao što se cvjetići, koje mraz noćni zatvori i sagne, opet dignu na svojoj stabljici pa se otvore, kad ih sunce obasja, tako uspravih i ja svoju smalaksalu snagu, i takova mi smjelost u srce doteče, da započeh kao slobodan čovjek: »Oj milostiva ona, koja mi pomože! A ti ljubezni, koji si odmah poslušao riječi istine, što ti ih je rekla! Ti si s tvojim riječima u mome srcu pobudio takovu želju poći (s tobom), da sam se vratio na prvu (moju) odluku.

Hajde sada, jer jedna nam je volja obojici: ti vodja, ti gospodar i učitelj ti!« — Tako mu rekoh, a kad on krenu, udjoh i ja smrtnim i lomnim putem.

PRED KAPIJOM PAKLA

PJEVANJE III.

Uvod u treće pjevanje.

Sadržaj. Pjesnici dolaze pred otvorenu kapiju, kroz koju se ulazi u pakao. Nad njom čita Dante strašan natpis. Udju. U pridvorju nadju duše kukavnih strašljivaca, pomiješane s andjelima, koji ne bijahu Bogu niti vjerni niti protivni. Medju kukavicama upozna Dante Celestina V. Dospiju do Akeronta, gdje Karon prevozi proklete duše. Zemlja se trese, bljesne svijetlo a pjesnik se bez svijesti sruši.

Alegorija. Natpis nad paklenim vratima kaže, da su paklene kazne vječne, da je dakle i Božja pravda vječna. Svijetlo, s kojega se pjesnik omami, znači, da Božja milost svladava upliv ljudskoga tijela te ga uči razlikovati opakost i pravednost od kreposti.

Razjašnjenja. Glasoviti natpis, što ga je Dante stavio nad paklena vrata, kaže, da je vječna vlast (Bog otac), najveća mudrost (Bog sin) i prva ljubav (Bog Duh Sveti) stvorila pakao iz pravednosti za kaznu prvim stvorovima, oholim andjelima. Ljubav integrirajuća je sastavina vlasti i mudrosti Božje. Zato se spominje i na tomu natpisu, gdje je riječ o okrutnim, vječnim kaznama. Nabrajajući svojstva Božja pjesnik hoće zapravo da obilježi Sveto Trojstvo. Vječnost je vrijeme, istina-bog, bez početka i kraja, ali se ipak može pomisliti, da je Bog stvorio materiju prije vječnosti i svih stvorenih stvari. Samo je Bog izvan svakoga vremena.

Dante u izreci: Prije mene još ne bi stvorenjâ, osim vječnih, i ja vječno trajem, uzimlje, da prije pakla nije bilo stvorova osim andjelâ i materije bez oblika. Lucifer, svladan iza pobune, srušio se u tminu materije, koja »još bješe bez obličja«. Čete njegovih andjela pale su s njime manje ili više duboko, prema stepenu njihova prijašnjega dostojanstva i kasnije krivnje. Lucifer, dakako, pade najdublje; po sredovječnome shvaćanju, do središta svemira. Time su pali andjeli materiji dali prvi oblik. Materija, izvor sve nesavršenosti, ima svoje težište u Luciferu. Bog (actus purus) daje oblik cijelome svijetu, Lucifer, naopaka karikatura božja, dao je oblik paklu. Kad Bog stvori oblik zemlje, pakao je već bio gotov. Preko njega se načinila kora a oko njegova središta se zgusnula zemaljska kruglja. Što je materije istisnuo pakleni lijevak, to se na protivnoj strani uzdiglo kao brijeg Čistilišta.

U osi zemlje, koja prolazi kroz tijelo Luciferovo, leži gore na poklopcu pakla Jerusolim, a dolje brijeg čistilišta i zemaljski raj, gdje je vrag prve ljude na grijeh naveo.

Pakleni lijevak razdijeljen je od ozgô do dna u osam stepenica. Dante je tu razdiobu proveo na svoj način misleći možda na kolosej u Rimu ili na amfiteatar u Veroni.

Stepenice ne počinju odmah kako se stupi kroz paklena vrata. Naokolo pakla ima ponajprije široka ravnica sve do rijeke Akeronta. Tu na tom neutralnom polju obilaze duše svih neutralnih ljudi i andjelâ. Medju njima prepoznaje Dante mnoge svoje zemljake, ali i onoga, koji se je odrekao veljega papinskog dostojanstva — Celestina V. — pa ustupio mjesto Bonifaciju VIII. i time skrivio nesreću Firenze i Dantea. Celestin V. bijaše svjetovnjak pustinjak te je primio svećeničke redove istom iza kako ga izabraše papom. Bio je čovjek u istinu pobožan a ljudi su ga

punim pravom smatrali svecem. U svjetovne poslove nije se ni malo razumio. Već iza prvih njegovih odredaba na papinskoj stolici rekli su kardinali, da je papinstvo pogibao za spas njegove duše radi zla, što će se roditi iz njegove vladavine. Kardinali su već iza nekoliko mjeseci zahtijevali, neka se papinstva odrekne a time su samo njegovoj želji udovoljili. Čim se Celestin V. odrekao, izabran je papom kardinal Gaetani, koji primi ime: Bonifacije VIII.

Dante je Celestina stavio u pridvorje pakla, jer je po njegovu sudu bio neodvažan. Crkva je drugačije sudila: ona proglasi god. 1313. Celestina svecem.

Pjesnik ne spominje u četi kukavicâ nikoga imenom te s Virgilom pristupi k rijeci Akerontu, gdje Karon prevozi duše. Prevozača Karona preuzeo je Dante iz Virgilove Enejide, ali Danteov Karon nije nalik Virgilovu, kao što ni kršćanski pakao ne naliči klasičnomu podzemalju.

Na zov prevozača proklete duše hrle u ladjicu, a one, koje malo zaostaju, bije Karon veslom. Dantea ne će da preveze, jer je pravednik. Upućuje ga na drugu ladjicu, u kojoj andjeo vozi duše k brijegu Čistilišta. Dante usne, dodje preko rijeke, ali ne kaže kako.

Pjevanje treće.

(1.—21. Ulaz kroz kapiju pakla. 22.—69. Nemarnici; kukavice, neutralci. 70.—136. Prelaz preko Akeronta.)

Kroza me se ide u grad boli,
Kroza me se ide u vječnu muku,
Kroza me se ide medj puk izgubljeni.
Pravda ganu moga uzvišenog tvorca:
Načini me svemoć vječnog Boga,
Velja mudrost i najprva Ljubav.
Prije mene ne bješe stvorenjâ
Ako ne vječnih, i ja vječno trajem.
Svih se nadâ man'te, koji ulazite.

10.—21. Ove tamne riječi vidjeh napisane vrh jednih vrata, s toga ću: »Učitelju, težak mi je njihov smisao«. A on meni kao čovjek prokušan: »Ovdje se treba kaniti svake sumnje; svaka malodušnost valja da ovdje zamre. Stigli smo na ono mjesto, gdje ti rekoh, da ćeš vidjeti svijet ucviljeni, što izgubi blagodat spoznaje (Božjim rasvjetljenjem)«. I položivši ruku na moju, vedra lica, što me osokoli, uvede me u tajinstveni (drugi) svijet.

22.—69. Tu uzdasi, plač i glasno naricanje odjekuju tamnim uzduhom bez zvijezdâ, te sam stoga u početku proplakao. Razni jezici, užasna graja, bolne riječi, srditi poklici, vriska i hroptanje a k tomu lupa ruku — od svega toga dizala se strašna halabuka, koja se neprestano vijala ovim zrakom u vječnoj tmini, kao pijesak, kad ga vijavica mota.

PROKLETI ČEKAJU NA PREVOZAČA KARONA

PJEVANJE III.

A ja, komu je užas glavu opasao, rekoh: »Učitelju, što je to što čujem? a kakav je to narod, što izgleda tako svladan od boli?« A on meni: »U tom su jadnom stanju kukavne duše onih, što su živjeli bez sramote i bez hvale. Pomiješane su sa zlom četom onih andjela, koji nisu ustali protiv Boga, ali mu nisu ni vjerni bili, nego su stajali po strani. Nebesa ih prognaše, da im ljepotu ne umanje, a duboki pakao ih ne primi, da se s njima krivci donekle ne ponesu«. A ja: »Učitelju, što ih tako tišti, da čini, te ovako silno jadikuju?« Odgovori: »Reći ću ti sasvim ukratko. Ovi se ne nadaju smrti, a slijep im život tako je kukavan, da zavide ma čijoj sudbini. Svijet ne da, da im se sačuva uspomena, milost i pravda ih odbija. O njima dosta; pogledaj i prodji«.

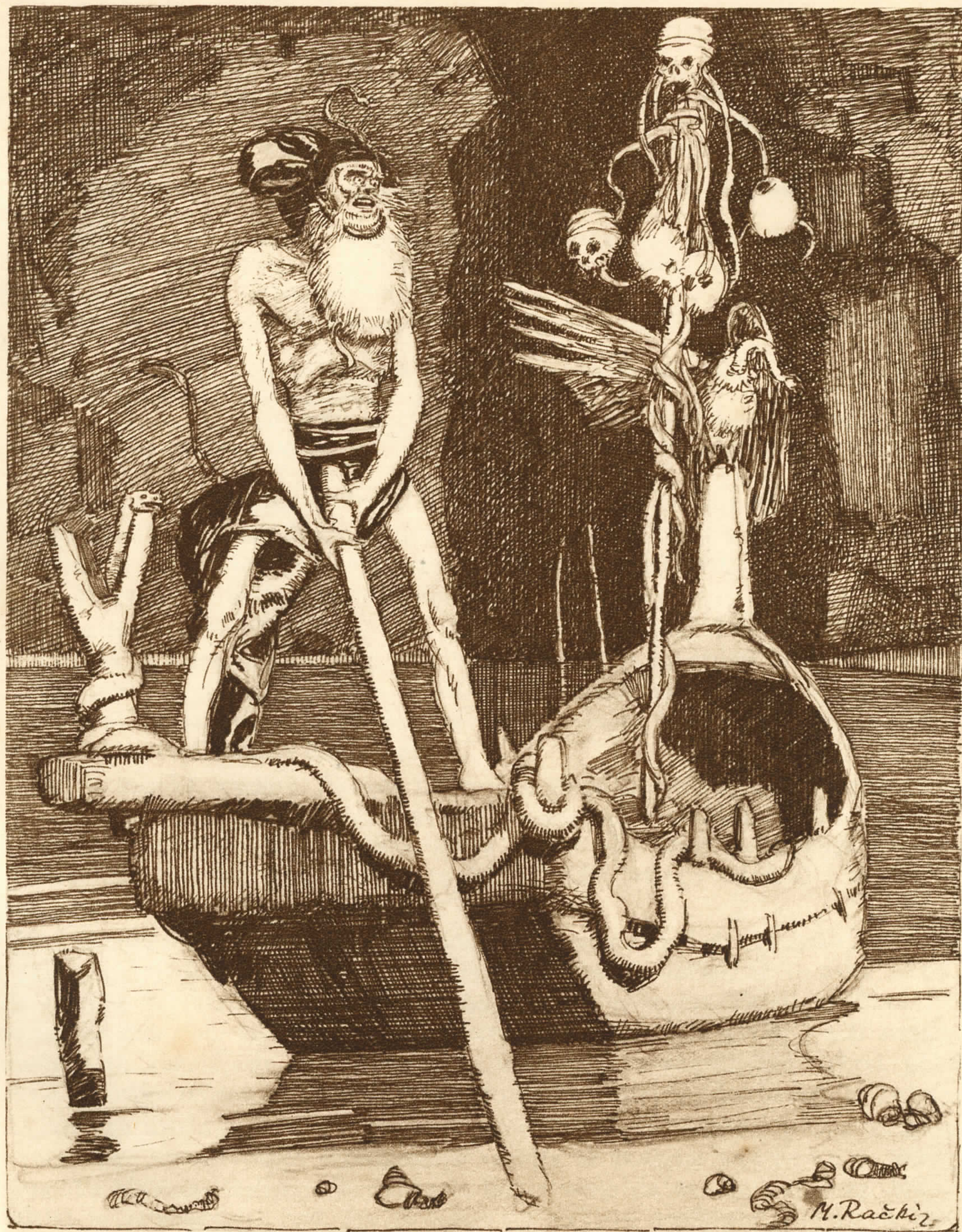
A ja, obazrijevši se, vidjeh zastavu, gdje je vijući se letila tako pomamno, kao da prezire svaki odmor. A iza nje vrvila tako beskrajna povorka svijeta, da nikad ne bih povjerovao bio, te je smrt već tolike utamanila. Prepoznavši tu nekoje izmedju njih, ugledah i prepoznah sjenu onoga, koji se s kukavštine odrekao velika (dostojanstva). Odmah sam shvatio i bio sam na čistu, da je to sljedba plašljivaca, mrskih Bogu i njegovim neprijateljima. Ovi zlosretnici, koji nikad nisu živjeli, bijahu goli, a teško ih ubadale ose i obadi, što su tamo bili.

Oni im oblijevahu lice krvlju, koju pomiješanu suzama njima do nogu sabirali gnjusni crvi.

70.—136. A onda, kad stadoh dalje da gledam, vidjeh mnoštvo svijeta na obali neke velike rijeke, zato rekoh: »Učitelju, daj da saznam tko su ovi i po kojemu su zakonu tako spremni da prelaze, kako razabirem, kroz to muklo svijetlo.« A on meni: »Kazat ću ti sve te stvari, kad naše korake budemo ustavili na žalosnoj obali Akeronta.« Tad oborivši zastidjene oči, bojeći se, da mu govor moj ne dosadi, ni riječi više ne rekoh sve do rijeke. A gle, spram nas, gdje dolazi ladjom starac, bijel s drevne dlake, vičući: »Jao si ga vama, proklete duše. Ne nadajte se, da ćete ugledati neba. Dolazim da vas prevezem na drugu obalu u vječne tmine, žar i led. A ti, koji se živ tamo desiš, odaleči se od ovih mrtvih.« Ali kad uvidje, da sam ipak ostao, reče: »Drugim putem, drugim lukama prispjet ćeš kraju, tebi ovdje nema prijelaza, treba laglja splav da te prenese.« A vodja njemu: »Karone, nemoj se ljutiti, ovako se hoće, ondje (u nebu), gdje se može ono, što se hoće, a dalje ne pitaj.« Na to se smire rutavi obrazi brodara mutne bare, kojemu su se oči krijesile u plamenim obručima, ali one duše, umorne i gole, promijenile su boju i odmah su stale cvokotati zubima, tek što su čule nesmiljene one riječi.

Huljahu Boga i roditelje svoje, ljudsko pleme, mjesto, čas i sjeme, iz koga su nikle, i rodjenje svoje. Onda se povukoše sve u isto vrijeme ljuto plačući prema kobnome žalu, što čeka svakoga čovjeka, koji se ne boji Boga. Zloduh Karon migajući im ognjenim očima, sve ih skuplja; mlati veslom svaku, koja zaostaje. Kao što u jesensko doba list za listom pada, dok napokon grana ne vrati svu svoju opravu zemlji, tako se i zlo sjeme Adamovo baca s one obale na mig, jedna po jedna, kao ptica na svoj vab. Tako prelaze preko mrkoga vala, a prije nego jedni tamo (preko) sidju, već se s ove strane nova četa skupi. »Moj sinko«, reče udvorni učitelj, »svi oni, koji

umru u Božjoj srdžbi, svi se ovdje skupe sa svih strana svijeta te su spremni preveste se preko rijeke, jer ih podbada Božja pravda tako, da se strava pretvara u želju. Ovuda još nikad nije prešla dobra duša, pa zato, ako se na te Karon tuži, znaš sada dobro, što njegove riječi znamenuju.« To svrši, a tmurni se kraj uzdrma tako jako, da me sa groznoga spominjanja još oblijeva znoj. Sa suzne zemlje duvne vjetar što rumenim bljesnu svijetlom, koje svlada svako osjećanje. I padoh kao čovjek, koga san svlada.

KARON
PJEVANJE III.

Uvod u četvrto pjevanje.

S a d r ž a j. Silni grom probudi Dantea. On se nadje onkraj Akeronta u prvome krugu pakla. Udje s Virgilom u Limb, gdje su nekrštena djeca. Dalje naprijed u rasvijetljenoj okolini nadje četiri velika pjesnika staroga vijeka, koji ga primaju u svoje društvo kao sebi ravna. S njima udje u grad opasan sa sedam zidova te vidi ondje drevne pravednike, koji se ne mogoše spasti, jer ne bijahu kršteni.

A l e g o r i j a. Grom, koji probudi Dantea, glas je savjesti, koji se ori, kad Božja milost svlada porive puti

Grad odličnih nekrštenih muževa i svijetlo, što ga obasjava, imadu se sasvim alegorijski shvatiti. Jedni uzimaju, da je »sedam kapija«, kroz koje se ulazi u grad mudracâ: nauka gramatike, retorike, dialektike, aritmetike, muzike, geometrije i astronomije.

Drugi drže da zidovi, kojima je grad mudracâ opasan, znamenuju tri bogoslovne i četiri temeljne kreposti.

Ovo drugo tumačenje bolje je. Vatra na brijegu znamenuje znanost, koja u pogansko doba ne može razbiti sve tmine nego samo ograničenu »polukruglju tmine«.

Voda, što je oko grada, sjeća na Akeron i Stiks. Preko tih paklenih voda moraju se pjesnici tudjom pomoći prevesti; u grad mudrosti mogu ljudi, kojima je k r e p o s t vodičem, preći vlastitom snagom.

Razjašnjenja. U poslanici sv. Petra III. 19. kaže se »da je Isus oživjevši duhom i sišavši (u Limb) propovijedao i duhovima u tamnici, (20.) koji nekad ne htješe da slušaju, kad ih očekivaše Božje trpljenje u vrijeme Nojemovo, kad se gradjaše kovčeg, u kome malo, to jest osam duša, ostade od vode«.

Iz toga se mjesta u bibliji ne vidi, da li su te duše ušle u vječno blaženstvo. Dante hoće da se o tom uvjeri, zato pita Virgila, što li je na stvari. Virgil mu kaže, da je neko pedeset godina iza kako je on došao u podzemalje, sišao u Limb silni pobjednik Isus pa je poveo u raj Adama i Evu, Abela, Nojema, Izaka, Izraela i njegovu rodbinu te Rahelu i mnoge druge.

U gradu junakâ, vladarâ, filozofa i učenjakâ ističe Dante poglavito imena onih, koji su u savezu s osnivanjem rimskoga carstva. Medju filozofima odlikuje Aristotela i Averroësa. Osobito je zanimljivo, da je Dante tako isticao arapskoga komentatora velikoga Stagirite. Averroësa su u XIII. i XIV. vijeku smatrali i kršćani i moslimi predstavnikom krivovjerstva.

Po Averroësu od jednoga jedinstvenoga Boga ne može doći mnoštvo stvorova nego samo opet jedno jedinstveno, a to je »prva inteligencija«. Iz te prve inteligencije niknule su inteligencije, koje ravnaju sfere nebeske. Te su inteligencije nebeskim sferama ono, što duša čovjeku. Averroës prispodablja viši i niži stepen tih inteligencija razredjaju dostojanstvenika u ljudskoj monarhijskoj državi, gdje vladar na pojedine oblasti prenosi dijelove svoje vlasti prema odredjenoj im zadaći.

U čovjeka ima s p o s o b n o s t za inteligenciju, ali ta se istom pod utjecajem a k t i v n e, više, izvanljudske inteligencije razvija te postane s t e č e n o m inteligencijom. Ta aktivna inteligencija, »koju je Bog stvorio da rasvijetli ljudske duše«, za ljudsku je inteligenciju ono, što je sunce za vidljive predmete a izvire iz one inteligencije, koja ravna najnižom, podmjesečnom nebeskom sferom.

Što je duševna sposobnost veća, to jače zasja u njoj aktivna inteligencija; najjače u pjesnikâ i prorokâ.

Ljudska duša, veli Averroës, samo je u toliko neumrla, u koliko se uzvine do aktivne inteligencije, s kojom se spoji te s njome sjedinjena gleda Boga.

Averroësova nauka osniva se na starijoj arapskoj i grčkoj filozofiji. Medju arapskim predšasnicima znamenit je Avicena, kojega Dante takodjer spominje medju učenjacima u Limbu. Medju starim tragovima nauke o aktivnoj inteligenciji zanimljivo je, što sv. Augustin o njoj kaže: da inteligencija sv. Ivana Krstitelja sama za sebe nije mogla svijetliti, tek je zasjala, kad se je sjedinila s aktivnom inteligencijom, s Isusom.

Istaknuo sam Averroësovu nauku malo jače ne samo zato, što joj — u koliko nije sv. Tomom oprovrgnuta — ima traga u Danteovim lirskim pjesmama i u Božanstvenoj Komediji, imenice u Raju, nego i zato, što neki vrlo ugledni učenjaci tvrde, da je Beatriče alegorija te averoističke aktivne inteligencije.

Dante moslimskoj kulturi iskazuje počast i time, što medju najboljim junacima svijeta u Limbu spominje i Saladina. Taj je svojom naobrazbom i kulturom doista natkrilio sve savremene kršćanske vladare i vitezove.

Pjevanje četvrto.

(1.—24. Na rubu Limba. 25.—45. Nekrštena djeca. 46.—63. Isus u Limbu. 64.—105. Uzvišeni pjesnici. 106.—111. Tvrdjava Limba. 112.—129. Junaci. 130.—147. Filozofi. 148.—151. Pjesnici polaze u drugi krug.)

1.—24. Gromki tutanj razbi mi duboki san u glavi, tako da se prenuh kao čovjek, koga silom probude. I stojeći uspravno skrenem odmoreno oko naokolo i uprem pogled da razaberem, gdje sam. I zaista se nadjoh na rubu ponora tužne doline, što sabire orljavu beskrajnog urlanja. Tamna bijaše, duboka, maglovita toliko, da zureći u dno poda mnom nisam baš ništa mogao razabrati. »Sad tu silazimo dolje u slijepi svijet«, započe pjesnik, blijed kao smrt, »bit ću prvi, a ti budi drugi.« A ja opazivši bljedilo njegova lica rekoh: »Kako ću poći, kad se zgražaš ti, koji si me inače običavao sokoliti, kad sam prezao?« No on mi reče: »Muke svijeta, koji je tu dolje, slika mi na lice onu samilost, za koju ti misliš, da je strah. Hajdemo! Žuri nam se radi duga puta.«

Tako podje, i tako me uvede u prvi krug, što ponor opkoljuje.

25.—45. Ovdje, koliko se moglo čuti, nije bilo plača; samo uzdisajâ, s kojih je vječni uzduh treperio. Uzrok tomu bijaše bol bez mučenjâ, koju su patile mnoge i velike hrpe svijeta — djece, ženâ i muževâ. Dobri će Učitelj meni: »Ne pitaš, kakove su to duše, koje vidiš? No ja hoću da saznaš prije nego li dalje podješ, da ovi nisu griješili; a imadu li zaslugâ, to nije dosta, budući da nisu primili krsta, koji je dio vjere, što je ispovijedaš. Ako su živjeli prije kršćanstva, nisu Boga onako štovali kako treba; a od tih istih i ja sam jedan. Radi takova nedostatka, a ne radi

drugoga grijeha, propali smo, a patimo samo utoliko, što nas bez nade čežnja mori.« Teška bol mi srce obuzela, kad sam to čuo, jer sam razabrao, da tu u Limbu visi u neizvjesnosti prezaslužna čeljad.

46.—63. »Reci mi, Učitelju moj, reci mi, Gospodaru«, počnem ja, da se utvrdim u vjeri, koja svaku zabludu svladava; »je li odavle ikad itko izašao — bilo svojom zaslugom, bilo tudjom — koji bi se poslije spasao bio?« A on, razumjevši što se u mojim riječima krije, odgovori: »Bio sam još novajlija u ovome stanju, kadno sam vidio, gdje ulazi Velmoža neki, okrunjen znakom pobjede. On izvede odavle sjenu prvoga oca i Abela, sina njegova, i onu Nojema i Mojsije, poslušnoga zakonodavca; Abrahama patrijarka i Davida kralja, Izraela s ocem i s porodom njegovim i s Rahelom, za koju toliko uradi, i mnoge druge; i učini ih blaženima. Hoću da znaš, te prije njih ni jedna ljudska duša ne bi spašena.«

64.—105. Nismo se okanili hodanja zato, što je govorio nego smo ipak prolazili šumom, šumom, rekoh nagomilanih sjena. Još nismo dugo išli, od mjesta, gdje sam zaspao bio, dalje od ruba, kad ugledah vatru, koja je predobivala (svojim svijetlom) polukruglju tame. Još smo bili malo udaljeni od nje, ali ne tako daleko, da ne bih mogao bio djelomice raspoznati, kakova je časna čeljad zaokupila ono mjesto. »O ti, koji si dika svake znanosti i umjetnosti tko su ovi, što toliku uživaju počast, da ih razlikuje od ostalih.« A on meni: »Časno njihovo ime, što ozvanja gore u svijetu, gdje ti živiš, pribavilo im je milost neba, koje ih tako odlikuje.« Medjutim sam čuo glas: »Iskažite počast najuzvišenijemu pjesniku; vraća se njegova sjena, što je otišla bila.« Kad je stao glas i uminuo, ugledah četiri velike sjene, gdje k nama idu, ni tužna ni vesela lica. Dobri Učitelj progovori: »Upri oči u onoga s mačem u ruci, koji ide pred trojicom kao gospodin. Ono je Omir, kralj svih pjesnika, a drugi, što dolazi, Horacije jest, satiričar, Ovidij je treći, a posljednji je Lukan. Jer naslov, što ga prije izreče glas inokosni, svakoga od njih ide isto kao mene; za to me časte, a pravo rade.« Tako sam vidio sakupljen lijepi zbor onih prvaka velebnoga spjeva, koji leti nad inima, kao orao što leti. Iza kako su se malo medju sobom razgovarali, okrenuše se k meni mahnuvši mi na pozdrav, a moj se Učitelj s tolike (časti) nasmiješi. I još više iskazahu mi časti, jer u svoje primiše me kolo, te sam bio šesti medju tolikim veleumima. Tako podjosmo do onoga svijetla razgovarajući se o stvarima, o kojima je lijepo sada šutjeti, kao što bijaše (lijepo) zboriti tamo, gdje sam tada bio.

106.—111. Dodjosmo do pred otmenu tvrdju sedamput opasanu visokim zidovima, branjenu naokolo lijepom rječicom. Preko nje prodjosmo kao preko suhe zemlje; kroza sedam kapija udjoh s tim mudracima, i stigosmo na svježu, zelenu livadu.

112.—129. Tu bijaše svijeta spora oka i ozbiljna, rijetka zbora, ljupka razgovora, u licu im veliko dostojanstvo. Provukosmo se tako sa jedne strane (kastela) do otvorena, svijetla i visoka mjesta, otkuda mogosmo (nagnuvši se dolje), vidjeti sve skupa. Tamo sučelice nad zelenim caklilom (trave) pokazahu mi velike duhove; da se još i sad sam u sebi uznosim, što sam ih vidio. Vidjeh Elektru u veliku društvu,

u kojemu razabrah Hektora i Eneju, i oružana Cezara, oka sokolova. Vidjeh na drugoj strani Kamilu i Pentesileju i ugledah kralja Latina, gdje sjedi s Lavinijom, kćeri svojom. Vidjeh onoga Bruta, koji progna Tarkvinija, Lukreciju, Juliju, Marciju i Korneliju, a samoga po strani Saladina.

130.—147. Kad sam vjedje nešto više podignuo, ugledam (Aristotela) učitelja onih, koji znadu sjediti u družbi filozofâ. Svi mu se dive, svi ga časte. Tu ugledah i Sokrata i Platona, koji mu bijahu bliže od svih drugih; Demokrita, koji uzima, da je svijet slučajno postao (od atoma), Diogena, Anaksagoru i Talesa, Empedokla, Heraklita i Zenona. I ugledah dobroga sabirača svojstava (svih biljki), velju, Dioskorida; i vidjeh Orfeja, Tulija (Cicerona), Lina i moralistu Seneku; Euklida geometra i Ptolomeja, Hipokrata, Avicennu i Galiena te Averroësa, koji napisa veliki komentar (Aristotelu). Ne mogu sve (koji tu bijahu) nabrojiti, jer me tako goni duljina moga predmeta, da mi često riječi zaostaju za dogodjajima.

148.—151. Društvo (nâs) šestorice suzi se na dvojicu: (Virgila i mene); mudri vodja odvede me drugim putem iz mirnoga (zraka) u zrak, što drhće. I dodjem u kraj, gdje se ništa ne sja.

Uvod u peto pjevanje.

S a d r ž a j. Na ulazu u drugi krug pakla, kamo sad pjesnici dospješe, stoji sudac Minos, koji svakoj duši odredjuje, kamo se ima strmoglaviti. U drugi krug dolaze bludnici. Medju njima je i Franceska iz Riminia, koja Danteu pripovijeda o svojoj bolnoj ljubavi.

A l e g o r i j a. Minos je savjest griješnikova, koja ga na muke osudjuje. Kao što ljubavna strast vije i baca bludnike amo, tamo, od mila do nemila, tako ovdje silni vjetar nosi duše pa ih baca o pećine.

Razjašnjenja. Stari grčko-rimski bogovi i polubogovi jošte su dugo živjeli u narodnoj uspomeni, ali se ta nekoč lijepa i prijatna lica, simboli prirodnih sila, pretvoriše u mišljenju kršćanâ u demone i zle duhove. Prema tomu je Dante nekoje od njih pretvorio u vragove, tako i Minosa, koji je bio u davnoj davnini tako pravedan kralj na otoku Kreti, da su mu stari podijelili u svome vjerovanju dostojanstvo suca u podzemalju.

Minos isto kao i Karon opominje pjesnika, da mu nije mjesto u paklu, te mu tim daje svjedočanstvo čestitosti. Upozoruje Dantea, da Virgil, prosvijetljeni ljudski um, nije pouzdan vodja na putu spasa, kojim je pošao. Filozofija, koju Aristotel nauča a Virgil alegorično predstavlja, može čovjeka upropastiti. Bogoslovna nauka pak, alegorično prikazana u Beatriči, takodjer ne vodi tik pred lice božje; tek kontemplacijom, utjelovljenom u sv. Bernardu, uzdiže se duša do samoga Boga.

Drugi krug pakla naravno je manji od prvoga prema njegovu amfiteatralnom obliku.

Virgil pokazuje Danteu duše vrlo uglednih grješnika a izgleda kao da pjesnik hotice spominje ponajotmenija imena staroga i svoga vlastitoga vijeka, da on, i sam grješnik ove vrsti, bude u biranome društvu.

To nastojanje razjašnjuje neka protuslovlja u tomu pjevanju. Kraljica Semiramis, ta asirska Fredegunda, poubijala je svoje ljubavnike, da se ne bi pooholili. Ona se zaljubi napokon u svoga rodjenog sina. Da svojoj pohoti zadovolji izda ženidbeni zakon, prema kojemu roditelji smiju sklopiti brak sa svojom djecom. Ona se uda za svoga sina, koji ju poslije ubi. Njeno bi mjesto prema tomu imalo biti u dubljemu paklu.

Dido, utemeljiteljica Kartage, koja se iznevjerila pepelu svoga muža Siheja, prem je tim prekršila zavjet vječne vjernosti, ipak nije radi toga ovdje medju bludnicama, nego zato, što je počinila samoubojstvo od prevelike ljubavi prema Eneji. Neumjerenost u l j u b a v i temeljni je uzrok njenoga grijeha, zato nije niže u paklu medju ubojicama. S drugih razloga isto i Kleopatra, egipatska kraljica.

Tu pati još i lijepa Helena i njen ljubavnik Paris, koji je ote kralju Menelaju pa tim uzrokova trojanski rat, gdje je toliko krvi proteklo. Neki drže da Dante ne misli na Homerova Parisa, nego da misli na viteza Parisa, koji se mnogo spominje u sredovječinm romanima.

Tu je Akil, veliki grčki junak. Bio je rob ljubavi sve do svoje smrti. Radi Brizejide nije htio više u boj, dok mu nisu ubili Patrokla, s kojim je vrlo sumnjivo

prijateljevao. U vrijeme primirja s Trojancima zaljubi se u Prijamovu kćer Poliksenu i dade se radi nje namamiti u zasjedu, gdje ga ubi Paris.

Od sredovječnih zaljubljenih vitezova spominje Dante samo Tristana, viteza družbe »Okrugloga stola«. Zaljubio se u Isoldu, svoju tetku. Ubi ga radi toga stric njegov Marko.

Iza toga nabrajanja otmenih grješnika počinje glasovita pripovijest o nesretnoj ljubavi kćeri riminskoga kneza, Franceske, i Pavla Malateste.

Ovo je najpoznatije mjesto u Božanstvenoj Komediji.

Kod estetskoga prosudjivanja pogrješka je, ako se ne sudi umjetnina nego se govori o svemu i svačemu drugomu. U prvome redu, ne treba raščihavati opsežni povjesni sadržaj pjesme pa izvlačiti na vidjelo ono, što je pjesnik hotimice prešutio ili drugačije prikazao nego li je u istinu bilo. U drugome redu, ne valja rasvijetljivati pjesmu sa drugoga stajališta nego li je pjesnikovo — kako to neki čine.

Dosta je znati, da je Franceska bila kći Guide Polentanskoga, gospodara Ravenne. Godine 1275. udadoše ju iz političkih razloga za šepavoga Gianciotta, sina Veruchia Malateste, riminskoga gospodara. Ona se zaljubi u Pavla, brata svoga muža, te se iznevjeri svome mužu. On uhvati ljubavnike in flagranti te ih ubije. Dogodilo se to god. 1285.

Boccaccio je ispripovijedao o toj zgodi u svom komentaru čitavu novelu, ali je dokazano, da ništa od toga, što on tu pripovijeda, ne stoji.

Etička ocjena ove Danteove pripovijesti valja da uvaži cijeli trubadurski duševni pokret, gdje te viteška ljubav uzveličavala i preko mjere te je u otmenim slojevima društva preotela mah velika čuvstvenost. Takva sentimentalnost često izbija iza dugih i velikih ratova.

U srednjem vijeku još je u mnogim slučajevima kazna za zločin ostavljena privatnoj osveti. Muž smije ubiti nevjernu ženu prema shvaćanju, da je žena njegova vlasnost isto kao i njegova kuća, sluga, sluškinja, vol, magarac ili što drugo, što je njegovo.

Baš je trubadurstvo i kult Bogorodice upravo u Danteovo doba stao dizati ugled žene do najviše visine; a Dante je veličajući Beatriču pravi pravcati trubadur. Prema tomu je naravno, da se njegovo shvaćanje protivi staromu ponižavanju žene do prostoga predmeta muževa živog inventara. Njega obuzima samilost, prem je Franceska grješnica.

Izvor te samilosti je osjećaj, da je smrtna kazna daleko prevelika za njezin grijeh, a radi toga viška da je prevareni suprug zaslužio najtežu kaznu pakla, gdje Kain pati.

Dante ispričava tečajem pripovijesti slaboću ljubavnikâ trubadurskom primjedbom, da ljubav baš plemenita srca najlaglje obuzme. On pače na drugim mjestima tvrdi, da samo plemenite duše mogu potpuno ljubiti.

Kad Dante kaže, da pravoj ljubavi duša ne može odoljeti nego je mora uzvratiti, onda je on tom krivnjom sasvim u skladu s trubadurima, imenice s provencalskima.

PAOLO I FRANCESCA
PJEVANJE V.

U stihu 127. spominje knjigu o »Lancelotu od jezera«, vitezu Artusove družbe. Bio je to jedan od onih viteških romana, koji su uz mnoštvo sličnih kroz nekoliko stoljeća bili duševnom hranom evropske inteligencije. U romanu o Lancelotu pripovijedalo se, kako je Lancelot potajice ljubio kraljicu Ginevru a ova se je nagovorom kralja Galehauta ili Galeotta nasmiješila svome štovatelju. Taj ju je onda prviput poljubio. Roman i pisac, koji ga napisa, bio je Franceski iz Riminia ono, što bijaše Galeotto Ginevri: svoditelj.

Formalna strana toga pjevanja osobito je lijepo dotjerana, stihovi su prilagodjeni sadržaju i osobama, koje govore. Kad Franceska kaže, da će plačući govoriti, veli:

»Faro come colui che piange e dice«

a kad Ugolino u 33. pjevanju stih 9. isto kaže, onda stih sasvim drugačije grmi:

»Parlare e legrimar vedrai insieme«.

I u posljednjem stihu:

»E caddi, come corpo morto cade«:
»i padoh kako mrtvo tijelo pada«

izraženo je u glasovima, što se dogadja. I u tom posljednjem stihu izbija prevelika čuvstvenost, koja je pod kraj križarskih vojni prošla kao talas kroz duše evropske inteligencije.

Pjevanje peto.

(1.—24. Minos, pakleni sudac. 25.—45. Bludnici uopće. 46.—72. Bludnici, koji su griješili radi proste putenosti. Povorka Semiramide. 73.—142. Bludnici, koji su griješili od ljubavi. Povorka Didone. Franceska iz Riminia.)

1.—24. Tako sidjoh s prvoga kruga dolje u drugi, što manje obuhvaća mjesta, ali toliko više boli, koja (duše umrlih) tako muči, da jauču. Tu stoji Minos, užasan, i reži; na ulazu ispitava grijehe, sudi i otpravlja prema tomu, kako se opasuje. Velim, da na svoju nesreću rodjena duša, kad preda nj dodje, sva se ispovijedi, a onaj poznavalac svih grijeha vidi, koje joj mjesto dolikuje u paklu, te se repom toliko puta ovije, koliko stepena duboko hoće da bude strovaljena. Svagda pred njim stoje mnoge, idu na sud redom jedna za drugom, iskažu i čuju a onda se sunovrate. »O ti, što dolaziš u bolno svratište«, reče Minos meni, kad me opazi, prekinuvši tako velje uredovanje, »pazi kako ulaziš i kome se povjeravaš. Neka te prostranost ulaza ne prevari.« A moj vodja njemu: »Što to vičeš? Ne priječi mu sudjena puta: tako hoće ondje, gdje mogu ono, što hoće. A više ne pitaj.«

25.—45. Sada stadoh razabirati žalosne glasove; sada prispjeh onamo, gdje me se kosnuo silni plač. Ja dodjoh u kraj, gdje svako svijetlo šuti, a koji riče kao more za oluje, kad ga biju protivni vjetrovi. Paklena vijavica, koja nikada ne sustane,

nosi duše u vrtlogu svome, muči ih motajući i šibajući. Kada stignu provaliji do na rub: tu kričanje, plač i kukanje, tu proklinju božansku moć. Saznadoh, da su na takovu muku osudjeni bludnici, koji pohoti razum podvrgavaju. Pa kao što pred zimu krila nose škvorce u široku, gustu jatu: tako onaj vjetar tê zle duhove; vije ih amo, tamo, gore, dolje; nikad ih nikakova nada ne krijepi, da će počinuti a kamo li da će njihova muka jenjati.

46.—72. Pa kao što ždralovi lete pjevajući tužaljke svoje te se redaju zrakom u dugu povorku: tako vidjeh dolaziti uz bolno vriskanje sjene nošene tom olujom; zato rekoh: »Učitelju, tko su čeljad ova, koju crni uzduh tako kažnjava?« — »Prva od onih, o kojoj hoćeš da čuješ glase«, reče mi nato, »bijaše carica nad mnogim jezicima. Bijaše tako ogrezla u bludu, da svojim (ženidbenim) zakonom dopusti svaku pohotu, e bi time sa sebe oprala sramotu, kojom se je okaljala bila. To ti je Semiramis, o kojoj se čita, da je naslijedila Nina, a bijaše mu suprugom; imadjaše zemlju (Asiriju), kojom (danas) Sultan vlada. Druga (iza nje) jest ona, što sebe sama iz ljubavi ubi te krene vjerom Sihejovu pepelu; za njom je razbludna Kleopatra. Vidi Helenu, radi koje toliko potraja doba zalâ, i vidi velikog Akila, koji se pred smrt za ljubav borio. Vidi Parisa, Tristana;« — a imenova i pokaza mi prstom više od tisuću sjenâ, što ih je ljubav rastavila s našim životom. Kad sam čuo moga Učitelja, gdje nabraja žene iz davnine i vitezove, obuze me samilost, te sam bio kao van sebe.

73.—142. Počeh: »Pjesniče, rado bih se razgovarao s ono dvoje, što idu skupa a čini se, da ih vjetar tako lako nosi.« A on će meni: »Vidjet ćeš, kad nam budu bliže; a ti ih onda zamoli u ime one ljubavi, koja ih vodi, i oni će ti prići.« I netom ih vjetar skrenu k nama, digoh glas: »Oj, izmučene duše, dodjite k nama na razgovor, ako vam tko drugi (Bog) ne brani.« Kao što golubovi, kad ih čežnja (za mladima) zove, lete raširenih stavnih krila k slatkome gnijezdu, kud ih želja nosi, tako iz družbe, gdje je Dido, izadju (njih dvoje) leteći k nama zlosretnim uzduhom. Tako jak bijaše (moj) usrdni zov!

»O, prijatni i dobrostivi živi stvore, što kroz rujno-crni zrak dolaziš u pohode k nama, koji smo zemlju obojadisali svojom krvlju, da nam je kralj svemira prijatelj, mi bismo ga molili za tvoj mir, jer si se sažalio s naše užasne muke. Sve, što te volja čuti i o čemu hoćeš govoriti, mi ćemo te slušati i odgovarati vam, dok još vjetar kao sada šuti. Leži zemlja, u kojoj sam se rodila u primorju, gdje Pad silazi, da se smiri sa svojim pritocima (u moru). Ljubav, koja srca plemenita brzo svladava, obuze ovoga radi lijepoga tijela moga, otetoga mi načinom, koji me jošte sada vrijedja.

Ljubav, koja svakoga ljubljenoga sili, da uzvrati ljubav, obuze i mene tolikom željom za njim, da, kako vidiš, još me ni sada ne ostavlja. Ljubav k jednoj smrti nas dovede. Kaina čeka onoga, koji nas liši života.« Tê nam oni doglasili riječi. Kad sam razumio te izmučene duše, klonem licem (sjetivši se svojih grijeha) i ostanem tako, dok me Pjesnik ne upita: »Što si se zamislio?« Kad sam opet mogao odgovoriti započeh: »Jao meni, kolike li slatke misli, kolike li želje dovedoše ove do žalosnoga

koraka.« Onda se okrenuh k njima te progovorih; i počeh »Francesko, s tvojih muka plačem od žalosti i samilosti. No reci mi, u vrijeme slatkih uzdisaja čim i kako vam je Amor dao, da ste tajne (plahe) želje upoznali?«

A ona meni: »Nema teže boli, no spominjati se sretnih dana u nevolji; a to znade tvoj učitelj. No kad baš toliko žudiš da upoznaš prvu klicu naše ljubavi, kazivat ću kao onaj, što suze roni i zbori. Nekoga smo dana od zabave čitali o Lancelotu, kako ga je ljubav svladala: bijasmo sami, a bez ikoje zle nakane. To čitanje po višeput nam oči svede i učini te nam problijedi lice, ali samo jedna stavka bì, koja nas svlada. Kad čitasmo, kako željkovani posmjeh s njenih usnâ srknu takav ljubavnik, tad mi ovaj, koji se sada od mene odijeliti ne će, poljubi usta drhćući sav. Galeotto (svoditelj) bijaše knjiga i onaj, koji ju napisa! Toga dana više ne čitasmo dalje.«

Dok je jedna duša ovo kazivala, druga je suze ronila tako, da me je samilost poništila gotovo kao da ću umrijeti; i padoh, kako mrtvo tijelo pada.

Uvod u šesto pjevanje.

S a d r ž a j. U trećem su krugu Pakla proždrljivci i pijanice. Leže u blatu kao svinje a teška ih i hladna kiša mlati. Čuva ih Kerber, troglavi pas. Užasno laje i kida prokleto sjeme. Ovo je ponešto promijenjen pas podzemalja iz mitologije starih Grka i Rimljana, kojega je Herakle lancem svezao i donio na gornji svijet. Dante govori sa Ciaccom, firentinskim čankolizom, koji mu proriče zle doživljaje.

A l e g o r i j a. Kerber je utjelovljena proždrljivost. Na troja usta ždere pohotno kao psi što žderu. Virgil dobaci Kerberu zemlje a on se time zadovoljava pa umukne; to znači, da bi se i najproždrljiviji trebao zadovoljiti prostim plodovima zemlje. Kiša i snijeg znače bolesti, koje radja proždrljivost i pijanstvo, a mrak znači, da te strasti potamnjuju um. Blato, kojim se sjeme proždrljivacâ i pijanicâ miješa, znače niskost i prostaštvo toga grijeha.

Razjašnjenja. Pjesnik govori s Firentincem Ciaccom, o kome Boccaccio (u Dekameronu IX. 8.) kazuje pripovijest, u kojoj se osim Ciacca spominju još dvije glasovite ličnosti Božanstvene Komedije: Corso Donati i Filip Argenti. Ta pripovijest pokazuje, kako je čankoliz Ciacco bio lukav, a Filip Argenti divlji i surov te nam riše živ prizor iz tadašnjega firentinskoga života.

Pjesnik pita Ciacca, kuda li će voditi nesloga u Firenzi, a Ciacco ukratko riše političku borbu firentinskih stranaka (koju je opisao profesor barun Ljubibratić u Danteovu životopisu na početku ove knjige). Jednu stranku nazivlje »la parte selvaggia«. Taj se izraz svakojako prevodi. Tu se radi o stranci »Bijelih«, koja je došla iz Pistoje, za koju Dante na drugomu mjestu kaže, da je leglo zločestih, nasilnih i bezbožnih ljudi, potomaka Catiline. Pjesnik na raznim mjestima Božanstvene Komedije govori, da čeljad, što se sa ladanja u grad doselila, ostaje uvijek neotesana i surova. Villani o vodjama »Bijelih« kaže, da su »ljudi mekoputni, surovi i nezahvalni kao što je obično čeljad, koja je od nedavna u veliku gradu.« Zato sam preveo izraz »parte selvaggia« sa stranka Divljakâ.

Druga stranka, o kojoj Ciacco veli, da će ju ta stranka protjerati, došla je takodjer iz Pistoje, isto kao i »Bijeli«, a nazivala se od inata strankom »Crnih«. Zapravo bi se dakle moralo uzeti, da je i ona bila »surova« ladanjska stranka, ali su se »Crni« podredili vodstvu guelfske aristokracije u Firenzi pa su se pokondirili, dok je obitelj Cerchi s Bijelima stala na čelo firentinskih pučana, i to prostijega svijeta.

Papa Bonifacije VIII. šarao je, dok su »Bijeli« bili jaki, ali je pogodovao »Crnima«. Ciacco kaže, da su u Firenzi samo dva pravedna. Jedan od tih je valjda Dante, drugi je možda njegov prijatelj Guido Cavalcanti ili je Dino Compagni. Ne zna se

Na treće pitanje odgovara sjena prokletoga Firentinca, da su odlični ljudi, za koje Dante pita, u još dubljemu paklu, jer su gori grješnici. O imenima, koje Dante tu nabraja, bit će riječ u X., XVI. i XXVIII. pjevanju Pakla.

Na kraju pjevanja mala je rasprava o pitanju, da li će prokleti u paklu trpjeti još veće muke nego li sad trpe, kad im se na sudnjemu danu povrati tijelo? Virgil kaže, da hoće.

Pjesnici predju poprijeko do nutarnjega ruba, gdje se silazi u četvrti krug. Tamo je čuvarom Pluto, bog bogatstva — i on pretvoren u demona — a pod njegovom paskom pate rasipnici i škrtice.

Pjevanje šesto.

(1.—33. Lakomi i njihova kazna. 34.—57. Firentinac Ciacco. 58.—76. Političke prilike u Firenzi. 77.—93. Otmjeni Firentinci. 94.—115. Stanje prokletih poslije uskrsnuća pùti.)

1.—33. Kad mi se opet vratila svijest, koja se sputala bila od samilosti s obih rodjaka (Franceske i Pavla) te sam od žalosti bio sasvim smeten, nove muke i nove mučenike ugledah naokolo, kudgod se maknuh, kudgod se okrenuh, kudgod pogledah. Kod trećega sam kruga kiše vječne, proklete, hladne i teške: red i način nikad se tu ne obnavlja. Krupna tuča i tmasta voda i snijeg pada tamnim zrakom: zaudara zemlja, koja to prima. Kerber, ljuta i čudna zvijer, laje iz tri grla, poput pseta, na čeljad, što je ovdje utonula. Crvene su mu oči, a brada prljava i crna, velik trbuh, ruke pandžave; grebe duše, guli ih i na četvero kida. Zavijaju s kiše kao psi, zaklanjaju sebi jednom stranom (tijela) drugu; okreću se često, jadni bezbožnici. Kad nas ugleda Kerber, taj grdni crv, otvori širom ralje te iskesi zube, a na njemu nije bilo uda, koje se nije treslo. Moj vodja raširi dlanove svoje, zagrabi zemlje pune šake te ju baci u požudna ždrijela. Kao što je ono pseto, koje se s požude razlajalo, pa se umiri čim u zalogaj zagrize, jer jedino nastoji i napreže se da ga proždre; tako su izgledale one gnjusne obrazine zloduha Kerbera, koji (svojim lajanjem) zaglušuje duše tako, te bi voljele biti gluhe.

34.—57. Koračasmo preko sjenâ, koje teški dažd mlati, i postavljasmo tabane na taštu njihovu priliku čovječjega tijela. One ležahu po zemlji sve skupa osim jedne, koja se pridiže, da sjedne, tek što nas vidje prolaziti pred njom. »O ti, koga kroz ovaj pakao provlače«, reče mi, »prepoznaj me, ako možeš; ti bi stvoren prije no ja rastvoren.« A ja njemu: »Nevolja, što je patiš, možda te izvuče iz moga pamćenja tako, te mi se čini, kao da te nisam nikad vidio. No reci mi, tko si ti, koga su vrgli na tako bolno mjesto i tako (udešenu) kaznu, da ako ima veće, nema ni jedne tako neugodne.« A on meni: »Rodni tvoj grad, koji je pun nenavisti, tako da već puca vreća, u sebi me držao u vedru životu. Vi gradjani zvali ste me Ciacco. Radi pogubnoga grijeha proždrljivosti, kako vidiš, sad u kiši ginem. A ja nisam ovdje jedina nevoljna duša, jer sve ove tare ista kazna radi istoga grijeha.« I dalje ne reče ni riječi.

58.—76. Ja njoj odgovorim: »Ciacco, tvoja me muka tako tišti, da me na plač nuka. No reci mi, ako znaš, kamo će dospjeti gradjani zavadjena grada; je li tko tamo pravedan? I reci, s kojega je razloga tolika nesloga navalila na grad?« A on meni: »Iza duga trvenja doći će do krvi, stranka će Divljaka protjerati drugu uz veliku bruku. Onda unutar triju godina treba ova da padne, a druga da se digne

snagom onoga, koji sad jošte šara. Ova će se stranka dugo joguniti držeći drugu pod teškim jarmom, kolikogod ova plakala i sramila se (radi toga). Pravedna su dva, ali ih ne slušaju. Oholost, nenavist i lakomost tri su iskre, koje su srca zapalile.« Tu je svršio suzne glasove.

77.—93. A ja njemu: »Hoću, da me još poučiš i da mi udijeliš još više riječi. Farinata i Tegghiajo, koji su bili tako časni, Jakopo Rusticucci, Arrigo i Mosca i drugi, koji su nastojali da pošteno rade, kaži, gdje su, i daj, da ih prepoznam; znati bo žudim jako, da li ih nebo sladi ili ih pakao truje.« A onaj: »Oni su medju crnijim dušama: drugačiji grijesi njih pritištu dolje na dno, ako sidješ tako duboko, moći ćeš ih vidjeti. No kad budeš u slatkome svijetu, molim te, sjeti druge na me. Više ti ne kažem niti više odgovaram.« Ravni pogled zatim (od boli) izvrne, pogleda me malo, onda sagne glavu i padne njome isto kao i drugi slijepci.

94.—115. Moj vodja mi pako reče: »Taj više ne usta, dok ne zatrubi trublja andjeoska. Kad dodje vlast neprijateljska (grješnicima), svaki će onda naći svoj tužni grob, obući će se nanovo u svoju pùt i svoje lice, pa će čuti onu (konačnu osudu), koja ječi do vijeka vijekovâ.« Tako sporim korakom prodjosmo kroz gnjusnu smjesu dažda i duhovâ dotičući se (u razgovoru) malo budućega života. S toga rekoh: »Učitelju, hoće li ove muke narasti nakon velike osude ili će se umanjiti ili će ostati jednako vrele (kao sada)?« A on meni: »Vrati se k tvojoj znanosti, koja uči, da stvar koliko je savršenija jače osjeća slast a isto tako i muku. Premda taj prokleti svijet nikad ne će dostići pravo savršenstvo, ipak očekuje, da će biti savršeniji (poslije konačnoga suda) nego prije (njega).« Prodjosmo okolo naokolo tim putem ràzgovarajući se još mnogo više, nego li (ovdje) ponavljam; prispjesmo točki, gdje se silazi: tu nadjosmo Pluta, veljega dušmanina.

PLUTO
PJEVANJE VI.

Uvod u sedmo pjevanje.

Sadržaj. Pluto, stražar četvrtoga kruga, nekoč bog bogatstva, ovdje bijesan vrag, srdi se kad ugleda Virgila i Dantea te priziva sotonu nerazumljivim riječima. Virgil ga ušutka i odvede Dantea, da mu pokaže kaznu škrticâ i rasipnikâ, koji prsima valjaju u protivnim smjerovima teške vreće zlata i pogrdjuju jedni druge, kad se sastanu. Pjesnici se razgovaraju o boginji sreće, a onda silaze u peti krug. Tu idu duž močvare Stiksa, gdje su utonuti grješnici poradi razne duševne lijenosti. Na površini plivaju bezumno bijesni, na dnu žalosni.

Alegorija. Bijes i strahota vraga Plutona kaže, kako je bogatstvo opasno za ljudski rod. Grješnici tu valjaju teški teret svoga blaga, jer u životu valjaju duševne brige za dobitkom: škrtice, da mogu zgrtati, rasipnici, da što više mogu trošiti. Nikad ne miruju, jer ni u životu nikad nisu mirovali. Srdite duševne lijenčine u Stiksu gole su, jer takovi grješnici svoj bijes ne mogu sakriti, a žalosne su lijenčine pod vodom, jer su uvijek potištene tugom i nezadovoljstvom.

Razjašnjenja. Aristotel stavlja u protimbu s umnom darežljivosti dva oprječna grijeha: škrtost i rasipnost. Rasipnici su dvojaki: jedni samo rasiplju svoj imetak pa se time lišavaju sredstava za životne potrebe; u drugima se gomilaju raznovrsni grijesi, na koje ih nagoni rasipnost. Ovi su veći grješnici. Prema tomu Dante smješta rasipnike u Paklu na dva mjesta: proste rasipnike u četvrti krug, a veće grješnike tê vrsti u drugi pojas sedmoga kruga (XIII. Pj.). Škrtice Aristotel drži za veće grješnike nego li rasipnike; on doduše kaže, da su oni jednostavniji grješnici nego li rasipnici, ali razlikuje od običnih škrtica one, koji sebi krivo stiču imetak. Dante ove potonje — lihvare — stavlja u sedmome krugu ponoru na rub, gdje se silazî medju varalice, dok ih Aristotel broji medju tate i razbojnike.

Dante nije strogo dosljedan kod razredjivanja škrticâ i rasipnikâ. On spominje osim prostih škrtica i lakome crkvene dostojanstvenike, svećenike, pape i kardinale svojega doba. Ne imenuje nikoga, jer hoće da kaže, e je to općeniti grijeh svećenstva. Pjesnik tu stoji pod utjecajem krivovjeraca svojega doba, imenice Arnaldistâ.

Riječi, koje vrag Pluto dovikuje pjesnicima, raznoliko su tumačili. Tražili su u njima jevrejske, arapske, grčke, talijanske, pače i franceske riječi.

Iza kako su vidjeli zle posljedice bogatstva, Dante ogorčenim riječima prigovara boginji sreće Fortuni, ali ga Virgil zato kori. Dok je Dante Minosa i Pluta pretvorio u vragove, pretvara boginju Fortunu u andjela. Na Virgilova usta kaže, da uzvišene inteligencije, andjeli, ravnaju nebeske zvijezde a preko njih sudbinu svijeta. Sreća je jedna od tih inteligencija. Nju je Bog postavio za upraviteljicu zemaljskih dobara zato, da blago ovoga svijeta kola od čovjeka čovjeku, od naroda narodu, neodvisno od ljudske lukavosti. Pravednost sreće je viša od ljudske. Škrtice i rasipnici opiru se toj pravednosti. U ovom pjevanju identificira zato škrtost i rasipnost. Inače osudjuje na drugim mjestima samo škrtost.

Stihom 98. počinje drugi dan putovanja Danteova. Virgil u Paklu, dakako, ne vidi zvijezde, ali znade, da upravo zalaze. Osvanuo je 26. ožujka 1300.

Pjesnici su prispjeli na rub četvrtoga kruga. Duž vrijuće rijeke, što teče u niži peti krug, silaze do močvare, koja je nastala od te vode. To je Stiks.

Pjevanje sedmo.

(1.—15. Pluto čuvar četvrtoga kruga. 16.—66. Škrtice i rasipnici. 67.—96. Sreća. 97.—108. Silaženje u peti krug. 109.—130. Duševno lijeni.)

1.—15. »Papè Satan, Papè Satan aleppe«, počeo Pluto hrapavim glasom a onaj plemeniti Mudrac, koji je sve znao, reče, da me tješi: »Neka ti ne nahudi strah tvoj, jer ma kolika bila njegova moć, ne će ti zapriječiti da sidješ niz ovu pećinu.« Onda se okrenu k onoj (od srdžbe) naduvenoj gubici i reče: »Šuti, prokleti vuče; sam u sebi se izjedi tvojim bjesnilom. Ne ide (ovaj) bez razloga na dno (Pakla), to se hoće ondje gore, gdje Mihael osveti oholu (vašu) pobunu.« Kao što vjetrom naduvena jadra smotana padnu, kad se jarbol sruši, tako lupi o tle okrutna zvijer.

16.—66. Tako sidjosmo u četvrtu lokvu sižući sve dublje žalosnom prljužom, koja u sebe trpa sve zlo cijeloga svijeta. Ah, pravdo Božja! Tko nagomila tolike nove muke i (nečuvene) kazne, koliko (tu) vidjeh! Ah, zašto nas grijesi naši tako kine? Kao što čini val tamo nad Karibdom, gdje se lomi s onim, s kojim se sukobi, tako se ovdje moraju ljudi u kolu da vrte. Tu sam vidio mnogo više svijeta nego igdje, kako s jedne i s druge strane uz velik urlik valjaju terete snagom prsiju. Sukobe se, a onda se odavde svaki opet okrene (valjajući teret) natrag, (jedni) vičući: »Zašto držiš?« a (drugi): »Zašto (u ludo) sipaš?« Tako se vraćahu tmurnim krugom s jedne i s druge strane k protivnoj točki jednako vičući svoj uvredljivi pripjev. Onda se okrene svaki na novi sukob prevalivši iznova svoj polukrug a ja, komu je srce bilo kao slomljeno (od samilosti), rekoh: »Učitelju moj, sad mi protumači, kakova je to čeljad, i jesu li bili popovi svi ti ošišanci s lijeva?« A on meni: »Svi su ovi bili umom škiljavi u prvome životu tako, da ništa nisu umjereno trošili. Jasno dosta njihov glas to laje, kad u okrugu prispiju k dvjema točkama, gdje ih oprečni grijeh razdvaja. Ovi, što nemaju kose na glavi, bijahu popovi i pape i kardinali, u kojima lakomost najjače izbija.« A ja: »Učitelju, medju ovim ovakovima morao bih ipak prepoznati neke, koji su se okaljali tim zlom.« A on meni: »Isprazmu misao gojiš; nerazborita njihova prljavština u životu sad ih ovdje potamnjuje, te ih nitko ne može prepoznati. Do vijeka će tako na dva udara dolaziti; ovi (škrtice) će iz groba uskrsnuti stisnute šake, a ovi (rasipnici) ostrižene kose. Zlo (krivo) rasipavanje i zlo gomilanje liši ih lijepoga svijeta i dovede ih do ove kavge. Kakova je, ne ću da riječima poljepšavam. Sad, moj sinko, možeš vidjeti, kakova je kratka ispraznost dobara povjerenih Sreći a poradi kojih se ljudski rod jakari. Jer sve zlato, što je pod mjesecom ili što je ikad (pod njim) bilo, ne bi moglo smiriti nijednu od ovih izmučenih duša.«

67.—96. »Učitelju«, rekoh mu, »sad mi još kaži: tko je ta Sreća, koju si spomenuo, a koja sva dobra ovoga svijeta tako drži u pandžama?« A on meni: »O ludi stvorovi, koliko li je neznanje, koje vam smeta. Sad hoću da usvojiš moje mnijenje o tom. Onaj, čija mudrost nadilazi sve, stvori nebesa i dade im vodje tako, da svaki dio svakome dijelu svijetli dijeleći svjetlost jednako: isto tako i svjetskomu sjaju

ŠKRTICE I RASIPNICI
PJEVANJE VII.

odredi opću službenicu i vodilicu, da u zgodan čas isprazna dobra prenosi od jednoga naroda na drugi, od jedne krvi na drugu, ma kako se mudrost ljudska tome opirala. Zato jedan narod vlada, a gine drugi, prema njezinoj odluci, koja je sakrivena kao zmija u travi. Vaše znanje ne može joj se oprijeti; ona predvidja, sudi i provodi u svome carstvu, kao što i drugi bogovi (vladaju) u svome. Njezine mijene nikad ne miruju. nužda ju čini da bude brza, jer često dolazi na red, koga mijena snadje. To je ona, koju toliko na križ propinju nepravedno je psujući i huleći pače i oni, koji bi ju hvaliti trebali. No ona je u sebi blažena pa sve to ne čuje; s drugim prastvorovima veselo okreće svoju kruglju te uživa u svome blaženstvu.

97.—108. Sidjimo sad k žešćemu jadu. Silazi već svaka zvijezda, koja je izlazila, kad (k tebi) krenuh; a zabranjeno nam je predugo ostati.« Prodjosmo krug do druge obale nad jednim vrelom, koje vrije, a voda mu se lijeva jarkom, što si ga je prorovala. Voda bijaše više tamna nego li crvena, i mi, praćeni ovim tmurnim valovima, sidjosmo dolje vanredno mučnom stazom. Baru imenom Stiks tvori taj tužni potok kad stigne podno one grozne sive obale.

109.—130. A ja, koji sam stao i pozorno razmatrao, ugledam u tome glibu blatnu čeljad svu golu, lica ojadjena. Ovi su se tukli ne samo rukama, nego i glavama i prsima i nogama derući se zubima u komade. Dobri Učitelj reče: »Sinko, sad vidiš duše onih, koje srdžba svlada, a hoću takodjer, da za stalno držiš, te pod (tom) vodom ima svijeta, koji uzdiše; i čini, da se na površini prave mjehuri, kako ti oči kažu, kudgod uokolo pogledaš. Utonuli u močvaru govore: »»Bijasmo žalosni u slatkome zraku, koga sunce vedri, noseći u sebi dim (duševne) lijenosti. Zato sada patimo u crnom talogu.«« Ovu himnu grgljaju samo u grlu, jer ne mogu reći cijelih riječi.« Tako obidjosmo daleko naokolo trule kaljužine izmedju suhe obale i sredine, očima okrenutim prema čeljadi, koja blato guta. Najzad stigosmo k podnožju jednoga tornja.

Uvod u osmo pjevanje.

Sadržaj. Preko močvare Stiksa prevozi Flegija u svojoj barci oba pjesnika. Sred močvare navali na barku bijesna firentinska duša Filippo Argenti. Virgil ga odbije. Izadju napokon na obalu pred kapijom grada Disa. Vragovi im priječe ulaz. Virgil tješi i hrabri Dantea pa mu kaže, da će pobijediti, jer već dolazi pomoćnik iz neba.

Alegorija. Močvara Stiksa znači duševnu potištenost; para i dim, što se iz te močvare diže, duševna je lijenost. Blato močvare jal je i nenavist, jedna od posljedicâ duševne lijenosti. Sve pojave duševne lijenosti svedene su u prizor, koji se odigrava u močvari. Tim, što vragovi Danteu brane da udje u grad Dis, oni hoće da ga sustave na putu k spasu. Zli dusi brane čovjeku spoznaju grijeha, jer ne će, da ga se ljudi čuvaju. Ljudski razum, Virgil, valja da prizove Božju pomoć, da mu otvori put k dubljoj spoznaji grijeha.

Razjašnjenja. Kad pjesnici dodju na obalu Stiksa, na tornju netko upali dva plamena u znak, da dolaze dvije duše, koje valja prevesti. Iz daljine se odgovara vatrenim znakom na visoku tornju, da vozač Flegija dolazi. Na Akerontu duše hrpimice lete u Karonovu ladju; ovdje tek moraju vozača prizivati znakom. Prva paklena vrata širom su za svakoga otvorena; ovdje je dublji pakao opasan zidom, a mora se u nj ući na kapiju, koju vragovi čuvaju, da ne bi tko nezvan ušao, koji bi duše oslobodio.

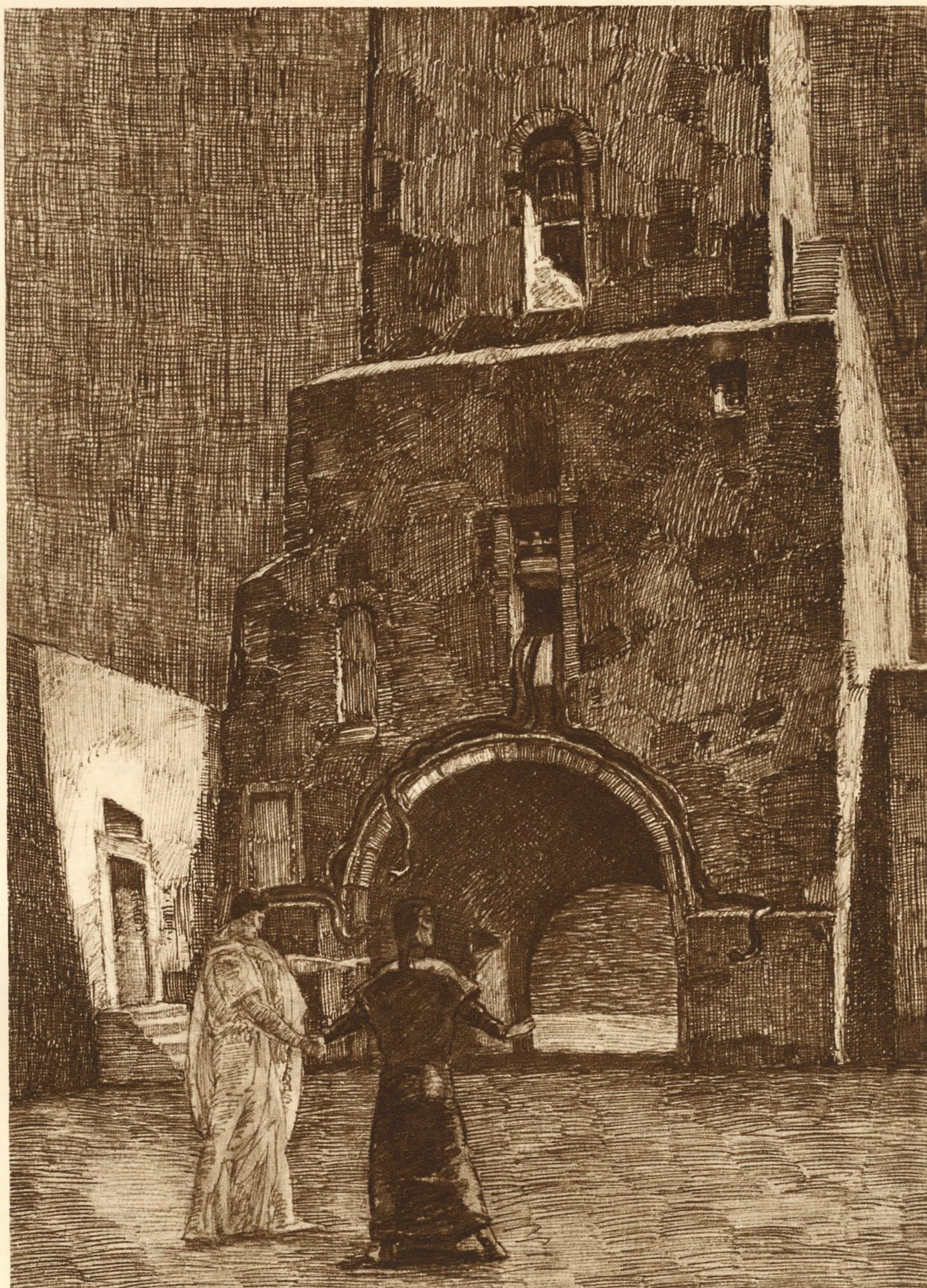
Pjesnici vide grad Dis i njegove tornjeve, obasjane paklenom vatrom, tako da izgledaju kao da gore. Te zidine ne opasuju kakav posebni grad na petoj stepenici, nego su ograda oko cijeloga dubokoga pakla. Pod gradom Disom razumijeva se cio taj duboki pakao, u kome Dis vlada. Rimljanima bio je Pluto Dis (deus) podzemalja, a Dante to ime prenosi na Lucifera. Ovaj je u svemu opreka i karikatura Boga, nad kojega se je htio uzvisiti, pa je tako evo Dis t. j. bog pakla te stoluje u paklenome svome gradu, kao što Bog stoluje u svome nebeskome Jerusalemu — u raju.

Kao što su pred ulazom u gornji pakao duše bojazljivaca, tako su ovdje pred ulazom u dolnji pakao duševne lijenčine; tek su tamo gore kukavni neutralci pred Akerontom, dok su ovdje žalosne lijene duše na dnu Stiksa a oni, kojima je s duševne lijenosti zastranio um, plivaju na površini.

Iza zidinâ grada Disa groblje je krivovjeraca. I to su svoje vrsti duševno lijeni, zato na istoj stepenici pate, ali su od ostalih odijeljeni.

Grijesi, radi kojih proklete duše pate u petome krugu, temelje se na zajedničkoj podlozi duševne lijenosti (accidia). Taj grijeh ima »mnogo kćeri«, kako Toma Akvinac kaže. Accidia u prvomu je redu turobnost (tristitia agravans), koja potištuje ljudsku dušu tako, da joj se ne će ništa raditi. Dok je ta snuždenost tek tjelesno raspoloženje, nije neoprostiv grijeh; istom kad s privolom i s odobravanjem uma obuzme dušu, postaje smrtnim grijehom, s kojega u nama utrne ljubav (caritas). Dok je ona ljubav u našoj duši, dotle je Bog u nama; prestane li ona, nema više Boga u nama; umiremo duhovno.

Toma Akvinac psihologijski vrlo fino izvodi posljedice pomanjkanja ljubavi u našoj duši, koje posljedice naziva kćerima accidije, a te su: zloba (malitia), mrka

PRED VISOKIM TORNJEM
PJEVANJE VIII.

zagriženost (rancor), malodušnost (pusillanimitas), očajanje (desperatio), tupa neposlušnost gledom na propise i zapovijedi (torpor circa praecepta) i zastranjivanje uma (mentis evagatio) na ono, što nije dopušteno. Lijenost i pospanost posljedica su tupe neposlušnosti a nepristojno ponašanje, neobuzdanost, brbljavost posljedica su zastranjivanja uma.

Accidija zahvaća kao kakova bolest sve više i sve veće krugove duševnoga života: počinje s duševnom potištenosti i tromosti te može dotjerati s jedne strane do potpune tupe benavosti a s druge do zagriženoga bijesa i očito ludoga bjesnila.

Medju dušama, koje se tako ogriješiše, ističe se osobitim bijesom »bizarna duša« firentinca Filippa Cavicciula iz plemićke obitelji Adimari. Nazivali ga »Argenti«, jer je svoga konja dao srebrom potkovati. Filippo i cijela njegova obitelj bili su ljuti protivnici careve vlade, za koju Dante drži, da je Bogom odredjena za spas uljudbe i napretka svijeta.

Toga Filippa, koji je Danteu ovdje u Paklu predstavnikom svih njegovih protivnika, karakteriše Boccaccio u onoj noveli, koju smo spomenuli, kad smo (pj. VI.) govorili o čankolizu Ciaccu.

Filippo Argenti hoće da navali na Dantea, jer ga je prepoznao, a Dante ga psuje te nema milosrdja s njime. Raduje se Filippovoj muci a Virgil ga zato hvali, pače, slavi pjesnikovu majku, koja ga je začela, jer se samo plemenite duše ljute na zlo.

Očito je, da se u čitavu prizoru s Filippom Argenti-em odrazuje Danteova mržnja radi navale firentinskih »crnih« Guelfa na njega te njihovo nastojanje, da ga moralno i materijalno sasvim upropaste. U Firenzi je stranački bijes bio velik. Protivnici nazivali su pučanske Guelfe psima. Zato Virgil suzbijajući navalu Filippovu kaže, nek ide k drugim psima. I u Raju (XVI. 115.) uporedjuje Dante obitelj Adimarâ, iz koje potječe Filippo Argenti, s psima, što grizu onoga, koji bježi.

Pjevanje osmo.

(1.—30. Čuvar petoga kruga. 31.—64. Filippo Argenti. 65.—81. Grad Dis. 82.—130. Otpor vragovâ.)

1.—30. Nastavljajući kažem: da su se mnogo prije nego što stigosmo pod visoki toranj, uzdigle naše oči prema vrhu njegovu poradi dva plamečka, koja vidjesmo, gdje ih meću a treći jedan, gdje se odaziva iz daleka tako, da ga je oko jedva zamijetiti moglo. A ja okrenut k moru svake mudrosti rekoh: »Što kaže ova, a što odgovara ona druga vatra? Tko li su oni, koji su je užgali?« A on meni: »Na gnjusnim valovima već možeš opaziti, što nas čeka tamo (za njima), ako ti to ne sakriju hlapovi bare.« Nikad tetiva ne odbaci od sebe strijele, koja bi tako brzo proletjela zrakom, kao što sam ja vidio (letjeti) malenu ladjicu, gdje dolazi vodom spram nas, pod upravom jednoga jedinoga veslača koji je vikao: »Napokon si došla, kleta dušo!« — »Flegijo, Flegijo, ovaj put isprazno vičeš«, reče moj Gospar; »ovaj put ćeš nas samo dotle imati, dok prebrodimo blato.« Kao onaj, koji dozna, da je

uvelike prevaren, pa se onda jadi; takov se sad učini Flegija u srdžbi, koja ga je obuzela. Moj Vodja sidje u čamac, onda pusti mene da udjem iza njega, a istom kad ja bijah u njemu, činio se nakrcan. Čim smo Vodja i ja u čamcu bili, poleti stara prova sjekući vodu dublje nego što običaje, kad vozi druge.

31.—64. Dok smo letjeli mrtvim jazom, stvori se preda mnom netko pun blata, i reče: »Tko si ti, koji dolaziš prije reda (amo)?« A ja njemu: »Dodjoh li, ne ću ostati. No tko si ti, koji si se tako nakazio (blatom)?« Odgovori: »Vidiš, da sam jedan, koji plače.« A ja njemu: »Ostani u plaču i žalosti, prokleti duše, jer te poznam, sve da si sav zamazan.« Nato on pruži obje ruke prema splavi, ali ga iskusni vodja rine (u blato) govoreći: »Bježi odatle k ostalim psima.« Nato me (Virgil) zagrli, poljubi me u lice i reče: »Dušo ponosna, blago onoj, koja te začela! Taj je bio u svijetu oholica, nema dobrih djela, koja bi resila njegovu uspomenu; zato mu je i ovdje sjena tako bijesna. Koliko ih je, koji se gore drže velikim kraljevima, a ovdje će stajati kao svinje u kaljuži, ostavivši (za sobom) sramotnu uspomenu.« A ja: »Učitelju, veoma bih rad bio vidjeti ga, kako se davi u toj čorbi, prije no iz jezera izadjemo.« A on meni: »Prije no ti se ukaže obala, bit će ti udovoljeno; pravo je, da uživaš u takovoj želji.« Malo zatim vidjeh, gdje onoga blatni drugi zlostavljaju tako, da radi toga još Boga slavim i hvalim. Svi vikahu: »Na Filippa Argenti-a!« A firentinska silovita duša okretala je spram same sebe zube svoje.

65.—81. Ovdje ga ostavismo; zato ne ću o njemu više da pripovijedam. Ali mi uši ošinu takav jauk, da sam napeto zurio naprijed. Dobri vodja reče: »Sada, sinko, dolazi grad, koji se zove Dis, s teško opterećenim gradjanima u veliku mnoštvu.« A ja: »Učitelju, već mu minarete vidim jasno tamo u nutrini, rumene, kao da se iz vatre dižu.« A on mi reče: »Vječna vatra, što unutri gori, prikazuje ih crvene, kako vidiš u tome dubokome paklu.« Napokon ipak prispjesmo unutra u duboke jarke, što beznadni grad opasuju: zidovi mi se činjahu, kao da su od željeza. Ne stigosmo prije velikog okolišanja do mjesta, gdje prevozač u sav glas viknu: »Izadjite, tu je ulaz.«

82.—130. Ugledah nad vratima više od tisuće palih s neba poput kiše, gdje prkosno rekoše: »Tko je taj, koji bez smrti prolazi kroz carstvo mrtva svijeta?« A moj mudri Vodja mahnu im, da želi s njima govoriti potajice. Tad malo zapretaše svoj veliki gnjev i rekoše: »Dodji ti sam, a onaj nek ide, koji tako smiono udje u ovo carstvo. Sam neka se vrati bezumnim putem (putem, kojim je bezumno pošao) neka pokuša, ako može; jer ćeš ostati ovdje ti, koji si ga pratio tako tamnim krajem.« Pomisli štioče, jesam li klonuo na glas prokletih riječi; ta mislio sam, da se nikad više vratiti ne ću. »O, dragi Vodjo«, rekoh, »koji si me više od sedam puta zaštitio, pa me izbavio iz velike pogibli, koja mi je prijetila, ne ostavi me tako poništena; pa ako nam je zabranjeno da podjemo dalje napred, daj da se brže bolje opet zajedno vratimo našim tragom.« Ali onaj Gospar, koji me odveo bijaše, reče mi: »Ne boj se, ne može nam nitko zapriječiti puta, što nam ga Takov (mogućnik — Bog) dade. No čekaj me tu; duh malaksali krijepi i hrani dobrom nadom, jer te ne ću ostaviti u (tome) niskome svijetu.« Tako ode i tu me ostavi blagi Otac, a ja ostadoh

FILIPPO ARGENTI

PJEVANJE VIII.

u neizvjesnosti, jer mi se u glavi prepirali »hoće« i »ne će« (doći). Čuti ne mogoh, što im je rekao, ali dugo ne ostade, jer s njima svi poletješe (u grad) kao na utakmicu. Naši protivnici zatvoriše vrata u lice mojemu Gospodaru, koji osta vani, i k meni se povrati. Oborenih očiju a obrva lišenih svake odvažnosti reče uzdišući: »Tko mi je uskratio ulaz u bolne stanove?« A meni reče: »Ti se ne boj, što se ljutim, jer ću odoljeti kušnji, ma tko unutri (u gradu) ustao na obranu. Taj njihov prkos nije nov, pokazahu ga (protiv Isusa) pred manje skrivenim vratima (gore na ulazu u Pakao), koja su i sad bez ključanice (jer ih je Isus razbio). Nad njima si vidio mrtvi natpis. Već silazi unutar tih vrata niz ponore i prolazi kroz krugove bez pratioca Jedan Takov, po komu će nam se otvoriti vrata.

Uvod u deveto pjevanje.

S a d r ž a j. Dante živahno riše svoj strah, koji se uvećava time, što i vodja njegov — razum — pred gradom krivovjerstva počinje predati. Virgil videći to suspreže se, da ne bi problijedio pa time iznovice prouzroči bljedilo straha na Danteovu licu. Vodja ga uvjerava, da pozna put do dna Pakla, jer ga je tesalska vračara Erikto — kako Lukan pripovijeda — već jedanput poslala na dno Pakla po jednu dušu. Sad se ukažu navrh tornja paklena grada Srde, Hekatine služavke. Ljute se, što se živ čovjek opet usudio doći u podzemalje. To ne će da više trpe, dosta da je Herakle i Tezej bio tu; Dantea treba uništiti. Prizivaju Meduzu, neka ga okameni. Dodje andjeo pa otvara vrata.

A l e g o r i j a. Pjesnik u stihu 61. i d. naročito upozoruje na tajinstveni smisao ove alegorije. Tipovi iz grčkoga bajoslovlja stalni su i poznati, pa se ipak tumačitelji razilaze glede znamenovanja toga prizora. U tomu se svi slažu, da je Meduza sumnja u vjerske istine; ona okameni srce te čovjek ne može uznapredovati na putu spasa. Srde su valjda personifikacija očajnoga stanja duše, koja je izgubila vjeru u Božju milost.

Virgil mu pomaže svojim rukama zatvoriti oči pred tim strahotama; prosvijetljeni ljudski razum brani čovjeku da gleda u lice nauci, koja budi sumnju. Sam ljudski um (Virgil) ne može da svlada sve zapreke na putu spasenja: čovjeku mora da dodje pomoć (andjeo) od Boga. Ona tek otvara put k odredjenu cilju.

Razjašnjenja. Neki povjesničari prikazuju Srednji Vijek dobom jedinstvenoga, izjednačenoga i mirnoga vjerovanja, ali je baš protivno istina.

U XIII. stoljeću prorovalo je krivovjerstvo sve podloge Crkve. Kraj dogmatičkih sumnja diže se etička revolucija protiv nesuglasja crkvenoga morala sa životom, diže se socijalna buna. Politički razdor dovodi u pogibelj crkvenu organizaciju. Neuspjeh križarskih vojnî uzdrmao je pouzdanje u papinski autoritet i pripremio tlo za skepsu i krivovjerstvo.

Dante o filozofskim i krivovjerskim naukama svojega doba ne govori opširnije; čini se, da samo u alegoriji Srdâ i Meduze hoće da prikaže grozote tih blasfemija.

Andjeo sjeća vragove na to, kako je Herakle svladao Kerbera pa ga iznio iz pakla tako okovana, da se sad još vide tragovi lanca. Dante tu s klasičnom slobodom miješa rimsko bajoslovlje s kršćanskom predajom.

Ušavši u grad Dis naidju ponajprije na grobište. Dante ga uporedjuje s grobištem u Pulju i Arlesu. U Pulju danas više nema traga mnoštvu rimskih sarkofaga, što su tamo bili u Danteovo doba. U Arlesu još ima dio staroga groblja. Dante stavlja granice Italije do granicâ Kvarnera prema faktičnom stanju u njegovo doba. Radi ovoga mjesta u Božanstvenoj Komediji služe se Talijani Danteovim imenom za iredentističku propagandu.

Grobovi na tome paklenome grobištu gore iznutra. U Srednjemu su Vijeku spaljivali krivovjerce. Dante im zato dosudjuje istu kaznu i poslije smrti. U pojedinim grobovima leži po više krivovjeraca. U nekim su grobnicama po cijele sekte sa svojim glavarima, jer su se i u životu potajice sastajali. Grobovi nisu jednako vrući, jer sve sekte nisu Bogu jednako mrske. Ima slabijih i jačih zabluda.

DANTE STIŽE PRED GRAD DIS

PJEVANJE VIII.

Pjevanje deveto.

(1.—33. Strah i užas. 34.—60. Tri Srde. 61.—103. Poslanik neba. 104.—133. Groblje krivovjeraca.)

1.—33. Ona boja (bljedilo), kojom mi je strah lice oslikao, kad sam vidio, da se Vodja moj vraća natrag k meni (neopravljena posla), stegne njegovu novu boju (crvenilo od ljutine). Stade pozorno kao čovjek, koji sluša, jer ga oko nije moglo daleko da vodi radi tamnoga zraka i guste magle. »Ipak ćemo morati pobijediti u borbi«, poče on, »ako ne... takav nam se (možni vodja) ponudi... Oh, kako mi je dugo (čekati), dok (onaj) drugi amo prispije!« Vidjeh doduše, kako je prikrio početak s onim, što je kasnije došlo, jer bijahu riječi različne od prvih. Ali me ipak preplaši njegov govor, jer sam u njegovoj prekinutoj riječi tražio gore znamenovanje, nego li je u njoj sadržano bilo. »Je li sa prvoga stepena (iz Limba) ikad u dno ove žalosne udubine sišao itko, komu je beznadje jedina kazna?« To sam pitao ja. A on će: »Rijetko biva«, odvrati, »da od nas itko podje stazom, kojom ja idem. Istina je, da sam već jedanput bio ovdje dolje, kad me je urekla kruta ona Erikto, koja je duše prizivala u njihova tjelesa. Tek od nedavna bio sam lišen svoje pùti, kadno me ona prisili, da u taj grad udjem, da izvučem jednu dušu iz Judina kruga.

To je najdublje i najtamnije mjesto i najdalje od neba, koje sve okreće. Poznam dobro stazu, ohrabri se dakle. Ova močvara, iz koje se veliki smrad ispariva, opasuje naokolo grad bolî, u koji sada ne možemo ući bez srdžbe (onih, koji su u gradu). I drugo reče, ali sam zaboravio, jer me oči svega privukoše prema visoku tornju, na zažareni vršak.

34.—60. Gdje su se najednom uspravile tri paklene, krvave Srde (furije) (ženskih) uda i držanja; prezelene im zmije pojasi, sljepići i rogatice kosa, ovita oko groznih sljepočica. On pako, koji je dobro poznavao dvorkinje kraljice vječnoga plača (Hekate), reče: »Gledaj okrutne Erinije. Ona na lijevoj strani je Megera, ona, što na desno plače, Alekto je, u sredini je Tesifona.« Rekavši to umukne. Svaka je sebi prsa kidala noktima, tukla dlanom u dlan i derala se tako iza glasa, da sam se od užasa privinuo uz Pjesnika. »Neka dodje Meduza, tako ćemo ga pretvoriti u kamen«, vikahu sve tri gledajući dolje. Teško nama, što Tezejev juriš nismo osvetile.« — »Okreni se natrag i zatvori oči, jer ako se Gorgona ukaže, a ti bi je ugledao, ne bi ti bilo više povratka gore.« Tako reče učitelj te me sam okrene, i ne uzdajući se u moje ruke, još mi i svojima zatvori (oči).

61.—103. O vi, koji zdravo sudite, motrite nauk, što se skriva pod velom stihova čudnovitih.

I već je dolazio mutnim valovima štropot zvuka strahovita, s kojega su obje obale drhtale. Nije drugačije bilo no kad se vjetar, silno razmahan s oprečnih žega, baca na šumu te neodoljivo krši grane, kida ih i nosi napolje; napreduje ponosno vitlajući prašinu i tjera u bijeg stada i pastire. Raskrije mi (vodja moj) oči i reče: »Sad upravi živac oka onoj staroj pjeni onamo, gdje je dim najoštriji.« Kao što žabe ispred dušmanske zmije vodom odsmicaju dok se svaka ne pritisne uz tlo, tako

vidjeh više od tisuću izgubljenih duša bježati pred nekim, koji je prelazio Stiks koračajući suhih tabana. S lica uklanjaše onaj gusti mrak često mašući lijevom rukom pred (licem); a činilo se, da ga jedino ta briga smeta. Dobro zamijetih, da je bio poslanik neba te se okrenuh k Učitelju; a taj mi namigne, neka šutim i neka se pred njime sagnem. Ah, kako mi se činio pun prezirna gnjeva! Pridje k vratima i šipkom ih otvori, a da nije našao nikakove opreke. »O izagnanici neba, prezreni puče«, začne on s užasnoga praga, »odakle se u vama gnijezdi toliki prkos? Zašto se opirete onoj Volji, koju ništa ne može zapriječiti da ne dodje do svoga cilja, te vam se s nje već više puta bol uvećala? Koja hasna udarati protiv sudbe? Vaš Kerber — sjećate li se dobro — još nosi stoga oguljen vrat i obradak.« Onda se okrene blatnim putem a nama ne reče ni riječi, već učini kao čovjek, kojega druga briga mori i podbada, nego li (briga) za onoga, koji pred njim stoji.

104.—133. A mi upravismo korake prema gradu osigurani (protiv svake pogibli) poslije ovih svetih riječi. Udjosmo unutra bez ikakove borbe; a ja, željan gledati, kakove su prilike unutar takova utvrdjena grada, kako sam bio unutri, bacim pogled svud naokolo, i vidim zdesna i slijeva veliku poljanu punu boli i grdnih muka. Kao što je u Pulju blizu Kvarnera, koji Italiju zatvara i njezine granice oplakuje, čitavo polje neravno od grobovâ, tako je i ovdje posvuda bilo, samo što je tu gorči bio način, jer su medju rakama (od kamena) bili razasuti plamenovi, od kojih su (tê grobnice) bile sasvim usijane tako, da ni jednome zanatu ne treba usijanije željezo. Svi njihovi poklopci bijahu podignuti a iz njih izlazile tako krute jadikovke, kao da su doista od nesretnikâ i mučenikâ. A ja: »Učitelju, kakovi su to ljudi, koji sahranjeni unutar tih grobova bolnim se uzdasima glase?« A on meni: »Tu su poglavari krivovjerstva sa svojim sljedbenicima svake sekte, a mnogo više nego li misliš tê su rake napunjene. Slični su sa sličnima ovdje pokopani, a rake su manje ili više vruće.« A kad se zatim okrene na desno, prodjosmo izmedju mučilištâ i visokih bedema.

U GRADU DISU

PJEVANJE X.

Uvod u deseto pjevanje.

S a d r ž a j. Dante bi želio vidjeti koga mu drago u tim gorućim rakama; čuje, gdje ga netko zove. Farinata degli Uberti se uspravio, da se s njime razgovara. Dok pjesnik govori s Farinatom, ustaje i Cavalcante. Cavalcanti, govori nekoliko riječi, onda opet padne natrag u grob. Dante nastavlja razgovarati se s Farinatom, koji mu proriče prikriveno, da će biti izagnan. Pita Farinatu, kako to, da duše u paklu znadu, što će biti a ne znadu, što biva na svijetu? Farinata mu to tumači.

A l e g o r i j a. Čovjek izvjedljiv hoće da dozna za heretične nauke, ali preza pred njima. U Limbu duše uzdišu u neizvjesnosti glede svetih istina. Ovdje, u grobovima grada Disa, gore one u vatri bezvjerstva, koje uništava dušu. I heretičarima ostavi Bog spoznaju ljudske mudrosti i jaku volju. Njihovi su grobovi do sudnjega dana otvoreni, jer dotle ima ljudi i ljudske spoznaje. Iza sudnjega dana gledat će blaženi svu istinu i princip svega što jest, dok će se krivovjercima za uvijek zatvoriti svaka spoznaja.

Razjašnjenja. Krivovjerac, koji priziva Dantea, glasoviti je ghibellinski vojskovodja Farinata degli Uberti. Dante ga ne pozna.

U razgovoru s vojskovodjom orisana je ukratko povijest stranačkih borba u Firenzi, o kojima se govori u Danteovu životopisu. Dante naglašuje svoje i svoje obitelji guelfsko stanovište.

Ghibellin Farinata veli, da su mu Danteovi guelfski predji bili ljuti protivnici, ali da ih je dvaput iz grada protjerao. Dante mu ujedljivo odgovara.

Vlast Ghibellina u Firenzi traje samo šest godina. Kad je Manfred god. 1266. kod Beneventa izgubio krunu i život, nadvladala je onda jošte skroz demokratska guelfska stranka pomoću Anžuvinaca te je razbila ghibellinsku stranku. Farinata nije doživio katastrofu ghibellinstva u Firenzi; umro je god. 1264. Pokopaše ga na groblju Sv. Reparate. Danas na tomu mjestu stoji stolna crkva S. Maria dei Fiori. Godine 1283. odsudiše mrtvoga Farinatu radi krivovjerstva, te mu spališe kosti.

Mržnja Firentinaca, koja — kako Dante kaže — Farinatu više boli od paklenog ognja, okrenula se protiv njegove obitelji. Njegovu udovicu Mariju Adelettu i njegovu djecu odsudiše radi krivovjerstva, a cijelo njegovo pleme prognaše te pod kazan smrti zabraniše, da ikoji Uberti stupi na firentinsko zemljište. Ta se kazna i zbilja izvršila mnogo godina poslije Farinatine smrti na dvojici njegovih potomaka, koji su stupili na firentinsko zemljište misleći, da je osuda već zastarjela.

Firentinci su svoju mržnju potpirivali dapače molitvama u crkvi dodavajući litaniji posebnu molbu:... ut domum Ubertam disperdere et eradicare digneris (da se udostojiš uništiti i iskorijeniti kuću Uberti).

Palače ove obitelji u predjelu grada, koji se zove Gardigna, razorili su i zabranili, da se na tomu mjestu ikad više grade kuće. Tu je danas nepravilna Piazza della Signoria a i tloris gradske palače je nepravilan, jer se graditelj nije smio taknuti prokletoga zemljišta.

Dante na usta Farinate spočitava Firentincima ovu mržnju pa ih sjeća, da je taj ghibellinski vojskovodja, iza bitke kod Montaperti-a, na ratnomu vijeću u Empoli-u bio jedini, koji se protivio zaključku, da se Firenza ima razoriti.

S ghibellinskim junakom leži u vatrenom grobu njegov zet guelfovac Cavalcanti,

otac najboljega Danteova prijatelja, pjesnika Guida Cavalcanti-a. Politički protivnici u istome su grobu, jer su obojica bili složni u krivovjerstvu. Dante veli, da su bili Epikurejci, jer krivo shvaća Epikurovu nauku; zapravo hoće da kaže, da su bili materijaliste, koji misle, da čovjek jednako umire kao i marva.

Stari se Cavalcanti čudi, kako to, da nije s Danteom došao i njegov — Cavalcantijev — sin Guido, budući da su Dante i Guido bili prijatelji. Gledom na Virgila kaže Dante, da Guido nije njegova djela dovoljno cijenio, pa da mu rimski pjesnik zato ne može biti vodjom. Moguće, da se taj Danteov odgovor ima alegorično razumjeti: Guido, materijalista, nije mogao tražiti oslobodjenje putem, kojim Virgil vodi Dantea.

Spomenuto je u Danteovu životopisu, kako mu je prijatelj Guido Cavalcanti umro. U cijelomu prizoru s Cavalcantijevim ocem izbija Danteova bol za pokojnim prijateljem, koji je god. 1300. na dan Danteova mističnoga putovanja jošte živio, ali je bio već mrtav, kad je Dante pisao Božanstvenu Komediju.

Dante uzima, da prokleti vide u budućnost, jer na taj način može dogadjaje poslije godine 1300. pripovijedati u obliku proročanstva.

Što Dante veli, da se mrtvi onkraj groba još uvijek brinu za sve, što se na svijetu dogadja i da se svega sjećaju, to se slaže s naukom Tome iz Aquina.

U groblju krivovjeraca leži car Fridrik II. Dante dakle uzima, da se na smrtnoj postelji nije iskreno pokajao; nadalje spominje »kardinala« Ubaldina, koji je rekao: »Ako ima duša u čovjeka, onda sam ju ja za Ghibelline izgubio.«

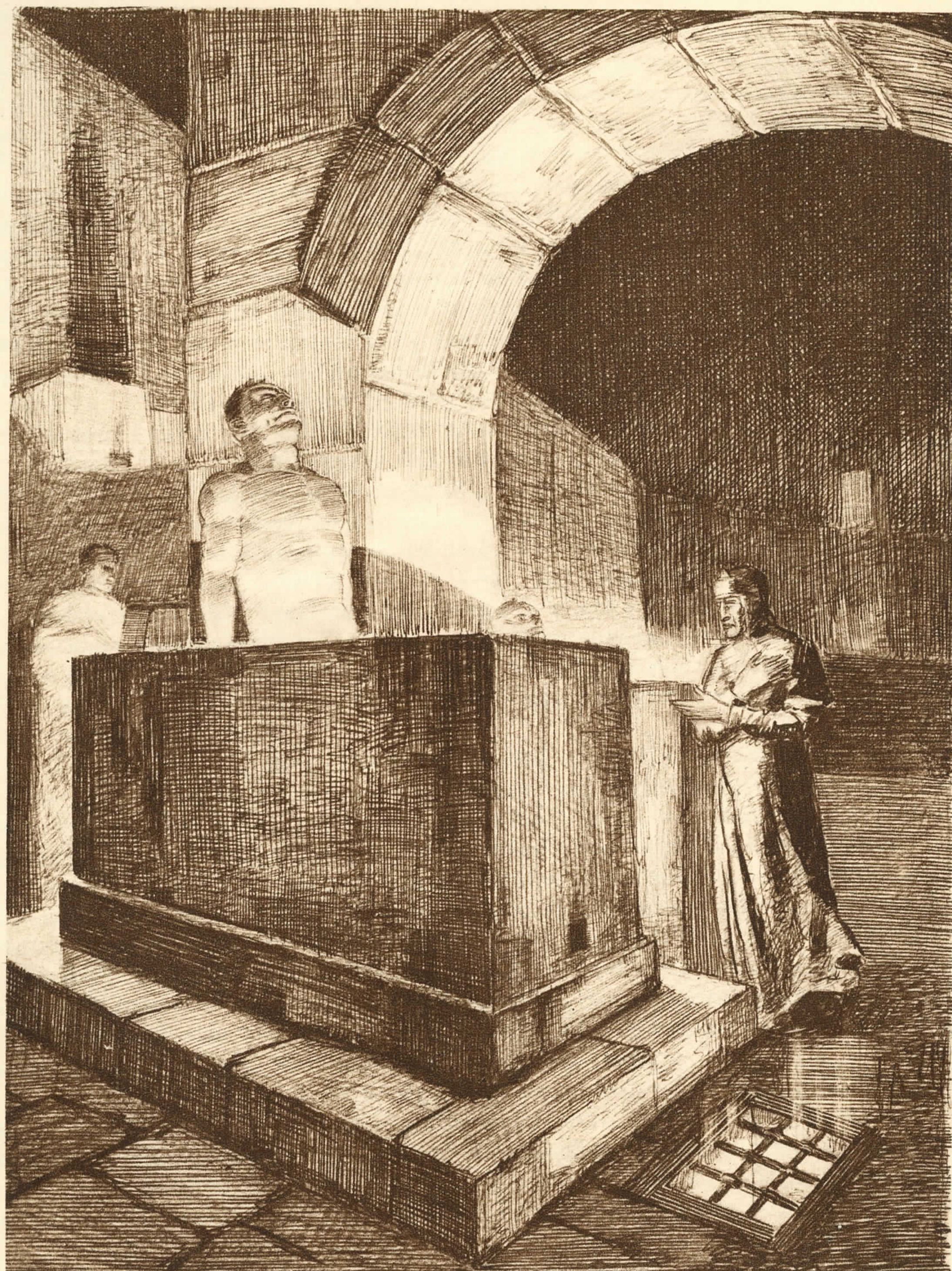
U Farinatinu proročanstvu govori se o Hekati, kraljici podzemalja. Uzimalo se, da je to boginja mjeseca. Dante hoće tim da kaže: »prije no će mjesec pedeset puta zaći.« Računajući od godine 1300., to su četiri godine, jer Dantea prognaše godine 1304.

Pjesnika smeta ponovno proročanstvo, ali ga Virgil tješi, da će mu Beatriče pokazati put njegova pravog života. Ona će mu naime otkriti uzrok svega bivstvovanja. Tako će ga odštetiti za sve patnje progonstva te privesti duševnomu savršenstvu.

Pjevanje deseto.

(1.—21. Pitanje i odgovor. 22.—51. Farinata degli Uberti. 52.—72. Cavalcante Cavalcanti. 73.—93. Opet Farinata. 94.—120. Dalekovid prokletih. 121.—136. Razgovor s Virgilom.)

1.—21. Sada podje moj Učitelj tijesnom stazom izmedju gradskih zidina i mučilištâ, a ja tik iza njegovih ledja. »Uzvišena snago«, počnem, »koja me naokolo vodiš kroz krugove opakih kako je tebe volja, govori mi te udovolji mojim željama. Bi li se mogao vidjeti narod, koji u (tim) grobovima leži? Svi su poklopci već podignuti a nitko ne straži.« A on meni: »Svi će se (grobovi) zatvoriti, kad se iz Jozafata amo vrate s tjelesima, što su ih gore ostavili. S ove strane imadu svoje groblje s Epikurom svi njegovi sljedbenici, koji uče, da duša s tijelom umire. Stoga će ti se ovdje unutri odmah udovoljiti pitanju, koje mi stavljaš a još i želji, koju

FARINATA

PJEVANJE X.

mi prešućuješ.« A ja: »Dobri Vodjo, samo zato krijem pred tobom srce, da malo govorim, a ti si me, nije tome dugo, na to sklonuo.«

22.—51. »Oj. Toskanče, koji živ hodaš, kroz gorući grad tako uljudno govoreći, izvoli de stati na ovome mjestu. Tvoj mi je govor dokazom jasnim, da si se rodio u plemenitom onom gradu, komu sam možda preveć dodijavao.« Taj glas iznenada izidje iz jedne tih rakâ. Zato se ja, obuzet strahom, prikučim nešto više svome Vodji, a on mi reče: »Okreni se; što radiš? Gle tu Farinatu, gdje se uspravio; od pojasa gore vidjet ćeš ga svega«. Već sam oči svoje upro u njegove; a on se uspravio prsima i čelom, kao da uvelike prezire čitav Pakao. A brze i smjele ruke Vodje potisnuše me k njemu izmedju grobovâ; i (Vodja) onda reče: »Riječi neka ti budu birane.« Kako stigoh čelo nogu njegova groba, pogleda me malo a onda me upita kao preko volje: »Tko bijahu predji tvoji?« Ja, željan da ga poslušam, ne zatajih mu ništa, nego mu sve očitovah, na što on podiže malo vjedje, zatim reče: »Oštri protivnici bili su meni, mojim predjima i mojoj stranci, tako da sam ih dvaput raspršio.« — Sve da su (moji) i bili prognani, oni se vratiše sa svih strana«, odgovorih mu, »i prvi i drugi put, ali vaši nisu dobro naučili to umijeće.«

52.—72. Uto se diže iz groba duž ove druga sjena, otkrita sve do brade; mislim, da se podigla na koljena. Gledala je oko mene, kao da je bila željna vidjeti, da li je još tko drugi sa mnom; ali kad mu utrnu svaka nada, plačući reče: »Ako po ovoj slijepoj tamnici hodaš snagom veljeg uma: moj sin gdje je? I zašto nije s tobom?« A ja njemu: »Sam od sebe ne dolazim. Onaj, koji tamo čeka, ovuda me vodi, a koga je možda vaš Guido prezirao bio.« Njegove riječi i način njegove kazne već mi odaše ime njegovo; stoga mi je odgovor bio tako potpun. Naglo skoči i vikne: »Kako reče? prezirao b i o? zar on više ne živi? ne gadja li mu više oči slatko svijetlo?« Kad opazi, da malo zatežem s odgovorom, smjesta pade nauznak opet (u grob) i više se ne pokaza van.

73.—93. No onaj drugi veledušni, na čiju sam želju stao, ne promijeni lica, ne krenu vratom, ne sagnu svoga tijela. »Ako«, reče nastavljajući razgovor prijašnji, »ako li su oni ono umijeće (povratka) zlo naučili, to me više muči nego ova (usijana) postelja. Ali se ne će pedeset put iznova zažariti lice gospe, koja ovdje vlada (Luna), i ti ćeš znati, kako je teško to umijeće. Tako ti povratka u slatki svijet, reci mi, zašto je taj narod (firentinski) tako okrutan protiv moga roda u svakome svome zakonu?« Nato ja njemu: »Veliki poraz i pokolj, od kojega se Arbija rumenila, vodi do takovih molitava u našem hramu.« Kad je zatim uzdahnuvši kimnuo glavom reče: »Tu (kod Arbije) nisam bio sâm, a sigurno ne bih bio s drugima ustao (protiv Firenze) bez uzroka; ali sam bio sâm, ondje (u vijeću), gdje je svatko pristao, da se Firenza razori, (bio sam) onaj, koji sam jê otvorena lica branio.«

94.—120. »Ej! tako vam se smirilo potomstvo«, zamolih ga, »riješite mi onaj čvor, u koji mi se pamet zaplela. Čini mi se, ako dobro čujem, da vi (tu) vidite unaprijed, što vrijeme sobom nosi, ali glede sadašnjosti drugi vam je red.« — »Mi vidimo«, reče, »kao onaj, koji zlo vidi, one stvari, koje su daleko; toliko nam još ostavlja vida svevišnji Vodja (Bog). Približe li nam se ili su blizu — gubi nam se

sva spoznaja, i da nam drugi ne donesu vijesti, ne bismo ništa znali o vašemu ljudskomu stanju. Prema tomu možeš razumjeti, da će naša spoznaja sasvim biti mrtva od onoga časa, kad će se budućnosti zatvoriti vrata.« Zatim, kao da mi se ražalilo s pogrješke moje (prema starome Cavalcanti-u), rekoh: »No kažite dakle onomu, koji pade (u grob), da je njegov rodjeni (sin) jošte sjedinjen sa živima. Pa jesam li prije, nego sam odgovorio bio nijem, priopćite mu, da sam to učinio, jer sam već razmišljao o zabludi, koje ste me riješili.« I već me učitelj moj zvao natrag, zato sam brže bolje zamolio dušu, da mi kaže s kim je tu u društvu. Reče mi: »Ležim tu zajedno s više od hiljade, medju njima je Fridrik Drugi i Kardinal, a o drugima šutim.«

121.—136. Tad se sakri; a ja skrenem korake prema drevnome pjesniku razmišljajući o onom razgovoru, koji mi se činjaše neprijateljski. On krene te mi onako idući rekne: »Zašto si tako smeten?« A ja udovoljih njegovu pitanju: »Tvoja pamet neka sahrani sve, što si čuo protiv sebe«, zapovjedi mi taj Mudrac, »a sad gledaj ovamo«, — i podiže prst — »kad budneš pred blagim trakom one, koje lijepo oko vidi sve, od nje ćeš saznati put života tvoga.« Zatim okrene korake nalijevo. Ostavismo zidine te podjosmo spram sredine stazom, koja vodi k dolini, od koje se smrad osjećao do nas gore.

. Uvod u jedanaesto pjevanje.

Sadržaj. Na rubu nižega pakla, ali još u krugu krivovjeraca, grob je pape Anastazija, za kojega je Dante — po krivome mnijenju svojega doba — mislio, da je bio krivovjerac.

Kraj toga groba sjednu oba pjesnika, da se odmore i na pakleni smrad malo nauče. Virgil se služi tom zgodom, da opiše razredjaj grješnikâ u Paklu.

Razjašnjenja. Ovo pjevanje nema alegorijskoga znamenovanja, ono je samo umetnuto za šematično kazalo, koje tumači »gdje je što« u Paklu. Razlikuje se prema tome u cijelome svome slogu od ostalih pjevanja, te su neki počeli tvrditi, da to pjevanje nije napisao Dante, nego da ga je umetnuo njegov sin.

U oči udara netočnost u razredjaju. Virgil govori o trim gornjim krugovima pakla (II. III. IV.), kroz koji su prošli pa kaže, da im naliče tri daljnja kruga (VII. VIII. IX.). Uistinu pako po Danteu Pakao ima devet krugova. Virgil dakle prema tomu ne broji Limb, a ni V. ni VI. krug.

S druge se strane kaže, da se Virgil hotice drži samo Aristotelove razdiobe opačinâ. U gornjem Paklu se kazne neumjereni, u doljnjem himbeni zlikovci.

U Aristotelevoj etici nema, dakako, mjesta ni »accedia«, duševna lijenost, kako ju Sv. Toma tumači, niti krivovjerstvo, jer stari Grci ni za jednu vjeru nisu držali, da je kriva. Virgil, klasičan pretkršćanski pisac, ne treba da spominje ni u Paklu pojmove čisto kršćanske etike.

Dante je razredio Pakao na način amfiteatra. Na tri prve stepenice kazni se po jedan grijeh. Na četvrtoj široj stepenici peti je i šesti krug. Na petoj stepenici je sedmi krug, a taj je razredjen u tri pojasa. U trećem pojasu kazne se grješnici protiv Boga i prirode istom kaznom.

Izmedju sedmoga i osmoga kruga je unutar dubljega pakla još dublji ponor. Osmi krug na dnu toga ponora razdijeljen je u deset koncentričnih jaruga, nasred kojih se silazi u najdublji Pakao nalik zdencu. Tu su u četiri pojasa IX. kruga uledjeni najveći grješnici.

Prvi se pojas zove Kaina, jer su tu s Kainom zločinci, koji su rodjake ubili; drugi pojas je Antenora, tu su sa Trojancem Antenorom izdajice domovine; u trećem pojasu, Tolomeji, izdajice su onih, koji su ih svojim osobitim povjerenjem odlikovali, a taj se pojas zove po Tolomeju, koji je Simona Makabejca i njegove sinove kod gozbe ubio; četvrti se pojas zove Giudecca po Judi Iskariotu. Evo pregled:

Pretpakao: Kukavice.

Gornji dio Pakla:

I. krug: Limb. Nekrštena djeca i nekršteni pravednici.
II. krug: Bludnici.
III. krug: Proždrljivci.
IV. krug: Škrtice i rasipnici.
V. i VI. krug: Duševno lijeni svake vrsti. — Krivovjerci.

D u b l j i P a k a o: VII. krug: Bestijalna zloća protiv bližnjega, sebe, Boga, prirode.

P o n o r:

VIII. krug: Zle jaruge. Zločinci i varalice, i to: svoditelji laskavci, simoniste, vračari, podmitljivci, licemjeri, tati, lukavi savjetnici, sijači razdora, krivotvorci.

N a j d u b l j i P a k a o: IX. krug: a) K a i n a: Zločinci protiv roda;
b) A n t e n o r a: izdajice domovine;
c) T o l o m e j a: izdajice prijateljâ;
d) G i u d e c c a: zločinci i izdajice dobročinitelja.
Lucifer.

Grješnike protiv prirode, koje vatra bije, označuje Dante u stihu 49. imenom gradova Sodoma i Cahors. Cahors bijaše grad u Languedocu na zlu glasu radi svojih lihvara. Dante pita Virgila, ukoliko lihvar griješi protiv prirode, a ovaj mu kaže: »Utoliko, što je Bog odredio, da čovjek ima u znoju lica svoga hranu zasluživati, dok lihvari beru dohotke bez truda i znoja.«

Priroda je, kako Aristotel uči, umjetnina Božja. Ljudsko umijeće mora nasljedovati prirodu; lihvar ne mari za ljudsko umijeće, za rad, pa zato griješi protiv prirode.

Na svršetku pjevanja označuje pjesnik vrijeme. Zvjezdovlje Blizanaca izašlo je a Veliki Medvjed (Kola) stoji prema sjevero-sjevero zapadu, otkuda je vjetar »Caurus« duvao. Uzmemo li, da je dan putovanja u Pakao bio 26. ožujak, onda je bilo malo iza dva sata u jutro, kad su Dante i Virgil završili svoj razgovor o moralnoj topografiji Pakla.

Pjevanje jedanaesto.

(1.—9. Raka pape Anastazija. 10.—66. Razdioba dolnjega pakla. 67.—93. Prokleti pred gradom Disom. 94.—115. Kako lihva vrijedja Boga.)

1.—9. Na najkrajnjem rubu visokoga žala, sastavljenog od pećinâ uokrug raspucanih, dospjesmo nad okrutnije (mučene) hrpe. Tu se radi silne premoći smradne isparine, što je izbacuje duboki jaz, zaklonismo za poklopac velikoga groba, gdje ugledah natpis, koji govoraše: »Č u v a m p a p u A n a s t a z i j a, k o g a F o t i n s p r a v o g a p u t a s v r n u.

10.—66. »Silaziti nam valja polagano tako, da nam se njuh prije malo privikne na (to) grdno isparivanje. A zatim da se više ne obaziremo (na nj). Tako Učitelj; a ja: »Daj de« rekoh, »nadji kakovu naknadu, da nam vrijeme ne prodje badava.« A on: »Vidiš, da na to mislim.« »Moj sinko, unutar ovih pećina«, poče zatim govoriti, »tri su kružića, što silaze postepeno kao i oni, koje si ostavio. Svi su puni

NA RUBU DUBLJEGA PAKLA

PJEVANJE XI.

prokletih duša. Nu da ti poslije budne dosta samo gledati, čuj kako su i zašto sapeti. Cilj svakoj pakosti, koja zaslužuje mržnju neba, jeste nepravda, a svaki takav cilj bližnjega rastuži ili silom ili prevarom. No jer je prevara rodjeni grijeh ljudstva, još je mrskija Bogu: i zato su u dubljini varalice, i veća bol ih muči. Prvi je stepen (nižega Pakla) pun samih nasilnika; no jer se sila nanosi trojici, u tri je pojasa razdijeljen i sagradjen. Sila se može nanositi Bogu, sebi, bližnjemu, kažem, njima i njihovu imetku, kako ćeš čuti uz jasni dokaz. Silom se zadaje bližnjemu smrt i bolne rane a njegovu se imetku škodi rušenjem, paležem i srdobolnim guljenjem; zato prvi pojas na muke stavlja ubojice i svakoga, koji od zlobe bije, haratelje i razbojnike, sve u posebnim četama. Čovjek može biti nasilne ruke protiv sebe i protiv svog imetka; zato mora u drugom pojasu da se bez uspjeha kaje koligod sebe otme (samoubojstvom) vašemu svijetu, svaki, koji proigra i prospe svoj imetak te (sada) plače ondje, gdje bi trebao da bude veseo. Može se sila nanijeti Božanstvu nijekajući ga u srcu i kunući ga te prezirući prirodu i njenu dobrotu. Zato (treći) najuži pojas pečati svojim pečatom Sodomu i (lihvarski) Cahors i one, koji prezirući Boga od srca ga hule. Prevarom, koja svačiju savjest truje, može se čovjek služiti protiv onoga, koji se njemu (izdajici) povjerava i protiv onoga, koji prama njemu (varalici) ne goji povjerenja. Ovaj potonji način (prevare), čini se, uništuje takodjer i one (općenite) veze ljubavi, koje priroda stvara, zato se gnijezdi u drugom (osmom) krugu licemjerstvo, laskanje i vračanje, himba, kradja i simonija, svodnici, varalice i sličan izmet. Kod onoga prvoga načina (varanja) zaboravlja se ona ljubav, koju narav radja, i ona, što se kasnije dodaje a iz koje se posebno povjerenje radja. Zato na vijeke vijekovâ ginu izdajice ondje u najmanjem devetom krugu, gdje je središte svemira i gdje Dis sjedi.«

67.—91. A ja: »Učitelju, vrlo bistro teče tvoje razlaganje i vrlo dobro razlikuješ ovaj ponor i narod, što ga posjeduje. No reci mi: oni (srditi i duševno lijeni) u blatnoj močvari, (bludnici), koje vije vjetar, i (oni proždrljivci), koje bije kiša, i (oni škrtice i rasipnici), koji se susreću onako oštrim jezicima, zašto nisu unutar gorućega grada pedepsani, ako se Bog na njih srdi? Ne srdi li se, zašto su na taj način kažnjeni?« A on meni: »Zašto um tvoj luta, kud inače ne običaje? Ili ti drugamo gleda pamet? Ne sjećaš li se onih riječi, kojim tvoja (aristotelska) etika raspravlja o tim nagonima, koje nebo ne će: neumjerenosti, zloći te ludom zvjerskom bjesnilu? (Zar ne znaš) kako neumjerenost Boga manje vrijedja i manje se kori? Ako dobro pronikneš ovu nauku pa sebi prizoveš u pamet, tko li su oni, koji tamo gore podnose kaznu vani (izvan grada Disa), vidjet ćeš dobro, zašto su od ovih zločinaca odijeljeni i zašto ih Božja pravda manjom srdžbom bije.« — »O sunce«, rekoh, »koje liječiš svaki poremećeni vid (krivi nazor), tako mi godiš, kad me bistriš, da mi ne manje od znanja prija sumnja.

94.—115. »Vrati de se još malo natrag na ono, što si kazao o lihvi, da Božju dobrotu vrijedja, pa mi to još odgonetni.« — »Filozofija«, reče, »onoga tko ju razumije, uči u više od jednoga si dijela, kako priroda izvire iz Božjeg uma te iz njegova umijeća. Pa čitaš li pažljivo tvoju (aristotelsku) fiziku, naći ćeš odma iza nekoliko

stranica, da vaša umjetnost koliko može slijedi onu (Božju), kao što slijedi učitelja učenik tako, da je vaša umjetnost nekim načinom unuka Božja. Iz ovih dviju (prirode i umjetnosti), ako se sjećaš početka (knjige) Genese, valja da ljudski rod crpe svoj život i napredak (u znoju lica svoga). Pa jer se lihvar drugoga puta drži, prezire narav u njoj samoj i u njezinoj sljedbenici (umjetnosti), budući da se u drugo pouzdava (u besposlen dohodak od kamata). No podji sad za mnom, jer mi se rači (dalje) ići, ta Ribe već pliskaju po obzorju, cijela se Kola nagnula prema Kauru, a tek tamo, dalje odavle, silazi se niz obronak.«

Uvod u dvanaesto pjevanje.

Sadržaj. Pjesnici silaze u sedmi krug. Put je strm; stražarom mu je Minotauro. Idu uvalom. Stignu do rijeke vrijuće krvi, u kojoj se kuhaju nasilnici protiv bližnjega. Duž obale trče Kentauri, što strijeljaju svakoga, koji se iz vrijuće krvi digne više nego li mu je dopušteno. Virgil govori s nekojima, umiri ih i dobije za vodju Nessa, koji na svojim ledjima prenese Dantea na drugu obalu. Putem priča o nekim prokletima, koji tu kaznu trpe.

Alegorija. Minotauro je slika zvjerskoga divljaštva. Prosvijetljeni razum valja da ga samo porugljivo pobija pa da prodje kraj njega ostavljajući ga u njegovu bijesu. Da se Danteu izmiče putem gdjekad kamenje pod nogom znači, da čovjek katkad gubi čvrsto tlo, kad razmatra ljudske opačine, pa se i sam posklizne. Vrijuća krv je učin srdžbe i okrutnosti. U tirana ta dva svojstva izbijaju jače nego druga, zato su ovdje u vrijućoj krvi prikazani. Kentauri su takodjer simbol zvjerskoga divljaštva. Kiron je medju Kentaurima ono, što plemenite pasmine konj medju običnim prostim konjima.

Razjašnjenja. Općenito se uzima, da su »Slavini di S. Marco« kod Tridenta ono mjesto, o kojem Dante u početku ovoga pjevanja govori. — Minotauro je plod protunaravnoga grijeha Pasifeje, Minosove supruge. Ona ga u drvenoj kravi, što ju Dedal u tu svrhu načini, od bika zače te rodi tu neman. Minos ju sakri u Labirintu, a za hranu joj davaše u ratu zarobljenu čeljad. Atena morala je slati za Minotaura mladih ljudi. Medju njima bijaše Tezej, koji pomoću Minosove kćeri Arijadne ubi Minotaura. Dante zove Tezeja »duca d'Atene«. Ovaj naslov postao je u latinskom carstvu, što ga Mlečani i križari utemeljiše u XIII. vijeku na razvalinama bizantskoga carstva. Uistinu bio je Minotauro nekakvi fenički kip od bronce, kojemu su žrtvovali ljude. U takovim bogovima simbolizovala se tvorna i uništavajuća snaga prirode.

Brdo kod Tridenta, priča Dante, srušilo se od potresa, koji uzdrma u čas Isusove smrti cijelu zemaljsku kruglju do središta. I neki su se mostovi nad zlim jarugama u osmome krugu onda razorili. Malo zatim razbio je Isus paklena vrata, ušao u Limb te oslobodio pravednike Staroga Zavjeta.

Virgil kaže, da je potres bio tako silan, kao da je svemir osjetio ljubav, sa koje se, kako Empedokle uči, češće svijet u kaos pretvorio. Po toj nauci svijetom kreće protivština temeljnih snaga: ljubavi i mržnje. Pokrene li elemente mržnja, onda se jedinstveno rastvori u mnoštvo; pokrene li je ljubav, onda se mnoštvo stopi u jedinstvo. U jedinstvu sve se smiri, počiva, dok taj mirni, mrtvi kaos opet ne pokrene druga temeljna snaga svemira, pa ga privede kretnji, borbi, a to je: životu.

Sedmi je krug razdijeljen u tri pojasa. U prvome su nasilnici protiv bližnjega. Taj pojas čuvaju Kentauri. Imenuje trojicu: Fola, velikoga divljaka, Nesa, koji je vlastitom krvi otrovao Herakla, i Kirona, iznimno plemenitoga Kentaura i umjetnika, koji je odgojio Akila. Ogroman je; Virgil mu siže samo do pojasa, gdje je Kentauru ljudsko tijelo srašteno s konjskim. Medju nasilnicima spominje Dante ponajprije Aleksandra. Stari komentatori kažu, da je to veliki macedonski kralj, noviji pako, da je Aleksander iz Fireje, okrutni tiran. Drugi je Ezzelino (Azzolino) da Romano, zet cara Fridrika II. i brat Cunizze, o kojoj je riječ u Raju. Ona svoga brata nazivlje zubljom, koja je harala na mnogo mjesta. Pišu, da je bio sred-

njega stasa, crnomanjast i rutav, a nad nosom na čelu da mu je bila crna dlaka, koja se uspravila, kad bi se rasrdio. Ni na smrtnoj se postelji nije htio pokajati rekavši, da su mu jedini grijesi: »što se nije dovoljno osvetio neprijateljima, što je vojsku zlo vodio i što se je dao prevariti.«

Treći je okrutni, zloglasni sicilski tiran Dioniz a četvrti Obizzo II., markez od Este. Taj gospodovaše Modenom i Reggiom neograničenom vlasti. Savremeni pisac kaže, da je imao više vlasti nego li sam Bog, jer da ovaj ne može i n e p r a v o činiti. Ne zna se, da li je Obizzo kad komu nepravo činio i zašto ga Dante meće medju nasilnike. Danteovi suvremenici kroničari pripovijedaju, da je Obizza ubio sin mu Azzo; Dante hoće da tu krivu vijest ispravi pa kaže, da ga je u i s t i n u ubio »nesin«, t. j. pastorak.

Virgil prepušta Kentauru Nesu, da u prvom redu tumači što putem vidi.

Prokleti su prema težini zločina manje ili više umočeni u vrijuću krv. Onaj, što je »u krilu Božjem probo srce, koje se na Temsi štuje«, Guido je di Monteforte, sin onoga Simona di Monteforte, koji se pobunio bio protiv Henrika III., engleskoga kralja. Ubili su ga u bitci, a mrtvo su mu tijelo vukli kroz blato. Sin Guido osveti oca na tako grozan način, da je zato do brade umočen u paklenom jezeru. Kad se je naime Henrikov nećak vraćao sa sedme križarske vojne, navrati se u Viterbo, a tu ga u crkvi probode pod misom Guido di Monteforte. Sjetivši se, da su mu oca kroz blato vukli, vrati se u crkvu te mrtvo tijelo engleskoga princa izvuče za kosu na trg. To se je dogodilo godine 1271. U Londonu na najvećem mostu podigoše pokojniku kip s posudom, u koju su metnuli njegovo probodeno srce.

U vreloj krvi stoji nadalje poznati epirski kralj Pirho i Seksto, Pompejev sin, koji se gusareći borio protiv Julija Cezara.

Kraj ovih lica iz klasične prošlosti spominje Dante i zloglasnoga talijanskoga razbojnika Riniera Pazza, koji na zapovijed Fridrika II. oplijeni prelate rimske Crkve.

Pjevanje dvanaesto.

(1.—30. Minotauro. 31.—45. Pakleni krš. 46.—99. Flegeton i Kentauri. 100.—139. Nasilnici protiv bližnjega.)

1.—30. Bijaše mjesto, kamo dodjosmo, da sidjemo niz obalu, vrletno, a rad onoga, što je tu još bilo, takovo, da bi se svakomu pogled odvrnuo. Kao što je onaj odron, koji ovkraj Trenta sa strane u Adidžu udari — bilo radi potresa, bilo radi preslaba uporišta — gdje je od vrška brijega, otkale se otkinu, pa do ravnice strma pećina tako razrovana, da nikomu, tko bi gore bio, ne bi dala sići, tako bijaše pristup u taj ponor; a na vrhu raskidana proloma prostrla se Krećanâ sramota, koja bi začeta u patvorenoj kravi. A kad nas ugleda, stade sama sebe gristi kao onaj, koga srdžba iznutra kida. Moj Mudrac doviknu njemu: »Misliš li možda, da je tu vojvoda atinski, koji tebi gore na svijetu smrt zadade? Nosi se, beštijo, jer taj ne dolazi poučen tvojom sestrom, nego dolazi gledati muke vaše. Kao što bik, koji se otrgne od užeta,

MINOTAURO
PJEVANJE XII.

čim je primio smrtni udarac, ne zna više hodati, nego amo tamo skakuće, tako ja vidjeh raditi Minotaura. A oprezni onaj (Virgil) viknu: »Bježi k prolazu, dobro je da sidješ dok bijesni.« Tako podjosmo niza stovar toga kamenja, koje se često micalo pod mojim nogama radi novoga tereta.

31.—45. Išao sam razmišljajući a onaj reče: »Razmišljaš valjda o tome kršu, što ga čuva ona zvjerska srdžba, koju sam eto ugasio. Sada hoću da znaš, da kad se spustih po prvi put ovamo, dolje u duboki Pakao, ta se pećina još nije survala bila. Ali se sigurno malo prije — sjećam li se dobro — nego li je došao Onaj, koji Disu ote veliki plijen iz gornjega kruga, sa svih strana uzdrmala ova duboka i smradna dol tako, da sam pomislio, e je svemir oćutio ljubav, koja je, kako neki misle, po više puta svijet u kaos povratila. A u čas onaj odronila se tako stara ova pećina tu i drugdje.

46.—99. »No sad upri oči na dolinu; jer se približuje rijeka krvi, u kojoj se kuha tkogod nasiljem drugima škodi.« O slijepa požudo, o luda srdžbo, koja nas u kratkome životu tako jako podbadaš, a u vječnome tako strašno kvasiš! Ugledah širok jarak u okrug tako savinut, da je čitavu površinu kruga obuhvatio prema onomu, što moj Vodja reče. A medju podnožjem pećine i njim (jarkom) trčali su jedan za drugim Kentauri, oboružani strjelicama, kako su običavali na svijetu ići u lov. Vidjevši nas gdje silazimo, stade svaki, a tri se od hrpe odijeliše (napetim) lukom (u ruci) i prije već odabranim strjelicama. I jedan viknu iz daljine: »Na koju muku dolazite vi, što silazite niz obalu? Recite odmah, ako ne ćete, odapet ću luk.« Moj učitelj reče: »Odgovorit ćemo Kironu, čim stignemo blizu k njemu. Pogubna ti je bila tvoja uvijek tako nagla volja.« Onda me taknu i reče: »Ono je Nesso, koji umre poradi lijepe Dejaneire te se osveti sam iz sebe. Onaj u sredini, što se u prsa gleda, veliki je Kiron, koji odgoji Akila, a onaj treći je Folo, koji bijaše tako pun srdžbe. Na hiljade i hiljade obilaze taj jarak te strijeljaju one duše, koje se iz (vrijuće) krvi dignu više nego im je njihova krivnja dosudila.« Približismo se hitrim onim zvijerima; Kiron uze strjelicu pa rijezom odrine bradu na čeljusti, i otkrivši velika si usta reče drugovima: »Opaziste li, da onaj otraga miče čega se dotakne? Tako ne običavaju činiti noge pokojnih«. Ali moj dobri Vodja, koji se (licem) već primaknuo grudima (Kentaura), gdje se dvije naravi (konjska i ljudska) spajaju, odgovori: »Doista je živ, te ovako samomu moram mu pokazati tamnu dolinu. Nužda ga ovamo dovodi, a ne zabava. Sa pjevanja Aleluje iz Raja dodje netko (Beatriče) te mi povjeri tu novu službu; niti je on zločinac niti sam ja lupeška duša. No tako ti one moći, koja vodi moje korake ovim divljim putem, daj nam jednoga od tvojih, koji će nas pratiti, da nam pokaže, gdje se može (rijeka krvi) pregaziti, i koji će ovoga na ledjima ponijeti, jer on nije duh da hoda zrakom.« Kiron se okrene na desno i reče Nessu: »Povrati se pa ih tako vodi, i ukloni ih, sretnete li drugu četu (Kentaurâ).«

100.—139. Sad krenusmo s vjernom pratnjom duž obale crvene kipućine, gdje su vareni iza glasa vriskali. Vidjeh svijeta utonula do obrva, a veliki Kentaur reče: »To su tirani, koji su krv i imanje grabili. Ovdje se oplakuju bezdušno počinjene

štete; tu je Aleksander, tu Dioniz okrutni, s kojega je Sicilija provodila bolne godine. Ono čelo, s tako crnim vlasima, to je Azzolino, a onaj drugi plave kose, Obizzo je iz Este, kojega je uistinu nesin njegov gore u svijetu ubio.« Onda se okrenuh k Pjesniku; a ovaj reče: »Sad neka ti ovaj (Nesso) bude prvi, a ja drugi«. Malo dalje Kentaur se zaustavi nad ljudima, koji su se, regbi, do grla digli iz te kipućine. Pokaza nam sjenu, što je po strani nasamo stajala, govoreći: »Taj probode u krilu Boga (u crkvi) srce, što ga još i sada na Temsi štuju«. Onda vidjeh ljude, što su držali glavu izvan rijeke, i čitava prsa, a od ovih mnoge sam ja prepoznao. Tako je sve plića i plića bivala krv, dok je napokon pekla samo još noge, a tu je bio naš prelaz preko jarka. »Kako vidiš, da na ovoj strani kipućina biva veća«, reče Kentaur, »tako hoću, da vjeruješ, e na drugoj sve dublje i dublje spušta svoje dno, dok ne stigne dubljinu, gdje tirani moraju uzdisati. Tamo Božja pravda kazni onoga Atilu, koji bijaše bič na zemlji, i Pirha i Seksta; i na vijeke muze iz njih suze, koje kipućinom cijedi iz Riniera Cornetanca i Riniera Pazza, koji su bili neprijatelji svih putnika.«

Onda se okrene i pregazi brod.

NASILNICI
PJEVANJE XXII.

Uvod u trinaesto pjevanje.

Sadržaj. U drugom su pojasu sedmoga kruga kažnjeni nasilnici protiv samih sebe t. j. samoubojice. Oni su pretvoreni u ružna stabla, na kojima živu Arpije. Pjesnici udju u šumu tih stabala. Dante se razgovara s Pierom delle Vigne, koji mu pripovijeda uzrok svoje nesreće. Onda vidi kaznu Sienežana Lana i Padovanca Jacopa da Sant' Andrea, nasilnika protiv svog imetka. Još čuje od samoubojice Firentinca uzrok nesreće svoje domovine.

Alegorija. Čovjek je biće racionalno, razumno; senzitivno, ćutilno; vegetativno, bilinsko. Kad se čovjek ubije, odijeli se od njega racijonalna i senzitivna duša, te ostaje samo netaknuta vegetativna duša, koja sebi ne može drugačiju no vegetabilnu sjenu stvoriti na drugom svijetu. Arpije su utjelovljeni očaj. Te su ptice gnjusne, pa gnoje stabla, na kojima gnijezda viju, a ta stabla zato imadu mnogo trnja, kvrgâ i lišća. Očaj se u duši samoubojice razgranjuje te izbija na mnogo načina. Rasipnici su se lišili svog imetka, pa onda svoga života. Crne ih kuje siromaštva kidaju. O alegoriji, koja se možda krije u pripovijesti firentinske samoubojice, govorim na kraju razjašnjenjâ k ovomu pjevanju.

Razjašnjenja. Dante uporedjuje kraj, gdje su kažnjene samoubojice, sa zloglasnom Maremmom. Pod Maremmom u širem smislu riječi razumijevamo cijelu zapadnu stranu Italije od Spezie do Paestuma. U prastaro je doba bila sva obala obradjena, plodna i bogata, ali je već propadala za vrijeme rimskih careva, kad su ju veleposjednici zanemarivali. Time, što su šume u planini posjekli, zamuljila se obala, a neprestane borbe u Srednjemu Vijeku do kraja su uništile kulturu, te je po cijelomu kraju sve više zavladala groznica. Imenice toskanska Maremma, izmedju rijeke Cecine blizu Siene i grada Corneta nedaleko Viterba, bila je najvećim dijelom pusta i nezdrava; tek na brežuljcima dizali su se pojedini utvrdjeni gradovi i kasteli razbojničkih vitezova. U ravnici bilo je gustoga šikarja i šumâ punih divljači, osobito divljih svinja, i močvarâ punih zmija.

U novije doba mnogo se činilo za kulturu Maremme, ali je krajeva ostalo, na koje još i danas pristaju stihovi ovoga pjevanja.

Dante veli, da u toj šumi svoje gnijezdo viju grozne one Arpije o kojima Virgil govori u Enejidi. One su na Strofadama Trojancima ručak zablatile, te im proricale u Italiji glad i nevolju. I živa stabla, iz kojih krv teče, kad se otkine grana, uzeta su iz Enejide. U takova stabla su pretvorene samoubojice.

Dante govori s glasovitim kancelarom Fridrika II., Petrom de Vineis. U velikoj borbi državne vlasti protiv papinske svevlasti podupirao je Petar delle Vigne cara velikim svojim talentom i znanjem. Izvrstan govornik i fin stilista, branio je cara i sastavljao njegove manifeste. Taj je carev kancelar udario temelje modernoj državi. Izdao je zbirke starih i novih zakona; odredio granice svjetskomu i kanonskomu pravu; proglasio ravnopravnost kršćanâ, židovâ i moslimâ; zabranio sudbeni dvoboj; zabranio nečinovnicima nositi oružje, ma bili i najveći veleposjednici i plemići; utemeljio sveučilište u Napulju; uredio ljekarništvo i normirao liječničke takse. Kancelar Petar bio je prvi kameralista. On je naime uredio poreze, carine i ostale državne dohotke, oporezovao sve državljane bez razlike i postavio time državne financije na sigurne temelje.

Tolik uspješan rad i neograničeno povjerenje carevo — »držao je oba ključa od srca Fridrikova« — moralo je uroditi nenavišću i mržnjom. Ocrnili su ga pred carem, komu se sreća iznevjerila bila, te je stao tražiti uzroke svojoj nedaći. Vladari su u takovu raspoloženju pristupačni doušnicima i klevetnicima, te ne razlikuju prijatelja od neprijatelja; oni tad znadu žrtvovati najvjernije svoje pristaše i suradnike. Fridrik II. dao je svoga kancelara zatvoriti pa je zapovjedio, da njemu, tobožnjemu urotniku — kako neki kažu — izvade oči. Genijalni je kancelar sebi razbio glavu o zidu svoje tamnice.

Njegova duša u pojasu samoubojicâ moli pjesnike, neka mu očiste uspomenu medju ljudima, vrati li se koji od njih na svijet.

Zatim kancelarova duša razloži Danteu, kakova će biti sudbina samoubojicâ poslije sudnjega dana.

Crne kuje u tome krugu kidaju druge proklete. To su još gori rasipnici od onih u IV. krugu; oni su bili upravo bestijalno rasipni, tako, da su svojim imetkom ubili i svoje sopstvo. Jedan je od tih Lano iz Siene. God. 1287. pošli su sieneški i firentinski Guelfi s velikom vojskom protiv aretinskih Ghibellina. Nepovoljno vrijeme prisililo ih, da uzmaknu. Tašti Sienežani nisu htjeli ići s Firentincima, nego su pošli sami prijekim putem kroz dolinu Chiana. Kod Pieve al Toppo dočekali su ih Aretinci u zasjedi te ih razbili. U toj bitci tražio je Lano smrt, pa ju je i našao.

Dante porugljivo zove tu bitku »obduljom«, jer su Sienežani na svom »Campu« rado priredjivali viteške igre i utrke, koje se još i danas godimice priredjuju.

Drugi bjegunac, kojega kuje tjeraju, Messer je Jacomo della capella da Sant' Andrea, della città di Padova da Monselice. Bio je ludo rasipan. Kad se s mladim plemićima na Brenti vozio, svirali su oni, a on je od zabave po taktu muzike bacao u rijeku dukate. Drugi puta je, željan vidjeti vatru, upalio svoju vilu.

Ubio se u velikoj nevolji.

Zato se sad bježeći pred psima baca u grm pa ga ošteti. Iz toga grma jadikuje duša nekoga Firentinca, koji se na svoja kućna vrata objesio, jer je osiromašio poradi stranačkih borba. Tâ duša obilježuje Firenzu posredno spominjući, da je iz grada, na koji se bog Mars srdi, jer se njegov stari kip kraj mosta srušio u Arno a Firentinci su ga nadomjestili kipom novoga patrona, Sv. Ivana Krstitelja. Zato je u gradu vječna nesloga a bilo bi još i gore, da nije barem podnožje Marsova kipa ostalo na svome mjestu. Taj ostatak stajao je uistinu još godine 1333. kraj staroga mosta preko Arna, a smatrali su ga gradskim paladijem.

Spominjući tu staru gradsku priču, Dante možda hoće da izrazi alegorično neku drugu temeljnu misao. Firentinci su počeli kovati svoj vlastiti novac — fiorentine, fiorine — pa su svoje cekine uresili s jedne strane cvijetom — fiore — svoga grba, s druge strane slikom svoga zaštitnika, Sv. Ivana Krstitelja.

Kad Dante kaže, da su Firentinci uzeli mjesto staroga zaštitnika Marsa novoga, i to Sv. Ivana Krstitelja, onda možda hoće da kaže, e u Firenzi sada vlada bogatstvo, zlatni cekini Sv. Ivana, dok je prije bio život jednostavan, ali ratoboran.

ŠUMA SAMOUBOJICÂ
PJEVANJE XIII.

Vrlo pouzdani stari komentator L'Ottimo ne vidi u pripovijedanju firentinskoga samoubojice na kraju pjevanja nikakovu alegoriju, nego samo govornički nakit. Ipak mi se vidi navedena alegorija tako zgodna, da ju spominjem.

Pjevanje trinaesto.

(1.—21. Bolna šuma. 22.—78. Pier delle Vigne. 79.—108. Kakova je kazna samoubojicâ. 109.—129. Nasilnici protiv sebe gledom na svoj imetak. Lano da Siena i Jacomo da Saint'Andrea. 130.—151. Firentinac samoubojica.)

1.—21. Nesso ne stiže još preko, kadno se nadjosmo u nekom lugu, gdje ne bijaše ni traga kakovoj stazi. Tu ne bijaše zelenoga lišća, nego tmaste boje; ne glatkih grana, nego čvorastih i zamršenih; ne jabukà, nego otrovna trnja. Tako jalova i gusta šikarja nema (za stan) ni ona divlja zvjerad, koja mrzi mjesta obradjena, izmedju Cecine i Corneta. Tu gnijezdo svoje viju ružne Arpije, koje su sa Strofada stjerale Trojance tužnim proročanstvom budućega stradanja. Krila imadu široka a vratove i lica ljudska, noge pandžave a veliki trbuh pernat; jadikuju na čudnovitim stablima. A dobri Učitelj mi stade govoriti: »Prije no dublje udješ, znaj da si u drugom pojasu, i bit ćeš u njemu dok ne stigneš na užasnu pješčaru. Zato gledaj dobro, pa ćeš tako vidjeti stvari, koje će ti potvrditi moje riječi (u Enejidi)«.

22.—78. Sa svih strana čuo sam jauk, ali nisam vidio nikoga, koji bi jaukao, zato se sasma zbunjen zaustavih. Mislim, da je on (Virgil) mislio, da ja mislim, e su toliki glasovi medju granama dolazili od ljudi, koji se pred nama kriju. Stoga reče Učitelj: »Ako otkineš koju grančicu s jednog od ovih grmova, bit će oprovrgnute sve misli, koje (sada) misliš«. Onda ruku malo pružih te ubrah grančicu sa velikoga trna, a njegov stabar viknu: »Zašto me lomiš?« Kad zatim potamni od krvi, ponovno stade vikati: »Zašto me trgaš? Zar nemaš ma ni daška samilosti? Bijasmo ljudi, sad smo u grmlje pretvoreni. Tvoja bi ruka trebala biti milosrdnija, sve da smo bili zmijinske duše«. Kao kad sirova cjepanica s jedne strane gori a s druge uzdiše i pišti poradi zraka, što izlazi: tako su iz okrnjena stabla izlazile zajedno krv i riječi; stoga mi ispade (iz ruke otrgnuti) vršak (grančica), te stadoh, kao čovjek, koji se boji. Moj mudrac odgovori: »Uvrijedjena dušo, da je ovaj mogao prije vjerovati samo po mojim stihovima ono, što je (sada) vidio, ne bi položio bio ruku na tebe, ali stvar nevjerojatna učini te ga navedoh na djelo, koje i mene boli. Nego reci mu tko si bio, tako da ti uime ma kakove naknade (za tvoju bol) obnovi spomen gore na svijetu, kamo mu je dopušteno da se povrati.« A stablo: »Slatkim govorom tako me vabiš, da ne mogu šutjeti; a i vama ne budi žao, ako malo zastanem razgovarati. Ja sam onaj, koji sam ima oba ključa od srca Fridrikova, a tako sam ih otvarajući i zatvarajući blago okretao, da sam isključio iz njegovih tajnî malo ne sve ljude. Visoko dostojanstvo tako sam vjerno vršio, da sam stoga san i zdravlje izgubio. Bludnica (zavist), što pohotne oči nikad ne odvraćaše sa konaka Cezarova, svega (svijeta) smrt a dvorova porok, raspali protiv mene sve duhove a raspaljeni

raspališe Veličanstvo tako, da mi se izvrgnu vedra čast u sinju tugu. Moja duša, obuzeta gnjevnom mrzovoljom misleći, da će smrću uteći preziru, učini me nepravedna spram sebe pravednoga. Kunem vam se čudnovitim žiljem ovoga stabla, da nikad nisam krenuo vjerom svomu gospodaru, koji bijaše tako dostojan štovanja. A vrati li se koji od vas na svijet, nek uspostavi moj spomen, koji je jošte satrven od udarca, što mu ga nenavist zada.«

79.—108. Pjesnik malo počeka, a onda mi: »Budući da onaj šuti« reče, »ne gubi časa, no govori i pitaj ga, ako više hoćeš da saznaš«. Našto ja njemu: »Pitaj ga ti još ono, što misliš, da će mene udovoljiti, jer ja ne bih mogao; tako mi samilost obuze srce«. Zato on iznova poče: »Hoćeš li, da ti (taj) čovjek dragovoljno ispuni, što tvoje riječi mole, o zasužnjeni duše, onda izvoli nam još kazati, kako se duša veže s ovim kvrgama pa nam reci, ako možeš, da li se ikad ikoja riješi takovih (drvenih) uda?« Tada trupina jako zaduhne a onda se taj vjetar pretvori u ovakov glas: »Ukratko će vam se odgovoriti. Kad gnjevna duša izidje iz tijela, iz kojega se sama istrgnula, Minos ju pošalje u sedmi ponor. Padne u šumu, ali joj nije odredjeno mjesto: nu ondje, kamo jê slučaj baci, klija, kao zrno pirovine. Izraste brst i divlje stablo. Arpije hraneći se zatim njegovim lišćem uzroče mu boli a za boli prave (otvaraju) okna. Kao druge (duše), doći ćemo i mi po naše ostanke, ali ne zato, da ih ma i jedna obuče, jer nije pravo, da čovjek ima ono, što je sebi oteo. Dovući ćemo ih amo te će naša tjelesa tužnom šumom biti povješana, svako na trnovu stablu svoje sjene (duše) koja ga nije trpjela.

109.—129. Jošte smo pozorno slušali panj misleći, da nam što drugo hoće da kaže, kadno nas iznenadi buka; kao što se iznenadi onaj (lovac), koji sluša na svome stajalištu, gdje dolazi vepar i hajka te čuje štropot zvijeri i (lomot) granja. I eto s lijeva dvojica goli te izgrebeni, gdje bjegaju tako brzo, da lome svaku zapreku u šumi. Onaj će prvi: »Priteci, priteci sad, o smrti«, a drugi, komu se činilo, da mnogo zaostaje, vikaše: »Lano, nisu te tako brzo nosile noge u obdulji kod Toppa«. A jer mu je valjda uzmanjkalo sape, splete u jedno sebe i jedan grm. Iza njih se šuma napunila crnih kuja, što su žudno hrlile kao hrtovi spušteni s lanca. U onoga, koji se zgurio (u trnov grm) zagrizoše zubima i rastrgaše ga u komade, zatim raznesoše ona bolna uda.

130.—151. Tad me vodja moj uze za ruku i odvede me do (rastrganoga) grma, koji je uzalud cvilio kroz krvave ozlede. »O Jakobe od Svetog Andrije«, reče, »koja ti bijaše hasna, da si od mene sebi štit načinio? Što sam ja kriv tvome razuzdanom životu?« Kad se Učitelj nad njim zaustavi, reče: »Tko si bio, što bolne riječi izdahnjivaš krvlju iz tolikih rana?« A on nama: »O duše, koje ste došle da vidite sramotno zlostavljanje, što s mene lišće moje tako očupa, saberite ga podno žalosna grma. Bio sam iz grada, što prvoga zaštitnika (Marsa) zamijeni Krstiteljem, poradi česa će ga onaj do vijeka rastuživati svojim umijećem (ratom). A da nije ostalo nad prolazom (Ponte Vecchio) preko Arna još neki trag od njegova kipa: bez uspjeha bi radili bili oni gradjani, koji su je (Firenzu) na pepelu, što ga je Atila ostavio, nanovo sagradili. Ja sam načinio sebi vješala od svoje kuće.«

Uvod u četrnaesto pjevanje.

Sadržaj. Pjesnici ulaze u pojas treći stepena sedmoga. To je pjeskovit kraj, gdje padaju ognjene pahuljice. Tu su kažnjeni nasilnici protiv Boga, protiv prirode i protiv ljudskoga umijeća. Medju prvima je Kapanej. Idući putem izmedju šume samoubojicâ i goruće pješčare, dodju Virgil i Dante do krvave rijeke.

Alegorija. Vatrenu kišu spominju i u Svetom Pismu kaznom grijeha protiv Boga i prirode. Vatrena kiša uništila je gradove Sodomu i Gomoru. Vatra uništuje sve, dakle je dostojna kazna onima, koji huleći Boga uništuju poštivanje najvišega pa tim i svakoga drugog autoriteta. Njihove riječi padaju kao ognjene pahuljice, dok ne upale i sâmo pješčano tlo, to jest najšire mnoštvo. Tim uništuju socijalni red, koji je osnovan na Bogu i prirodi. — Kapanej je uosobljena surova materijalna snaga. — Grješnici trče, sjede ili leže u vatrenoj kiši, prema težini njihova grijeha. Kapanej leži, a njegovo divljaštvo najteža mu je kazna, jer mu uvijek nanovo predočuje njegovu nemoć. Sodomite, grješnici protiv prirode, uništuju obnavljanje ljudskoga roda; lihvari uništuju gradjanski život svojih žrtava: zato sve te jadnike uništuje vatra.

Virgil kaže, da paklene rijeke izviru iz kipa nekakova starca. Ta alegorija se raznoliko tumači. Jedni misle, da je to alegorija monarkije; drugi — a tih je većina — da su razna doba razvoja čovječanstva. Ljudski rod odvratio se od poganstva (od Damietta), pa vjeruje u božansko očitovanje (gleda u Rim). Iz kipa teku suze proplakane radi ljudskih grijeha, od kojih nastaju paklene rijeke. Glava je starčeva od zlata, to će reći, da je prvo doba čovječanstva bilo doba sreće i čistoće: zato iz glave ne teku suze. Ostala uda su što niže to lošije kovi. Noge su jedna od željeza, druga od pečene zemlje. To je političko stanje ljudstva u Danteovo doba. Ono stoji na zemljenoj nozi jače nego na željeznoj. Propast je dakle blizu.

Ovaj alegorijski starac je po uzoru sna proroka Daniela (II. 31.).

Razjašnjenja. Dante se služi dvjema poredbama, da predoči strahote toga mjesta. Jednu i drugu uzeo je iz starih pisaca. Lukan (Pharsalia knj. IX. st. 587.—90.) pripovijeda, kako je Katonova vojska morala hodati u libijskoj pustinji po gorućem pijesku, a u patvorenu listu tobože Aleksander Veliki Aristotelu piše, da je na njegovu vojsku u Indiji padala vatra nalik sniježnim pahuljicama. Dante krivo shvaća riječi: quas ipse militibus calcare praecepit, pa uzima, da su vojnici nogama gazili goruće pahuljice, e se ne bi pijesak upalio. Dante poljepšava vijest poredbom, da su pahuljice padale tiho, kao snijeg u planini, kad nema vjetra.

Kapanej, jedan je od sedam kraljeva, koji su se borili protiv Tebâ. Stacije u »Tebaidi« priča, da je uspevši se na zidine Tebâ, prizivao Sudbinu, jaču od svih bogova. On se pače rugao Zevsu i drugim bogovima. To ruglo u Paklu izbija iz Kapanejevih riječi, kojima podsjeća posprdno, kako je Zevs u bitci s Gigantima bojazljivo prizivao »dobroga« Vulkana riječima: »pomozi, pomozi!«

Dante kršćanskoga Boga nazivlje Zevsom, a staro ime Etna nadomješta novim imenom »Mongibello«.

Farinata i heretici vrijedjaju Boga svojim krivim naucima, ali su njihovi grijesi manji od onih, kojima se Bog javno vrijedja time, da ga ne samo niječu, nego da ga pače i hule. Kapanej zastupa ove teže, nasilne grješnike. Hulitelje Boga su u Srednjem Vijeku strogo kažnjavali. Kapanej govori i viče na Boga, kao nekoć na zidinama Tebâ.

Tri pojasa sedmoga kruga jesu: rijeka od vrijuće krvi, šuma od trnja i goruća kiša na usijanu pijesku.

Vrijuća krv se prolijeva kroz šumu samoubojicâ i kroz goruću pješčaru, no tuda teče medju dva kamena nasipa te preko ruba pješčare pada u ponor osmoga kruga. Pjesnici koračaju po jednom od tih nasipa, jer ih tu ne dosiže vatrena kiša, koju gasi isparivanje iz rijeke.

Dante uporedjuje ovu rijeku i nasipe, medju kojima teče, s vrijućim izvorom (Bulicame) u Viterbu. Tu naime izvire vruća voda na pustome brežuljku, gdje tvori baru od neka tri metra promjera. Odatle teku potočići na sve strane a ti su potočići zarubljeni metar širokim nasipima, koji su se sami načinili od naslage kreča, što je u vodi. Ove bijele obale potočićâ visoke su, a kadikad se potoci sasvim zatvore, pa im se mora novo korito iskopati. Nije teško prokopati naslage, pa zato te potočiće prave prema potrebi. Danas ih ima pet.

I u Srednjem Vijeku bilo je u kupalištima bludnicâ. U Viterbu su navraćale toplu vodu vrijućega vrela u svoje kuće, koje su često služile i za kupanje. Kako su raskošne bile takove kuće vidi se iz Boccaccieve pripovijesti u Decameronu (VIII. 10.).

Pjevanje četrnaesto.

(1.—42. Vatrena kiša. 43.—72. Kapanej. 73.—93. Flegeton. 94.—120. Starac na Kreti. 121.—142. Paklene rijeke.)

1.—42. Pošto mi ljubav k rodjenoj grudi stegnu srce, sabrah razasuto lišće i vratih ga onomu (hreku), koji bijaše već promukao (od jadikovanja).

Onda dodjosmo do medje, gdje se dijeli drugi pojas od trećega i gdje se vidi strahovito umijeće pravde.

Da protumačim dobro nove (izvanredne) stvari, kažem, da smo prispjeli na ravnicu, koja ne trpi biljke na svojoj površini. Bolnom je šumom odasvud ovjenčana, kao što (dalje) ovu (opasuje) žalosni jarak (vrijuće krvi). Tu zaustavismo korake tik do stubâ. Tlo ravnice bijaše od pijeska suha i zbijena, ne inako od onoga tla (Libijske pustare), koje su nekad gazile noge Karonove. Oh, osveto Božja, kako te se mora svatko bojati, tkogod bude čitao, što su moje oči ugledale! Vidio sam mnoge čete golih duša, koje su sve veoma jadno plakale, a činilo se, da za svaku (četu) vrijedi drugi zakon (kazne). Neke ležahu nauznak, druge sjedjahu sasvim šćućurene, treće idjahu neprestance. Najviše je bilo onih, koje su hodale uokrug, a manje onih, koje su na muci ležale, ali ovima jezik bijaše razvezan za jadikovanje. Na cijelu su pržinu padale polagano široke ognjene pahulje, kao bez vjetra snijeg u Alpama.

Kakove je plamenove neugašene sve do zemlje vidio padati Aleksander nad svojom vojskom u onim vrućim krajevima Indije — radi čega je odredio, da mu vojska stopama udara o tle, jer se plamen dao laglje ugasiti dok je bio sam (dok još nije upalio tla) — tako se (ovdje) spuštao vječni žar (na tle), a od njega se

OTMJENI FIRENTINCI GOVORE S DANTEOM
PJEVANJE XVI.

upalio pijesak kao guba pod kresalom, da podvostruči muku. Bez ikad ikakva odmora bijaše igra bijednih ruku stresavajući sa sebe sad ovdje, sad ondje novi oganj.

43.—72. Ja počeh: »Učitelju, ti, koji si svladao sve protivštine, osim krute demone, koji su pred nas izašli, kad smo htjeli ući na kapiju (grada Disa), tko je onaj veliki, što — čini se — ne mari za vatru: (izvrnut) leži te (gleda postrance) pun prezira, kao da ga ognjena kiša ne umekšava?« A onaj isti opazivši, da sam o njemu pitao svoga Vodju, viknu: »Kakov sam bio živ, takov sam mrtav. Sve da Jupiter izmori svoga kovača, od kojega srdit uzme britku strijelu, kojom je pogodio posljednjega dana (moga života) i sve da izmori i druge (svoje kovače) redom u crnoj kovačnici Mongibella (u Etni) vičući: »Dobri Vulkane, pomozi, pomozi!« — kao što učini u Flegrijskoj bitci — i sve da na me saspe strijele svom snagom svojom, ipak se ne bi domogao radosne osvete«. Na to moj Vodja odgovori tako gromko, kako ga nikad prije čuo nisam: »O Kapaneje, time, što ti ne utrnu oholost, uvećana ti je kazna. Nema muke do jarosti tvoje, koja bi bila primjerena bol tvojemu bjesnilu«. Zatim se okrene k meni, blažim licem govoreći: »To je bio jedan od sedam kraljeva, koji su opsjedali (grad) Tebe; on je prezirao Boga a čini se, da ga još prezire i malo cijeni; no kao što mu rekoh, njegov prezir zasluženi je nakit njegovim prsima.

73.—93. »Sad podji za mnom, ali pazi, da ne stupiš na sprženi pijesak, nego se drži uvijek luga«. Šutke dodjosmo onamo, gdje iz dubrave brizga malena rječica — s koje rumenila jošte se zgražam. Kao što iz vrulje (kod Viterba) izvire potočić, što ga po tom grješnice medju sobom dijele; tako je ona tekla niz pijesak. Njezino dno, obronci joj i obje obale bijahu od kamena po čemu sam razabrao, da ovuda vodi put. »Od svega onoga, što ti pokazah, otkako smo ušli na kapiju, kroz koju svatko smije ući, tvoje oči ne opazište tako znamenite stvari kao što je potok ovaj, koji nad sobom usmrćuje (gasi) svaki plamičak«. To su bile riječi moga Vodje, zato ga zamolih, neka mi udijeli hranu, za kojom mi bijaše udijelio (obilnu) želju.

94.—120. »Sred mora leži opustjela zemlja«, reče on tada, »koja se zove Kreta, pod čijim je kraljem (Saturnom) nekad svijet bio nevin. Tamo je gora, koja je negda bila kićena vodama i zelenilom, koja se zvala Ida; sad je napuštena kao (stara) stvar.

Rea ju negda izabra za sigurnu kolijevku svome sinčiću, a da ga bolje sakrije odredila je, da se diže vika, kad je plakao. Unutra u brijegu stoji uspravno velik starac, kome su ledja okrenuta prema Damiettu, a u Rim gleda kao u svoje ogledalo. Glava mu je načinjena od fina zlata, a od čista srebra ruke i prsa, dalje pak je od bakra sve donde, gdje se gnjatovi dijele. Ondale dolje sve je od birana željeza, samo što mu je desna noga od pečene gline, a na nju se jače upire nego na drugu. Svaki dio, osim onoga od zlata, raspuknut je, a iz pukotine kaplju suze, koje skupljene ruju onu pećinu (na kojoj stoji starac).

Tok im pada na ovu dolinu; tvore Akeron, Stiks i Flegeton; onda se spuštaju dolje ovim tijesnim žlijebom sve donle (u središte zemlje), gdje se dublje ne silazi. Tvore (tamo) Kocit; a kakova je to mlaka, to ćeš vidjeti; zato ti ovdje (o tom) ne govorim«.

A ja njemu: »Ako taj potočić izvire tako (kako ti kažeš) iz našega svijeta, zašto se nam ukazuje tek na ovom rubu?« A on meni: »Ti znaš, da je (ovo) mjesto okruglo, pa sve ako si daleko došao, silazeći u ponor, vazda samo nalijevo, još nisi obašao bio krug; stoga se ne smiješ od čuda zapanjiti, ako nam se što novo prikaže«.

A ja opet: »Učitelju, gdje je Flegeton i Lete? jer o jednoj (rijeci) šutiš, a o drugoj kažeš, da je tvori ovaj dažd (suzâ)?« — »U svim tvojim pitanjima zaista mi se ne svidjaš«, odvrati on, »no vrijenje crvene vode moglo ti je odgovoriti na jedno od dva (pitanja), koja si stavio, (»vrijem« znači grčki: flego). Letu ćeš vidjeti, no izvan ove jame, ondje, kuda se duše idu prati, kad su se riješile okajana grijeha«. Zatim reče: »Sada je vrijeme, da se udaljimo od šume; drži se ravno iza mene. Put vodi obalama, koje nisu užarene, a nad njim trne svaki plamen«.

Uvod u petnaesto pjevanje.

Sadržaj. Idući po rubu pješčane ravnice, sretnu pjesnici hrpu grješnikâ protiv naravi. Medju njima je učenjak Brunetto Latini. Govori Danteu, te ga moli, neka malo ide kraj njega. Razgovaraju o Firenzi. Brunetto mu prorekne zlu kob. Zatim otrči, da stigne svoju hrpu.

Alegorija. Dante jedva može da prepozna Brunetta. To znači, da grijeh protiv naravi sasvim izobliči čovječju dušu. Dante je štovao svog učitelja, ali ne smije k njemu sići, jer bi i njega vatra spržila. Kad se naime čovjek ponizi do iste moralne niskosti, snadje ga ista kazna. Brunetto zuri kao da je mrak, a pješčana poljana od vatrene kiše mora da je rasvijetljena. To će reći: grješnik te vrsti mora da je duševno malne slijep.

Razjašnjenja. Dante uporedjuje obale Flegetona s nasipima na flandrijskoj obali izmedju Guizzante (Vissant blizu Calaisa) i Brügge-a te s nasipima duž Brente kod Padove.

Ako i uzmemo, da ti nasipi u ono doba nisu još visoki bili, ipak se ta poredba ne slaže pravo s poredbom u 14. pjevanju, gdje Dante nasipe duž Flegetona uporedjuje s mnogo manjim obalama potočićâ iz vrijućega vrela kod Viterba.

Flandrijski nasipi štite zemlju od morske poplave, jer je obala preniska, dok ovi drugi štite padovanska polja od poplave druždevice, koja nabuja kad se snijeg rastopi u planini »Chriarentane«. O znamenovanju te riječi mnogo se raspravljalo. Bit će brijeg Canzana ili Carenzana u Trentinu izmedju Valvignole i Valfronte.

Dolazi hrpa dušâ, koja zuri naporno, da vidi tko tu po nasipu ide. Jedna od njih prepozna Dantea te ga uhvati za rub njegova dugog odijela.

To je Brunetto Latini (1220.—1294.), kroz jedno četrdeset godina gradski bilježnik a kraj toga filozof i učitelj govorništva. Brunetto je sudjelovao u javnom životu Firenze. Bio je poslanikom i prognanikom, ali dok je bio političar, nije ubrao lovorike, jer su ga drugi natkrilili. Glavnu je zaslugu stekao na literarnom polju; a slavu uzgojitelja zastire mu za uvijeke grijeh, radi kojega sa sodomitima pati. Od svojih djela on sam Danteu preporuča osobito svoj »Tesoro«, neku vrst enciklopedije. Najzanimljivije poglavlje toga djela sadržaje političke upute a tu ima i etičkih načela.

Izgleda, kao da je Dante sam baš u znanosti morala bio njegovim učenikom. To jači je kontrast, što svog uglednog učitelja, kojega još u paklu poštiva i ljubi, javno žigoše kao sodomitu. Valjda je taj njegov grijeh bio svemu svijetu poznat a moguće je, da pjesnik hoće šibati radi toga grijeha sve učenjake svojega doba. Neki pače misle, da se tu radi o nekoj tajni iz Danteova života.

I Brunetto mu, isto kao i Ciacco i Farinata, proriče kobnu budućnost. Osudjuje oštro Firentince. Danteovu plemenitost tumači njegovim od starine rimskim podrijetlom. Brunetto zove Firentince beštijama i govori o njihovu divljaštvu. Naglašuje, da će se jedna i druga stranka dići protiv Dantea, ali ne će dosegnuti plemenitu biljku svojim gubicama. Neka se žderu jedna drugu; ta je slama dostojna hrana za nje.

Prema proročanstvu Brunettovu Dante će morati da bježi iz Firenze. U pro-

gonstvu će se namjeriti na loše drugove, koji će, ne pazeći na njegove savjete, kušati ući opet u Firenzu. Suzbijeni ostat će krvavih glava i osramoćeni.

Virgil pohvali Dantea, kad na to proročanstvo odgovori, da mu je do okretanja kola sreće baš onoliko stalo, koliko za to, što seljak lopatom zemlje okrene, samo kad mu je savjest čista.

Dante želi doznati nekoja imena iz čete, iz koje je Brunetto izašao. Ovaj mu kaže, da su svi bili klerici i literati. Zatim imenuje glasovitoga gramatičara Priscina iz Cezareje, koji je živio u VI. stoljeću. Možda ga Dante zamjenjuje s heretičnim biskupom Priscilijanom iz IV. stoljeća. O njegovim se sljedbenicima govorilo, da su bili grješnici te vrsti. Spominje i Accursija, velikoga bolonješkoga juristu († 1294.). Njegov i njegova sina grob još je sačuvan na trgu iza apside crkve Sv. Franje u Bologni.

Konačno imenuje Andreja de Mozzi, nevaljaloga, raskalašenoga biskupa. Dante hotice ironično svečano govori o njegovu premještenju s obale Arna (iz Firenze) na obalu rijeke Bacchigliona (u Vicenzu). Papu Bonifacija VIII., kojega inače kudi radi velike oholosti, spominje tu ironično pod običajnim službenim imenom »sluge slugâ Božjih«. I način smrti perverznoga biskupa posprdno bilježi riječima, da je u Vicenzi ostavio »zlo protegnuta t. j. prenadražena uda«.

U posljednjoj tercini spominje Dante pučku svečanost u Veroni, gdje su se utrkivali prve korizmene nedjelje goli muževi. Prvi na meti dobio je komad zelena sukna, a onaj, koji je došao posljednji, dobio je pijetla, kojega je uz opću sprdnju morao nositi u grad.

Pjevanje petnaesto.

(1.—21. Dolazi hrpa grješnikâ. 22.—54. Brunetto Latini. 55.—99. Dante i političke stranke. 100.—124. Književnici sodomite.)

1.—21. Sad nas nosi jedna od tvrdih obala a para rijeke zasjenjiva sa visine tako, da od vatre štiti rijeku i nasipe. Kao što Flamanci izmedju Genta i Bruggea strepeći pred bijesnim morskim talasima, koji hoće da ih zaliju, grade nasipe, da potisnu more u bijeg; i kao što Padovanci duž Brente (grade nasipe), da obrane svoja ljetovališta i svoje kastele, prije no Chiarentana osjeti vrućinu (te se snijeg počne topiti), po tom uzoru bijahu ovi (nasipi) načinjeni, sve ako ih i nije ni tako visoke ni tako jake napravio graditelj, tko mu drago bio. Bili smo već tako daleko od šume, da ne bih više vidio bio, gdje je, sve da sam se i ogledao za njom, kadno sastadosmo četu dušâ, što je dolazila duž nasipa a svaka nas je gledala, kako se običavaju ljudi gledati pod večer, kad je mlad mjesec; i tako su zurili u nas kao star krojač u iglene uši.

22.—54. Tako ogledana od takove obitelji prepozna me jedan, koji me uhvati za rub skuta i viknu: »Gle čuda?« A ja, dok on ruku prema meni pruži, uprem oči u njegovo spečeno lice, tako da sažgane crte obraza nisu mogle priječiti, da ga moj

BRUNETTO LATINI

PJEVANJE XV.

duh ne prepozna. Priklonivši ruku k licu njegovu odgovorih: »Zar vi tu, gosparu Brunetto?« A onaj: »O moj sinko, ne budi ti žao, ako se Brunetto Latini malo s tobom natrag vrati te pusti povorku da ide.« Rekoh mu: »Molim vas zato kolikogod mogu, pa ako hoćete, da s vama sjednem, učinit ću to, svidi li se onomu, jer s njim idem. »Oj, sinko«, odgovori, »koji od ove čete stane samo na čas, mora zatim ležati sto godina a da se ne obrani, kad ga vatra ožeže. Zato idi dalje; ja ću uz tvoje skute, a zatim ću stići moju družbu, koja ide oplakujući svoj vječni gubitak.« Nisam se usudio sići s puta, da idem uporedo s njime, ali sam glavu sagnuo k njemu, kao čovjek smjerno stupajući. On poče: »Koja sreća ili koja sudbina vodi te amo dolje prije poslednjega ti dana? A tko je taj, što ti put kazuje?« — »Tamo gore u vedru životu«, odgovorih mu, »zabasah u nekoj dolini prije napona dobe moje; tek jučer u jutro okrenuh joj pleća; ovaj mi se ukaza, kad se tamo (u dolinu) vraćah, te me ovim putem vodi kući (k spasu).«

55.—99. A on meni: »Ako slijediš svoju zvijezdu, ne fali ti slavna luka — jesam li dobro motrio (zvijezde) u lijepome životu. A da nisam tako rano umro, bio bih te poticao na djelo videći, da ti je nebo tako milostivo. No onaj nezahvalni, zlobni puk, što je u davnini sišao sa Fiesola, pa ima još (na sebi) od gore i pećine (još je surov kao gora i neotesan kao pećina), mrzit će te poradi tvojih dobrih djela. A ima pravo; jer ne dolikuje slatkoj smokvi, da rodi medju trpkim trnulama. Od starine slove u svijetu, da su slijepci; lakoma čeljad, jalna i ohola: gledaj da se očistiš od tih nijhovih (zlih) običaja. Tvoja ti sreća čuva toliku čast, da će jedna i druga stranka gladovati za tobom, ali im kljun ne će doseći biljke. Neka fiesolanske beštije same sebe zgaze kao slamu, ali neka ne diraju u biljku — ako još koja nikne na njihovu smetištu — u kojoj oživi sveto sjeme onih Rimljana, koji tamo ostadoše, kad bi sagradjeno gnijezdo tolike pakosti.« »Kad bi se ispunila bila svaka moja želja«, odgovorih mu, »ne biste bili jošte lišeni ljudske naravi. Jer mi je u pameti urezana, a i sad me tužno dira mila i dobra vaša očinska slika, kad me je neprestance ondje na svijetu podučavala, kako se čovjek ovjekovječuje. Koliko ja to cijenim neka se, dok sam živ, u mome govoru izražava. Što pripovijedate o tečaju moga života, pišem i čuvam, da mi to rastumači uz druge izreke gospa, koja se u to razumije, ako se do nje uspnem. Toliko hoću da vam je znano, da sam spreman na svaku sudbinu, bila kakova joj drago, samo kad me savjest ne kara. Nije nova mojim ušima takova kapara (navještenje), ele, sreća neka kreće točak svoj kako jê volja a seljak svoju kuku.« Moj se učitelj okrene natrag nadesno te me pogleda, onda reče: »Dobro sluša, tko pamti.«

100.—124. Ne razgovarajući se medjutim manje, idem s gosparom Brunettom i upitam, tko li su njegovi najpoznatiji, najodličniji drugovi. A on meni: »Dobro je, da se zna za nekoje; o drugima će biti bolje šutjeti, jer bi vrijeme bilo prekratko za toliko kazivanje. Riječju, znaj, da su svi bili popovi i veliki književnici i na veliku glasu, svi okaljani na svijetu istim grijehom. S onom žalosnom hrpom ide Priscian i još Francesco d'Accorso; pa da ti se je račilo gledati takav gad, bio bi mogao

vidjeti onoga, kojega je Sluga Slugâ premjestio s Arna na Bacchiglione, gdje ostavi sramotno ponadražena uda. Rekao bih više; ali te ne smijem dalje pratiti niti govoriti, jer vidim gdje se diže nov dim na pješčanu polju. Dolaze ljudi, s kojima ne smijem biti. Preporučam ti moj »Tesoro«, u kome jošte živim. A više ne zahtijevam.« Onda se okrene i pričini, da je jedan od onih, koji se u Veroni poljem utrkuju za zeleno sukno; a izgledalo je, da je od onih, koji pobjedjuju, a ne koji gube.

Uvod u šesnaesto pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnici idu prema mjestu, gdje Flegeton pada u ponor dônjega pakla. Iz daljine se čuje štropot vodopada. Iz druge jedne hrpe prokletih, koji prolaze, odijele se tri duše i pristupe pjesnicima okrećući se u kolu i ogledavajući se na nje. Ne smiju stati, a hoće da se s Danteom razgovaraju, zato moraju tako plesati. U prvoj hrpi nenaravnih grješnika bili su sami učenjaci i glasoviti spisatelji, a evo u drugoj su vojnički i politički vodje i uglednici iz Toskane. Razgovaraju o javnim prilikama u Firenzi. Kad pjesnici izadju do na rub ponora, u kojem je duboki pakao težih grješnika, Virgil pozove znakom neman, koja će ih odnijeti u dubljinu.

A l e g o r i j a. U prvom većem dijelu ovoga pjevanja izbija poglavito historijsko razmatranje, dok je konac posve alegoričan.

Dante priča, da je i on mjesto pojasa nosio uže, kako to čine trećorednici sv. Franje, nadajući se, da će time svladat panteru putenosti ali se je prevario. Virgil zahtijeva, neka mu to uže dade, smota ga i baci u ponor.

Dante tu udara na one Franjevce, koji su se odalečili od nauke svoga serafijskog oca. Kaže, da zavaravaju svijet, kad nose uže poniznosti, a ipak se bogate. Neman prijevare ispliva iz ponora, kad Virgil u nj baci to uže.

Razjašnjenja. Prvi je od trojice, koji hoće da govore s Danteom, Guido Guerra iz obitelji Conti Guidi. Narod ih je zvao ukratko »i Conti«.

Stara i ugledna ta obitelj mnogo je utjecala na povjesne dogadjaje onoga doba. U Casentinu veliki kasteli i razvaline sjećaju još danas na ugledne te plemiće. Ova su mjesta prepletena uspomenama i na samoga Dantea, koji je našao kod njih i gostoljublja i utočišta. Obitelj Conti njemačkoga je podrijetla, ali se stopila s uglednom firentinskom obitelji de' Ravignani, kad se djed Guide Guerre oženio »čestitom Valdradom«, kćeri »uzvišenoga« Bellinciona de' Ravignani.

Guido Guerra, s kojim Dante govori, bio je vatren Guelf, dok su drugi njegovi rodjaci djelomice uz Ghibelline pristajali.

Savjetovao je Firentincima, neka ne idu protiv Siene. Ispostavilo se, da ih je dobro svjetovao, jer da su ga slušali, ne bi došlo bilo do bitke kod Arbije i progonstva Guelfâ iz Firenze. Guido Guerra ostao je vodja svoje stranke i u progonstvu. On je sakupio i organizovao Guelfe u Romagni tako dobro i snažno, da je sa svojom sjajnom četom pomogao do pobjede Karlu Anžuvincu u bitci kod Beneventa. Kad je Manfred ugledao sjajno opremljene konjanike Guida Guerre uskliknuo je: »A gdje su moji Ghibellini, za koje sam toliko žrtvovao!«

Javna savjest mijenja se i razvija prema kulturnim prilikama. U Italiji Danteova doba ovakove grješnike osudjuje svjetski i crkveni zakon, ali s o c i j a l n o još nisu nemogući. Oni su bili ljubljeni i štovani, s njihovim se grijesima šale noveliste, a te pripovijesti slušale su i pripovijedale i otmjene gospodjice. Dante bi skočio, da nije bilo vatrene kiše, medju nje, da ih ogrli, te pretpostavlja, da bi to Virgil, prosvijetljeni ljudski um, odobrio. On im oduševljeno govori, koliko ih ljubi i štuje, te im kaže, da on ostavlja čemer grijeha i da ide po slasne jabuke kreposti. Jedan od tih prokletih sodomita pita Dantea, ima li još junaštva i uljudbe u Firenzi. Dante spominje pokvarenost Firenze otkako se tamo naselila nova čeljad sa ladanja. Po

njegovim pojmovima nije dakle bilo pokvarenosti, dok su učenjaci, biskup, vojskovodje, političari i drugi uglednici javno protiv naravi griješili.

Dante prema tome u teoriji sudi posve ispravno slijedeći učitelja »onih koji znadu«, Aristotela, kad te veleštovane sodomite meće u krug bestijalnih grijeha, ali osobno sa svojim simpatijama stoji uz njih valjda zato jer su mu bili politički prijatelji.

Drugi grješnik u tom kolu je Tegghiaio Aldobrandini degli Adimari, ugledan Firentinac, Guelf. I on je savjetovao, isto kao i Guerra, neka firentinski Guelfi ne idu protiv Siene.

Jacomo Rusticucci bijaše vidjen Firentinac, ali niska roda. Bio je — kraj svih ogavnih dogadjaja u njegovoj obitelji — vrlo uplivan i popularan. Stari ga komentatori hvale radi njegove mudrosti, darežljivosti, bogatstva i prijatnoga ponašanja. Uplivnu političaru, povjeriše mu zadaću, da ugovara savez Firenze s toskanskim gradovima. Pripovijeda se o njemu, da je imao jako zločestu ženu, koja ga je nagnala u grijeh, radi kojega je proklet.

Patnicima u trećem pojasu sedmoga kruga donio je pred malo vremena glase iz Firenze Vilim Borsiere, koji je radi istoga grijeha odsudjen. Boccaccio (I. 8.) pripovijeda o njem dosjetku, a pri tom ga silno hvali pa ga svojim savremenicima suprotstavlja uzorom plemića, premda vrlo dobro znade, koje mjesto mu je Dante dosudio.

Čini se, da su Danteu i njegovu komentatoru Boccacciu političke prilike bile na umu kad su se tužili na sadašnja vremena pa hvalili prošasta. Dante je potomak staroga plemićkoga roda, pa kao učenjak i pjesnik, drži sebe daleko boljim od drugih sugradjana. On se po više puta tuži na nove doseljenike. Ne gleda rado demokratizovanje Firenze, prem i pod novim ustavom sudjeluje u javnim poslovima, pa više puta pristaje uz pučane. Giano della Bella, demagoški plemić, ali plemenit značaj, uveo je »Ordinamenti della Giustizia«, kojim su plemići isključeni sasvim iz priorata, dapače se protiv njih postupa strogo i preoštro, jer za optužbu nije trebalo dokaza, dovoljno je bilo, ako se općenito govorilo, da su krivi. Dante prema tomu ne bi smio bio u Firenzi tako iskreno govoriti kao što je u paklu govorio. Prokleti Firentinci mu zato ironično čestitaju na tom, da smije tek u paklu slobodno svoje mnijenje izreći.

Pjesnici na rubu ponora čuju i vide vodopad, koji Dante prispodablja s padom rijeke Aquachete.

Od svih rijeka, što izviru istočno od Monte Vesa u Kotijskim Alpama iz Apenina, prva je Aquacheta, koja ravno u more teče. Ona je u Danteovo doba kod Forlìa svoje ime izgubila, pa se zvala samo »Rijeka«. U 14. stoljeću dobila je tu ime Montone. Sjedinjena s drugim rijekama izlijeva se kod Ravenne u more.

Ta rijeka pada kod manastira San Benedetto u dolinu, te onda u dubljem koritu teče prema Dovadoli, kastelu Danteova prijatelja, grofa dei Conti, i dalje prema Forliu. Tu u dolini ta rijeka istom zaslužuje ime Aquacheta, mirna voda. Pećina kod

manastira San Benedetto naslaga je od velikih ploča, tako da voda preko njih pada kao preko vrlo strmih stepenica. Ova se kaskada zove danas »Caduta di Dante«.

Ljeti sada prilično malo vode pada niz tu pećinu. U Danteovo doba, gdje je u planini bilo još više šuma, valjda je onako jako brujila, kako on to na početku šesnaestoga pjevanja opisuje.

Grofovi Conti, imenice Guido Salvatico, Danteov prijatelj, htjeli su utemeljiti koloniju duž Aquachete, ali su poslije od toga odustali. Dante je možda htio sina svojega pokojnoga prijatelja sjetiti na očevu zamisao, kad kaže, da bi tu moglo stanovati tisuću ljudi.

Pjevanje šesnaesto.

(1.—27. Druga hrpa sodomita. 28.—45. Tri ugledna Firentinca. 46.—90. Pokvarenost u Firenzi. 91.—136. Danteovo uže, znak Gerionu.)

1.—27. Dospio sam već do mjesta, gdje se čula buka vode, koja padaše u dublji krug, slično brujanju pčela u košnici, kadno se tri sjene zajedno trčeći odijeliše od jedne hrpe, što je prolazila pod kišom gorke muke. Pridjoše k nama, i svaka vikaše: »Stani, ti, koji si, sudeći po odijelu, netko iz našega opakoga grada.« Ajme meni, kolike li vidjeh stare i nove rane uležene od plamena u njihova uda! Još me boli, kad se toga samo sjetim. Na njihovu viku moj Mudrac prisluhne, okrene lice k meni: »Sada čekaj!« reče: »s ovima treba da smo uljudni. A da nije vatre, koju narav ovoga mjesta sipa, rekao bih, da bi tebi bolje pristajalo nego njima da se požuriš.« Oni opet prihvatiše, čim smo stali, staru pjesmu (jadikovku), a kad k nama prispješe, u kolo se sva trojica uhvatiše. Kao što borioci goli i uljem namazani običavaju činiti, kad traže, kako će se najzgodnije postaviti ili zgrabiti protivnika prije nego jedan na drugog udari te ga gurne, tako vrteći se svaki okretaše licem k meni, te vrat neprestance bijaše na protivnu putu nogama.

28.—45. »Sve ako radi bijede ovoga pješčanoga mjesta i radi našeg obličja čadjava i spržena prezireš nas i naše molbe«, poče jedan, »neka sklone dušu tvoju naša slava (što jê prije uživasmo), te nam reci tko si ti, koji živim nogama tako sigurno paklom obilaziš? Ovaj, čijim tragom vidiš da gazim, bio je nekoč velikan, veći nego li misliš, prem (sad) hoda gol i oguljen. Bio je unuk dobre Valdrade, Guido Guerra bijaše mu ime, a za života svoga učini mnogo mudrošću i mačem. Drugi, što iza mene pijesak drobi, Tegghiajo Aldobrandi je, čiji bi glas gore u svijetu trebao biti mio. A ja, koji sam s njima na mukama, bijah Jacomo Rusticucci, i zaista, moja mi kruta žena više naškodila, nego išta drugo.«

45.—90. Da sam bio štićen od plamena, bacio bih se bio dolje medju nje, a mislim, da bi to Učitelj trpio bio. Nu jer bi se opalio i opekao bio, svlada mi strah dobru nakanu, koja u meni probudi žudnju da ih ogrlim. Zatim počnem: »Ne prezir nego samilost utisnu mi (u dušu) vaše stanje tako, da će me kasno sasvim ostaviti, tek što mi je moj Gospodar (Virgil) rekao riječi, prema kojima sam sudio, da dolazi

čeljad, kakva ste vi. Iz vašega sam zavičaja, i od vajkada sam vaša djela i slavna vaša imena s ljubavlju spominjao i spominjati čuo. Ostavljam čemer pa idem po slasne jabuke, što mi ih obeća istinski moj Vodja, ali treba prije da se spustim do središta (pakla).« Nato odgovori onaj: »Tako ti duša još dugo vodila uda tvoja, a poslije tebe zasjalo ti ime, reci de, je li još ima plemenštine i valjanosti u našemu gradu onako, kako je bivalo ili je sasvim nestala iz njega? Jer Guglielmo Borsiere, koji tek od nedavna s nama pati, te ondje ide sa svojim drugovima, jako nas muči svojim riječima.« — »Novi narod i brzi dobitak rodiše u tebi, o Firenzo, oholost i neobuzdanost, te stoga već plačeš.« Tako viknuh uzdignuta lica; a trojica, koja razumješe da im je to odgovor, stadoše gledati jedan drugoga, kao što se gleda, kad se čuje istina. Onda sva trojica uskliknuše: »Ako će te drugi puta tako malo (kao sada) stajati da udovoljiš druge (tako iskrenim odgovorom), sretan si, što govoriš, kako te volja! Zato, kad se izbaviš ovih tamnih mjestâ pa se vratiš, da ugledaš opet lijepe zvijezde, pa kad ti bude godilo kazati: »Ja sam tu (u paklu) bio«, razgovaraj se s ljudima i o nama.« Onda razbiše kolo, pa kad stadoše bježati, brze im noge bijahu krilima nalik. Ne bi čovjek mogao tako brzo »Amen« reći, kako su (brzo) nestali; zato se Vodji svidjelo poći dalje.

91.—136. Podjoh za njim, a malo bijasmo išli, kad nam šum vode bijaše tako blizu, da bi se naš govor jedva čuo bio. Kao što ona rijeka — što ponajprije sa Montevesa prema istoku samostalno teče na lijevo Apeninu, a zove se Aquacheta, tamo gore, prije no se spusti u (svoje) doljnje korito, zato kod Forlia gubi ovo ime — buči, padajući više Alpinskoga San Benedetta u dol onamo, gdje bi trebalo da bude boravište za tisuću ljudi; takav čusmo štropot krvave rijeke odjekivati sa strme hridi, tolikom silom, da bi čovjek doskora oglušiti mogao. Bijah opasan užetom i njime mišljah katkad sapeti panteru šarene dlake.

Iza kako sam to (uže) sasvim sa sebe skinuo. kako mi Vodja zapovijedi, dadoh mu ga smotano u klupko. On se nato okrene prema desnoj strani, pa ga baci u onaj duboki ponor, stojeći podalje od njegova ruba. Rekoh sam sebi: »Doista, nešto novo treba da uslijedi na novi znak (užetom), što ga Učitelj svojim očima tako prati.« Ah, kako čovjek mora biti oprezan spram onih, koji ne vide samo djela, nego svojim umom ulaze i u misao! On mi reče: »Skoro će doći gore ono, što čekam, a ono, što sad misao tvoja sanja, treba da se skoro otkrije vidu tvojemu.« Vazda mora čovjek istini, koja nalikuje laži zatvoriti usne kolikogod može, jer će ga nekriva osramotiti; no tu jê (takovu istinu) ne mogu prešutjeti, a kunem ti se, štioče, slovima ove komedije — tako joj dugo još poslije (kod potomaka) ne uzmanjkalo blagonaklonosti — da sam vidio, gdje onim teškim i tamnim zrakom uzlazi plivajući neman, s kojega bi čudovišta i najhrabrije srce prezalo, isto kako se vraća onaj, koji pogdjekad uroni, da odriješi sidro, što je zapelo o pećinu ili o što drugo sakrito na dnu mora, pa se sagiba, dok noge priteže.

Uvod u sedamnaesto pjevanje.

S a d r ž a j. Neman, što je iz dubine izašla, Gerion je, čuvar dubokoga pakla. Virgil se pogadja s njim e bi pjesnika ponio na ledjima na dno ponora; medjutim ide Dante da vidi, kako je lihvarima, grješnicima protiv ljudskoga rada i umijeća, koji sjede na rubu ponora. Poznaje nekoje po grbu, što im visi oko vrata na prsima. Razgovara se s njima; onda se vrati k Virgilu, koji se već uspeo bio na ledja nemani. Kad je i Dante, svladavši svoj strah, sjeo kraj Virgila, krenu Gerion plivajući zrakom polagano u velikim krugovima.

A l e g o r i j a. Gerion je slika prijevare. Ima lice poštena čovjeka, jer se lopovi pretvaraju, pa su na izliku pošteni. Rutave ruke znače, da su im djela skrivena; a pandže, da su varalice u istinu opasni grabežljivci. Od zemlje ima Gerion rep, jer varalice plaze tajno i tiho. Ures i šarenilo znači, da se varalice nakite lijepim riječima i lijepim ponašanjem, pod kojima skrivaju svoju zlobu. Rep je na kraju šiljast i otrovan: zlodjelo varalice vidi se i osjeća istom na kraju njegova djela. Prijevara probija i najjače štitove i zidine, jer se njome mogu dobiti i bitke i svladati tvrdje. Prijevara skriva svoj otrovni rep kao dabar kad lovi ribe.

Razjašnjenja. Gerio bijaše kralj, koji je svoje goste dao ubiti za hranu svojim bikovima, slično kao što je Minos žrtvovao ljude svome Minotauru. Herakle, predstavnik grčke civilizacije, koji tamani barbarstvo, ubi Geriona. Dante iz njega načini čuvara dubokoga pakla, gdje su prokleti radi prevare svake vrsti, isto kao što je Kerbera proždrljivcima, Pluta škrticama, Flegiju srditima, a Minotaura nasilnicima stavio za čuvara.

Prije no Gerionu sjednu za ledja, posla Virgil Dantea rubom ponora, kud više ne pada kiša od vatre, do lihvarâ, koji su ponoru najbliži, jer je lihva najbliža prevari. Svakomu patniku visi oko vrata vreća, na kojoj je naslikan grb njegove obitelji. Dok se Virgil s Gerionom pogadja, Dante gleda, tko li su ti lihvari. Ne kaže im imena, ali opisuje njihove grbove, počem se vidi, da su to većinom firentinski plemići, i Guelfi i Ghibellini. Tim hoće da obilježi, kako je lihvarstvo zavladalo medju najotmenijim obiteljima u Firenzi, bez razlike stranaka. Govori i s Padovancem Scrovignijem, zloglasnim lihvarom. Nije se on kajao ni na smrtnoj postelji, što je na taj način ogroman imetak stekao. Svomu je sinu Enriku preporučio, neka čuva i množi imetak, jer da je novac vlast, snaga i zdravlje. Umro je vičući: »Dajte mi ključeve moga sanduka, da nitko moje novce ne nadje«.

Njegov sin Enriko sagradio je u Padovi u razvalinama rimskoga amfiteatra crkvu, u kojoj je i pokopan († 1328.). Giovanni Pisano izradio je grobni spomenik i kip Enrikov u sakristiji. Tu se vidi i grb, koji Dante spominje. Cijelu crkvu uresio je Giotto svojim slikama, te je ona tim i danas jedna od najvažnijih spomenika umjetnosti u Italiji.

Nad glavnim je vratima velika slika posljednjega suda. Pakao nalijevo Isusu sjeća na Danteovo grozno opisivanje. Sred slike nad vratima naslikan je Scrovigni sa svojom obitelji, gdje Bogu prikazuje ovu crkvu, koju je sagradio valjda kao zavjet, da mu ne naškodi na drugom svijetu prokletstvo, što je ležalo na očevu novcu.

Lijepa je izreka: »da je Enriko na Danteove tercine o njegovu ocu odgovorio

Giottovim slikama«, a nagadjalo se i to, da je Dante izravno utjecao na ovu Giottovu sliku posljednjega suda.

Padovanski lihvar i njegovi drugovi iz Firenze, sjedeći na rubu trećega pojasa u sedmome krugu pakla, očekuju još gore lihvare, koji će doskora stići u pakao. Scrovigni čeka nekoga Vitalijana, a Firentinci Bojamontia de' Bicci »kneza svih (lihvarskih) vitezova«. Dante na taj način i na ovomu mjestu, šiba neke svoje jošte žive savremenike odredjujući im njihova buduća mjesta u paklu.

Zanimljivo je, te Dante ne spominje nijednoga židova ili drugoga lihvara po zanatu, nego samo plemiće. U istinu su Toskanci, Lombardi i lihvari iz Cahorsa bili u Srednjem Vijeku na gorem glasu, nego danas židovi. Medju njima najgori su bili plemići, koji su, isto kao nekoć rimski patriciji, bili najopasniji lihvari, jer su se i silom mogli obraniti od osvete svojih žrtava.

Vrijedno je primijetiti, kako Dante točno opisuje svoja opažanja, dok ga Gerion na ledjima nosi spušajući se zrakom u duboki pakao. Plastična njegova mašta opisuje točno osjećaje, što ih dandanas imadu zrakoplovci kad silaze zrakom.

U Božanstvenoj Komediji ima dva puta toliko poredaba, koliko ih ima u Ilijadi, a tri puta toliko, koliko ih ima u Enejidi. U ovome pjevanju ih ima trinaest, samo da izmišljeni dogadjaji budu što vjerojatniji.

Iz mitologije spominje Dante Faetona i Ikara. Prvi je Apolonov sin, koji je htio sunčana kola voziti, ali su se konji poplašili, te su ih povukli iz kolotečine tako, da se upalilo i nebo i zemlja. Pitagorovci su govorili da je »Kumovska slama« trag toga požara.

Ikar je sin kipara Dedala. Ikar se na umjetnim krilima uzdigao preblizu suncu, vosak, kojim su krila prilijepljena bila, rastopi se, a Ikar pade u more.

Geriona poredjuje Dante s dabrom. U Srednjem su Vijeku mislili, da dabar repom ribu hvata. Primjedbom, da je dabar u zemlji proždrljivih Nijemaca, šiba hohenstaufovske vojnike, koji su se umjerenim Talijanima činili osobito proždrljivi.

Pjevanje sedamnaesto.

(1.—33. Gerion. 34.—75. Lihvari. 76.—136. Pjesnici silaze u osmi krug.)

1.—33. »Evo zvijeri šiljasta repa, koji prelazi brda te lomi zidove i oružje, evo onoga, što sav svijet usmrdi.« Tako mi poče govoriti moj Vodja, te joj mahne, neka dodje bliže rubu, blizu kraju mramorna puta (kojim smo došli). I gnjusna ona slika himbe dodje i prista glavom i prsima, ali ne izvuče repa na obalu. Lice joj bijaše lice poštena čovjeka, tako joj izvana bila koža blaga, sav ostali trup bio je od zmije. Imala je dvije pandže rutave do pazuha; ledja, prsa i obje strane bile su našarane uzlovima i okruglim pločicama. Šarenijim osnovama i poučicama nisu nikad tkanine tkali ni Tatari ni Turci niti je ikad Arahne tako na platnu vezla. — Kao što katkad na obali stoje čamci dijelom u vodi, dijelom na zemlji; ili kako se tamo kod pro-

GERION
PJEVANJE XVII.

ždrljivih Nijemaca dabar sprema da lovi plijen, tako je preopako zvijere stajalo uz rub, koji kamenom zaokružuje pješčaru. Po zraku je kretao cio svoj rep vijući u vis otrovne rašlje, kojima je vrh repa bio oboružan kao u jakrepa. Vodja reče: »Sada treba da nas put malo skrene prema onoj zlobnoj beštiji, što se ondje uvalila.«

Zato sidjosmo nadesno dolje te podjosmo deset koračaja uz rub žalu, da se kako treba uklonimo i (gorućemu) pijesku i plamenčićima.

34.—75. A kad bijasmo dospjeli do nje, uočim nešto dalje čeljad gdje na pijesku sjedi blizu bezdna. Ovdje reče Učitelj: »Da taj okrug vlastitim iskustvom potpuno upoznaš, idi pa vidi, kako im je. Tvoji razgovori tamo neka budu kratki, medjutim dok se vratiš govorit ću s ovom (nemani), neka nam ustupi jaka svoja ledja.« Tako sam opet sam samcat pošao skrajnim rubom toga sedmoga kruga, onuda, gdje je sjedila žalosna čeljad. Na oči im izbijala bol; amo, tamo priticali sebi u pomoć rukama, sad protiv plamena, sad protiv usijana tla. Drugačije ne rade psi ljeti sad njuškom, sad šapom, kad ih bodu ili buhe ili muhe ili obadi. Kad sam u lice pogledao nekima, na koje padaše ljuti oganj, nisam prepoznao ni jednoga, ali sam opazio, da je svakomu oko vrata visjela vrećica stanovite boje i stanovito obilježena, a izgledalo je, kao da im se oko na njoj pase. A kad sam gledajući došao medju nje, opazim na jednoj žutoj kesi nešto modro, što je imalo lik i držanje lava. Kad mi pogled nastavi tok, ugledah drugu kesu crveniju od krvi, na kojoj se vidjela guska, bjelija od maslaca. A jedan, komu je bijela kesa bila obilježena modrom skotnom krmačom, reče mi: »Što radiš u toj jaruzi? Idi sada; pa jer si jošte živ, znaj, da će moj susjed Vitaliano sjedjeti ovdje meni na lijevo. Padovanac sam jedini ovdje u društvu s ovim Firentincima. Često mi vrijedjaju uši svojom vikom: »»Neka pridje vitez nad vitezovima, koji će donijeti torbu sa tri jarca««. Zatim iskrivi usta te isplazi jezik poput vola, kad sebi liže nos.

76.—136. A ja, bojeći se, da se ne bi s moga duljega zaostajanja srdio onaj, koji me opomenu, da (samo) malo ostanem, vratih se od (tih) izmučenih duša. Nadjoh svoga Vodju, gdje se već uspeo bio na ledja groznoj zvijeri i reče mi: »Sad budi jak i smion. Ovakovim se ljestvama sad silazi. Uzjaši preda me, hoću da budem u sredini tako, da ti rep ne može nahuditi.« Kao onaj, kojemu je zebnja groznice četvrtače tako blizu, da su mu već nokti blijedi te sav drhće, samo kad gleda hlad, takav postadoh na izrečene riječi; ali me s njegovih prijetnja obuze stid, koji hrabri slugu pred dobrim gospodarom. Namjestih se na onim grdnim ramenima: htjedoh, istina, reći: »Daj me ogrli«, ali mi (od straha) ne dodje glas, kako sam mislio. No onaj, koji mi je već u drugim teškim zgodama pomogao, obuhvati me rukama, tek što sam uzjahao, pa me privine i reče: »Gerione, kreni sada! U širokim se krugovima i pomalo spuštaj; misli na novo breme, koje nosiš«. Kao što ladjica izlazi iz (uskoga) mjesta unatrag, unatrag, tako se (neman) otisnula odanle, a kad osjeti, da je sasvim slobodna u prostoru, okrene rep onamo, gdje su prsa bila i pruživši ga kretala se kao jegulja, dok je pandžama zrak skupljala k sebi. Nije Faetona, mislim, jače bilo strah, kad je ispustio uzde, s čega se nebo, kako se još vidi, užgalo; niti siromaha Ikara, kad je osjetio, da mu spada perje poradi rastopljena voska, dok mu je otac

vikao: »»Zla se puta držiš««, nego li je bilo mene, kad sam vidio, da sam odasvud u zraku, gdje ne vidjeh ništa osim (pod sobom) neman. Ona se otisnula plivajući lagano, lagano, kružila i spuštala se, ali toga nisam zamijetio, tek mi je duhao zrak u lice odozdol. Već sam zdesna čuo vrtlog, što je pod nama užasno štropotao, zato sam nagnuo glavu dolje i oči. Uplaših se tada pada (u ponor), jer sam ugledao vatre i čuo jadikovke, radi čega se drhćući sav zgurim. Vidjeh zatim, što prije ne vidjeh, kako silazimo i kružimo po velikim jadima, što su dopirali do nas sa raznih strana. Kao što sokol — koji je dugo letio, a da nije vidio ni vapca ni ptice, te mu sokolar mora da dovikne: »Ajme meni, spuštaš se« — u sto krugovâ umoran silazi, otkale se naglo podigao bio, onda sjedne ljutito i zlovoljno daleko od svoga gospodara: tako nas Gerion spusti na dno tik podnožja okomite klisure, a tek što nas je stovario odmagli kao strjelica sa tetive.

Uvod u osamnaesto pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnici su dospjeli u osmi krug Pakla, u kojem ima deset zlih jaruga zvanih »Malebolge«. Te su jaruge koncentrično poredane oko dubokoga zdenca, koji je u sredini okrugle poljane. Od ruba poljane do zdenca vode preko svih jaruga mostovi. U svakom zlom jarku kažnjeni su zajedno varalice jedne vrsti. U prvoj su jaruzi svoditelji i zavoditelji ženâ. Medju njima Venedico Caccianimico i Jason. Pjesnici predju mostom nad drugu jarugu. Tu su u govnu umočeni laskavci. Medju njima Alessio Interminelli i Tais.

A l e g o r i j a. Caccianimico skriva lice pred Danteom. Tim se označuje, kako je sramotan zanat svoditeljâ, dok Jason ide uzdignute glave kao da je njegov grijeh nešto viteško. Kazna je bičevanja bolna, ali nije strašna. Kažnjeni dobivaju samo po jedan udarac, ali ne dočekuju drugi. Laskavci umočeni su u najgnjusniju izmetinu, jer je laskanje ogavan grijeh. Bludnica Tais, koja je za novce laskala neljubljenima, stavljena je uz laskavca Interminelli-a a tim se kaže, da je svako laskanje nalik postupku bludnice.

Razjašnjenja. Riječ Malebolge sastavljena je od riječi »male« = zle, žalosne, i »bolge«, plural od »bolgia« = kovčeg, vreća, kesa, torba.

Naziv »Malebolge« ne odgovara stvari. Prokleti osmoga kruga nisu smješteni ni u kakove vreće ni kovčege, nego su u vrlo dubokim jarugama, koje i sam Dante poredjuje dubokim jarugama oko utvrdjena grada.

Pitamo li se, kako je Dante došao na taj izraz, koji ne odgovara vlastitu njegovu opisivanju, to ćemo odgovor na to pitanje naći u slikama onoga doba.

U knjizi »Hortus deliciarum« opatice Herrad von Landsperg (12. stoljeće), ima minijatura, na kojoj je prikazan pakao. Taj je pakao razdijeljen u četiri sprata, a u najnižem je posebni odjel za Lucifera. Tako su od prilike bile razdijeljene pozornice, na kojima se prikazivalo življenje poslije smrti. Sva ta prikazivanja i slike predočuju pakao u prosjeku, pa su prema tome pojedini spratovi izgledali zbilja kao nekakvi kovčezi. Na spomenutoj minijaturi iz 12. stoljeća vidi se oko glavne slike okvir, u kojemu su naslikane prave v r e ć e iz kojim plamsa pakleni plamen, a u svakoj je vreći po jedna ljudska slika do vrata ili do pojasa.

Ovako su kasnije i u 13. i 14. stoljeću slikari prikazivali pakao, a ta je razdioba u »kovčege« postala tradicionalnim tipom u bizantskoj umjetnosti.

Danteu su dakle »kovčezi« na slikama i pozornicama bili ishodištem, ali su se ti kovčezi u njegovoj veličanstvenoj mašti razvili u velike jaruge, pače u silne ponore, kao što su oni blizu Feltra i Belluna. Može se upravo motriti kako mu raste predmet pod perom. Dok u prvu jarugu gleda sa ruba te prepoznaje pojedina lica, u osmoj su jaruzi u plamen uvijene duše tako duboko, da mu se čine sa ruba malene kao krijesnice, koje gleda seljak s brda dolje u dolini.

U prvoj su zloj jaruzi svoditelji i zavoditelji djevojakâ i ženâ. Ima tih grješnika mnoštvo. Prvi, svoditelji, dolaze prema pjesnicima, a drugi, zavoditelji, na drugoj strani jaruge idu protivnim smjerom.

Kad je Dante godine 1300. za vrijeme jubileja bio u Rimu, vidio je, da su na taj način preko Andjeoskoga Mosta prelazili hodočasnici. Jedni prema Andjeoskoj

tvrdji, drugi prema brijegu Janikulu; oni idući u crkvu Sv. Petra, ovi vraćajući se. S ovim povorkama ljudî na rimskomu mostu sravnjiva Dante povorku prokletih duša u prvoj zloj jaruzi.

Valja primijeniti, da u tim zlim jarugama zapravo počinje djelokrug vragovâ. Oni su čuvari kapije grada Disa, čiji bedemi opasuju cio šesti krug, te je kroz nje ulaz u pravi duboki Pakao, ali tek u zlim jarugama oni su izvršitelji kaznâ i mukâ.

Medju prokletima prve zle jaruge prepoznaje Dante Venedica Caccianimica, pristašu bolonjskih Guelfâ, koji je za volju političkih razloga svoju lijepu sestru Gisolu sklonuo, da se poda Azzu VIII. d'Este.

O toj zgodi svašta se pripovijedalo, ali je Dante mogao znati pravu istinu, jer se je Gisolabella udala bila za nekoga pjesnikova rodjaka.

Pjesnik pita prokletoga, kako je dospio u tako oštre slanice (salse pungenti). Već je stari tumačitelj Benvenuto iz Imole istaknuo, da se u riječi »Salse« krije još i drugo znamenovanje. Iza crkve S. Maria in Monte u Bologni leži izvan grada jaruga, u koju su bacali tjelesa samoubojicâ, lihvarâ i drugih nepoštenjakâ. Djeca su se grdila medju sobom dovikujući jedno drugomu: »Tvoga su oca bacili u Salsu«. Benvenuto je godine 1375. predavao na sveučilištu u Bologni o Božanstvenoj Komediji; njegovo se mnijenje mora uvažiti to više, što se još i dandanas znade, da je kraj one jaruge bilo bolonjsko stratište. Zapravo je dakle smisao riječi »salse pungenti« dvojaki. Doslovno znamenovanje sjeća na to, da se riječju »zasoliti komu« misli na šibanje, jer su nekada šibe znali — da bolje služe — u soljenoj vodi močiti, a gledom na jarugu kraj bolonjskoga stratišta mogao bi se taj stih prevesti i ovako: »Ma što te je dovelo u tu soljenu (zlu) jamu«.

Okolinu Bologne pjesnik označuje geografski veleći, da leži izmedju Savene i Rena. Ove su dvije rijeke sjedinjene s trećom te se s nekoliko pritoka izlijevaju više Ravenne u more.

Narod, koji u ovom dijelu Italije stanuje, izražava riječ »da«, imenice u selima, još i danas sa »sipa«. Dante kaže, da u Paklu ima više svoditelja iz Bologne, no što je u ono doba bilo živoga svijeta u Bologni i okolini. I Boccaccio sudi slično o Bolonjcima.

Kad pomislimo, da je u Danteovo doba bilo u Bologni deset hiljada djaka, i to većinom imućnih tudjinaca, tad ćemo razumjeti, da je Dante istinito orisao u stihu 58.—63. socijalne prilike sredovječne Bologne.

Benvenuto iz Imole drži, da je tu i Dante što to doživio, pa da se prokleta duša na to poziva.

Druga je prokleta duša Jasonova. On tu pati, jer je zaveo Medeju i Ipsipilu. Na putu u Kolkidu svratio se na otok Lemnos, gdje su žene poubijale sve što je muško, samo je Ipsipila svoga oca, kralja Taosa spasila. Ipak su primile gostoljubivo Jasona i Argonaute, koji su ih zaveli; Jason kraljicu Ipsipilu, ostali Argonauti druge.

Kad je Jason dospio u Kolkidu, zaveo je tamo kraljevu kćer Medeu, koja mu je pomogla zadobiti zlatno runo, te je s njim utekla. Jason je i nju kasnije ostavio.

Dante je imao dosta prilike da oriše kojega zavodnika svojega doba, ali mu je stalo bilo do toga, da uresi svoj velespjev tipovima iz klasične prošlosti.

Tako i u drugoj zloj jaruzi ističe medju laskavcima osim Firentinca Ghibellina Aleksu Interminelli-a i heteru Tais. Posljednja tercina toga pjevanja sjeća na prizor iz Terencove komedije »Eunuch«, gdje Traso pita posrednika, po kojem je Taidi poslao krasnu robinju, je li mu se hetera uvelike zahvaljuje? Odgovori: »neizmjerno«. U pretjeranom izrazu leži laskanje.

Lica u Božanstvenoj Komediji izradjena su nalik visokom relijefu. Nekoje su osobe tako plastično izdjelane, da se kao kipovi malne sasvim zasebice ističu, druge su napola izdignute iz površine, a druge opet samo malo ubilježene tako, da se jedva konture vide.

Tais je ličnost ove treće vrsti, tek malo obilježena, ali dovoljno živa za onoga, tko pozna Terencijevu komediju i tko u njoj vidi gore istaknuto znamenovanje.

Pjevanje osamnaesto.

(1.—21. Zle jaruke. 22.—39. Svoditelji. 40.—66. Venedico Caccianimico. 67.—81. Zavoditelji. 82.—99. Jason. 100.—114. Laskavci. 115.—126. Alessio Interminelli iz Luce. 127.—136. Tais.)

1.—21. Ima u Paklu mjesto, nazvano Malebolge (Zle jaruge); sve od kamena a željezne boje kao što je i (zidani) krug, što ga opasuje. Usred srijede te zle poljane zja bunar vrlo širok i dubok; kazat ću na svome mjestu, kako je uredjen.

Onaj pojas, koji ostaje izmedju bunara i podnožja visoke tvrde pećine, okrugao je dakle, a tlo mu je razdijeljeno u deset jarugâ. Kao što izgleda tlo ondje, gdje jarak za jarkom okružuje tvrdjave, da brani zidine, tako su izgledale one (jaruge) tamo. Pa kao što sa pragovâ takovih tvrdjavâ vode mostići do vanjskoga ruba, tako su izlazile sa podnožja pećine, koja okružuje svu dolinu, hridi prosijecajući nasipe i jaruge sve do bunara, koji ih prekida i sjedinjuje. Na tom se mjestu nadjosmo stovareni s ledja Gerionovih. I Pjesnik krene lijevo, a ja podjoh za njim.

22.—39. Zdesna sam vidio nove jade, nove muke i nove dželate, kojih prva jaruga bijaše puna. Na dnu su bili goli grješnici. Ovkraj sredine dolazili su nama prema licu, onkraj su išli s nama (usporedo), samo većim koracima; kao što su i Rimljani, radi mnogoga naroda u godini jubileja, odabrali taj način, kako bi mnoštvo preveli preko mosta, te su s jedne strane (mosta) svi gledali čelom prema kastelu (S. Angelo), da idu (u crkvu) Sv. Petra, a s druge su strane prolazili (licem) prema brijegu (Janikulu). S jedne i s druge strane ugledah na tamnoj pećini rogate vragove, s velikim bičevima, koji su ih nesmiljeno otraga tukli. Ah, kako su im prvim udarcima brzo dizali noge! Već ni jedan ne bi čekao ni druge ni treće.

40.—66. Dok sam išao, moje su oči pale na jednoga te odmah rekoh: »Nije prvi puta, što vidim ovoga«. Zato sustavih noge, da ga promotrim; a (moj) blagi Vodja stade sa mnom te prista (na to), da se malo vratim; a onaj bičevani mislio je, da

će se sakriti sagnuvši lice, ali malo mu hasnilo, jer ja rekoh: »Ti, koji si oči k zemlji oborio, ne varaju li me potezi tvoga lica, Venedico si Caccianimico, no što te je dovelo u tu soljenu dolinu?« A on meni: »Nerado ti kažem, ali me sili tvoj jasni govor, koji me sjeća na stari svijet. Ja bijah onaj te lijepu Gisolu sklonuh, da se poda volji Markeza; (tako bijaše) ma kako se pripovijedala (ta) sramotna pripovijest. Ali ne plačem ovdje samo ja iz Bologne, pače, ovo ih je mjesto tako puno, da nije danas naučilo toliko svijeta govoriti »sipa« izmedju Savene i Rena; hoćeš li zato svjedočanstvo ili potvrdu, a ti se sjeti naše (bolonjske) lakome ćudi«. Dok je tako govorio, udari ga jedan vrag svojim korbačem i reče: »Otale, svodniče, tu nema ženâ na prodaju«.

67.—81. Ja se opet pridružih svome Vodji, onda za malo koračaja stigosmo (na mjesto), gdje jedna hrid iz pećine strši. Dosta se lako popesmo na nju, pa nadesno okrenuti preko grebena joj odosmo od onoga vječnoga kruga (kamo nas je Gerion donio bio). Kad bijasmo tamo, gdje je hrid probijena odozdo, da mogu proći bičevani, reče Vodja: »Stani i gledaj, da te pogodi pogled ovih drugih nesretnika, koje još nisi vidio u lice, jer su s nama istim smjerom išli«. Sa staroga mosta gledasmo povorku, koja je dolazila prema nama s druge strane, a koju bič isto tako goni.

82.—99. Dobri mi Učitelj i nepitan reče: »Gle onoga velikoga, što dolazi, a izgleda kao da ne lije suze iako je njegova bol velika. Koliko li je još u njemu kraljevskoga dostojanstva. To je Jason, koji srčanošću i mudrošću Kolkanima ote (zlatno) runo. On je prošao otokom Lemnom iza kako su smjele, nesmiljene žene sve muškarce svoje poubijale. Ondje milovanjem i kićenim riječima prevari Ipsipilu djevojčicu, koja je prije sve druge (Lemnjanke) prevarila bila. Ostavi je tu noseću i sramotnu; radi toga grijeha na tu je muku odsudjen, pak i Medeja se (tako) osvećuje. S njime ide tko na takav način vara. I to neka ti je dosta znati o prvoj jaruzi i o svijetu, koji je u sebi drži (svojim) zubima.

100.—114. Već smo bili tamo, gdje se križa uska staza (mosta) s drugim bedemom (koji dijeli jarugu od jaruge), pa ga čini uporištem drugoga mosta (nad slijedećom jarugom). Odanle (sa mosta) čusmo (u drugoj jaruzi), ljude, koji su stenjali i gubicom puhali te sami sebe dlanom lupali. Obale su bile presvučene plijesni, koja je nastala od pare iz dubljine, što se tamo zgusne te vrijedja nos i oči. Dno je tako izdubeno (u stijene), da nema zgodna mjesta, s kojega bi se moglo pregledati, osim sa vrha lûka, gdje se greben najviše uzdiže. Onamo dodjosmo; a odanle dolje u jami ugledah ljude umočene u govno, što je izgledalo kao da je izvadjeno iz ljudskih zahoda.

115.—126. Dok sam dolje očima tražio, ugledam jednoga tako govnom okaljane glave, da se nije vidjelo je li pop ili svjetovnjak. Taj mi doviknu: »Što tako žudiš gledati baš mene više nego druge gnjusnike?« A ja njemu: » Jere sam te, sjećam li se dobro, već vidio suhe kose; ti si Alessio Interminelli iz Lucce, zato tebe više motrim nego li sve druge«. A on će na to udarajući se po lubanji: »Ovamo dolje umočila su me laskanja, s kojih mi se jezik nikada ne zasiti«.

TAIS

PJEVANJE XVIII.

127.—136. Nato će Vodja: »Turi pogled naprijed, e da očima bolje dirneš onu zamazanu, kuštravu deklu, koja se blatnim noktima grebe, te sada čučne, sad opet na noge ustane; to je Tais, kurva, koja je svom milosniku na pitanje: »Jesam li ti u velikoj milosti« odgovorila: »U neizmjernoj«. I time neka su oči naše site.

Uvod u devetnaesto pjevanje.

Sadržaj. U trećoj su zloj jaruzi simoniste, koji trguju crkvenim dobrom i službama. Pjesnici stoje nad jarugom na mostu, pa gledaju kako su prokleti strmoglavce zataknuti u male bunare tako, da im samo noge iz njih vire i gore. Dante vidi, da jedan od prokletih trza nogama jače no drugi. Želi s njime govoriti; Virgil ga zato odnese dolje u jarugu. Čuvši Dante, da je onaj, što se tako jako miče, papa Nikola III. iz kuće Orsini, oštro ga kori. Zatim ga Virgil opet iznese iz jaruge. Vrate se na most.

Alegorija. Čovjek je stvoren, da uspravno ide, a svećenik, da diže pogled uvijek na uzvišene nebeske stvari. Simoniste naopako rade. Zato su i naopako zataknuti u jame, da u tim vrećama budu zatrpani onako, kako su novac u svoje džepove trpali. Svecima se sja obruč nad glavom: ovim prokletima na nogama plamen. Zauzeti za zemaljska dobra, sasvim će u zemlju propasti.

Razjašnjenja. Odnošaj svećenika spram njegova crkvenoga dostojanstva mnogo puta se sravnjivao s brakom. Simoniste su nalik ocu, koji svoju kćer za novce prodaje sramoti.

U prvom dijelu (St. 1.—30.) pjesnik psuje Simona vrača, koji je htio od apostolâ kupiti za novce čudotvornu moć. Prema njegovu imenu zovu se svi, koji na ma kakov način, posredno ili neposredno, za novce stiču crkvena dostojanstva: simoniste. Dante poredjuje jame, u koje su simoniste zataknuti, s jamama oko krstionice u Firenzi.

U ono doba krstili su djecu samo na dva dana u godini, i to na veliku subotu i na subotu u oči Duhova. U baptisteriju Sv. Ivana bila je dakle na te dane velika vreva i stiska, te je svjetina sprečavala svećenike, koji su djecu umakali u vodu sred baptisterija. Zato su oko središnjega bazena bile jame, u kojima su svećenici stajali. Čini se, da se pod godinom s nehaja i u tim jamama znala skupiti voda, jer Dante pripovijeda, da je neki dječak pao u takovu jamu pa da bi se bio utopio, da nije Dante razbio ogradu te spasio dijete. Bit će, da su Danteovi protivnici taj čin proglasili svetogrdjem, zato on i naglašuje, da je sve tako bilo, kako on kaže, a ne drugačije.

Dante veli, da simoniste »plaču nogama«; oni naime koprcanjem nogu izražuju svoju bol.

U svakoj su jami zajedno grješnici istoga čina. U jami pred kojom Dante stoji, pape su. U nekima su kardinali, a u drugima biskupi; u ostalima ini simoniste. Boli su prema veličini zločina: veće ili manje.

Kad nova grješna duša dodje na to mjesto, onda onaj, koji je do tad bio samo zataknut u jamu, propadne sasvim u dubljinu. Sličnu ideju izrekao je već Hildebrand, Grgur VII., kad je u Arezzu pred papom Nikolom II. propovijedao.

Papa, s kojim Dante ovdje govori, Nikola je III. (1277.—1280.) iz obitelji Orsini. Orso znači medvjed, zato papa kaže, da je sin Medvjedice i da se brinuo za Medvjediće, svoje sinovce.

Time, što Dante kaže, da u jami pod Nikolom III. ima još i drugih papa, protuslovi kroničaru Villaniu, koji kaže, da se taj papa prvi ogriješio simonijom.

Povijest nam kaže, da su obojica Nikolu III. preoštro sudili; on je bio znamenit papa i pobožan.

U ono doba ukapali su ubojice žive. Dogadjalo se valjda, da su ti zločinci, već utaknuti u jamu tražili ispovjednike, ne bi li sebi time život još za koji čas produžili. Dante kaže, da se k Nikoli III. sagnuo kao svećenik, koji takova zločinca ispovijeda.

Prokleti u tim jamama ne vide što se oko njih dogadja, ali vide, kao i drugi dusi, u budućnost. Zato papa Nikola III. ne vidi tko s njime govori pa misli, da je Bonifacije VIII. (1294.—1303.), za koga zna, da će doći u jamu simonistâ. Čudi se, da ga je »pismo« prevarilo. Time valjda hoće da kaže »astrološko proročanstvo«, koje se pismeno mora izračunati po stanju zvijezdâ. Onda proriče, da će iza Bonifacija VIII. doći u tu jamu još gori pastir, a to je Klement V. (1305.—1314.). Taj pastir dolazi »sa zapada«, jer je bio rodom Francez. Bonifacije ne će morati tako dugo čekati na svoga zamjenika, jer za njim dolazi neposredni nasljednik njegov, koji će samo dvije godine vladati. Nikola III. morao je čekati na Bonifacija VIII. dvadeset i četiri godine, jer je po redu bio peti papa pred njim.

Klementa V. uporedjuje s Jasonom (Josuom), o kojemu se u knjizi Makabejaca veli, da je židovsko veliko svećeništvo kupio od kralja Antioka. Klementa je naime digao na papinsku stolicu franceski kralj Filip Lijepi, a papa je bio od njega sasvim odvisan.

Dante kori Nikolu III. što je podupirao novcem sicilijansku revoluciju protiv Karla Anžuvinca i kaže, da bi ga još oštrije korio, da ga ne bi priječilo štovanje pred papinskim dostojanstvom. To je govornička finta, da pojača dojam svojih riječi, koje su tako oštre, da i ne mogu oštrije biti. Nadovezujući na Vidjenje Sv. Ivana evandjeliste poredjuje Crkvu s apokaliptičkim zmajem, na kojemu jaše bludnica t. j. papinstvo u njegovo doba. Dante preinačuje apokaliptičku sliku pa kaže, da nije u zmaja bilo 7 glava sa 10 rogova, nego u žene, što na njemu sjedi. To je sedam sakramenata i deset zapovijedi Božjih, kojima je papinstvo bilo oboružano, dok su pape bili kreposni.

Pjesnik se ovom poredbom služi još i na kraju »Čistilišta«, pa i tamo traži uzrok propadanju Crkve u tom, što je prema predaji Konstantin prebogato obdario papu Silvestra, »prvoga bogatog oca«.

Pjevanje devetnaesto.

(1.—30. Zla jaruga simonistâ. 31.—78. Papa Nikola III. 79.—87. Papa Klement V. 88.—117. Oštar prikor. 118.—133. Povratak iz zle jaruge.)

1.—30. O Simone vraču, o jadni nasljednici, koji Božje stvari, što bi morale biti udate za dobrotu, razbojnički sramotite za zlato i za srebro, sada treba da vam zaori trublja, jer u trećoj zloj jaruzi stanujete. Bijasmo se već uspeli na slijedeći grob, i to na onaj dio pećine (na most), koji pada točno na sredinu jaruge. Oj sve-

višnja Mudrosti, koliko li je tvoje umijeće, koje ističeš na nebu, na zemlji i u zlome svijetu (paklu) a kako pravedno tvoja svemoć dijeli (kazne i nagrade). Vidjeh po strani i na dnu sivo kamenito tlo, puno jamâ sve jednake širine, a svaka bijaše okrugla. Nisu mi se činile ni šire ni veće nego li su one, što su u mojem lijepom San Giovannu priredjene krstiteljima za stajalište. Jednu od tih, nema tome mnogo godinâ, razbio sam radi jednoga (djeteta), koje se unutri utapalo — a to (što evo kažem) neka bude potvrda, da svakoga izvede iz zablude. Iz svakoga zjala (jame) virile su noge po jednoga grješnika sve do listova; a sve ostalo bilo je unutra. U svakoga bijahu obadva stopala upaljena, poradi čega su tako jako gležnjevima trzali, da bi raskinuli bili užeta od vrbova šiblja i žutilovke. Kao što plamsanje, kad masne stvari gore, običaje igrati po vanjskoj koži, tako bijaše ondje od pete do vrška prstiju.

31.—78. »Tko li je onaj, Učitelju«, rekoh, »koji se muči trzajući nogama više od ostalih svojih drugova, a crveniji ga plamen liže?« A on meni: »Ako hoćeš, da te odnesem niz onu obalu, koja je položitija dolje (u jamu), saznat ćeš od njega samoga, tko je i što je skrivio«. A ja: »Toliko mi je milo, koliko je tebi drago; ti si gospodar i znaš, da se ja ne dijelim od volje tvoje, a znaš i ono, o čem se šuti«. Tada dodjosmo na četvrti bedem; krenusmo lijevo nizbrdice dolje na isprebušeno i tijesno dno. Dobri me Učitelj ne stovari prije sa svoga bedra, dok me ne donese do jame onoga, koji tako (jako) plakaše nogama. »Tko si, da si, žalosna dušo, što si strmoglavce zabijena kao kolac«, stadoh govoriti, »glasi se, ako možeš«. Stajah kao fratar, što ispovijeda zlobnog ubojicu, koji ga priziva, kad je već zasut, da smrt odgodi. A on viknu: »Zar si se već uštapio tu? Zar si se već uštapio tu, Bonifacije? Za nekoliko me godina prevari pismo. Tako li se brzo zasiti imovine, koje radi nisi se žacao na prevaru oteti lijepu gospu (Crkvu), pak ju obružiti?« Bio sam, kao što su oni, koji ne razumjevši, što im se odgovorilo, stoje gotovo osramoćeni, i ne znadu što bi odvratili. Onda reče Virgil: »Kaži mu odmah: »»Nisam onaj, nisam onaj, koga misliš.«« I ja odgovorih, kako mi bješe naloženo. Našto duh sasvim skvrči noge, a onda mi uzdišući te plačnim glasom reče: »Što dakle želiš od mene? Kad ti je toliko stalo da saznaš, tko sam, te si radi toga sišao niz obalu, znaj, da sam bio zaodjeven velikim (papinskim) plaštem. I doista sam bio sin Medvjedice, tako požudan unaprediti Medvjediće, da sam gore imetak, a ovdje sebe u torbu strpao. Pod mojom su glavom zavučeni drugi, koji su prije mene sa svetim stvarima trgovali, splošteni pukotinama stijene. Onamo ću dolje i ja jednoć pasti, kadno dodje onaj, za koga držah tebe, kad sam te naglo zapitao bio.«

79.—87. No više ima već tome vremena otkako mi noge peku i otkako stojim ovako uzaglavce nego li će on biti usadjen crvenih nogu, jer će iza njega doći sa zapada pastir, okaljan puno gorim djelima i bezakonjem, takov, da je dostojan pokriti i njega i mene. Bit će novi Jason (Josua), o kome se čita u knjizi Makabejâ. Pa kao što onomu bijaše blag njegov kralj, tako će ovomu biti onaj, koji Franceskom vlada«.

88.—117. Ne znam, nisam li bio suviše drzak, kad sam mu odgovorio na ovaj način: »Ded reci mi sada, koliko je blaga zahtijevao naš Gospod od svetoga Petra

ZLA JARUGA SIMONISTÂ

PJEVANJE XIX.

prije no predade ključeve njegovoj vlasti? Zaista nije drugo zahtijevao no: »Slijedi me«. Niti Petar niti drugi ne zahtijevaše od Matije ni zlata ili srebra, kad ga izabraše na mjesto, koje izgubi griješna duša (Iškarijotova). Zato ostani gdje si, jer si dobro kažnjen. Pa dobro čuvaj zlo stečeni novac, koji te učini smionim protiv Karla (I. Anžuvinca). A da mi još (i sada) ne brani poštivanje napram previšnjim ključevima, koje si držao u berićetnu svijetu, služio bih se još oštrijim riječima, jer vaša lakomost truje (sav) svijet gazeći dobre, a uzdižući opake. Vas, pastire, ugleda Evandjelista (Ivan), kadno vidje onu, što sjedi na vodi, gdje se kurva s kraljevima; onu, koja se rodi sa sedam glava, i u deset rogova imaše svoj oslon, dok se njenu suprugu (papi) krepost (još) milila. Napravili ste si boga od srebra i zlata; a koja je razlika izmedju vas i poganâ van ta, da se oni jednome (krivom bogu) mole, a vi stotinama (svakomu dukatu)? O Konstantine, koliko se zalâ rodilo ne s tvoga preobraćenja, nego s onoga miraza, što od tebe primi prvi bogati otac (papa)«.

118.—183. I dok sam pjevao takovu popijevku, lomatao je on strašno objema nogama; bilo, da ga je grizla srdžba, bilo savjest. Mislim doista, da su se riječi moje milile mome Vodji; tako je zadovoljnih usnica slušao neprestance glas istinitoga mi govora. Onda me obuhvati objema rukama i pridigavši me svega na svoja prsa uspne se natrag putem, kojim je sišao; niti se umori držeći me pritisnuta uza se, i tako me odnese na vrh lûka, kojim se prelazi sa četvrtoga na peti bedem. Ovdje nježno sprti nježni teret, jer je greben bio strm i hrapav tako, da bi i kozama bio mučan put; odatle mi se otkri druga dolina.

Uvod u dvadeseto pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnici dolaze do četvrte zle jaruge. Dante opisuje muku vračarâ i prorokâ, koji su izobličeni, jer im je glava okrenuta tako, da im je lice nad ledjima. Virgil pokazuje Danteu Amfiaraja, Tireziju, Arunsa, Mantu, Evripila, Mihajla Scotta, Guida Bonatti-a, Asdenta. Pripovijeda, kako je Manto utemeljila Mantovu.

A l e g o r i j a. Grijeh je vidjeti ono, što Bog ne će, da ljudi vide; a jer su ti proroci i vračari htjeli vidjeti predaleko unaprijed, moraju sad gledati unatrag, te su za uvijek odvraćeni od cilja, za kojim su težili.

Razjašnjenja. Dante veli, da počinje dvadeseto pjevanje p r v e pjesme, a tim hoće da kaže: prvoga dijela cijele Božanstvene Komedije — Pakla.

Vračare i proroke broji medju v a r a l i c e osmoga kruga. Za vračare je djelomice istina, da su v a r a l i c e, ali su mnogi od njih sami vjerovali u svoje umijeće. Glede prorokâ, imenice klasične prošlosti, ne može se reći, da su oni najstariji bili nepošteni. Stari Grci i Rimljani tê su svoje proroke doista smatrali jednako svetima i uzvišenima kao i Jevreji svoje. Glede sredovječnih astrologa, o kojima govori, prije bi se moglo reći, da su bili varalice, ali nema sumnje, da je i medju njima bilo poštenih ljudi, koji su sami vjerovali ono, što su vidjali i govorili.

Kad je Dante vidio kako su svi izobličeni i kako plaču, i sam je proplakao, ali ga Virgil zato ukori.

Ljubav, koja sažaljuje, mora se podrediti ljubavi, kojom se Bogu pokoravamo. U gornjem Paklu Virgil još nije progovorio, što je Dante sažaljivao proklete, jer su tamo manji krivci; ali u dubokom Paklu, mora da utrne ljubav, a u najdubljem se paklenom zdencu pače pretvara u protivno, u mržnju i zadovoljstvo, što prokleti pate.

Neki pisac u Srednjem Vijeku tvrdio je, da se blaženstvo blaženih povisuje, kad vide kakove muke prokleti pate. Dante zato veli, da je živa ljubav prema Bogu, kad je mrtva samilost prema ljudima. Pjesnik hoće, da se riječ »pietà« u jednoj te istoj izreci 28. stiha d v o j a k o razumije.

U ovoj su zloj jaruzi mučeni:

A m f i a r a j. Bijaše to jedan od sedam kraljeva, koji su vojevali protiv Tebâ. Bijaše prorok. Znajući prema tomu, da će poginuti, nije htio ići u taj rat. U bitci ga progutala zemlja te je ravno pred Minosa pao. Tako pripovijeda Stacije u svojoj Tebaidi.

T i r e z i j a Tebanac. Udario štapom dvije zmije, koje su se parile. Zato se pretvori u ženu. Poslije sedam godina nadje iste zmije gdje se pare, udari ih opet štapom i pretvori se natrag u muškarca. Kad se je Zeus sa svojom ženom Herom prepirao, tko u ljubavi više uživa: muž ili žena, odlučiše pitati Tireziju, koji je bio jedno i drugo. On reče: ž e n a. Zato mu Hera uze vid, a Zeus mu podijeli za naknadu proročanski dar.

A r u n s bijaše etrurski vračar i prorok. Lukan kaže, da su mu stanom bile »deserta moenia Lucae« ili, kako nekoji čitaju, »Lunae«.

Dante čita »Lunae« pa uzimlje, da je to grad Luni nedaleko ušća Magre, po

kojem se gradu cio kraj duž te rijeke zove Lunigiana. Na jugu toga kraja diže se Kararska planina neposredno iz ravnice. Tu su već stari Lunežani lomili mramor. U toj mramornoj planini bila špilja, gdje je stanovao etrurski prorok. Odanle mu je doista bio otvoren vidik na more i na zvijezde.

Manto, kći Tirezijina, utemeljila je, kako Dante veli, Mantovu, dok Virgil piše, da ju je utemeljio njezin sin. To je jedna od onih priča, koja su izmišljene, da se kojemu gradu dade slavni utemeljitelj. Manto, kaže priča, iselila se iz Tebâ, kad su »Bakov grad« — Semela, Bakova mati, bijaše tebanska princeza — podjarmili. Dante plastično opisuje mjesto, gdje je »okrutna djevica« — okrutna radi kletih običaja kod prizivanja duhova — utemeljila Mantovu. Taj je grad, veli Dante, prije bio napučeniji, ali se grof Casalodi dade zavesti od prevejanoga demagoga Pinamonta, te mnoge uplivne obitelji progna iz Mantove, našto vlast dospje u ruke Pinamontine. Sad on mačem i progonstvom istrijebi sve plemstvo u gradu, koji osta pust.

Evripil je navijestio Grcima, kako se u Enejidi pripovijeda, da će ih odlazak i povratak stajati krvi, a za vrijeme trojanskoga rata bio im je savjetnikom. Dante smatra rat Grkâ protiv Troje zločinačkim, jer su Rimljani bili potomci Trojanaca, a Rim je Danteu svet i radi rimske države i radi papinstva.

Mihajlo Scott iz Balwearya bijaše liječnikom i astrologom cara Fridrika II. Bio je vrlo učen te je pisao komentar Aristotelu, ali i neke knjige o tajnim znanostima. Tim je svojim savremenicima tako imponovao, da su ga držali za vračara i čarobnjaka. Bojali su se pače njegove knjige otvoriti, da ne bi zli dusi iz njih izašli. U Škotskoj se još danas pripovijedaju o njemu grozne priče. Sad na vragu dojaši u Paris, sad vraga sili, da gradi nasipe, sad mu mora raskoliti bregove; tek ženskoj varci vračar nije dorasao, prevaren od žene umre.

Guido Bonatti iz Forlì-a bio je astrologom glasovitoga Guide di Montefeltro, o komu Dante opširno pripovijeda u XXVII. pjevanju Pakla. Astrolog Bonatti bio ljubimac i prijatelj svoga gospodara. U sienskom arkivu ima isprava iz knjige de la Bicchierna, gdje je ubilježena svota isplaćena tomu astrologu. Ne zna se za kakove usluge. Bit će, da su bile političke naravi.

Asdente bio je postolar i glasovit vračar u Parmi. Za njega su držali, da zna proricati. Dante ga spominje u Convitu za primjer kako se popularnost i plemenitost ne sjedinjuju vazda u jednoj osobi.

Na koncu pjevanja ustanovljuje Dante vrijeme. Mjesec, koji izlazi kod Seville, označuje prema pučkoj priči riječima: Kain s grmom. Sjenu na mjesecu, što mnogima izgleda kao lice, držali su neki za čovjeka s grmom veleći, da je to Kain.

Dante hoće da kaže: Bilo je jutro drugoga dana, otkako smo Pošli u Pakao.

Pjevanje dvadeseto.

(1.—30. Kazna vračarâ. 31.—39. Amfiaraj. 40.—45. Tirezija. 46.—51. Aruns. 52.—57. Manto. 58.—99. Kako je Mantova postala. 100.—114. Evripil. 115.—123. Sredovječni vračari. 124.—130. Polazak.)

1.—30. O novoj mi je kazni tvoriti stihove te dati gradju za pjevanje dvadeseto prvoga dijela (Komedije), koji govori o utonutima (u Paklu). Bio sam već posve spreman da pogledam dolje u otvoreno dno, što se kvasilo suzama (smrtne) muke. I ugledam okruglom dolinom, gdje dolaze ljudi, šuteći i plačući, korakom, kojim se na ovome svijetu kod litije hoda. Kako mi se pogled spusti dublje do njih, prikaže mi se svaki čudnovato obrnut od brade do početka trupa, jer svakome lice prema bubrezima okrenuto bilo, te su natraške morali hodati, pošto im bijaše spriječen pogled preda se. Možda se je već koji uzeti tako sasvim iskrivio, no ja toga ne vidjeh niti vjerujem, da toga ima. Tako ti Bog dao, štioče, da od tvoga čitanja ubereš ploda, pomisli sâm, kako li su mi oči mogle ostati suhe, kad izbliza ugledah našu (ljudsku) sliku i priliku tako iskrivljenu, da su suze kvasile guzove po žlijebu. Doista sam plakao, naslonjen na jednu od hridi tvrde pećine, tako da mi Pratilac moj reče: »Zar si i ti jedna od onih bena? Ovdje je živa ljubav (prema Bogu), kad je (samilost prema ljudima) sasma mrtva. Tko je bezbožniji od onoga, koji se smiluje osudjenim od Boga?

31.—39. Uzdigni glavu, uzdigni i gledaj onoga, pred kojim se otvori zemlja na očigled Tebanaca, zaradi čega svi kliknuše: »»Kamo se rušiš, Amfiarao, zašto ostavljaš bitku?«« Al on ne presta rušiti se nizbrdice do Minosa, koji svakoga grabi. Gle, kako je sebi napravio od ledja prsa; jer je htio vidjeti previše unaprijed, gleda unatrag i nazadice hoda.

40.—45. Gle Tireziju, koji promijeni lik svoj, kad se iz muškarca pretvori u ženu, promijenivši sva svoja uda; moraše iznova ošinuti šipkom one dvije spletene zmije pak da opet zadobije muško perje (muška uda).

46.—51. Aruns je onaj, koji mu se svojim trbuhom približava ledjima, onaj, koji u lunijskim brdinama — na podnožju kojih Carrarac prebiva i plijevi (svoje vrtove) — imadjaše sred bijela mramora špilju sebi za stan, otkale mu ne bijaše spriječen vidik na zvijezde i more.

52.—57. A ona, koja raspuštenom kosom pokriva dojke, što ih ne možeš vidjeti, te joj je s one strane sva rutava koža. Manto bijaše, koja je tražila po mnogim zemljama (pristanište), pa se napokon ondje nastanila, gdje se ja rodih; za to mi se hoće, da me malo slušaš.

58.—99. Pošto se njen otac (Tirezija) sa životom rastavi, a (Tebe) grad Bakov posta robom, ova je dugo po svijetu obilazila. Gore u lijepoj Italiji, na podnožju Alpâ jezero leži imenom Benaco (Lago di Garda), što zatvara (put) u Njemačku nad Tirolom. Tisućama vrelâ, mislim, i više, pere se Apenin izmedju Garde i Val di Monice vodom, koja se zaustavila u spomenutom jezeru. Po srijedi (jezera) je mjesto, gdje bi trentinski biskup i onaj iz Brescije i Verone mogao (svaki svoju

biskupiju) blagosivljati, da onamo podju. Gdje obala ponajniže leži, tamo (na jugu) sjedi Peschiera, lijepa i jaka tvrdja, da prijeti Brescijancima i Bergamaskima. Tu treba da pada sva voda, koja ne može stati u krilu Besaca te da tvori rijeku dolje kroz livade zelene. Čim voda stane teći, nije više Benaco, nego se zove Mincio sve do Governa, gdje se izlijeva u Pad. Nije dugo tekao, kad nailazi (Mincio) na ravnicu, kojom se razlijeva, te ju pretvara u močvaru, a ljeti običaje biti nezdrava. Polazeći ovuda okrutna djevica (Manto) opazi sred močvare suho mjesto, nit orano niti nastavano. Da se ukloni svakome ljudskome društvu, osta ondje sa svojom družinom i stade tjerati svoj zanat. Tu je živjela, tu svoje isprazno tijelo ostavila. Ljudi raštrkani po obližnjim zemljama na tom se mjestu zatim naseliše, jer je bilo osigurano močvarom, koja bijaše svuda naokolo. Nad onim mrtvim kostima podigoše grad i nazvaše ga Mantova po onoj, koja je mjesto odabrala, ne pitajući dalje nikakovo proročište. Nekad u njemu bijaše više svijeta (nego danas), prije no je glupost Casaldi-eva nasjela varci Pinamontinoj. Zato te (ovako) podučavam, da čuješ li ikada drugačije pripovijedati o postanku mojega zavičaja — laž ne povrijedi istine«.

100.—114. A ja: »Učitelju, tvoje razlaganje tako mi je jasno i tako me jako uvjerava, da bi mi svako drugo bilo utrnuti ugljen. No reci de, ne vidiš li medj (onim) svijetom, što prolazi, još koga spomena vrijedna, jer tek na to svraćam pažnju svoju«. Tad on meni: »Taj, komu se s obraza spustila brada niza smedja pleća, bijaše gatalac u Grčkoj, kadno (ta zemlja) osta bez muškaraca, tako te ih jedva u kolijevkama ostalo. On s Kalkantom u Aulidi označi čas, kad je valjalo (po stanju zvijezda) prosjeći prvo uže. Evripil bijaše mu ime, i tako pjeva uzvišena moja tragedija na nekome mjestu; ti, zaista znaš, jer ju (Enejidu) znadeš skroz na skroz.

115.—123. Onaj drugi, komu su bokovi tako mršavi, bijaše Michele Scotto, koji se uistinu razumio u igru vračarskih varki. Gle Guida Bonatti-a; gle Asdenta, koji bi sada volio, da se (vazda samo) bavio kožom i dretvom, ali se prekasno kaje. Gle žalosne, koje ostaviše iglu, svičku i preslicu te postadoše vračare; počiniše mnoge uroke biljkama i slikama.

124.—130. No sada dodji, već Kain s trnjem (Mjesec) stoji na medji dviju polutaka te se tiče mora pod Sevillom. Ta sinoć je već bio pun mjesec; mora da se dobro sjećaš, jer ti nekoliko puta nije bio na štetu u dubokoj šumi«. Ovako mi govoraše, a medjutim idjasmo (dalje).

Uvod u dvadeset i prvo pjevanje.

Sadržaj. U petoj zloj jaruzi jezero je od vrijuće pakline. U njoj su utaknuti podmitljivci, koji su trgovali službama, uplivom i javnim interesima. Oko toga jezera obilazi mnoštvo vragova oboružanih kukama, da ščape svakoga, koji se pomoli iz pakline. Pjesnici vide, kako vrag donese nekoga Lukanca te ga s mosta baci u paklinu. Vragovi navale na pjesnike, al ih Virgil umiri. Oni pače prate pjesnike komad puta, al ih onda prevare.

Alegorija. Crna vrijuća paklina označuje, kakove su crne duše takovih varalica, koje javno dobro sebi prisvajaju. Utopljeni su u paklinu, jer svoj crni posao obavljaju u najvećoj tajnosti. Čuvari te zle jaruge nesmiljeni su, neumorni vragovi, prostački, neobuzdani dusi, koji lažu i varaju. Podmitljivi izrabljivači javnih uredaba isto su takovi.

Način, kako vragovi lažu, osobito je značajan. Oni spajaju ponešto istine s lažju, da bude opasnija.

Razjašnjenja. Stari su Grci iza svojih tragedija dali odigrati komediju, da slušaocima odlane od prevelike napetosti živaca. U tim su se parodističkim komedijama Satiri zbijali najkrupnije šale, kako vidimo i na slikama po starim grčkim posudama. I u sredovječnim prikazivanjima paklenih muka vragovi su karikature strašne, al i smiješne. Na pozornicama su prikazivali sred najvećih strahota paklenih prizora, kako koji surovi, bedasti vrag strada ili ga koji lukavac, uz grohotan smijeh gledalaca, prevari. Takovi su šaljivi prizori prešli i u pučko pripovijedanje.

Dante je ovakovu sredovječnu satirsku igru umetnuo u svojoj Božanstvenoj Komediji u XXI., XXII. i u početak XXIII. pjevanja. Imena vragova uzeo sam prema Buzolićevu prevodu.

Poredjuje vrijuće jezero katrana i smole na dnu pete zle jaruge s velikim kotlovima vrijuće pakline u mletačkom arsenalu te vrlo plastično opisuje posao tamošnjih radnika. Uto pjesnici opaze, kako leti crni vrag, pa na ledjima nosi jednoga starješinu Lukanca. Grad Luccu naziva Dante gradom svete Zite zato, jer su tamo uvelike štovali ovu svetu služavku. Njeno se tijelo čuva u crkvi Sv. Frediane. Kraj Lucce teče rijeka Serchio, gdje se Lukanci kupaju, a u stolnoj se crkvi štuje propelo pod imenom »Sv. Lice«. Vrag spominje jedno i drugo rugajući se prokletoj duši te veli, da su u Lucci svi podmitljivi osim Bontura. To je ironija, jer se iz starih kronika vidi, da je taj bio baš najgori.

Kakovi su Lukanci bili varalice vidi se iz natpisa na kamenoj ploči u pridvorju stolne crkve. K »Svetome Licu« dolazili su mnogi hodočasnici. Lukanci nisu htjeli primati tudji novac pa su tako sve tudjince prisilili, da mijenjaju svoj novac. Kod te zgode tako su ih varali, da je gradska oblast morala u tornju blizu crkve urediti službenu mjenjačnicu, pa je na spomenutoj kamenoj ploči dala uklesati naredbu, kojom tu gradsku mjenjačnicu otvara a sasvim iskreno kaže i zašto. Prema Danteovu pripovijedanju čini se, da su i tu varali tudjince.

Virgil se s vragovima pogodio, a Dante se boji, da se vragovi ne će ugovora držati. Spominje dogadjaj, koji je sam vidio. Toskanski Guelfi, a medju njima i naš pjesnik, opsjedali su s prognanicima Capronu. Posada se predala uz uvjet, da iznese živu glavu. Kad je kroz neprijateljski tabor prolazila vikalo se sa svih strana: »vje-

STARJEŠINA IZ LUCCE

PJEVANJE XXI.

šajte ih!« Ipak su sretno izašli. Kasnije su, dakako, u Pisi zlo prošli. Zamjerilo im se, što su predali Capronu, pa su morali seliti u Luccu. Dante opet opredjeljuje vrijeme posredno. Danas te njegove podatke raznoliko tumače.

Djavao govori o potresu, koji je srušio pećinu u sedmome krugu i nekoliko mostova nad zlim jarugama, te računa ovako: ako je Isus u svojoj 34. godini umro dne 25. ožujka u 3 sata popodne, onda je godine 1300. dne 26. ožujka u 10 sati prije podne prošlo upravo 1266 godina, manje pet sati.

Vrag je uostalom, kako će se vidjeti u XXIII. pjevanju rekao pol istine — da ima razorenih mostova, a pola laži, da je slijedeći most čitav. Pustio je pjesnike poći same nadajući se, da će ih tamo uhvatiti, gdje misle, da je sačuvan most.

Prostačkim znakovima izrazuju vragovi svome vodji, a vodja njima, da su razumjeli varku i da ju odobravaju.

Pjevanje dvadeset i prvo.

(1.—21. Jaruga podmitljivacâ. 22.—57. Lukanski starješina. 58.—75. Virgil i Zlopandže. 76.—87. Virgil i Zlorepina. 88.—105. Dante se boji. 106.—114. Vražje laži. 115.—139. Vražja pratnja.)

1.—21. Tako dodjosmo s mosta na most razgovarajući se o čem Komedija moja ne mari pjevati, te dospjesmo na vrh, kad stadosmo, da vidimo drugu pukotinu tih jaruga i druge uzalud prolivene suze; a ukazuje se čudno tamna. Kao što u arsenalu Mlečana vrije zimi gusta smola, da s nova kalavate svoje raspucane ladje, što već ne mogu broditi; za toga pako jedan pravi novu si ladju, drugi opet krpa rebra svojoj, koja je mnogo putovala: taj ispravlja provu, onaj krmu, jedan pravi vesla, drugi plete užeta, a taj ispravlja malo i veliko jadro — tako vrijaše tu dolje ne s ognja, nego s Božjega umijeća, gusta paklina, koja je posvuda obalu lijepila. Smolu vidjeh, ali ne vidjeh u njoj ništa, nego samo mjehure, što su od ključanja izbijali, i kako se sva (smola) nadimlje i zgušćena (opet) slegne.

22.—57. Dok ja oči u dno upirah, moj me Vodja k sebi privuče sa mjesta, gdje sam stajao, govoreći: »Pazi, pazi«. Nato se okrenem nalik onomu, koji se žuri vidjeti ono, pred čim valja da bježi a nagli ga strah svlada, tako da poradi gledanja ne odgadja bježanje, te ugledam iza nas jednoga crnog vraga, gdje trčeći uz greben dolazi prema nama. Ah, kako je okrutan izgledao! i kako mi se činio goropadan u svojim kretnjama, raširenih krila i na lakim nogama! Rame mu — šiljasto i gordo — teretio grješnik jedan obim si gnjatovima (jašući na njemu), a on (djavao) ga držao za nožne žile. S našega mosta: »O, Zlopandže«, reče, »evo jednoga od starješina iz (grada) Svete Zite (iz Lucce). Zgnjavite ga (u smoli), jer ja se opet vraćam po još druge u zemlju onu (u grad), koji ih silu ima: svi su tamo varalice osim Bontura; za novce se tu pretvara n e u d a«. Dolje ga zbaci, pa tvrdom hridi krene natrag; a nikad nije samsov pušten (s lanca) pojurio tako žurno da progoni lopova. Onaj (Lukanac) potone pa se onda pomoli izvrnut; ali djavoli sakriveni pod mostom

viknuše: »Tu ne pomaže Sveto Lice (koje bi te štitilo); tu se drugačije pliva, nego u Serchiu, zato se ne diži iz smole, ako ti se ne će naših ogrebina. Zatim ga pograbiše s više od stotine račava te rekoše: »Tude valja da sakriven plešeš tako, da potajice (jošte) štogod ščepaš — ako možeš«. Ne čine drugačije kuhači, da njihovi pomagači ugnjure usred kotla vilicama meso, da ne pliva.

58.—75. Dobri mi Učitelj reče: »Da se ne spazi, e si ovdje, zguri se za kakovu pećinu, što te može zakloniti, pa što mi god učinili (vragovi) nemoj se ti bojati, jer sam upućen u te stvari, budući da sam već jedanput bio u takovoj kavgi«. Onda sidje preko sa vrška mosta, a kadno stiže na šestu obalu, doista mu je trebalo imati odvažno čelo.

Onim bijesom i onom žestinom, kojom psi skoče i navale na bokca, koji odmah prosi gdje stane, skočiše ovi ispod mosta te svi okrenuše protiv njega svoje kuke, no on viknu: »Nijedan od vas da me nije povrijedio. Prije no me vaše vile taknu, neka pristupi jedan od vas, da me čuje, onda neka se predomisli, hoćete li me zahvatiti (vilama)«.

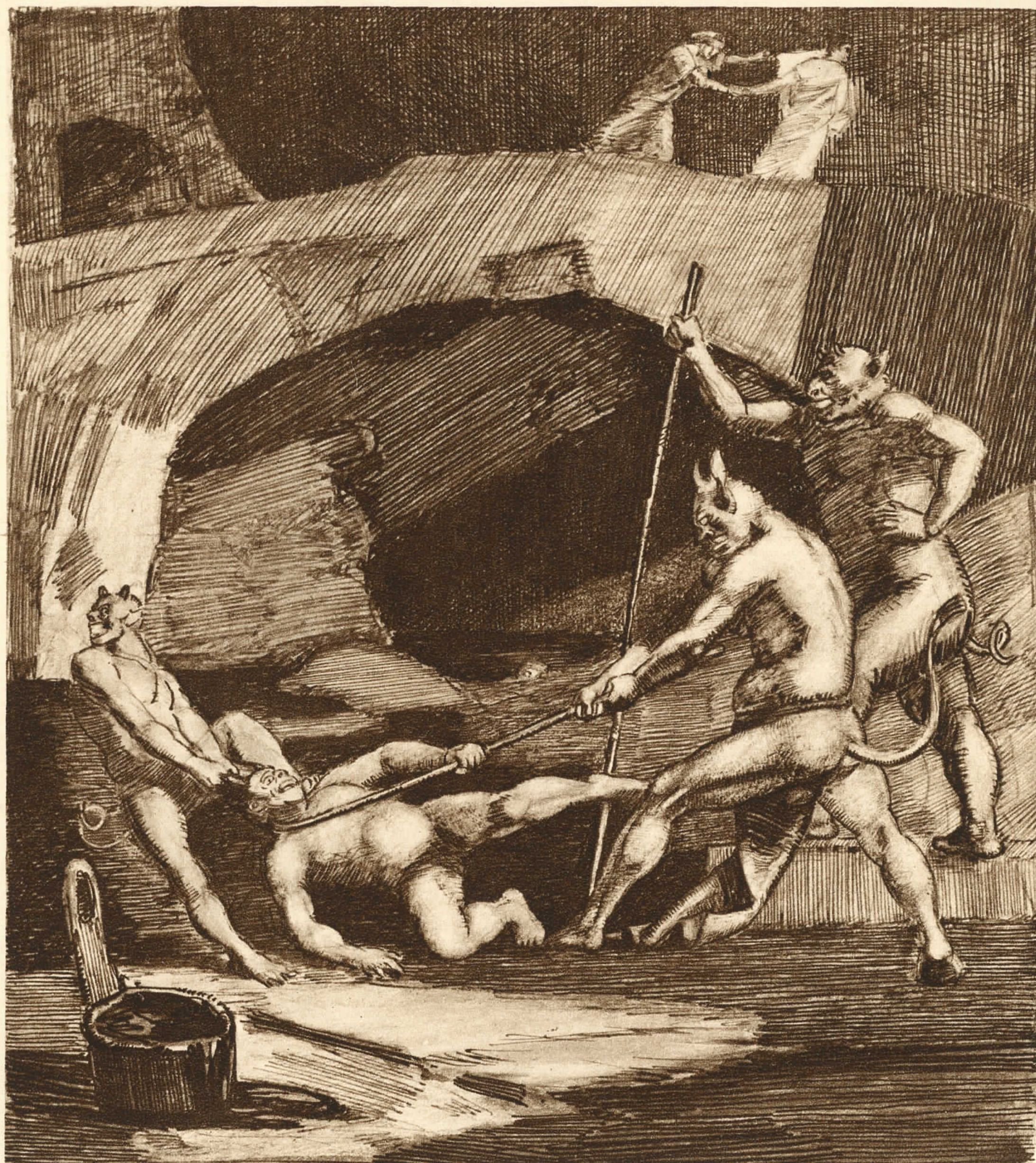
76.—87. Svi viknuše: »Neka ide Zlorepina«. Nato jedan krene, a ostali ostadoše mirni, i pridje k njemu (Virgilu) veleći: »Što ti treba?« Moj Učitelj reče: »Misliš li ti, Zlorepino, da bi vidio ovamo dospjeti kroz sve vaše zaprijeke bez Božje volje i povoljna udesa? Pusti me proći, jer je u Nebu odredjeno, da ja drugomu pokažem taj divlji put«.

Nato mu se oholost tako sleže, da mu vile pred noge padoše, i reče drugima: »Toga sada ne tucite«.

88.—105. A moj Vodja nato meni: »O ti, što zguren sjediš medju kršem od mosta, vrati se sad mirne duše k meni«. Zato ja krenem i brzo k njemu pristupim; a djavoli svi srnuše napred tako, te sam se bojao, da ne će držati ugovora (s Virgilom). Tako sam nekoč vidio, gdje se boje pješaci, koji su izlazili iz Caprone, iza kako su se na vjeru predali bili, vidjevši se medju tolikim neprijateljima. Sav se pritisnuh uz moga Vodju i ne skidah oka s njihovih lica, koja ne izgledahu dobra. Oni spuštahu račve, a jedan reče drugomu: »Hoćeš li, da ga udarim u krsta?« I odgovarahu: »Da, gledaj da mu jednu prišiješ«. No onaj demon, koji je s mojim Vodjom govorio bio, brzo se okrenu i reče: »Miruj, miruj, Kuštro!«

106.—114. Zatim nam reče: »Na toj pećini ne možete dalje, jer šesti most leži sav porušen na dnu jaruge, pa hoće li vam se dalje naprijed, idite ovim bedemom; blizu je druga pećina, preko koje ćete moći preći. Jučer, pet sati iza ove ure navršilo se tisuću dvije stotine šezdeset i šest godinâ, te se put ovdje srušio.

115.—139. Šaljem onamo nekoje od ovih mojih, da pogledaju nije li se koji digao iz pakline; idite s njima, oni vam ne će nanijeti zla«. I poče (im) govoriti: »Svi naprijed, Sagnikril i Gazimraz i ti, Psetino, a ti Rudobrade, vodi desetoricu. I ti, Crnorilo, dodji još i Zmajetina, Svinjozub, Psoder, Vatronja i Ridjo ludi. Pretražite svud naokolo vrijuću smolu, a ovi nek ostanu nepovrijedjeni do slijedećega mosta, što čitav preko svih jaruga vodi«. »Ajme, Vodjo, što li je, što vidim?«, rekoh,

JEZERO PAKLINE
PJEVANJE XXI.

»idimo de sami bez (te) pratnje, ako znaš put; što se mene tiče, ja ju ne ištem. Ako si oprezan, kao što običaješ biti, zar ne vidiš kako na nas kese zube i kako nam obrvama prijete?« A on meni: »Ne ću, da se plašiš, neka rêže po svom običaju; oni to čine na one, koji se tu bolno kuhaju (u smoli)«. (Vragovi) krenu na lijevo, ali prije toga svaki za znak (ruganja) svome vodji pruži jezik izmedju zubi a on od svoje stražnjice načini trublju.

Uvod u dvadeset i drugo pjevanje.

Sadržaj. Idući pjesnici rubom izmedju pete i šeste zle jaruge vide, kako se prokleti dižu iz vrijuće pakline, da se za čas ohlade, a utonu odmah natrag, čim opaze, da se približuju vragovi Zlopandže. Jednoj od prokletih duša nije uspjelo umaknuti. Vrag ju spopadne kukom, kojom ju izvuče na obalu. Ostali ju vragovi stanu zlostavljati, ali joj daju vremena, da može kazati tko je i koje su duše s njom u paklini. Prokleti se posluži varkom te umakne vragovima. Do vraga, koji su pohitili bili za njim, posvade se radi toga u zraku, potuku se i padnu u paklinu.

Alegorija. Ovo nije drugo, nego nastavak alegorije u dvadeset i prvom pjevanju, tek što se ovdje radi o podmitljivcima, koji su varali svoga gospodara, dok je tamo bila riječ o podmitljivcima, koji su varali gradsku općinu. Borba vragovâ prikazuje običajnu pojavu, da se lažljivi i prostački zlikovci na kraj konca medju sobom potuku pa onda padnu u zajedničku nevolju.

Razjašnjenja. Na kraju XXI. pjevanja vodja je vragova svojoj četi dao znak glasom svoje stražnjice. Pjesnik taj satirski motiv jače naglašuje time, što u početku ovoga pjevanja svečano nabraja sve moguće znakove u vojsci, kod viteških igara i manevara ladjâ, ali da takova signala još nikada nije čuo.

Poredjuje proklete duše, koje plivaju u paklini, s delfinima u moru, kad svoja ledja pokazuju pa opet utonu. Mornari su vjerovali, da će biti bure, kad se delfini tako igraju na morskoj površini, pa su nastojali, da se što prije zaklone u kakovu luku.

Prvi prokleti, s kojim se Dante razgovara, nevjerni je sluga dobra gospodara, navarskoga kralja Thibauta II. Vragovi su ga izvukli, da ga još više muče, jer se pomolio iz vrijuće pakline. On sad žali, što nije pod njom ostao, jer bi mu tamo laglje bilo. Kazuje, da je kraj njega u paklini sjedio fratar Gomita iz Gallure na Sardiniji, kojega je Nino Visconti, gospodar Pise, stavio onamo za suca. Bio je nevjeran, pa je za novce pustio iz sužanjstva neprijatelje svoga gospodara. S njim je dolje u paklini drugi Sardinac, Don Michel Zanche, dvorjanik sardinskoga kralja Enzia, nezakonitoga sina cara Fridrika II. Kad su Bolonjani Enzia zasužnjili, oženio se Zanche njegovom suprugom pa time stekao gospodstvo nad Logodorom, sjeverozapadnim dijelom Sardinije, što graniči Gallurom. Susjedi u vlasti sjede u paklini jedan do drugoga pa se samo o Sardiniji razgovaraju. Kažu, da se Sardinci još i danas najradije o svom otoku razgovaraju.

Naganjanju vragova s prokletom dušom, koja ih prevari te pod smolu utekne, u koju padnu i vragovi, suprotstavljeno je mirno držanje Dantea i Virgila sred tih divljih prizora.

Pjevanje dvadeset i drugo.

(1.—12. Poredba. 13.—15. Divlja pratnja. 16.—30. Kako podmitljivcima odlane. 31.—75. Navarac. 76.—90. Fra Gomita i Michel Zanche. 91.—132. 133.—151. Vragovi se jakare.)

1.—12. Vidjeh već polaziti konjanike, počimati juriš, redati se na smotru te kad i kad spas u bijegu tražiti; vidjeh kako se trkači takme na vašemu polju, o

Aretinci, i vidjeh obdulje, džilitanje i utrkivanje, sve to sad uz trublje, sad uz zvona, uz bubanj i znakove sa tvrdjave, po našim ili tudjim običajima, ali nikad ne vidjeh krenuti uz tako čudnu frulu ni konjanike ni pješake ni ladje broditi prema znaku sa kopna ili po zvijezdi.

13.—15. Idjasmo s (onom) desetoricom demonâ — oh, divlje li družbe! — no u crkvu (se ide) sa svecima, a u krčmu s pijancima.

16.—30. Ipak sam pazio na smolu, da vidim svu sadržinu jaruge i svijet, što je u njoj gorio. Kao delfini, kad svinutim hrptom davaju znak mornarima, da se pobrinu kako će spasiti ladju svoju, tako bi po gdjekoji od grješnikâ pokazivao kad i kad ledja, da si bol olakša, a sakrivao bi ih brže, nego što munja sjevne.

Pa kao što žabe sjede na rubu vode kojega jarka, da im gubica tek iz vode viri, a sakrivaju noge i ostalo tijelo, tako je posvuda bilo grješnikâ; ali tek što bi se približavao Rudobrad, povukli bi se pod kipućinu.

31.—75. I vidjeh, a još mi se (stoga) srce steže, gdje jedan (grješnik) zaosta, tako, kao što se dogadja, da ostane jedna žaba na kraju, dok druga (pod vodu) šikne. A Psoder, koji mu bijaše najbliži, zakvači ga za kose zalijepljene paklinom te ga izvuče tako, da mi se pričinio kao vidra.

Već sam znao ime svihkolikih, tako sam ih upamtio, kad ih je biralo, i kad su se prizivali pazio sam, kako su se zvali (medjusobno). »O Ridjo, požuri se, da ga silnim noktima ščepaš tako, da ga oguliš«, vikahu svi ti prokleti zajedno. A ja: »Učitelju moj, gledaj, ako možeš da doznaš, tko je taj nesretnik, koji je pao u ruke svojih protivnika«. Moj Vodja pristupi nato tik do njega te ga upita od kuda li je, a onaj mu odgovori: »U kraljevini Novari sam se rodio. Moja mati dade me za slugu jednome vlastelinu, jer me rodila od nekoga lopova, koji potrati sebe i svoj imetak. Onda sam bio u službi dobroga Tibalda; tu sam stao primati mito, radi čega evo polažem račun u tom žaru«. A Svinjozub, komu je iz laloka na svakoj strani virio po jedan zub kao u nerasta, pokaza mu kako jednim dere. Medju zle mačke bio dospio miš. No Rudobrad ga prekri rukama te reče: »Stanite tamo, dok ga ja nabodem«. Onda okrene lice k mome učitelju: »Pitaj ga«, reče, »ako te volja više doznati od njega, prije no ga drugi razderu«. Vodja nato: »Reci de nam dakle, poznaš li medju ostalim grješnicima tamo u paklini kojega Latina?« A onaj: »Baš malo prije ostavih jednoga, koji je blizu odanle bio. Da sam srećom jošte s njima sakriven (u vrijućoj paklini), ne bih se tad trebao bojati kuka i nokata«. A Crnoril: »Predugo smo trpjeli, reče, i zakvači ga ostima za ruku tako, da mu derući ga otkinu komad mesa. Zmajina ga htjede jošte zahvatiti za noge; zaradi toga njihov desetnik svuda naokolo pogleda mrko.

76.—90. Kad su se oni malo umirili, moj Vodja bez oklijevanja upita onoga, što je razgledavao svoju ranu: »Tko je bio onaj, za koga reče, e si ga ostavio u zao čas po te, da izadješ na obalu?« A on odgovori: To je bio fratar Gomita, onaj iz Gallure, posuda svake varke; on je imao u ruci neprijatelje svoga gospodara te im sve tako udesio, da se svaki od njih stoga hvali. Uze novaca od njih te ih, kako sam

kaže, naprosto pusti. I u drugim je službama bio podmitljivac, i to ne maleni — nego baš lopov nad lopovima. S njime se druži gospar Michel Zanche iz Logodara; a razgovarajući se o Sardiniji nikad im se jezik ne umori.

91.—132. Joj meni, vidite li drugoga, što reži: još bih više rekao, ali se bojim, e se sprema da mi ogrebe šugu. A (na to njihov) veliki predstojnik okrenut Vatronji, koji je već buljio očima, da će udariti, reče: »Na stran, zloguki ptiću!« Prestrašeni grješnik nanovo će: »Ako vam se hoće vidjeti ili čuti Toskanacâ ili Lombardâ, prizvat ću ih. Ali neka Zlopandže stanu malo na stranu tako, da se oni (dolje u smoli) ne plaše njihove osvete, a ja ću sjedeći na tom istome mjestu za mene jednoga dovabiti sedmoricu, kad zafićuknem po našem običaju, kad koji (iz vrijuće smole) izadje«. Na takovu riječ Psetina digne gubicu kimajući glavom i reče: »Čuste li lopovluka, kojemu se domislio, da se baci dolje«. No onaj, koji je bio krcat varkâ, odgovori: »Istina je, prezloban sam, kad mojim drugovima spremam veće muke«. Sagnikril se nije mogao suspregnuti pa mu reče unatoč drugima: »Uskočiš li dolje, ne ću za tobom uzagrapce, nego ću te stići nad smolom mašući krilima. Ostavimo dakle vrh pećine, a obala neka nas zaštiti, da vidimo, jesi li ti jedan više vrijedan od sviju nas«. O ti, koji čitaš, čut ćeš novu igru. Svaki (od vragova) otkrenu oči na drugu stranu (da ode te se sakrije): prije no svi drugi, onaj (Psetina), koji se tomu najviše opirao bio. Navarac uhvati zgodni čas, upre tabane u tle i za tren skoči te uteče njihovoj nakani (da ga deru). Stoga se svaki (vrag) osjećao smućen, ali najviše onaj, koji bijaše uzrok pogrješki (da im je Navarac utekao); zato krene i vikne: »Stigoh te!« Ali slabo mu pomoglo; jer krila ne mogoše preteći strah. Onaj utone (u smolu), a ovaj (koji je letio za njim) podigne prsa u lijetu. Drugačije ne tone patka u močvaru, kad joj se približi sokol, a on se vrati gore srdit i umoran.

133.—151. Gazimraz, ljut s varke, poleti za njim (za Sagnikrilom) željan, da onaj (Navarac) umakne, pa da bude (on) imao borbu (s ovim Sagnikrilom). I tek varalice nesta (u smoli), odmah okrene pandže protiv svoga druga te se s njime zakvači nad jarugom. Ali drugi bijaše baš divlji sokol te ga ščepa čvrsto, i obadva padoše u sredinu vrijućega blata. Vrućina ih odmah rastavi, ali se ne mogoše uzdići, tako su im se krila (smolom) zalijepila bila. Rudobrad jadikujući s ostalim drugovima odredi, da četvorica odlete na drugu stranu obale, sa svima kukama; te veoma žurno sidjoše s ove strane na svoje mjesto pa dodavahu kvake zalijepljenima, što su se već bili skuhali u kori, a mi ih ostavismo tako zapletene.

Uvod u dvadeset i treće pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnici ostavljaju Zlopandže, koji spasavaju svoje drugove iz vrijuće pakline, pa nastavljaju sami svoj put. Vragovi poteku za njima, ali se Virgil s Danteom spusti u šestu zlu jarugu, nad kojom Zlopandže nemaju vlasti. Dodju medju licemjere pokrite teškim, iznutra olovnim, izvana pozlaćenim kabanicama. Govore s Bolonjanima Catelanom i Loderingom. Vide Kaifu propetoga na zemlji. Svi licemjeri gaze po njemu.

A l e g o r i j a. Napast uvijek progoni čovjeka, razum ga mora spasiti. Licemjeri nose kabanice s kukuljicom nalik onakov:ma, kakove imadu Mala braća, Franjevci. To znamenuje, da licemjeri pod odjećom poštenih, svetih ljudi varaju svijet. Izvana su im riječi zlatne, a iznutra prosto olovo. Teško olovo znači teret zlih posljedica laži. Kaifa pati istu muku kao Isus, tek što nije uzvišen na križ, nego je prema niskosti svoje duše prikovan na tle. Tište ga svi licemjeri tovareći na njega svoje vlastite kazne. Isus uze na sebe grijehe ovoga svijeta, da ljude spasi; Kaifa mora nositi teret svoga grijeha sebi na propast.

Razjašnjenja. Miš se na svoju nesreću sprijateljio sa žabom, a ta mu nije bila iskrena, nego mu je zlo željela. Svezala njegovu nogu za svoju. Ponajprije su pošli poljem da jedu, a kad su stigli na obalu mlake, skočila žaba u vodu pa potegla za sobom miša, koji se utopio. Mrtvi miš nabrekao pa plivao na vodi. To opazi čaplja, doleti, zgrabi mrtvoga miša pa s njim odleti; s mišem potegnu i žabu, koja je za nj svezana bila, pa i nju pojede.

Te se Esopove basne sjeća Dante vidjevši, kako se vrag s vragom uvalio u vrijuću paklinu, oba prevareni.

Dante živo riše, kako su utekli vragovima, koji su ih progonili.

Mostove preko zlih jaruga moramo sebi različito predstaviti, isto kao i jaruge. Nad prvim jarugama izgleda, kao da je Dante još mislio na zidane mostove; ali kad mu mašta povećava zle jaruge, pa iz njih ponore pravi, onda sebi i mostove predstavlja kao ogromne pećine, koje su se s jedne i s druge strane ponora nagnule jedna prama drugoj. U Dolomitima ima takovih oblika. Kod potresa u čas smrti Isusa, propetoga uslijed krive optužbe licemjernih Farizeja, najjače se stresla zla jaruga licemjerâ, pa su se samo nad njom srušili ogromni mostovi, dok su nad svim drugim jarugama ostali čitavi. Od srušena mosta toliko se naslagalo kamenja i šljunka, da se tuda mogao Virgil s Danteom spustiti u jarugu.

Dante stavlja licemjere u zlu jarugu, koja leži medju jarugom podmitljivaca i jarugom lupeža. Tim, što su u dubokom Paklu, rečeno je, da su gori od heretikâ i nasilnikâ.

Dante svomu neprijatelju Bonifaciju VIII. spočituje, da je »najveći izmedju novih Farizeja«, ali ga ipak ne stavlja medju licemjere, nego mu dosudjuje mjesto medju simonistima, jer je njihov grijeh crkvenim zakonom osobito teško kažnjen.

Dante opisuje nošnju licemjerâ u paklu pa kaže, da po kroju naliče nošnji Benediktinaca u »Cologni«. Tu su riječ raznoliko tumačili. Stariji se komentatori slažu u tom, da se tu ima razumijevati »Köln« u Njemačkoj, a neki uvaženi novi tumačitelji kažu, da je Dante htio ošinuti franceske Benediktince u Cluny-u.

Glede kukuljicâ (kapucâ) fratarskih vodile su se u Srednjem Vijeku velike

polemike pa su to pitanje smatrali tako važnim, da su počinili barbarske promjene na dobrim slikama samo da kukuljice priudese po ovoj ili onoj teoriji. Za redovnike u Kölnu govori se, da su od pape tražili nekake gizdelinske promjene u nošnji, pa da su za kaznu dobili osobito velike i teške kukuljice.

Isto tako nose i licemjeri, ali od olova, izvana pozlaćene, kao i cio »habit« grješnika, u smislu sredovječne smione etimologije, po kojoj riječ »ypocrita« dolazi od »yper« to jest: od ozgo, i »crisis«, što znači: zlato; hypokrita da prema tomu znamenuje »odozgo pozlaćen«.

Fridrik Drugi, kažu, dao je veleizdajnike u olovno odijelo obući pa onda u vatru baciti, te se je olovo na njima rastopilo. Spominje se, da je bio užasan vrisak tih kažnjenika. Dante veli, da su te Fridrikove kabanice bile kao slama lahke prema ovima, što ih licemjeri u Paklu nose.

Jedan od ovih kaže, da se zove Catalano (de' Malavolti), a drugi da je Loderingo degli Andallò. Ovoga drugoga spominje povelja Urbana IV. u Sienskom arkivu jednim od utemeljiteljâ reda vitezova bl. djevice Marije. Taj red utemeljen je za vrijeme križarskih vojni protiv Albingenzâ u Provansi. God. 1233. premješten je u Parmu a god. 1261. u Bolognu. Red vitezova bl. djevice Marije bio je, nalik redu trećorednikâ Sv. Franje, pristupačan i oženjenim svjetovnjacima. Narod je tim vitezovima nedjenuo porugljiva imena »Vesela braća« t. j. braća (godenti), koji uživaju a nisu braća, koja se kaju (poenitenti). Nazivali su ih »Isusovi kopuni«, a glas puka žigosao ih kao licemjere.

Dvojicu te »Vesele braće« imenovali su, kako Villani pripovijeda, Firentinci (g. 1266.) načelnicima, jer je regula njihova reda zahtijevala, da ti vitezovi nastoje svagdje mir uspostaviti. Baš ta su im se dvojica činila zgodnima, jer je jedan bio Guelf, a drugi Ghibellin, no oni se obojica složiše protiv Ghibellina te uvedoše u grad pobjedonosne franceske vitezove Karla I. Anžuvinca. Oni su skrivili, da su u onom dijelu Firenze, koji se zvao »Gardingo«, razorili kuće obitelji Uberti (vidi uvod u X. pjev.).

Dok Dante počinje prekoravati »Veselu braću« s njihovih zlodjela, ugleda na zemlji razapetoga i kolcima, kao na križu, pribitoga čovjeka, preko kojega prelaze licemjeri u svojim olovnim kabanicama. To je Kaifa; a njegov tast Ana, kao i ostali farizeji, jednako su kažnjeni. Nje terete laži.

Virgil se čudi toj novoj kazni, jer kad je on bio prvi put u Paklu, tih zločinaca još nije tamo bilo.

Pjevanje dvadeset i treće.

(1.—57. Virgil i Dante bježe. 58.—72. Povorka licemjerâ. 73.—108. Vesela braća. 109.—123. Kaifa i tast mu. 124.—148. Izlaz iz šeste zle jaruge.)

1.—57. Šuteći, sami i bez pratnje idjasmo, jedan naprijed, drugi za njime, kao što putem idu Mala braća (fratri). Poradi ove borbe (vragova) misli se moje skrenule na Esopovu basnu, gdje govori o žabi i mišu. Jer ne nalikuju više »sad« i »odmah«

KAIFA, LICEMJERI

PJEVANJE XXIII.

nego to (hrvanje) onomu (u Esopovoj basni), ako se u pameti pomnjivo uporedi početak i svršetak (obiju dogodjaja). Pa kao što jedna misao iz druge izbija, tako se iz one (moje misli) rodi nato druga, koja udvostruči moj prvi strah. Mišljah ovako: »Ovi su radi nas namadžareni, uz toliku bruku i štetu na takav način, da su sigurno jako srditi. Kad se (pako) srdžba spoji sa zlobom, oni će nas bjesnije progoniti, no što goni pseto zeca, kad baš hoće da ga ščepa«. Već osjećah, kako mi se koža ježi od straha, te pozorno slušah unatrag dok rekoh: »Učitelju, ako ne sakriješ sebe i mene odmah, bojim se Zlopandžâ. Oni su (sigurno) već za nama: tako ih sebi živo predočujem, da ih već i osjećam (kao da me već grebu)«. A on: »Da sam od stakla podložena olovom (ogledalo) ne bi se tvoja vanjština sa mene brže odrazila, no što se tvoja nutarnjost zrcali (u mojoj duši). Baš su se sad tvoje misli pridružile mojima, jednake (mojima) i po sadržaju i po obliku, tako da sam iz obiju jedan savjet složio. Ako je (istina), da se bedem s desne strane tako spušta, da možemo saći u drugu jarugu, mi ćemo uteći utvarnoj hajci«.

Jedva što je taj savjet izrekao, već ih ugledah, gdje nedaleko (prema nama) lete razapetim krilima, da nas uhvate. Moj Vodja mene odmah uze, kao što mati, koja se probudi od praskanja, pa blizu sebe vidi vatru, gdje bukti, uzme sina i bježi i ne zaustavi se, brineći se više za njega nego li za sebe, ni toliko da samo košulju obuče. I odmah se spusti nauzmak niz tvrdi obronak kose litice, što zatvara jednu stranu slijedeće (šeste) zle jaruge. Nikad nije voda brže tekla žlijebom, da vrti kolo naljevaćega mlina, tamo, gdje je najbliže lopatama, no što se moj Učitelj spusti niz taj rub noseći me na svojim prsima kao svoga sina, a ne kao druga. Jedva što mu noge stigoše dolje u korito dna, kad oni (vragovi) dospješe na vrh (jaruzi) nad nama; ali ih se nismo trebali više bojati, jer uzvišena Providnost, koja je odredila, da budu čuvari pete jaruge, oduze svima moć da odanle odu.

58.—72. Tamo dolje nadjosmo oličenu čeljad, koja je obilazila naokolo veoma polaganim koracima, plačući, a po licu (sudeći) umorna i obnemogla. Imali su plašteve s niskim kukuljama, koje su im sizale nad oči, a bijahu istoga kroja, kao što se prave za fratre u Kolonji. Izvana su pozlaćeni, tako da te (zlato) zaslijepi, al iznutra sasvim su od olova i tako teški, da je Fridrik metao (kabanice) tek od slame. Oj tegotna li na sve vijeke plašta! Okrenusmo opet nalijevo skupa s njima slušajući (njihov) žalosni plač. Ali poradi tereta (olovnih plašteva) ta je umorna čeljad koračala tako polako, da smo svakim korakom stigli nove suputnike.

73.—108. Zato ja mome Vodji: »Gledaj da nadješ kojega na glasu po imenu ili djelu i tako hodajući okreći oči naokolo«. A jedan, što je čuo toskanski govoriti, viknu iza nas: »Sustavite malo noge, vi, što trčite tako kroz (taj) tamni zrak. Možda ćeš od mene čuti, što želiš«. Nato se okrene Vodja i reče: »Čekaj, pa onda idi njegovim korakom«. Stadoh, a dvojici vidjeh na licu živu želju, da budu sa mnom, al im ne davaše teret (plašta) i uska staza. Stigavši nas gledahu me škiljeći jako i bez riječi, onda se okrenuše jedan prema drugomu i rekoše medju sobom: »Po micanju grla (sudeći), ovaj, čini se, da živi! Pa ako su mrtvi, otkuda im povlastica da hodaju

nepokriti teškim plaštem?« Zatim rekoše meni: »Ej, Toskanče, koji si došao u zbor žalosnih licemjera, ne ustručavaj se kazati nam tko si«. A ja njima: »Rodio sam se i odrastao na lijepoj rijeci Arnu u velikom gradu, a tijelo imam, što sam ga vazda imao. No tko li ste vi, kojima, kako vidim, bol niz lice toliko (suza) cijedi, a kakova je to u vas kazna, što se na vama tako sja«. A jedan mi od njih odgovori: »Pozlaćene su kabanice od olova, tako teške, da s njihova tereta stenju kraci tezulje (ramena). Bijasmo fratri Veseljaci i Bolonjani, ja Catalano, a ovaj Loderingo zvani; tvoji zemljaci zajedno nas uzeše (za poglavare grada), kako se obično bira čovjek samostalan, da u gradu uzdrži mir, a bijasmo takovi, da se još vidi uokolo (ulice) Gardinga (gdje su garišta kućâ Uberti)«.

109.—123. Počeh: »O fratri, vaša zla...«, ali više ne rekoh, jer mi udari u oči jedan sa tri kolca prikovani na zemlju. Kad me ugleda, sav se zgrči pušući u bradu uzdasima. A fratar mi Catalan, koji to opazi, reče: »Taj raspeti, kojega gledaš, svjetovao je farizeje, da je probitačnije jednoga umjesto (cijeloga) naroda staviti na muke. Popreko leži i gol na stazi, kako vidiš, a red mu je, da osjeća koliko teži svaki, koji (tuda) prolazi. A na taj način i tast mu je mučen u toj jaruzi, pa i (svi) drugi članovi vijeća, koji bijahu za Židove zlo sjeme (teških zala).

124.—148. Tad vidjeh kako se Virgil začudi onomu, koji ležaše tako jadno u križ raspet u vječnom progonstvu. Zatim se (Virgil) okrene k fratru ovim riječima: »Ne budi vam žao, da nam kažete, ako smijete, ima li zdesna kakov izlaz, gdje bi mi dvojica izaći mogli a da ne trebamo u pomoć pozvati crne andjele, da nas dodju iznijeti iz ove jaruge«. A ovaj na to: »Bliže nego li se nadaš ima pećina, što s najvećeg okruga ishodi te prelazi sve strašne jaruge, samo je nad ovom jednom srušena i ne presvodjuje ga. Moći ćete se popeti po ruševinama, što leže po strani a nagomilane su na dnu«. Vodja malo stade pognute glave, zatim reče: »Zlo je pripovijedao stvar (glede naše staze) onaj, koji tamo grješnike kvači«. A fratar: »Čuo sam već u Bologni pripovijedati o mnogim opačinama djavla, medju ostalima sam čuo, da je lažac i otac laži«. Na to moj Vodja podje velikim koracima, malo namrgodjen u licu od srdžbe; poradi čega odoh od opterećenih tragom milih tabana (Virgilovih).

Uvod u dvadeset i četvrto pjevanje.

S a d r ž a j. Na koncu XXIII. pjevanja spominje Dante, da se Virgil smeo od srdžbe na vragove, koji su lagali gledom na porušeni most. Stoga se Dante ražalosti i zbuni, ali se brzo umiri videći, da se Virgil više ne srdi. Pjesnici se popnu teškom mukom po razvalinama mosta na niži rub šeste jaruge, te prispiju na most sedme. Sišavši na rub sedme zle jaruge vide lupeže sred mnoštva groznih zmija. Medju njima je Vanni Fucci iz Pistoje. Ogorčen, što ga je Dante prepoznao, proriče mu, da će stranka Bijelih doskora opet biti potučena.

A l e g o r i j a. Ljudi vole i z g l e d a t i dobri, nego li b i t i dobri. Teško je rješiti se grijeha toga, licemjerstva, zato Dante teško izlazi iz te jaruge. Lupeži, koji od navade kradu, za uvijeke su u zmije pretvoreni, jer i zmija potajice tiho plazi kao što tat potajice smišlja, i što je smislio potajice provadja.

Razjašnjenja. »Kad Sunce pod Vodenjakom grije trake svoje« znači, da je Sunce u zvjezdovlju Vodenjaka. Dante misli na vrijeme izmedju polovice siječnja i polovice veljače, kad u Italiji sunce već počinje grijati, ali znade kadikad pasti tako gusti mraz, »brat snijega«, da izgleda kao pravi snijeg. Seljak se uplaši, kad vidi sve livade bijele, ali se brzo utješi, čim Sunce rastopi mraz; tako se pjesnik uplašio, kad je vidio, da se Virgil srdi, ali se opet smirio.

Uspinjući se iz jaruge Dante se umori. Virgil ga opominje, da ustraje, a ta se opomena tiče duševnoga života, ne materijalnoga uspinjanja.

U sedmoj su jaruzi zmije, koje muče tate i lupeže.

Imena afrikanskih zmija uzeo je Dante iz Lukanove Farzalije; htio je tim obilježiti izvanredne strahote te jaruge.

Tko kamen heliotrop kod sebe nosi, toga ljudi ne vide; tako se vjerovalo u Srednjem Vijeku. Pjesnik se služi tom pričom, da pjesnički opiše strah tamo zatočenih duša.

Dante se čudi, što tu medju prokletima vidi Vanni di Fucci-a de' Lazzari iz Pistoje, kopile, koje je već po tom — kako Dante misli — perverzno. Ipak se stidi, što ga je pjesnik prepoznao. Njegovo se ime često nalazi u knjizi pistojskih sudbenih odluka. Bio je žestok pristaša Crnih a protivnik Bijelih, pa je uime politike palio, haračio i robio. Dante je sve to znao, ali nije znao, da je bio i prosti tat. Vanni Fucci ujedno sa Vanni-em della Mona i sa Vanni-em Mironom pokrade god. 1293. riznicu crkve Sv. Jakova u Pistoji. Dvije gotovo godine trajao je proces a neki Raimondo di Ranuccio, lažno optužen imao je biti smaknut, kad Vanni della Mona, osigurav sebi pomilovanje, otkri prave krivce koje smaknuše god. 1295. a mrtva im tjelesa svezaše konjima na repove, da ih po gradu vucare.

God. 1300. vladala je stranka Bijelih u Firenzi i Pistoji, ali su je Crni u savezu s markgrofom Malaspinom već 1301. iz Pistoje protjerali. Imanja toga njihova saveznika leže u dolini Magre. Bitka, o kojoj Fucci govori, valjda je ona, što se je bila god. 1302. kod Serravalla. Dante kaže, da su se borili na »Picenskom polju«, ali je ta oznaka kriva, temelji se na krivo razumljenu mjestu u Salustu.

U poredbi vojske Malaspine s olujom leži fin komplimenat obitelji, koja je kasnije Dantea gostoljubivo primila.

Pjevanje dvadeset i četvrto.

(1.—21. Zabrinutost i utjeha. 22.—60. Uspinju se na obronak jaruge. 61.—96. Lupeži i njihova kazna. 97.—139. Vanni Fucci. 140.—151. Proročanstvo poraza Danteove stranke.)

1.—21. U ono doba mladjahnoga ljeta, kad Sunce pod Vodenjakom grije trake svoje, a noći već malone polovicu dana traju; kad mraz po zemlji oponaša sliku bijeloga si brata (snijega), ali samo kratko traje oštrina pera njegova; (tad) ustaje seljak, koji nema više krme, pogleda (napolje) i vidi, gdje se sva krajina bijeli, te on sebi (od žalosti) bije bedra; vraća se kući, kuka amo, tamo kao kukavelj, koji ne zna šta da radi; onda opet izadje a nada mu iznova sine, kad vidi, da je svijet za malo sati promijenio lice; i uzme štap svoj pa istjera na pašu ovce. Tako me uplaši Učitelj moj, kad vidjeh, gdje namršti tako čelo svoje, a isto tako brzo stiže melem nevolji: jer kadno dodjosmo do razorena mosta, moj se vodja okrene prema meni s onim ljupkim izrazom, koji sam na njemu primjetio na podnožju brda u prvi čas (našega sastanka).

22.—60. Raskrili ruke te posavjetovavši se malo sâm sa sobom, dobro prije pogleda razvaline, a onda me uhvati odotrag.

I kao onaj, koji radi i razmišlja te izgleda kao da vazdan unapred sve proračunava, tako i on dižući me na vrh jedne klisurine već mi je pokazivao drugi komad kamena govoreći: »Popni se poslije na onaj tamo, ali kušaj prije, da li je kadar da te drži«.

Ne bijaše to put za olovne plašteve; jer smo se jedva mi mogli — on tako lahak, a ja njime poduprt — uspinjati oko klisure.

Pa da nije unutarnja ograda (zle jaruge prema sredini) bila niža od prijašnje, ne znam kako bi on, ali ja bih bio svladan.

No jer su zle jaruge prema ušću najdubljega zdenca ponora sve niže, to iz položaja svake slijedi, da je jedna obala viša, a druga niža. Ipak napokon stigosmo do najvišega ruba (nižega obronka), s kojega se survao bio zadnji kamen (srušenoga mosta). Moja su pluća bila iznemogla, kad bijasmo gore, tako da nisam dalje mogao, nego sjedoh odmah čim prispjesmo. »Sad je potrebno«, reče moj Učitelj, »da se otmeš tromosti«, jer na dušecima sjedeći ili pod perinama (ležeći) ne dovine se nitko slave; a tko bez nje svoj život potroši, taj za sobom ostavlja toliko traga, koliko dim u zraku ili pjena u vodi. Stoga ustaj, svladaj nemoć onim (poletnim) duhom, koji vazda k pobjedi vodi, ako ga ne spriječi tijelo svojom težinom.

Valja da se uspneš još uz daleko više skaline; nije dosta ove ostaviti. Shvaćaš li me, onda nastoj, da ti (moj savjet) prudi.

Tad ustadoh prikazujući se snažniji nego li sam se (uistinu) osjećao, te rekoh: »Hajde, čil sam i odvažan«.

61.—96. Podjosmo preko klisurine raskidane, uske i tegotne, strmije još od prijašnje. Idjah razgovarajući, da se ne pokažem slab, a jedan se začu glas iz drugoga jarka, ali ne uzmože riječi da složi. Ne znam, što reče, prem sam se uspeo bio na vrh lûka, koji ovdje premošćuje jarugu, ali se činjaše od srdžbe uzrujan onaj, koji

VANNI FUCCI
PJEVANJE XXIV.

govoraše. Bijah se sagnuo dolje, ali žive oči nisu mogle do dna kroz tminu, zato ja: »Učitelju, nastoj da dospiješ k drugoj obali, pa sidjimo niz pećinu (mosta), jer kao što odavde čujem, a ne razumijem, tako vidim dolje, a ništa ne razabirem«. — »Ne odgovaram ti drugim«, reče, »no činom: jer na pošteno pitanje treba šutke odgovoriti djelom«.

Sidjosmo sa mosta s onoga kraja, gdje se spaja s osmom obalom; nato mi se jaruga razotkrije. I vidjeh unutri užasnu hrpu zmijâ, a tako raznolike vrsti, da mi se s uspomene još krv ledi. Neka se Libija ne diči svojim pijeskom; jer sve ako i koti zmije Kelidre, Jakule, Fareje, Kenkrije i Amfesibene: toliku gamad i takovu strašnu ipak nikada ne pokaza ni (skupa) sa cijelom Etijopijom ni sa zemljom, što je nad Crvenim Morem. Sred ovog okrutnog i strašnoga mnoštva trčahu goli, prestrašeni ljudi, bez nade, da će naći utočište ili (kamen) Heliotrop. Zmijama im ruke otraga svezane bijahu, te im probadahu bubrege repom i glavom, a bijahu sprijeda spletene u čvor.

97.—139. A sad eto jednoga, koji stajaše s nama na istom obronku, saleti zmija pa ga probode tamo, gdje se vrat s plećima spaja. Nikada se tako brzo nenapisa ni slovo O ni (slovo) I, kako se brzo taj upali, izgori, te se padajući sav u pepeo morade pretvoriti. A iza kako se na taj način po zemlji rasu, sabra se pepeo (smjesta) sam od sebe, pa se opet stvori u onog istog (čovjeka). Tako uče veliki mudraci, da ptica Fenič umire pa se opet rodi, kad se približi svojoj petstotoj godini. Nikad u svomu životu ne pase trave niti (zoblje) zrnja, nego samo tamjanove suze i srdiš, a nard i mirha samrtni su joj povoji (u kojima se spali). Pa kao što onaj, koji padne, a sam ne zna kako, snagom vraga, koji ga na tle vuče; ili (snagom) druge boljetice, koja čovjeka sputa, kad ustane gleda svuda naokolo, sasvim smeten od velika straha, što ga je podnio, pa gledajući uzdiše, takov bijaše taj grješnik iza kako je ustao. O Božja pravdo, kako si stroga, ti, koja za osvetu takove udarce dijeliš! Vodja ga nato upita, tko je, radi čega on odgovori: »Spao sam nedavno iz Toskane ovamo u to grozno ždrijelo. Život zvjerski svidjao mi se, a ne ljudski, kako mi se kao mulcu (kopiletu), što sam bio, i pristajalo. Vanni Fucci sam, beštija, a Pistoja mi bijaše dostojno leglo«. A ja Vodji: »Reci mu, da ne umakne, i pitaj ga, koji ga grijeh ovamo surva, jer ga vidjeh, gdje bijaše krvolok i kavgadžija«. A grješnik, koji to ču, ne utaja se, nego okrene duh i lice k meni i porumeni od žalosna stida. Zatim reče: »Više me boli, što si me našao u (toj mojoj) nevolji, gdje me evo vidiš, nego kad sam se morao seliti s drugoga svijeta. Ne mogu ti odbiti što me pitaš: ovamo sam dolje zato metnut, što sam okrao sakristiju lijepih sprema, a drugi bi onda zaradi toga krivo optužen.

140.—151. No da se ne poveseliš, što me ovdje gledaš, izadješ li ikad iz ovih tamnih mjesta, otvori svoje uši tomu, što ti proričem, i čuj: »Pistoja će se ponajprije riješiti Crnih, onda će Firenza promijeniti puk i običaje. Mars navrnut će iz Val de Magre paru, što je uvijena u tmaste oblake (Markez Malaspina), na Picenskom polju bit će boja uz silnu, bijesnu buru. Ta će para (vojska Malaspine) rastjerati maglu (Pistojce) tako, da će svi Bijeli dopadnuti ranâ. Ovo rekoh, neka te zaboli«.

Uvod u dvadeset i peto pjevanje.

Sadržaj. Vanni Fucci svršava time, da Bogu »figu« pokaže. Zmije ga zato spopadnu, jedna mu stegne vrat, da ne može više govoriti, a druga mu se ovije oko ruku, da se ne može maknuti. Danteu je to tako drago, da bi se mogao sprijateljiti sa zmijama. Vanni Fucci utekne, a Kentaur Kako dotrči, te ga kazni. I sam je pun zmija, jer je i on tat. Dante gleda neke otmjene Firentince, koji su okrali općinsko dobro. Oni se pretvaraju u zmije, pa opet natrag u ljude. Drugi se stope sa zmajevima u novu neman.

Alegorija. Kentaur je Kako čuvar ove zle jaruge. On je i nasilnik i tat, slika lupeštva. Ljudi, koje saleti zmija, pa se u zmiju pretvaraju, a onda im se opet vraća ljudski lik, tati su, koji prigodice kradu pa se onda pokaju. Tati, koji u društvu kradu, stope se u jedno zločinačko lice.

Razjašnjenja. Usklik pjesnikov protiv Pistoje usklik je političara Dantea, jer se kavga Crnih i Bijelih iz Pistoje prenijela u Firenzu pa tamo svršila progonstvom Bijelih i Dantea. Pričalo se, da su Pistojci potomci Catiline i njegovih drugova, zato »zlo sjeme«.

Kentaur Kako sin je Vulkanov. Rimska stara priča o nekakovu opasnu hajduku iz predhistorijskoga doba stopila se s grčkim pričama o Kentaurima. O Kaku se pripovijedalo, da je ukrao Heraklu sunčane bikove, pa da ga je ovaj zato ubio. Dante toga Kentaura poradi toga meće medju tate, a ne medju druge Kentaure u sedmome krugu.

Prikazuje se pretvaranje tatova i zmija. Pjesnik se unaprijed ogradjuje protiv toga, da on oponaša Ovidija ili Lukana, zato citira Ovidija, koji je pričao samo jednostavne metamorfoze, i Lukana, koji u Farsaliji pripovijeda, kako su rimski vojnici Sabello i Nassidije poginuli od zmijâ i gušterovâ. Dante spominje, kako se Kadmo pretvorio u zmiju, a nimfa Aretuza u izvor.

U priči o Kadmu ima tragova najstarije feničke kolonizacije Grčke i Ilirije. Zmija, koja u jamama pod zemljom živi, simbol je urodjeništva. O zmiji su govorili, da je od zemlje rodjena.

Nimfu Aretuzu progoni ljubavlju bog rijeke Alfej; ona utekne pod zemlju, pa se istom u Siciliji opet pomoli, da se ne pomiješa s vodom Alfeja. Rijeka ponornica.

Tati, koji se u toj zloj jaruzi pretvaraju, Firentinci su Cianfa Donati, Agnello Brunelleschi, Buoso Abati, Guercio Cavalcanti, koga u Gavilli ubiše, radi čega to mjesto plače, jer su se njegovi rodjaci stanovnicima ljuto osvetili. Dante tu pokazuje svoju nepristranost: birao ih je iz jedne i druge političke stranke. Donati se stopi s Brunelleschi-em u jednu neman; Abati se pretvori u zmiju, u kojoj je bio Guercio Cavalcanti. Puccio Sciancato ne mijenja se.

U stihu 100.— 102. umetnuta je primjedba, koja se može razumjeti samo sa gledišta skolastičke filozofije. Ova tercina glasi

(Ovidio) due nature mai a fronte a fronte
Non transmutò, sì ch' ambedue le forme
A cambiar lor materie fosser pronte.

Doslovno prevedeno glasilo bi ovo mjesto: »Ovidij nije nikada dvije naravi stojeće

jednu spram druge izmijenio tako, da bi obje f o r m e bile spremne izmijeniti svoju m a t e r i j u«.

Riječ oblik, »forma«, u skolastičkoj filozofiji ne znamenuje samo vanjski oblik jedne stvari, nego onu tvornu snagu (virtus formativa), koja čini stvar onim, što jest. Materija nije samo »tvar« nego je mogućnost, da t v a r postane s t v a r (potentia formabilis).

Prema tomu, kad Ovidij pretvara Kadma u zmiju, onda Kadmo ostaje Kadmo, tek je u obliku zmije. Lukijan je tu ideju šaljivo proveo u svojoj pripovijesti »Lucije i magarac«. Kadno Dante tate pretvara u zmije, onda oni prestaju biti, što su bili, oni postaju prave zmije. Njihova je ljudska »materija« raspoložena da primi narav zmije, jer su oni već bivši ljudi plazili potajice i skriveno kao zmije, te su s istoga razloga raspoložene da prime opet oblik tata.

Pjevanje dvadeset i peto.

(1.—9. Kazna za huljenje Boga. 10.—15. Psuje Pistoju. 16.—33. Kentaur Kako. 34.—151. Firentinski lupeži i njihovo pretvaranje.)

1.—9. Na kraju svoga govora podiže lupež ruke pa obima pokaza njake vičući: »Drž', Bože, tebi ih pravim«. Odonda mi omilješe zmije; jer mu se jedna omota oko vrata, kao da je htjela reći: »Ne ću, da kažeš više, a druga (mu se omota) oko lakata te ih sveza unatrag, zauzlavši sama sebe (glavom i repom) sprijeda tako, te nije mogao maknuti rukama.

10—15. Avaj Pistojo, Pistojo, što ne odlučiš sama sebe spaliti, da ne traješ više, jer u zlodjelima natkriljuješ svoje sjeme! Ni u jednom tamnom krugu Pakla ne vidjeh dušu drskiju protiv Boga; niti onoga (istoga Capanea), koji (ubijen od Jupitera) pade u Tebama sa zidinâ.

16.—33. Onaj uteče i ne reče više riječi, a ja vidjeh dolaziti Kentaura puna srdžbe vičući: »Gdje je, gdje je gorki (Vanni Fucci)?« Ne vjerujem, da u Maremmi ima toliko zmijâ, koliko ih je imao na križima donde, gdje počinje (ljudski) naš lik. Na ramenima za šijom sjedio mu zmaj otvorenih krila, a taj sažge svakoga, koga god sretne. Moj Učitelj reče: »To je Kako, koji pod stijenom brijega Aventina često stvori jezero od krvi. Ne ide sa svojom braćom (ostalim) Kentaurima istim putem (u krugu silnikâ), jer je himbeno (Heraklu) ukrao veliko stado, koje mu bijaše pri ruci; radi čega prestadoše njegovi ćoravi poslovi pod toljagom Heraklovom, koji ga (udari) valjda sto puta, no on ne osjeti ni deseti (udarac, jer poginu već kod prvih)«.

34.—151. Dok je tako govorio, a onaj ispred nas potrčao, pridodju ispod nas tri duha, koje nismo opazili, ni ja ni moj Učitelj, dok ne viknuše: »Tko ste vi?« Radi čega prestadosmo i mi razgovarati se pa svratimo na nje svu pažnju. Nisam ih poznavao; ali se zbilo, kao što se kadikad slučajno dogadja, da je morao jedan

zvati drugoga govoreći: »Cianfa, gdje li osta?« zato ja, da upozorim Vodju, stavih prst od brade prema nosu (preko usta). Čitaoče! ako ćeš sad teško vjerovati, što ću ti pripovijedati, ne će biti čudo; ja koji sam sve to vidio, jedva jedvice sebi mogu vjerovati. Dok sam još u nje zurio, baci se zmaj sa šest nogu sprijeda na jednoga pa se sasvim uz njega prilijepi. Srednjim nogama obuhvati mu trbuh, a prednjima mu spopadne ruke, te ga onda ujede (zubima) u obadva obraza, stražnje noge pruži mu niz gnjatove, izmedju oba metne mu rep i podigne ga odotrag duž bubregâ. Nikad se bršljan tako ne ovinu oko stabla, kao što je ta strašna neman oplela svoja uda oko njegovih. Onda se slijepiše, kao da su bili od vrućega voska i pomješaše svoje boje; ni jedno ni drugo ne bi više ono, što je bilo, tako, kao što se na artiji, prije nego će gorjeti, širi smedja boja, koja još nije crna, a bjelilo već umire. Druga dvojica gledahu, a svaki od njih vikaše: »Joj meni, Agnele, kako se mijenjaš, gle, već nisi ni dva ni jedan«. Već su dvije glave postale jedna, kad su se pokazala dva lika sklopljena u jedno lice, u kojemu su se oba izgubila. Iz četiri kraka postadoše dvije ruke, a gnjatovi sa stopalima, trbuh i prsa, sve postade udima još nevidjenim. Sav im prijašnji lik sasvim nesta; izopačena se slika pričinjavala dvoje i nijedno, pa ovakova išla polaganim korakom. Kao što pod velikim bičem sunca za pasjih dana gušter bježi od živice do živice nalik munji kad preleti preko puta: tako je izgledala dolazeći prema trbuhu one druge dvojice raspaljena zmijica, crna i siva kao zrno biberovo. Ona probode jednomu od njih ono mjesto, gdje primamo prvu našu hranu (pupak), onda ispružena pade pred njega. Probodeni ju gledao, ali ne reče ništa, nego mirno stojeći zijevaše, kao da ga je obuzeo san ili groznica. On gledao zmiju, a ona njega; on se jako pušio iz rane, a ona iz ustiju, a dim se s dimom sretao. Neka sada šuti Lukan ondje, gdje spominje siromaha Sabella i Nassidija, pa neka se spremi slušati što se sad razvija. Neka šuti Ovidije o Kadmu i o Aretuzi; ne zavidim mu, što je u svojoj pjesmi ovoga u zmiju, a onu u vrelo pretvorio; on bo nikad nije dvije naravi lice u lice tako izmijenio, da bi te dvije tvorne snage spremne bile izmijeniti svoje tvorivo. Pretvorba se tako redom zbivala, da je zmija raskolila (ponajprije) svoj rep u vile, a ranjeni stegnuo svoje pete; stopila se dva i dva gnjata i stopala tako, da brzo nesta svakoga znaka spoju. Lik (zmijin), koji se tamo izgubi, zadobi ovdje raskoljeni rep (pretvori se naime u dvije noge), a (zmajeva) koža se smekša, dok ona (čovječja) tamo otvrdne. Vidjeh, kako se (zatim) uvukoše lakti u ramena, a za koliko se skratiše noge (nove) zvijeri, za onoliko narastoše ruke onoj (što je prije bila zmija). Zatim posta od stražnjih spletenih nogu (zmaja) ono udo, koje muškarac krije, a onomu se nesretniku isto (udo) raskoli, (te se od njega ispruže dvije stražnje noge zmaja). Dok je dim jednoga i drugoga pokrivao novom bojom te načinio dlaku jednomu, dok ju s drugoga skinuo, jedan se diže, a drugi pade na tle, ne svraćajući ipak nesmiljene oči jedan sa drugoga; pod tim pogledom svako je od njih dvoje izmjenjivao gubicu. Onomu, koji je sad uspravno stajao, povuče se (do sad zmajska gubica) prema sljepočicama, a od suviška tvoriva (mesa), što je onamo došlo, odijeliše se uši, iz plosnatih obraza. Od onoga viška, što se nije unatrag povukao, poče se tvoriti nos u licu, a usnice

udebljaše ukoliko bijaše nužno. Onaj, koji je ležao ispruži gubicu naprijed, a uši uvuče u glavu, kao što uvlači puž rogove; jezik pako, što ga je prije imao jedinstven i hitar za govor, sada se raskoli; u drugoga se raskoljeni sjedini a dim nesta. Duša, što se pretvori u zvijere, uteče sikćući niz dolinu, a druga govoreći pljuva za njom, onda okrene nova ledja i reče drugomu: »Hoću, da Buoso, kao što sam ja činio, četveronoške trči ovim putem«. Tako vidjeh, kako se mijenja i izmjenjiva talog sedme zle jaruge; a ovdje neka me isprića novost (onoga, što sam vidio), ako je pero malo zastranilo. Premda moje oči bijahu nešto smetene, a duša omamljena, ipak one (sjene) ne mogoše uteći tako tajno, da ne bih mogao bio dobro prepoznati Pucci-a Sciancata, a to bijaše onaj jedini, koji osta nepreobražen izmedju trojice drugova, što su prije amo došli bili; drugi bijaše onaj, radi kojega ti, o Gavillo plačeš.

Uvod u dvadeset i šesto pjevanje.

Sadržaj. Po kršu, kojim su sišli, uspinju se pjesnici opet na most; idući dalje dodju nad osmu zlu jarugu, gdje trpe himbeni savjetnici. Svaki je umotan u jedan plamen, koji ga sakriva, a svuda s njim ide. U jednom su dvostrukom plamenu Ulise i Diomed. Ulise pripovijeda Virgilu o svom posljednjem putovanju i o svojoj smrti.

Alegorija. Dante penjući se iz sedme jaruge mora da i ruke uzme u pomoć. Nije dosta, da se čovjek nastoji osloboditi grijeha, nego treba dobro i raditi. Zli savjetnici uvijeni su u vatru, kao što su oni na svijetu svoje savjete u himbu uvijali. Svijetlo njihova uma sad im je mukom. I u Raju su sveti mudraci uvijeni u svijetli plamen, ali njima je sjaj njihova genija blaženim užitkom.

Razjašnjenja. Prije no Dante izadje iz sedme zle jaruge, ispsuje Firenzu onim otadžbeničkim gnjevom, što ga ljubav radja. Gorkom ironijom zaodijeva svoje prigovore u oblik hvale, ironijom, kojom svoj rodni grad šiba tečajem Božanstvene Komedije sve do kraja.

Najveći tati, koje je pjesnik vidio mučene zmijama, bijahu firentinski velikaši. Stid ga je, što su takovi ugledni sugradjani na tom sramotnom mjestu.

Dante se sjeća nekoga jutarnjega sna, u kom je vidio tešku nesreću, koja će Firenzu zadesiti te proriče, da će se sve zlo ispuniti, što joj obližnji gradovi, imenice od Firenze ovisni grad Prato, žele.

Od svojih protivnika prognan, želi pjesnik, neka bi se što prije ispunila sudbina Firenze.

L'Ottimo drži, da se Dante boji, e bi kazna Firenze to teža bila, što bi kasnije došla, a glede sebe želi, da bi njegova nesreća došla radije prije nego kasnije, kad ostari, jer će u mladjim danima laglje podnositi muke progonstva.

Dante, sjećajući se te zle jaruge, gdje pate zli savjetnici, koji su svoj veliki um zlorabili u himbene svrhe, suspreže još i sad iza svoga povratka na svijet, svoj talenat, da ga ne bi na zlo upotrebio pa tako nastradao u drugom životu.

Ljudski genij dar je onih andjela, koji zvijezde vode, Božjih ministara, ako nije dar samoga Božanstva.

Jedan od tih plamenova rascijepljen je u dvoje, baš onako, kako se je rascijepio plamen lomače, na kojoj su spalili neprijateljsku braću Eteokla i Polinika. U tom su plamenu Ulise i Diomed zato, jer su zajedno varkom uljezli u Troju i ukrali Paladij pa tim upropastili taj dični grad. Ulise je varkom odveo Akila od njegove mlade drage Deidamije, jer bez Akilove pomoći ne bi Troja morala bila pasti. Mudri lukavac izmislio je poznatu varku s drvenim konjem, u kojem su se Grci dali uvući u Troju. Eneja, plemenito sjeme Rima, ode iz Troje poslije njena pada.

Virgil mjesto Dantea pita Ulisa, kako li je poginuo, a ovaj mu odgovara klasičnom bistrinom.

Tu je pripovijest valjda Dante izmislio, ali se temelji na sredovječnim pripovijestima o Ulisu, koje su grčkoga junaka u duhu onoga doba modernizovale.

U tom pripovijedanju izbijaju dojmovi putovanja Marka Pola i želja za otkrićem zemalja u zapadnome moru, onkraj Gibraltarskoga tjesnaca, želja, što se sve više uvećavala, dok nije dovela do velikih otkrića Kolumbovih. Ulise dodje do brijega Čistilišta, gdje mora nastradati, jer se tu čovjek može uspeti samo Božjom milosti poslije smrti. Ulise predstavnik je klasične kulture, koja vidi iz daljine istinu, ali se je ne može dovinuti do nje.

Ulise spominje otok Kirke pa veli, da je blizu Gaete. Eneja je to mjesto tako nazvao po svojoj dojkinji, koju je ondje sahranio.

Za homersko doba bile su Grcima obale i otoci zapadnoga Sredozemnoga Mora daleki krajevi, o kojima su pripovijedali, bajali i slutili, a nisu ništa stalno znali. U Danteovo doba, gdje su te krajeve dobro poznavali, morao je pjesnik tražiti zemlju bajanja daleko iza stupova Herkulovih. Ulise putuje pet mjeseci, dok dodje do mističnoga brijega Čistilišta.

Pjevanje dvadeset i šesto.

(1.—12. Dante psuje Firenzu. 13.—48. Kazna zlih savjetnika. 49.—75. Ulise i Diomed. 76.—142. Ulisovo posljednje putovanje u smrt.)

1.—12. Raduj se, Firenzo, što si tako velika, da kopnom i morem stereš krila, pa i po Paklu ime ti se širi. Medju lupežima nadjoh takovu petoricu tvojih gradjana, da me stoga stid obuzima, a ti se s njih ne ćeš uzvinuti do velike časti. No ako se pred jutro istina sanja, to ćeš zamalo osjetiti ono, što tebi Prato, a pogotovo drugi, žele. A da već jest, ne bi prerano bilo. Da je (bogdaj) već prošlo, kad već biti mora; jer će me ljuće tištati, što više ostarim.

13.—48. Otputismo se po stepenicama načinjenim od kamenja, po kojemu prije sidjosmo. Moj se Vodja uspne i mene odvuče. Nastavljajući samotni put izmedju krša i grebena pećine (mosta), nisu nam se noge mogle verati bez pomoći ruku. Boljelo me onda, a i sad me iznova boli, kad na ono mislim, što sam vidio, te svoj duh susprežem više nego obično, da mi ne utekne, a da ga krepost ne vodi; da sâm sebi ne proigram dar, što mi ga dadoše zvijezde ili nešto još bolje (Bog). Koliko seljak — koji počiva na brežuljku, u vrijeme, kad ono, što svijet rasvijetljuje, lice svoje najmanje drži sakriveno; kad muha ustupa mjesto komarcu — vidi krijesnicâ dolje po dolini, gdje možda ima vinograd ili polje: od tolikih se plamenčića zasja sva osma zla jaruga, kako sam opazio, tek što sam došao na mjesto, otkuda se dno vidjeti moglo. Pa kao što onaj (prorok) Elizej, koji se osveti pomoću medvjeda, vidje Ilijina kola, gdje odlaze, kad se konji digoše ravno put neba, tako da nije mogao očima slijediti te razabrati drugo no samo plamen, gdje se uzdiže u vis kao oblačić: tako se u grlu toga jarka kretao svaki (plamen), nijedan nije pokazivao svoga plijena, a svaki je plamen krio po jednoga grješnika. Stajah na mostu, da gledam, toliko

nagnut, da bih pao bio (ravno) dolje, sve da me nije nitko porinuo, kad se ne bih držao bio za jednu klisuru. A Vodja, koji me vidje tako pozorna, reče: »U onim su plamenima dusi; svaki se ovija u ono, od čega gori«.

49.—75. »Moj Učitelju«, odgovorih, »time, što sam te čuo, sigurniji sam, ali sam već mislio, da je tako, i htio sam ti već reći: tko je u onoj vatri, što dolazi onako rascijepljen na vršku, te izgleda, kao da se diže sa lomače, na koju su metnuli Eteokla s bratom?« Odgovori mi: »Tu unutri muče se Ulise i Diomed, i tako zajedno idu na kaznu kao (što su išli) na grijeh; unutar njihova plamena uzdižu poradi varke s (trojanskim) konjem, što otvori vrata, kroz koja izidje plemenito sjeme Rimljanâ. Oplakuju tu unutri prevaru, radi koje se Deidamija i mrtva tuži na Akila. I radi Paladija tu podnose kaznu«. — »Ako mogu unutar onih iskara govoriti«, rekoh, »Učitelju, molim te, što se samo moliti može, i ponovno te molim jedanput za tisuću puta, da mi ne braniš počekati ovdje, dok ne pristupi amo rogati onaj plamen; vidiš, kako se od želje nagibam prema njemu«. A on meni: »Tvoja je molba dostojna mnoge hvale, i ja zato pristajem; no pazi, da svoj jezik suspregneš. Pusti da govorim ja, koji sam shvatio, što želiš; tvojim bi se možda riječima oglušili, jer bijahu Grci«.

76.—142. Pošto plamen bijaše došao amo, a Vodji se mome učini zgodno mjesto i vrijeme (da pita), čuo sam ga na ovaj način govoriti: »O vi, koji ste dvojica unutar jedne vatre, ako sam stekao za vas zasluga, dok sam živio, ako sam stekao za vas zasluga, velikih ili malih, kad sam (tamo gore) na (onome) svijetu pisao uzvišene stihove; ne mičite se (dalje), nego neka mi jedan vas rekne, kamo se izgubio, da umre«. Veći rog drevnoga plamena (Ulise) poče se kolebati mrmoreći baš kao plamen, što ga vjetar umara. Nato mičući vršak amo, tamo — kao da bi jezik, što govori — izbaci glas i reče: »Kad sam otišao od Kirke, koja me zaustavila više od godine dana tamo blizu Gaete, prije no ju Eneja tako nazva; ni milinje sina ni poštovanje starog oca niti dužna ljubav, koja je trebala razveseliti Penelopu, ne mogaše svladati u meni živu želju, koja me obuze, da upoznam svijet i sve opačine ljudske i vrijednost (njihovu); nego se uputih na otvoreno debelo more sâm na jednoj jeditoj ladji i s onim malim društvom, koje me (još) ne bijaše ostavilo. Vidjeh jednu i drugu obalu do Španije, do Maroka te otok Sardâ i druge (otoke), koje to more naokolo pere. Ja i moji drugovi bijasmo (već) stari i spori, kadno dodjosmo do onoga tjesnaca, kamo Herakle postavi svoje stupove, da se nitko ne usudi (od onuda) ploviti dalje. Nadesno sam ostavio Sevillu, a nalijevo mi već osta Ceuta. »O braćo«, rekoh, »koji ste došli (sa mnom) kroza sto hiljada pogibelji do Zapada, ne kratite toj života vašega tako kratkoj večeri, koja vam još preostaje, poznavanje krajevâ lišenih pučanstva, (kamo ćemo doći) tragom Sunca. Pomislite na vaše sjeme; niste rodjeni, da živite kao marva, već da idete za kreposti i znanjem«. Tim malenim govorom učinih svoje drugove tako željnim putovanja, da bi ih kasnije jedva mogao bio sustaviti. Krmom okrenjenom prema Istoku učinismo od naših vesala krila mahnitomu lijetu, napredujući sveudilj se držeći lijeve strane puta. Već gledah noći sve zvijezde drugoga stožera, a naš (stožer) tako nisko, da

se nije više dizao nad površinu morsku. Pet puta zasja, pet puta potamni sfera ispod mjeseca, otkako bijasmo pošli smionim putem, kad nam se (napokon) ukaza brdo tamno s daljine, te mi se pričini tako visoko, kako još nijedno nisam vidio. Mi se radovasmo; ali nam se radost doskora pretvori u plač, jer sa novoga kopna dunu silna vijavica te udari u provu ladje. Triput okrene ladju sa cijelim vrtlogom vode; kod četvrtoga puta prevrnu joj krmu gore a provu dolje — kako se je drugome (Bogu) htjelo — dok se napokon more nad nama sklopi.

Uvod u dvadeset i sedmo pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnici se razgovaraju s drugim himbenim savjetnikom, Guidom da Montefeltro. Dante mu pripovijeda, kakove su prilike u Romagni pod konac XIII. stoljeća. Guido ne misli, da govori živu čovjeku pa mu ispovjedi, zašto je proklet, naime radi himbena savjeta, što ga je udijelio Bonifaciju VIII., kad ga je od njega tražio, obećavši mu oprost od grijeha.

A l e g o r i j a. Čovjek, sve ako se posveti, ostaje kriv, ma samo jedanput sagriješio. Ne može mu se oprostiti grijeh, ma se oslanjao na oproštenje i samoga pape, ako se nije uistinu pokajao. Alegorično značenje kazne isto je kao u prediducém pjevanju.

Razjašnjenja. Dok je plamen, iz kojega je Ulise, junak davne klasične prošlosti, govorio miran i svijetao, te su iz njega riječi tekle, kao da sâm plamen govori: iz drugoga plamena duša riče kao osudjenici u brončanom volu, u kojem ih je Falaris, agrigentski tiran, dao peći. Prvi, koga su u tom biku pržili, bijaše sam umjetnik, koji ga načini.

Iz nemirnoga plamena riče duša iz početka nerazumljivo, ali onda probijaju riječi plamen. Duša je čula, da je Virgil u lombardskom narječju govorio, kad je otpustio dušu Ulisovu, pa moli, da mu Virgil što pripovijeda iz drugoga svijeta. Spominje zajedničku talijansku domovinu, ali se zanima osobito sudbinom Romagne, jer to govori duša Guide da Montefeltro. Bijaše to otmjen čovjek, lijepa ponašanja, darežljiv, hrabar vitez, vrli vojskovodja i diplomata. Odisej Srednjega Vijeka. Pet godina (do 1284.) borio se taj ghibellinski junak u Romagni protiv Guelfâ i protiv rimske Stolice. Kad se s papom pomirio, pošao je ponajprije u Chioggiu a onda u Asti. Iz Piemonta pozvali ga god. 1288. Pisanci, da im bude kapetanom puka i generalisimus protivu Firenze. Došao je u Pisu, baš kad je grof Ugolino sa svojim sinovima od gladi umirao. Kroničar mnije, da on to umorstvo ne bi dopustio bio, kad bi prije stigao bio u Pisu. Branio je vele uspješno interese Ghibellinâ a papa ga je zato izopćio. Vratio se zatim u Romagnu te se opet izmirio s Crkvom. Bonifacije VIII. stavio sebi zadaćom uspostaviti mir u Romagni, gdje je bijesnio neprestani medjusobni rat malih državica i velikaša. Guido je u tom bio s papom sporazuman te mu je izpočetka i pomagao, ali se skoro zatim povukao u franjevački manastir u Anconi, da postane redovnik i da spase dušu svoju.

Zato mu je prvo pitanje, što ga izusti: Traje li još uvijek rat u Romagni? Dante mu odgovara u kratkim izrekama spominjući više grbove obitelji, nego li imena.

Godine 1299. došlo je u Romagni do nekoga primirja. U Ravenni je vladala obitelj Polentanska (grb: orao), u Forlì-u, gdje je Guido da Montefeltro (1282.) Franceze potukao bio, obitelj Ordelaffi (grb: zeleni lav); u Rimini-u zloglasna obitelj Malatesta. Tast nesretne Franceske, Verucchio Malatesta (grb: pas), taj stari »mesarski pas« i njegov ćoravi sin, Malatestino, borili su se u Rimini-u protiv pučanske stranke, uz koju je pristajao Montagna dei Parcitati. Ovaj se dao prevariti i uhvatiti od Malateste, radi česa ga Guido da Montefeltro nazva: P e r d e c i t a t e (Gubigrad), a ne Parcitati. Malatestino zatvorio je Percitati-a u kulu kraj mora. Stari Verruchio

često je pitao svoga sina, čuva li ga dobro? Napokon reče, da vidi, da ne zna, kako ga treba čuvati. Sad je Malatestino svoga oca razumio, te u tamnici dao ubiti Montagnu dei Parcitati.

Faenza na rijeci Lamonu a Imola na Santernu pokoravale su se Maghinardu da Susiana iz obitelji Pagani (grb: lav u bijelu polju). On je u Romagni pristajao uz Ghibelline, a u Toskani uz Guelfe, pa tu i tamo prema potrebi mijenjao stranku. Narod ga je zvao »lav« ili »vrag«. Isto tako nestalna je i Cesena na rijeci Savio. Tu se izmjenjuju vladari, sad Ghibellini sad Guelfi, a medjutim sine kadikad i trak gradske slobode.

U sve te borbe bio je upleten Guido da Montefeltro. Sa svim imenima, što ih Dante izusti, spletene su i njegove vlastite uspomene.

Pjesnik ne hvali Guida, ali u svim tim uspomenama leži priznanje njegova junaštva.

Povijest ne zna ništa o tom, da je Guido da Montefeltro, dok je bio fratar išta skrivio, radi čega bi svoju dušu izgubiti mogao, ali je vjerojatno, da je o tom bilo razgovora medju narodom, pa da je Dante upotrebio to pričanje za podlogu jedne od svojih najvećih i najgenijalnijih ironičnih pogrda na papu Bonifacija VIII., kažem: genijalnih, jer je Dante na usta Guide da Montefeltro orisao vraga — jednoga od crnih Kerubina — tako da je stvorio upravo izvoran tip, a svomu je protivniku prišio sramotu, da je vrag bolji logičar i teolog, nego li njemu omraženi papa.

Voltaire, koji nije shvatio sadržaj Božanstvene Komedije, samo je u tom Guidovu pripovijedanju uživao, te ga je slobodno i duhovito preveo. Nema sumnje, da je Goethe za svojega Mefista našao poticaj u tom Danteovu »crnom Kerubinu«, juristi, moralisti i filozofu.

Zapravo je odsudjen Guidovim pripovijedanjem samo Bonifacije VIII., »poglavica novih Farizeja«. On je god. 1297. priredio Križarsku Vojnu — ne protiv Mohamedanaca, koji su (god. 1290.) oteli Kršćanima posljednji posjed u Palestini, nego protiv Kršćana, protiv pristaša kardinala Colonne. Njihov je grad Pelestrinu papa opsjedao, ali ga nije mogao predobiti. Kao što je nekoč — prema drevnoj predaji — Konstantin došao moliti papu, da ga izliječi od gube, tako je po Guidovu pripovijedanju Bonifacije tražio u Guida lijeka protiv boljetice svoje oholosti. Dao je navodno fratra dovesti iz manastira, pa je uime redovničke poslušnosti od njega zahtijevao, neka mu savjetuje, kako bi se mogao domoći opsjednuta grada. Guido kaže, da je oklijevao, ali kad mu papa unaprijed podijeli apsoluciju, reče mu, neka »puno obeća, a malo drži«. Tim je savjetom Guido pao natrag u nekadašnji svoj grijeh, u himbenost, stoga i u Pakao. Krivnja za tu njegovu nesreću pada na papu, jer su i najveći papini protivnici vjerovali u bezuvjetnu njegovu vlast odriješenja od grijeha, a kamo li ne bi fratar Guido. I srdžba Minosova, kad mu sudi, da mora u osmi krug, naperena je dakle više protiv pape, nego li protiv grješnika, pa čitatelj sebi može predstaviti, kako li će Minos primiti glavnoga krivca, kad na sud dodje.

Bonifacije VIII. postigao je svoj cilj. Na njegova se lijepa obećanja preda

Prenesta (Palestrina), ali ju on zatim do temelja razori; pa kao nekoč Scipio preko Kartage, prevede plug preko razvalinâ grada, u koje je i sol posijao. Colonna je pobjegao.

Bonifacije u svom govoru, kojim Guida predobi, da mu dade himbeni savjet, spominje posprdno Celestina V., koji da nije cijenio dva ključa, što nebo otvaraju. Tom jednom izrekom »ključevi, koje moj predšasnik nije cijenio«, karakteriše Bonifacije sebe sama. Ta on, učeni bogoslov i konsistorijalni odvjetnik i kardinal, dokazivao je nekada svojim drugovima, da se papa može odreći papinstva, dok je opće mnijenje bilo, da se ne može, isto kao što se svećenik ne može odreći svećeničkoga reda; on je, kako se govori, hineći glas iz neba u noći dovikivao kroz neku cijev Celestinu u njegovu ćeliju, neka se odrekne, samo da on uzmogne na njegovo mjesto doći, a sad mu se evo ruga, što nije znao bolje cijeniti ključeve Svetoga Petra.

Ironija tobože naperena protiv Celestina, gadja uistinu Bonifacija, a to je Dante i htio.

Na koncu pjevanja pripovijeda pjesnik, da su došli nad desetu jarugu, gdje pate oni, koji su svoju krivnju »stvarali« »rastvaranjem« sijući razdor i neslogu.

Pjevanje dvadeset i sedmo.

(1.—30. Guido da Montefeltro. 31.—54. Kako je bilo u Romagni god. 1300. 55.—61. Pitanje. 62.—84. Ispovijed. Pokajanje u starosti. 85.—111. Papa zavodi na grijeh. 112.—132. Vragova poojeda. 133.—136. Ulaz u 9. zlu jarugu.)

1.—30. Već se plamen bijaše uspravio i smirio, da više ne govori, te je već odlazio od nas dopuštenjem blagoga Pjesnika, kadno drugi, što je iza njega dolazio svrati (naše) oči na svoj vršak, nejasnim zvukom, što je iz njega izlazio. Kao što je sicilijanski bik — što prvi puta zariče od jauka onoga, a to je i pravo bilo, koji ga je svojom turpijom izdjelao, rikao glasom u njem mučenoga tako, da se činilo, da ga bol kida, prem je sav (bik) bio načinjen od mjedi: tako ne imajući ni puta ni izlaza na vršku plamena, žalosne su se riječi (osudjenoga) pretvarale u svoj jezik (ognja, t. j. u prasak). Ali kad su našle svoj put gore kroz vršak plamena prenoseći na nj one kretnje, koje su primile od jezika prolazeći (kroz usta), čusmo govoriti: »O ti, kojemu sada zborim, a koji si evo baš lombardski govoreći rekao (plamenu, u komu je Ulise bio): »»Sad idi, više te ne potičem (da govoriš)««, ne budi ti žao zastati malo, da se sa mnom razgovaraš, prem sam možda malo zakasnio; vidiš, da ne žalim (stati) ni ja, a (eto) gorim. Ako si spao sada baš (amo dolje) u ovaj slijepi svijet iz one slatke latinske zemlje, otkuda nosim sav svoj grijeh, reci de mi, je li u Romagnuolâ (stanovnika Romagne) mir ili rat; jer ja sam s onih brda izmedju Urbina i onoga sljemena, s kojega silazi Tiber«.

31.—54. Jošte sam stajao nagnut i prisluškujući, kadno me Vodja moj gurne malo sa strane i reče: »Govori ti; onaj je Latin«. A ja, koji sam već bio spreman

VRAGOVA POBJEDA

PJEVANJE XXVII.

da odgovorim, bez oklijevanja stadoh govoriti: »O dušo, koja si tu dolje sakrivena, tvoja Romagna nije — niti je ikada bila — bez rata u srcu njezinih tirana; ali sada očitoga (rata) ne ostavih tamo. Ravenna stoji onako, kako je stajala mnogo godina; orao Polentanski tamo gnijezdo vije, tako da Cerviju pokriva svojim krilima. Grad (Forlì), što je nekoč podnio dugu kušnju, a od (opsjedateljâ) Francezâ načinio krvave gomile, nalazi se pod zelenim pandžama (lava obitelji Oderlaffi). Stari Samsov i mladi Veruchia (dva tirana Malateste), koji su s Montagnom (Parcitatom) onako nemilo baratali, kvače zubima (Rimini) kao i prije. Grad (blizu) Lamona (Faenzu) i Santerna (Imolu) vodi lavić (Majnardo Pagani) iz bijeloga gnijezda, koji od ljeta do zime stranke mijenja. A onaj (grad Cesena), komu Savio stranu (obalu) pere, živi medju tiranijom i slobodom baš onako, kao što leži medju ravnicom i brijegom.

55.—61. »Ali sada te molim, da nam pripovijedaš, tko si. Ne budi tvrdji, (da nam kažeš tvoje ime) no su drugi bili, tako ti se ime u svijetu spominjalo«.

Iza kako je plamen malo na svoj način rikao (praskao), mahne amo, tamo šiljatim vrškom; a zatim dahne ove riječi:

62.—84. »Kad bih mislio, da odgovaram čovjeku, koji će se ikada vratiti u svijet, ovaj bi plamen stajao, a da se ne bi potresao (šutio bi). No jer se iz ovoga dna još nikad nitko živ ne vrati, ako je istina, što čujem, odgovaram ti ne bojeći se sramote. Bijah čovjek od oružja, a poslije bijah franjevac, jer sam mislio, da ću tako opâsan okajati (grijehe); i doista, moja bi se nada ispunila bila, da nije velikoga popa (Bonifacija VIII.), prisjelo mu, koji me zavede na prijašnje moje grijehe (lukavštine); a kako i zašto, hoću da čuješ. Dok sam bio od kosti i od mesa u obliku, što mi ga mati dade, moja djela ne bijahu lavlja, nego lisičja. Varke i skrovene putove znao sam sve, a te sam vještine tako vršio, da mi se glas pronosio do na kraj svijeta. Vidjevši, da sam dospio u ono doba života, gdje bi svatko trebao spustiti jadra i smotati užeta, zamrzih, što mi prije bijaše milo, pokajah se, te ispovjedih; ajme meni nesretniku, i pomoglo bi mi bilo.

85.—111. Ali poglavar novih Farizeja, ratujući (u samom Rimu) blizu Laterana, ni protiv Saracena ni protiv Židova; jer svaki njegovih dušmana bijaše kršćanin, a nijedan od njih ne bijaše ni kod opsjedanja Acria niti trgovac (hrane i zaire) u Sultanovoj zemlji; nije štovao na sebi nit uzvišeno dostojanstvo niti svete redove niti na meni uže, s kojega običavaju mršaviti oni, koji se njime pašu. Nego kao Konstantin, što pozva Silvestra u (planinu) Soraktu, da ga liječi od gube, tako mene pozva taj (Bonifacije VIII.), da mu budem liječnikom te ga izliječim od groznice njegove oholosti. Tražio je od mene savjeta, ali ja sam šutio, jer su mi se njegove riječi činile pijane. A onda mi reče: »»Tvoje srce neka se ničega ne boji; ja te evo od sada rješavam grijeha a ti mene pouči, kako bih na tle oborio Palestrinu. Ja mogu nebo zatvoriti i otvoriti kako znadeš. Zato su (u mene) dva ključa, koje moj predšasnik (Celestin V.) nije znao cijeniti««. Tako me svladaše teški razlozi, te mi se činilo najgore, ako šutim, i rekoh: »Oče, kad ti mene pereš od toga grijeha, u

koji sad moram pasti (evo ću ti reći): dugo obećanje a kratko držanje pribavit će ti slavlje na (tvom) uzvišenome prijestolju.

112.—132. Kad sam umro, došao je (Sveti) Franjo po mene; ali mu jedan od crnih Kerubina reče: »»Ne odnesi ga, ne čini mi krivo. Valja mu sići dolje medju moje nevoljnike, jer je dao himben savjet; od onda držao sam ga za čupe, jer odriješiti se ne može onaj, koji se ne kaje; niti se može u isto doba htjeti (zlo) i kajati se, rad protuslovlja, koje to ne dopušta««. Jadna li mene! Kako sam se stresao, kad me uhvati rekavši mi: »»Ti valjda nisi mislio, da sam ja logičar««. Odnese me k Minosu, a taj osamput ovi rep oko tvrdoga si tijela pa onda, iza kako se u nj ugrize od velike srdžbe, reče: »»Taj je od odsudjenih na lopovski plamen««. Zato sam evo izgubljen ovdje, gdje me vidiš, pa tugujem hodajući ovako odjeven«.

Kad je ovako svoj govor dovršio, ode plamen plačući, savijajući i vitlajući šiljati rog.

133.—186. Podjosmo dalje, ja i moj Vodja, (idući) po pećini sve do na drugi lûk, koji je iznad jaruge, gdje dobivaju plaću, koji su sebi na teret (kazne) stvarali rastvaranjem (mira medju rodjacima i prijateljima).

Uvod u dvadeset i osmo pjevanje.

Sadržaj. u devetoj zloj jaruzi cijepaju vragovi raskolnike svake vrsti, koji su cijepali ljudsko društvo sijući politički ili obiteljski razdor. Dante govori s Mohamedom, Pierom da Medicina, Moscom degli Uberti i Bertramom dal Bornio.

Alegorija. Oni, koji su unijeli razdor i krivovjerstvo u Vjeru, rascijepani su prema veličini svoga grijeha. Onima, koji su unijeli smutnju medju poglavare zemaljske, rasiječene su glave. Tko je zavadio rodjake, njemu su ruke, a tko je pobunio sina protiv oca, tomu je glava odsječena.

Razjašnjenja. Ponajprije pjesnik uporedjuje užasni pokolj sa strahotama apulskih bojišta. Spominje bitku kod Kane, gdje su Kartažani pod Hanibalom potukli toliko Rimljana, da su s prstenjem ubijenih vitezova mjerov napunili, kako piše Livije, kojega Dante prema nekritičnosti svojega doba, uzima za nesporiv izvor rimske povijesti.

Nadalje spominje borbe Apulaca protiv Guiscarda Normanca i bitku kod Beneventa. Ovu je bitku, govorilo se, izgubio Manfred, jer su Apulci izdajnički napustili važan most kod Ceperana.

Za Manfreda veli, da mu kosti leže kod Ceperana. To nije točno. Pobliže o Manfredu i njegovu porazu reći ćemo na dotičnome mjestu Čistilišta, gdje Dante govori o nesretnom sinu cara Fridrika II.

Konačno govori i o bitci kod Tagliacozza, gdje je Karlo Anžuvinac pobijedio Konradina poslušavši savjet franceskoga viteza Alarda de Vallery, neka s pričuvom čeka, dok se razidju Nijemci da plijene. Tako se uistinu dogodilo: Konradin izgubi već dobivenu bitku, a Francez Alard ju dobi »bez mača«, samo svojim dobrim savjetom.

Ponajprije spominje medju prokletima presiječenoga Mohameda.

Iz Danteova pripovijedanja, izbija sva mržnja Kršćanina onoga doba protiv Moslimâ radi gubitka i posljednje tekovine Križarskih Vojnî.

Zbog toga mjesta zabranjeno je Moslimu čitati Božanstvenu Komediju.

Kad Mohamed čuje, da je Dante jošte živ pa da će se možda vratiti gore na svijet, poručuje Fra Dolcinu neizravno proročanstvo, da će pasti u ruke neprijateljima, ako se ne opskrbi živežem prije, no svuda oko njega zapadne snijeg.

Taj je fra Dolcino bio krivovjerac, nasljednik Gerharda Segarelli-a u Parmi, kojega su spalili. Prema njegovoj nauci crkva je prošla četiri doba razvoja: siromaštvo i jednostavnost od apostola do Silvestra; bogatstvo i čestitost pod Silvestrom; bogatstvo i pokvarenost od Silvestra do Gerharda; uspostavljena čistoća Gerhardom i Dolcinom. Crkva da je pokvarenošću pape postala bludnica babilonska; jedini da je Celestin V. u novije doba pravi papa.

Glede apokaliptičke poredbe, koju Dante na koncu Čistilišta opširno raspliće. slaže se s Dolcinom a donekle i glede Celestina V.

Koliko je istine u svem ostalom, što se o nauci Dolcinovoj pripovijeda, ne da se razabrati, jer vijesti o njem teku samo iz protivničkih izvora. Progonjen inkvizi-

cijom, uteče sa svojim pristašama u Novarsku planinu, «gdje se je obranio od ljudi zbog nepristupnosti mjesta, ali se nije mogao obraniti od nebeskoga opsjedanja snijegom«. S pomanjkanja živeža morao se predati Lombardima, koji su na zapovijed Crkve pošli bili u potjeru za njim. Uhvatiše njega i njegovu »sestru« Margheritu te ih spališe s mnogim njihovim sljedbenicima. L'Ottimo kaže: »... a ja, pisac, vidio sam ih gorjeti u Padovi, dvadeset i dvoje na jedanput; bila je to nevoljna čeljad, glupaci i prostaci«.

To se dogodilo godine 1306.—1307. dakle prije no je Božanstvena Komedija pisana. Muhamedovo proročanstvo izrečeno je tobože godine 1300. Dante tu kao i na mnogim drugim mjestima dogadjaje izmedju 1300. i 1314. zaodijeva u oblik proročanstva.

Isto je takovo proročanstvo unatrag stavio pjesnik u usta Petra de' Cattani, gospodara Medicine, gradića blizu Bologne. Pjesnik obilježuje svu dužinu lombardske ravnice gradom Vercelli i mletačkim kastelom Marcabò. On ovdje pati zato, što je potpirivao mržnju i nepovjerenje izmedju Guide da Polenta i Malateste da Rimini.

Sadržaj proročanstva, što ga izusti Pier da Medicina, dogadjaj je iz okoline Rimini-a.

Malatestino, ćoravi tiran u Rimini-u, o kom je bila riječ o XXVII. pjevanju, pozva dva ugledna gradjanina iz Fana: Guida del Cassero i Angiolella da Carignano, himbeno na dogovor. Ovi mu povjerovaše i podjoše na put. Ploveći morem trebali su stići do mjesta Cattolica, što leži izmedju Rimini-a i Pesara. No prije nego prispješe, baciše ih potplaćeni mornari u more, iza kako su ih u vreće turili i zavezali.

Sjeverno od Pesara, odmah uz grad, prostire se visočina sve do mora. Ona prekida pješčanu ravnicu, što se stere duž istočne strane Jadranskoga Mora počam od Ancone prema sjeveru. Tu visočina siže do mora sve od Pesara do Cattolice. Nije osobito visoka (150—200 met.), ipak nema nigdje ni luke ni pristaništa za mornare. Cijelu visočinu narod zove Focara, a mornarima je opasna, jer je tu velik pritisak talasa, kad se na plitkom morskom dnu duž obale od Ancone do Pesara »mrtvo more« lomi. Još danas ima u selu Fiorenzuola di Focara crkvica Sv. Andrije, kamo se zavjetuju mornari u toj pogibli.

Malatestino se na grozni način pobrinuo za to, da se ugledna gospoda Guido del Cassero i Angiolello da Carignano ne će trebati bojati više vjetrova i mrtvoga mora te se ne će morati za spas Bogu moliti.

O njihovu ubistvu veli Dante, da mu nema para u povijesti cijeloga Sredozemnog mora. Neptun, bog mora, još ne vidje od otoka Cipra (od istočnoga dijela), pa do Majorke (do zapadnoga dijela), takov zločin. Medju gusarima spominje poglavito Grke; Filaletes veli, da oni i danas još na gusarstvo naginju.

Dante obećaje, da će Petru de' Cattani iz Medicine ispuniti želju, ako mu kaže, tko li je onaj istrgnuta jezika, što tako strašno izgleda, a Petar mu kaže, da je to rimski tribun Kurije, koji je, kako Lukan u Fazaliji pripovijeda, Cezara podbadao

na to, da predje preko Rubikona pa da započne gradjanski rat protiv Pompeja. Kurije radi toga sada pati u Paklu pa žali, što je vidio grad Ariminium (Rimini), gdje Rubikon teče.

Pjesnik nalazi ovdje i Moscu, za kojega je pitao proždrljivca Ciacca (VI. pjevanje) u trećem krugu Pakla. Stari kroničari tvrde, da su sve gradjanske borbe u Firenzi nastale zbog jedne obiteljske zgode, dok su uistinu uzroci tih neprestanih krvavih sukoba mnogo dublji. Bogatstvo jednih a želja drugih, da ga prisvoje, žedja za vlasti i svim njenim slastima rastvaraju gradjanstvo, cijepaju ga u stranke, vode do medjusobnih zagriženih borba, ubijstva, izdajstva. Zgoda, u kojoj se Mosca ističe u odlučnom času, dostojna bi bila, da stoji sred jedne Shakespearske drame.

Godine 1215. zaručio se mladi Buondelmonti s djevojkom iz obitelji Amidei. Gualdrada žena Foresa Donati-a a baka Corsa Donati-a, nagovori Buondelmonti-a, da razvrgne zaruke pa da uzme njezinu kćer. Uvrijedjeni Amidei dogovarali se, kako će osvetiti nanešenu im uvredu. Mosca de' Lamberti reče »Cosa fata capo ha« t. j. »Samo dovršen čin ima smisla« pa tim sklone rodbinu, da su ubili Buondelmonti-a. I od toga dana počeo je razdor u Firenzi i pročula se tad nova imena Guelfa i Ghibellina.

U Paklu s Moscom i s drugim sijačima razdora hoda odsječene glave trubadur Bertrand de Born. On svoju glavu nosi u ruci kao svjetiljku. Bio je ratoboran u svojim pjesmama i djelima. Borio se protiv Rikarda Lavljega Srca, pa je njegova brata Henrika zaveo, da se bori protiv svojega oca Henrika II. Buntovni sin umre god. 1183. a Henrik II. opsjedne Bertranda u njegovu gradu Hautefortu te ga zasužnji. Pomilova ga ipak, jer je bio tako dobar prijatelj pokojnoga kraljevića. Iza mnogo ratovanja podje Bertrand u manastir, ali ga Dante ipak stavlja u Pakao.

Mnogo se raspravljalo o tomu kojega od sinova Henrika II. Dante misli. Pridružujem se onima, koji čitaju »al re giovane« t. j. Mladoga kralja = kraljevića.

Bertrand sebe uporedjuje s Ahitofelom Giloninom, savjetnikom Davidovim, koji se pobuni s kraljevim sinom Apsolonom. (Druga knjiga Samuelova. Glava 15. i 17.)

Pjevanje dvadeset i osmo.

(1.—21. Kazna sijača razdora. 22.—51. Mohamed. 52.—63. Fra Dolcino. 64.—90. Pier da Medicin-
91.—102. Kurije. 103.—111. Mosca de' Lamberti. 112.—142. Bertram del Bornio.)

1.—21. Tko bi se ikad mogao, ma bilo i riječima nevezana sloga, napripovijedati o krvi i ranama, koje sada vidjeh, pa da i na više puta pripovijeda? Svaki jezik doista bi za to bio preslab, jer je opseg naših riječi i pamćenja premalen, a da bi toliko obuhvatiti mogao. Sve da se sjati još i cio narod, koji je nekoč na sudbonosnim poljanama Apulije bolno krvario od rimskoga mača, i druge bitke (kod Cannâ), u kojoj je toliko mnoštvo prstenja zaplijenjeno, kako Livije piše, koji se (nikada) ne vara; (da se sjate i oni), koji su osjetili bolne udarce, jer su se protivili

Robertu Guiscardu; još k tome i oni drugi, čije kosti jošte sabiru kod Ceperana (Beneventa), tamo, gdje je svaki Apulac postao lašcem (izdavši Manfreda); pa onkraj Tagliacozza, gdje bez oružja pobijedi stari Alardo; pa da tu jedan pokazuje probušeno koje udo, drugi osakaćeno, sve to zajedno ne bi bilo ništa u prispodobi sa strahotom devete zle jaruge.

22.—51. Ne raspada se bure, kad mu izbiješ srijedj ili postraničnu dužicu dna, tako, kao što vidjeh jednoga rascijepljenog od brade pa donde, gdje se prdi. Medju nogama visjela mu crijeva, vidjele se djigerice i ona gadna vreća, u kojoj se u govno pretvara što progutamo. Dok sam oči svoje sasvim upiljio u njega, pogleda me, te rukama otvori (rasječena) prsa rekavši: »Sad gledaj kako se rastvaram; gle, kako je osakaćen Mohamed; preda mnom ide plačući Alija (moj nasljednik) prosiječen u licu od brade do kike. I svi drugi, koje tu vidiš, bili su u životu sijači sablazni i raskola; i zato su ovako rascijepani. Jedan je vrag ondje otraga, koji nas tako okrutno mrcvari sjekući svakoga od ove čete iznova oštricom svoga mača, kad goder smo obišli bolni put; jer sve ove rane zacijele, prije no se svaki (od nas) nanovo pred njega vrati. No tko si ti, što s one pećine blejiš, da valjda odgodiš poći na kaznu dosudjenu ti na temelju optužbe protiv tebe?« — »Niti ga jošte stiže smrt niti ga krivnja ovamo vodi da muku trpi«, reče nato moj Učitelj. »Samo zato da steče potpuno iskustvo, dužnost je meni, koji sam mrtav, da ga vodim po Paklu od kruga do kruga, a to ti je tako istina, kao što sad ja tebi govorim«.

52.—63. Bilo ih je više od stotine, koji su u jarku stali, da me pogledaju, kad su čuli te riječi, zaboravljajući od čuda muke. »Onda kaži Fra Dolcinu« (preuzme Mohamed), »ti, koji ćeš možda domala vidjeti sunce, neka se opskrbi živežom — ako ne će, da skoro dodje za mnom ovamo — tako, da ga gusti snijeg ne zatrpa te pomogne Navarežanima do pobjede, koju inače ne bi lasno izvojštili«. Mohamed mi kaza ove riječi, dok je već jednu nogu digao bio, da podje (a kad je dovršio), spusti nogu, da ode.

64.—90. Drugi, komu grlo bijaše probušeno, a nos odsječen do obrva te imadjaše na glavi samo jedno uho, ustavi se s drugima, da u čudu gleda te prije drugih otvori grkljan ogrezao iz vana sav u krvi. I reče: »O ti, koga grijeh ne baci u prokletstvo, a koga sam već vidio gore u zemlji »Latinâ«, ako me ne vara prevelika sličnost (s nekim drugim), sjeti se Piera da Medicine, vratiš li se ikada te ugledaš ljupku (lombardsku) ravan, što je nagnuta od Vercella prema Marcabu (na moru); reci dvojici najboljih u Fanu, gosparu Guidi (del Cassero) i još Angiolellu (da Carignano), da će — predvidja li se ispravno ovdje (u Paklu) — biti bačeni iz njihove ladjice i utopljeni u vreći blizu Cattolice izdajom lopovskoga tirana. Još ne vidje Neptun tako veliko izdajstvo počiniti na gusare ni Grke izmedju otoka Cipra i Majolice. Ćorava ona izdajica, što gospodari gradom (Rimini) — kojega bi netko tu medju nama želio, da nikad ugledao nije — pozvat će ih k sebi, da se s njime dogovaraju, a onda će sve udesiti tako da oni više ne će trebati zavjeta niti molitve, kad dune vjetar iz Focare«.

91.—102. A ja njemu: »Ako hoćeš, da o tebi glase gore nosim, pokaži mi i protumači, tko je onaj, kojemu je vidik (na Rimini) gorak«. Nato on uhvati jednoga svoga druga za čeljust pa mu otvori usta vičući: »To je taj; a ne govori. Taj (iz Rima) protjeran uguši i Cezara neodlučnost tvrdeći, da onaj (vojskovodja), koji je sasvim naoružan, vazda štetuje, kad čeka«. O kako mi se pričini preneražen onaj odrezana jezika u grlu, Kurije, nekoč tako smion na riječi.

103.—111. A jedan, koji je imao odsječenu jednu i drugu ruku, dižući bataljice u tamni zrak tako, da mu je krv lice mrljala, viknu: »Sjeti se i Mosce, koji jadan rekoh: »Konac djelo krasi« — a to bje zlim sjemenom za toskanski narod«. A ja dodah: »I zator plemenu tvome«. Stoga onaj gomilajući bol na bol ode kao čovjek žalostan i van svijesti.

112.—142. No ja ostadoh, da još gledam hrpu (prokletih duša) te vidjeh, što bi se bojao pripovijedati, da osim riječi mojih nemam druga svjedočanstva; ako ništa, a to mi daje sigurnost savjest, ta dobra drugâ, koja kad se čistom osjeća, štiti čovjeka, da slobodno govori. Vidjeh sasvim jasno — a čini mi se, da ga još gledam — jedno truplo bez glave, gdje ide kaošto idu svi drugi u tom žalosnom stadu. Držao je za kosu svoju odsječenu glavu, koja je visila poput svjetiljke; a ta nas pogleda i reče: »Jao meni!« Samoga sebe učini sebi svjetiljkom, te bijahu dva u jednom, a jedan u dvojici; kako to može biti zna Onaj (Bog), koji ovako vlada. Kad je stigao ravno pod most (gdje smo stajali), digne ruku s cijelom glavom u vis, da nam njegove riječi budu bliže, a te bijahu: »Gledaj sad mučnu kaznu, ti, koji dišući ideš i gledaš mrtve. Gledaj je li i jedna (kazna) teška kao što je ova. Pa da o meni poneseš glase, znaj, da sam Bertram dal Bornio, koji sam (engleskoga) kraljevića (Henrika) zlo svjetovao; pobunio sam oca i sina jednoga na drugoga; Ahitofel ne učini veće zlo Apsalonu i Davidu zlobnim svojim podbadanjem. Jer sam razdvojio tako tijesno (vezama krvi) spojene osobe, zato sada nosim, jadan, odijeljen mozak od njegova korijena (hrptenjače), što je u ovome truplu. Tako se na meni vrši pravo odmazde.

Uvod u dvadeset i deveto pjevanje.

Sadržaj. Dante govori s Virgilom o jednom svom rodjaku, koji je medju sijačima razdora. Zatim pjesnici dodju nad desetu, posljednju zlu jarugu. Tu su kažnjeni krivotvorci stvari, čina i riječi. Vide ponajprije krivotvorce prve vrsti, naime one, koji su krivotvorili novce. Dante govori s Graffolinom iz Arezza i s Capocchi-em iz Siene. O drugim krivotvorcima bit će riječ u slijedećem pjevanju.

Alegorija. Kažnjeni su bolešću, jer su u životu bili moralno bolesni; kao što su oni izopačili zlato, tako im je sad izopačena krv, meso i sokovi.

Razjašnjenja. Virgil veli, da deveta zla jaruga ima dvadeset i dvije milje uokolo. On misli talijanske milje. Računajući po zemljopisnim miljama, bilo bi to pet milja.

Glede oznake vremena valja se sjetiti, da je dan prije bio pun Mjesec, pa ako je sad Mjesec u Zenitu kod antipodâ, onda je na ovoj polutci od prilike jedan sat popodne. Ne valja polagati preveliku važnost na te oznake vremena i mjere mjesta. Pjesnik je prividno vrlo točan, da mu pripovijedanje izgleda vjerojatnije. Zato nas ne treba buniti, što u Danteovim prividno točnim oznakama vremena ima i protuslovlja. Tako se i tu ne slaže datum 26. ožujka god. 1300. s oznakom položaja Mjeseca.

Dante se zagledao u jarugu, u sjenu jednoga svoga rodjaka, to je Geri del Bello. Bio je to goropadan, zločest čovjek, krivotvorio novce i ubio čovjeka, radi česa njega ubi sin usmrćenoga. Izgleda, kao da Dante žali, što mu obitelj nije krvno osvetila smrt toga rodjaka. Možda je baš ta opaska pjesnikova bila kriva, što je sin Geri del Bella trideset godina poslije očeve smrti ipak još odmazdio njegovu smrt.

Desetu zlu jarugu zove Dante »manastirom«, jer su u svakoj zloj jaruzi grješnici za uvijek sjedinjeni kao redovnici u manastiru. Ovdje pate od bolesti. Dante spominje najnezdravije predjele Italije Valdichianu, Maremmu i Sardiniju.

Valdichiana dolina je izmedju Arezza i Orvieta. Kroz nju teče Chiana, rijeka, što se je iz Arna odijelila, gdje Arno kod Arezza skreće na zapad. Ta se rijeka zamuljila pa je svu dolinu pretvorila u vrlo nezdravu močvaru. Dante i na drugome mjestu (Raj, 13, 23.) spominje, kako Chiana polako teče. Već god. 1551. počeli su veliki vojvode toskanski regulirati ovu rijeku, te je danas dolina Chiane, Valdichiana jedan od najljepših i najplodnijih krajeva u Italiji. Ni Maremma danas nije više onako strašna, kao što je bila u Danteovo doba, ali ni sva tehnika modernoga doba nije još mogla pretvoriti zapadnu obalu Italije u posve zdrav kraj. Obala od Spezzije pa do brijega Argentarije zove se toskanska Maremma, a niže Corneta do blizu Caete rimska je Maremma. Sva obala do Paestuma jednako se još broji k Maremmi. Sardinija još je danas nezdrava, jer joj rijeke nisu uredjene, pače malarija hara i u visočinama.

Dante vidjevši bolesnike u toj zloj jaruzi sjeća se kuge, koju je Ovidije opisao. Za vrijeme kralja Eaka, kojemu je kuga sve stanovnike Egine uništila, pretvorio je Zeus mrave u ljude, zato su se Egineti zvali Mirmidoni.

Dva krivotvorca sjede zajedno a jedan se naslonio na drugoga. Prvi govori Griffolino iz Arezza. Bio je to velik alkimista, koji se bavio i »sofističkim« dijelom t. j. teorijom svoje znanosti.

Alkimiste u Srednjem Vijeku mislili su, da se mogu kovine pretvarati u zlato. Oni su često svoja iskustva o spajanju kovina zlorabili u svrhu krivotvorenja novca, pa su tajinstvenost svojega zanata izrabljivali i u druge ciganije. Tako je Griffolino u Sieni zavaravao budalastu raspikuću, da će ga naučiti letjeti kao što je letio Dedal, pa mu je tim izmamio mnogo novaca. Kad je mladić vidio, da je prevaren, tužio ga svome ocu. Jedni govore, da mu je otac bio sienski biskup, drugi, da je bio Fra Bartolomeo, inkvizitor Patarenâ u Firenzi. U sienskom arkivu ima isprava, prema kojoj ovi drugi imadu pravo.

Dante veli o Siencima, da su još taštiji od Franceza. Drugi prokleti, koji sjedi kraj Griffolina, potvrdjuje Danteove riječi govoreći ironično, neka izuzme Striccu i Niccolu Buonsignora. Za prvoga se ne zna pravo, tko je bio; o drugom se kazuje, da je prvi uveo u Sienu običaj peći fazane na vatri od klinčaca, tad još vrlo skupe mirodije.

Družina, koja se tobože ima izuzeti od prigovora lakomišljenosti i taštine, bijaše glasovita družba »Brigata Spendereccia«, koju suvremeni neki pjesnik slavi u dvadeset i dva soneta, a naziva ju cvijetom Siene.

Dvanaest sienskih mladića složilo za onda ogromnu svotu od 216.000 zlatnih fiorina, te su utemeljili neku vrt kluba. Kupili su palaču, častili se, primali goste, koje su bogato darivali, a svaki je imao u toj palači svoju raskošno uredjenu sobu. Za deset mjeseci protepli su sav novac a nekoji od njih morali su iz toga kluba ravno u ubožnicu.

Medju poveljama sienskog arkiva izložena je i kupoprodajna isprava, kojom Caccia d'Asciano, član toga kluba, prodaje dne 21. kolovoza 1293. komad svoga zemljišta Bernardu Piccolomini-u, da novac potroši u klupske svrhe.

Dante spominje još jednoga člana toga kluba; njegovo ime »L'Abbagliato« svakojako se tumači. Ovaj mladić primljen je u klub veseljaka bez novčana prinosa, valjda radi svoje duhovitosti. Karakteriše ga redarstvena odluka od mjeseca srpnja 1278. izložena u sienskom arkivu, kojom je Bartolomeo Folcacchieri, detto l' Abbagliato, odsudjen zato, što je s drugovima pijančevao na zabranjenu mjestu.

Kako su članovi veseljačkoga kluba podnosili svoje siromaštvo, ne zna se, tek o Lanu (Hercolanu) iz Siene pripovijeda Dante (Pak. XIII. st. 120—121), da je tražio i našao smrt u bitci kod Pieve al Toppo, gdje su Aretinci potukli Sience. Uz Griffolina prislonjeni patnik jest alkimista Capocchio iz Firenze, kojega su Sienci dali spaliti, jer je krivotvorio novce. Njega je Dante lično poznavao. U posljednjem stihu veli, da je bio dobar majmun prirode. Uzimaju da se tu obnavlja neka uspomena iz Danteovih mladih dana, kad je s Capocchi-em drugovao.

U sienskom je arkivu bilješka blagajnika grada Siene, gdje veli, da je grad platio 38 solda za lomaču, na kojoj je taj Capocchio spaljen. Duša toga alkimiste zato mrzi Sience.

Pjevanje dvadeset i deveto.

(1.—12. Virgilova opomena. 13.—39. Geri del Bello. 40.—51. Deseta zla jaruga. 52.—72. Krivotvoritelji novca i njihova kazna. 73.—120. Griffolino iz Arezza. 121.—132. Taština Sienacâ. 133.—139. Capocchio.)

1.—12. S mnoštva svijeta i s tolikih rana moje su oči bile tako opojene, te sam bio željan stati, da plačem. Nu Virgil mi reče: »Što još gledaš? Zašto ti pogled piljî samo onamo dolje u osakaćene one sjene? Nisi tako radio u drugim jarugama, ako hoćeš da ih prebrojiš, pomisli, da jaruga ima dvadeset i dvije milje uokolo. Mjesec je već (ravno) pod našim nogama (nad drugom polutkom zemlje), nam je samo malo vremena odmjereno, a ima još i drugo gledati, što još nisi vidio«.

13.—39. »Da si«, odgovorih na to, »opazio uzrok zašto gledam, valjda bi mî dopustio bio, da još ostanem«. Dok sam tako odgovarao, moj Vodja već je pošao bio, a ja za njim odgovarajući i nastavljajući: »Unutri u onoj jami, baš ondje, kamo sam se onako zagledao bio, mislim, da pati jedan moje krvi radi grijeha, koji se ovdje dolje tako (skupo) plaća«. Zatim reče Učitelj: »Neka ti se dalje misao s njega ne prekida; pazi na drugo, a onaj nek ostane tamo (gdje je); jer ja njega opazih podno mostića, gdje na te pokazuje i jako ti se prijeti prstom, a čuo sam, gdje su ga zvali Geri del Bello. Ti si onda bio tako zaokupljen onim, koji negda držaše (grad) Altaforte (Hautefort), pa nisi gledao onamo; tako ovaj medjutim ode«. — »O moj Vodjo«, rekoh, »nasilna (njegova) smrt, što ju još ne osveti nijedan (rodjak), koji dijeli sramotu (njegove nasilne smrti) učini ga (tako) gnjevnim. Zato mislim, da je otišao, a da mi ne reče ni riječi; i stoga mi uveća sažaljenje prema sebi«.

Tako se razgovarasmo do prve pećine, s koje bi se otvorio vidik sasvim u dno slijedeće jaruge, kad bi tu bilo više svijetla.

40.—51. Kad bijasmo nad tim posljednim »kloštrom« zlih jaruga, tako da smo ugledati mogli sakupljene tê »redovnike«, pogodiše me razni vapaji, kao strjelice samilošću okovane, radi čega sam sebi uši rukama začepio. Koliko bi bilo boli, da su u jednu jamu strpani svi bolesnici iz bolnica u Valdichiani izmedju srpnja i rujna, i iz Maremme i Sardinije, toliko je ovdje bilo (bolesti) i takav se dizao smrad, kakov se običaje širiti iz gnojnih uda.

52.—72. Sidjosmo nad posljednju obalu idući sve nalijevo dugom pećinom i tada sam življe vidio dolje prema dnu, gdje nepogrješiva pravda, službenica uzvišenoga Gospodina, kazni krivotvorce, koje upisuje ovdje (u zlu jarugu).

Ne vjerujem, da je bilo žalosnije gledati na Egini sav bolesni narod, kad je cio zrak bio okužen zloduhom tako, da su sve životinje do najmanjega crva poginule, kad su se zatim prastanovnici — kako pjesnici pod sigurno pripovijedaju — obnovilî iz sjemena mravâ, no što je bilo (tužno) vidjeti duž tamne doline skapavati duše u raznim hrpama. Jedan je drugomu ležao na trbuhu, drugi na ledjima drugoga, drugi opet pošapke plazio po čemernom putu. Idjasmo šuteći korak po korak, gledajući i slušajući bolesnike, koji ne mogoše pridići svoje tijelo.

GRIFFOLINO IZ AREZZA I CAPOCCHIO IZ FIRENZE
PJEVANJE XXIX

73.—120. Vidjeh dvojicu, gdje sjede naslonjeni jedan na drugoga, kao što se poradi grijanja tava o tavu prislanja; bijahu od glave do pete obasuti krastama. I ne vidjeh nikada dečka na koga čeka gospodar, niti (dečka), kad (pospan) nerado bdije, brže mahati češagijom, nego što je svaki od te dvojice vodio (kao pas zube) brzo po sebi oštricu svojih nokata, sav bijesan od svrbeža, komu nema više lijeka; i tako kidahu sa sebe noktima kraste, kao što se nožem stružu ljuske sa šarana ili sa druge ribe, koja ih ima još veće. »O ti, koji sebe svojim prstima ljuštiš«, poče moj Vodja govoriti jednomu od te dvojice, »pa od svojih prstiju kadikad načiniš klješte, reci nam, ima li koji Latin medju ovima, što su tu dolje, tako ti na vijeke dostajao nokat za taj posao«. — »Latini smo mi obojica, koje vidiš ovako nakažene«, odgovori jedan od njih plačući, »no ti, koji si za nas pitao, tko si?« A moj Vodja reče: »Ja sam jedan, koji silazim s ovim živim od stepenice do stepenice, a nakanio sam da mu pokažem pakao«. Tad se razbi medjusobno upiranje i drhćući se svaki (napose) k meni okrene, a s njima i drugi, štono su to kroz odjek čuli. Dobri se Učitelj sasvim k meni prikuči rekavši: »Reci im, što je tebe volja«; a ja počeh, budući da je on to htio: »Tako vam se ne izgubila uspomena iz ljudskoga pametara u (gornjem) prvom svijetu, nego ostala živa kroz mnogo ljeta, recite mi, tko ste, kojega li naroda? Ne žacajte mi se odati radi vaše gnjusne, nesnosne kazne«. »Bio sam iz Arezza«, odvrati jedan (od njih), »Alberto iz Siene me dade spaliti, ali me ne dovede ovamo ono, radi čega sam poginuo. Istina je, da sam mu ja rekao govoreći u šali: Znao bih se u zrak dignuti i letjeti; a onaj, izvjedljiv jako a slabe pameti htjede, da mu pokažem to umijeće, pa samo zato, jer ga ne učinih Dedalom, dade me spaliti od onoga, koji ga je sinom smatrao. No u posljednju od deset zlih jaruga odsudi me Minos, koji nikad ne smije da pogrješi, zato, jer sam se u svijetu služio alkimijom (da krivotvorim novce)«.

121.—132. Nato rekoh Pjesniku: »Ima l' igdje tako tašta naroda kakovi su Sienci? Isti Francezi ni iz daleka nisu tako«. Nato drugi gubavac, koji me ču, odgovori na moje riječi: »Izuzam Striccu, koji je (tako) umjereno znao trošiti, i Nikolu, koji prvi otkri skupocjenu uporabu klinčaca u bašti (t. j. Sieni), gdje takovo sjeme lako klija, izuzam (još i) družinu, u kojoj je Caccia d' Ascian rastepao vinograde i velike šume, Abbagliato pak svoju pamet.

133.—139. No da znaš, tko tako uza te pristaje protiv Sienaca, pogledaj me oštro, tako da ti moje lice potpuno odgovori. Vidjet ćeš, da sam sjena Copocchi-eva, koji sam krivotvorio kovine alkimijom, pa vidim li te dobro, valja da se sjećaš, kako sam bio dobar majmun prirode«.

Uvod u trideseto pjevanje.

Sadržaj. I ovo je pjevanje posvećeno zločincima desete zle jaruge. Dvojica od njih trče bijesni po jaruzi, koga god sastanu toga grabe i zlostavljaju. To su krivotvorci, koji su druga lica oponašali. Jedna je sjena Mirrhe, a druga Gianna Schicci-a. Dante govori s Adamom iz Brestije u Engleskoj. Poslije sluša, kako se svadjaju Adam i Sinon, radi česa ga Virgil kori.

Alegorija. Obje bijesne sjene griješile su ležećke, sad moraju bježati; griješile su ustima, sad moraju gristi. Krivotvoritelji novaca bili su žedni blaga, sad žedjaju za kapljicom vode. Onima, koji su izmišljali varke, glava gori od vrućice. Svaki grijeh vodi sa sobom posljedicu, koja je u najjačoj opreci s užitkom, radi kojega se griješi.

Razjašnjenja. Po srijedi ovoga pjevanja jest glavnim likom: Majstor Adam, prema najnovijem istraživanju O. Bacci-a (Lectura Dantis. C. XXX. 1. Inf. 1901. pag. 17.) Englez iz Bresta, a ne iz Brescie u gornjoj Italiji.

Dvadeset i deveto pjevanje svršava malone humorističnom opaskom Capocchi-evom, da je bio dobar majmun prirode. Protivno tome, ovo pjevanje počinje vrlo svečano klasičnim poredbama visokoga sloga.

U vrijeme, kad se Juno rasrdila na cijelo tebansko kraljevsko pleme, što joj se Jupiter iznevjerio s kraljevnom Semelom, Kadmovom kćeri, te s njome rodio Bakha, ljuta se boginja po dvaput osvetila. Semela izgori, a njena sestra Ino skupa sa suprugom si Atamantom poludi. On je svoju ženu držao za lavicu, a svoju djecu, dvojke, za laviće. Ugrabi joj jedno, Learka, iz njena naručaja pa ga baci o pećinu, a mati s drugim sinčićem od očaja skoči u more. Jupiter oba pretvori u morske bogove.

To je prva poredba za ludilo nekih bijesnih duša u ovoj desetoj kužnoj jaruzi.

Drugi dogadjaj spominje Dante, prema Ovidijevim Metamorfozama, gdje se u XIII. knjizi potresno pripovijeda, kako je zasužnjena Hekuba sa svojom kćeri prispjela grčkim ladjama na tračku obalu: kako je Akilova sjena zahtijevala, da joj se žrtvuje Hekubina kći Poliksena, jer je grčki junak od ljubavne želje za njom poginuo. Hekuba podje na morsku obalu, da tamo zagrabi vode, kojom će oprati ranu svoje kćeri, ali tu ugleda mrtvo tijelo jedinoga još preostaloga joj sina, Polimnestora, kojega je Priam s velikim blagom povjerio tračkome kralju, kako bi ga spasao od pogibli rata, a taj ga ubi. Hekuba iskopa od bijesa kralju oči, pa kad su je stali progoniti, zalaje kao pseto.

Pristajem uz one koji uzimlju, da »Furije u Tebama i Troji« nisu Erinije, nego bijes u duši Atamantovoj i Hekubinoj.

Kroz sedam tercina provedenom isporedbom priprema Dante čitaoca na strašan bijes. koji je spopao dvije sjene, što su od boli poludjele, te obilaze jarugom grizući i tukući patnike. To su Mirrha i Schicchi dei Cavalcanti.

Iza klasičnih poredbî dolazi realistična. Ove dvije sjene haraju kao svinja, kad provali iz svinjca.

Dante se u prizoru, koji slijedi, vraća na dvadeset i deveto pjevanje. Bijesna sjena Schicchi-eva ščepa Capocchi-a za vrat pa ga vuče po zemlji.

Buoso Donati, koga smo u XXV. pjevanju vidjeli medju firentinskim tatovima, ležao je na umoru, ubijen svojim nećakom. Taj je mrtvaca sakrio, a njegov prijatelj Schicchi, koji je znao ljude oponašati, legao je u Buosin krevet, pa je pred prizvanim bilježnikom pravio oporuku, kao da je Buoso. Ostavio je ubojici sav imetak, a sebi petsta fiorina, jednu tražbinu od sto fiorina i skupocjenu mulu, najljepšu u Toskani.

Mirrha se preobukla pa tako zavela svoga oca, ciparskog kralja Ciniru, da s njom sagriješi. Ona uslijed toga rodi sina Adonisa.

Spominjući Mirrhu Dante hoće da alegorično šiba nenaravni politički savez Firenze s ocem papom Bonifacijem VIII.

Grješnik, koji pati od vodene bolesti, alkimist je Adam iz Bresta. On je po nalogu grofovâ Conti u Casentinu kovao krive firentinske zlatne fiorine, na kojima je bila ukovana slika Sv. Ivana Krstitelja, zaštitnika Firenze. Kasteli grofovâ Conti jošte se danas vide u visokoj dolini Casentina, a nekoji od njih vrlo su dobro uzdržani, primjerice kasteo Poppi, dok od kastela Romene, koji Dante u ovom pjevanju spominje, stoje samo još razvaline od tri kule.

Grof Guido Guerra, potomak »dobre Valdrade«, kažnjen je sa sodomitima u vatrenoj kiši trećega pojasa sedmoga kruga. Za njegove sinove Aleksandra, Guidu i Aghinolfa patvorio je novac majstor Adam iz Bresta. Rado bi im se zato osvetio, pa koliko je žedan u teškoj svojoj boljetici, volio bi osvetu, nego svu vodu lijepoga zdenca Fonte Brande.

Vjerojatno je, da majstor Adam misli na zdenac toga imena u Romeni, gdje je sačuvana razvalina zdenca, koji se je zvao »Branda«, ali se općenito drži, da je Dante htio ovdje spomenuti veliki, još danas sačuvani lijepi zdenac toga imena u Sieni.

Firentinski zlatni fiorin bio je od čista zlata. Majstor Adam miješao ga s jednom osminom bakra. Zato su ga Firentinci spalili na lomači, jer su radi svjetske trgovine i kredita vrlo strogo pazili na čistoću svoga novca.

Majstor Adam svadja se s Grkom Sinonom, koji je tobože prebjegao k Trojancima, da ih nagovori, neka bi uveli u svoj grad velikoga drvenoga konja, u kom su Grci bili sakriveni. Adam mu spočitava, da je krivom prisegom prevario Trojance, a ovaj mu odvraća, da je svojim krivotvorenim novcem više prevarâ učinio, nego svi vragovi u Paklu, računajući, da je svaki pojedini krivi novac prevara za sebe.

Krivotvorac draži žedju Simonovu tim, da ga sjeća Narcisova ogledala. Grčka priča pripovijeda naime o nekom krasnom mladiću, da se sam u sebe zaljubio, kad je svoju sliku u vodi ugledao. Ogledalo Narcisovo je dakle izvor vode.

Virgil kori Dantea, što pozorno sluša, kako se prostaci svadjaju. Opominje ga neka misli, da je on, Virgil, kraj njega, kad takovu kavgu čuje, to jest, neka se sjeti zakona mudrosti; jer pokazuje niskost duše, tko rado sluša ili čita prostačke kavge. Ova opomena ticala se i političkih svadljivaca u Firenzi, koji su se medju sobom psovali i pogrdna si imena nadijevali.

Pjevanje trideseto.

(1.—12. Bijesni Ataman. 13.—21. Hekuba. 22.—45. Krivotvoritelji osobe: Gianni Schicchi i Mirrha. 46.—90. Krivotvoritelji novca: Majstor Adam i grofovi romenski. 91.—129. Krivotvoritelji riječi: Sinon iz Troje i Putifarka. 130.—148. Virgil kori Dantea, što sluša prostačku kavgu.)

1.—12. U vrijeme, kad se Juno radi Semele ljutila na Tebansku krv, kako to već više puta pokaza, pobjesni Atamant (Semelin rodjak) tako, da je stao vikati vidjevši svoju ženu, na svakoj ruci opterećenu po jednim sinom: »Razapnimo mreže, da uhvatimo lavicu i laviće na prolazu«. Zatim ugrabi nesmiljenim pandžama jednoga (sinčića), koji se zvao Learko, zavrti s njim i tresne o kamen, a ona (mati) se utopi s drugim teretom (sinom Melicertom).

13.—21. Pa kad je kob oborila moć Trojanaca, koja se na sve usmjelila tako, da i kralj nesta skupa sa kraljevstvom, tad Hekuba — žalosna, jadna i zarobljena, vidjevši (svoju kćer) Poliksenu, mrtvu te bolna ugledavši svoga (sina) Polidora na obali mora (ubijena) — poludi i zalaja kao pseto; tako joj bol pamet okrene.

22.—45. Ali niti je u Tebama niti u Troji ikad u ikoga bilo tako okrutna bjesnila, da bi tako zlostavljao zvijeri a kamo li ljudska uda, kao što vidjeh u dvjema golim i blijedim sjenama, koje su grizući (sad ovoga, sad onoga) trčale baš tako, kao što trči nerast, kad iz koca provali. Jedna se baci na Capocchi-a, spopadne ga zubima za zatiljak te ga povuče tako, da si je trbuh po tvrdu tlu strugao. Aretinac pako, koji je drhćući ostao (na svom mjestu), reče mi: »Tâ neman je Gianni Schicchi, a obilazi bijesan tako zlostavljajući druge«. »Oh«, rekoh nato, »tako se drugi ne zagrizao u tebe, ne budi ti mučno kazati mi, tko je on, prije no odavde odjuri«. A on meni: »To je drevna duša zlikovice Mirrhe, koja ocu bijaše prijateljicom preko dopuštene ljubavi; ona se tako s njim ogriješi, krivo se pretvorivši u drugi oblik, kao što i onaj drugi koji tamo ide; da zasluži najljepšu vodilicu stada, poduze predstavljati Buosa Donati-a, te je tako (umjesto pravoga Buosa) razdijelio ostavštinu i oporuku dao zakonito potvrditi (bilježnikom)«.

46.—90. Pa kako su ona dva bijesna prošla, u koje sam upro bio oči, okrenem ih, da gledam druge nesretnike. Ugledam jednoga, načinjena nalik lutnji, samo kad bi mu se odrezalo sve taman odanle, gdje je čovjek rašljast (gdje gnjatovi počinju). Teška vodena bolest, koja tako izobliči čovjeka pokvarenim sokovima tijela, da lice nije primjereno trbušini, prisili ga, da je morao držati otvorena usta, kao što ih otvara sušičav čovjek, koji od žedje jednu usnu prema bradi, drugu gore skreće. »O vi«, reče nama, »koji ste bez ikakove kazne, a ne znam zašto, u ovome svijetu mukâ, gledajte i pazite na nevolju majstora Adama. Dok sam bio na životu, imao sam dosta svega što sam htio, a sad sam željan kapljice vode. Potočići, što teku niza zelene brežuljke Casentina prema Arnu hladeći i osvježujući doline, kojima teku, vazdan su preda mnom, a ne uzalud, jer mi njihova slika (u uspomeni) još više suši grlo nego bolest, s koje mi lice mršavi. Stroga pravda, koja me kazni, služi se onim mjestom, gdje sam griješio, da ubrza moje uzdisaje.

GIGANTI

PJEVANJE XXXI.

Tamo je Romena, gdje patvorih novce s ukovanom slikom Krstitelja, radi čega sam tamo gore ostavio tijelo spaljeno. Ali da mogu ovdje ugledati opaku dušu Guida ili Aleksandra ili njihova brata, ne bih dao taj pogled ni za svu vodu fonte Brande. Jedna (od tih duša) već je unutri (u paklu), ako bijesne sjene, što tu obilaze, istinu kažu; nu što mi hasne, kad su mi uda uzeta? Samo da sam bar još toliko lahak, da za sto godina mogu dlaku naprijed, već bih pošao bio (za njima u potjeru), da ih tražim ovdje medju izobličenim svijetom, sve ako taj krug ima jedanaest milja uokolo, a nije manje od pol milje širok. Radi njih sam ovdje u takovu društvu; oni me navedoše, da kujem forinte sa tri karata primjese«.

91.—129. Nato ja njemu: »Tko su ta dva jadnika, koji desno tik tebe leže, a puše se kao mokra ruka zimi?« »Nadjoh ih«, odgovori, »kad sam spao ovamo u tu jarugu; a poslije se nikad ne okrenuše, i ne mislim, da će se u vječnosti (ikad više okrenuti). Jedna je ona varava (duša Putifarove žene), što obijedi Josipa; druga je lažljivi Grk Sinon iz Troje. Od teške groznice izbija iz njih takova smradna para«. A jedan od njih, kojemu je valjda krivo bilo, što ga je (majstor Adam) tako prezirno spomenuo, udari ga rukom u napeti trbuh, taj mu zaječi kao bubanj, a majstor Adam udari ga u lice svojom šakom, koja, čini se, nije bila mekša, rekavši mu: »Sve ako mi je uzeto gibanje, radi uda, koja su teška, još je slobodna ruka za takovu rabotu«.

Nato onaj odgovori: »Kad si na lomaču išao, nije ti ruka bila tako brza, ali tako (brza) i još (brža) ti je bila kad si (krive novce) kovao«. A bolesnik vodničar: »Tu istinu govoriš, ali nisi tako istinito svjedočio onda, kad su kod Troje zahtijevali, da istinu kažeš«. — »Ako sam ja lažno govorio, a ti si lažni novac kovao«, reče Sinon: »ja sam ovdje radi jedne prevare, a ti radi više njih nego i jedan od drugih vragova«. — »Sjeti se (trojanskoga) konja, krivokletniče!«, odgovori onaj, kojemu je trbuh bio otečen, »prokletstvom ti budi, što sav svijet za to znade«. — »Budi tebi prokletstvom«, reče Grk, »žedja« s koje ti puca jezik, i trula voda, koja ti trbuh diže do očiju«. Nato kovač novca: »Tvoje se laloke naherile na zle riječi ko obično, jer ako sam i žedan, a od vode otičem, to ti imaš vrućicu i glava te boli; a ne bi te trebalo pozivati mnogim riječima, da oližeš Narcisovo ogledalo (vodu)«.

130.—148. Sav sam se udubao, da ih slušam, kadno mi učitelj reče: »Gledaj, samo malo treba, te bi se s tobom porječkao«. Kad sam čuo, da mi tako srdito prigovara, okrenuh se prema njemu s takim stidom, da mi se još po pameti vrti. Pa kao što onaj, koji o svojoj šteti sanja, te sanjajući želi, da (samo) sanja, tako da ono, što jest, žudi kao da nije: tako je meni bilo ne mogavši govoriti, kad sam se ispričati htio, a ipak se ispričavah i ne misleći, da to činim.

»Veću krivnju manji stid opere«, reče Učitelj, »nego li je tvoja (krivnja) bila; mani se zato svake žalosti pa misli, da sam vazda kraj tebe, ako te ikad slučaj nanese, gdje se ljudi na takav način kavgaju; jer htjeti slušati to, nisko je htijenje«.

Uvod u trideset i prvo pjevanje.

Sadržaj. Prošavši desetom zlom jarugom stignu pjesnici na rub osmoga kruga, gdje se silazi u duboki, golemi zdenac, u kojem je deveti krug. U zdencu, na nekoj stepenici stoje svud naokolo ogromni, strašni Giganti. Nad rubom zdenca vidi im se tijelo do pojasa. Jedan od njih, Antej, koji se nekoč s Heraklom borio, spusti ih dolje na dno zdenca.

Alegorija. Giganti, isto tako kao i Lucifer, opojeni od oholosti, borili su se protiv Boga, pa su zato osudjeni, da budu čuvari najdubljega Pakla u sredini zemaljske kruglje.

Razjašnjenja. Dante poredjuje Gigante s tornjevima tvrdje Montereggione kod Siene, a njihovo lice s broncenom šešarkom pinije, što je nekoč bila na vrhu Hadrijanova spomenika. Prenesoše ju sa razvalinâ toga spomenika u staru rimsku basiliku Sv. Petra, gdje ju pjesnik bivši u Rimu vidio. Danas stoji u glavnome dvorištu Vatikanske palače, kako ju namjesti Bramante. Ta je šešarka visoka oko dva metra. Dužina je lica u ljudskom tijelu osam puta sadržana; prema tomu bi Gigant bio šestnaest metara visok. Dakle doista tri velika Friza stojeći jedan na drugom ne bi segnuli do Gigantove kose, jer bi sva trojica bili najviše šest metara visoki, dok je Gigant od polovine tijela računajući osam metara visok.

Prvi gorostas je Nimrod, kojega Dante mirne duše iz biblije premješta medju Gigante. Govori nerazumljive riječi.

Dante je htio, da onaj, koji je gradnjom babilonskoga tornja skrivio, da se narodi medju sobom više ne razumiju, govori nerazumljivo za svakoga, pa i za komentatore Božanstvene Komedije.

Drugi Gigant Efialte. On je u bitci Giganata protiv bogova digao sa svojim bratom Gigantom Otom brijeg Pelion na planinu Osu, da juriša na Olimp.

Treći Gigant, Antej, živio je u sjevernoj Africi blizu Zane, gdje je Scipio potukao Hanibala. Bio je sin Zemlje, zato je uvijek na novo ojačao, kad ga je Herakle na tle bacio. Napokon ga grčki heroj zadavi u zraku.

Virgil moli Anteja, nek ih spusti u duboki zdenac, a za nagradu da će ga Dante u svijetu spominjati.

Kad motrimo nagnuti toranj Garisendu u Bologni, čini nam se, kao da se toranj sagiba kad oblaci preko njega lete. Dante s tim tornjem poredjuje Anteja.

Pjevanje trideset i prvo.

(1.—6. Utjeha. 7.—45. Giganti. 46.—81. Nimrod. 82.—111. Efialte. 112. —145. Antej.)

1.—6. Jedan te isti (Virgilov) jezik, koji me prije rani tako, da mi se žario jedan i drugi obraz, pruži mi poslije i lijek. Tako je, čujem, bila i sulica Akilova i (sulica) njegova oca (Peleja), prije uzrokom bolna, a poslije dobra (ljekovita) dara.

7.—45. Okrenusmo ledja čemernoj dolini te predjosmo poprijeko obale, što ju kruži svuda naokolo, ne govoreći ni riječi. Tu bijaše manje nego noć, a manje nego

GIGANTI

PJEVANJE XXXI.

dan, te mi vid nije dopirao daleko, ali sam čuo trubiti tako silan rog, da bi svaku grmljavinu oslabio bio. Taj (zvuk) je vodio moje oči sebi u protivnu smjeru sasvim na jedno mjesto (otkuda je zvuk dolazio). Poslije bolnoga poraza, kad je Karlo Veliki izgubio (svoju) svetu četu, nije Orlando tako strašno trubio. Malo sam držao glavu okrenuto onamo, ali mi se pričini, da vidim mnoge visoke tornjeve; zato ja: »Učitelju, kaži, kakov je to grad?« A on meni: »Jer s predaleka prodireš kroz tmine, dogadja se, da se u predstavi varaš. Kad onamo pridješ, vidjet ćeš jasno, kako se ćutilo vara s duljine; zato sâm sebe potjeraj malo (da prije onamo stigneš)«. Onda me nježno uze za ruku i reče: »Znaj, prije no se približimo — da ti se ne bi novi prizor pričinio čudan — da to nisu tornjevi, nego Giganti, a svi redom stoje od pupka niže u zdencu svud okolo ruba«. Kao što oko, kad se razrijedi magla, malo po malo raspoznaje ono, što je skrivala para, s koje zrak biva gušći, tako se rasprši moja bludnja a strah mi ponaraste, kad mi je pogled prodro gusti i tmasti zrak, dok sam se sve više i više približavao obali. Jer kao što se (tvrdja) Montereggione oko svoga kružnoga zida kiti vijencem tornjevâ, tako su otornjili obalu, što naokolo paše zdenac, polovinom svojih tjelesa užasni Giganti, kojima se Jupiter jošte s neba prijeti, kad grmi.

46.—81. I ja već razabrah nekojima lica, ledja, prsa i velik dio trbuha, a niz rebra obadvije ruke. Priroda je doista veoma dobro učinila, kad se odrekla stvaranja takovih nemani da liši Marsa ovakovih izvršitelja. Pa ne kaje li se sa slonovâ i kitovâ, to će je onaj, koji pozorno motri, držati to pravednijom i to opreznijom, jer (samo) gdje se pronicavost uma spaja s opakom voljom i snagom, tu se čovjek ne može obraniti. Lice mu se činilo krupno i dugačko, kao šešarka pinije Svetoga Petra u Rimu, a prema tome bile su mu i ostale kosti (uda): tako da obala (bunara), što mu bijaše pregačom od sredine dolje, pokazivaše od njega od prilike toliko, te se tri gorostastna Frižana (jedan na drugome stojeći) ne bi podičiti mogli, e su do njegove kose sizali; jer sam ga vidio od ondje, gdje si čovjek zaponkom kopča kabanicu (t. j. od ramena) pa do dolje (do pupka) dugačkoga trideset dobrih palmi. »Rafel mai amech zabi almi«, stadoše vikati divlja usta, kojima nisu pristajali sladji psalmi. A moj Vodja reče spram njega: »Luda dušo, drži se svoga roga, na njemu iskali jad svoj, kad te saleti srdžba ili druga strast. Traži na svom vratu pa ćeš naći remen, za koji je (rog) svezan i vidjet ćeš, o smetena dušo, gdje ti rog sapinje široka prsa«. Zatim reče meni: »On sam sebe optužuje; to je Nimrod, poradi čije se loše zamisli svijet ne služi više jednim jezikom. Ostavimo ga, neka stoji i ne govorimo uludo, jer je svačiji jezik njemu takov, kakov je drugomu njegov, koji nitko ne razumije.

82.—111. Produljismo dakle put okrenuti nalijevo; a strijelomet daleko nadjosmo drugoga, mnogo divljega i većeg (Giganta). Ne mogu reći, tko je bio majstor, koji ga sveza, ali mu bijaše lijeva ruka sputana sprijeda, a otraga desna ruka lancem, kojim je bio omotan od vrata niže tako, da je ono, što se moglo vidjeti, bilo pet puta opasano. »Taj oholi htio je da omjeri snagu o snagu višnjega Jupitera«, reče moj Vodja, »odatle mu takova nagrada. Efialte mu je ime; uvelike se iskaza, kad su Giganti bogove u strah utjerali; sad ruke, kojima je maknuo (bregove na bregove) više ne miče«. A ja njemu: »Kad bi moglo biti, želio bih, da moje oči vide, kakov je pre-

golemi Briarej«. Nato on odgovori: »Vidjet ćeš nedaleko odavle Anteja, koji govori a nije sputan, a koji će nas metnuti na dno svih zala. Onaj, kojega želiš vidjeti, mnogo je dalje odavle, svezan je a izgleda kao ovaj, samo što je u licu još divlji«. Ne bi nikad tako silnog potresa, koji tako jako uzdrma tornjem, kao što se Efialte smjesta uzdrma. Nato se uplaših smrti jače no ikad, a ne bi trebalo bilo više no taj strah (da zbilja umrem), kad ne bih u ugledao bio negve (Gigantove).

112.—145. Podjosmo zatim dalje napred i dodjosmo do Anteja, koji je virio iz ponora bar pet rifa visoko ne računajući glavu. »O ti, koji si u sretnoj dolini — koja učini Scipiona baštinikom slave, kadno Hanibal sa svojom vojskom okrenu pleća (da pobjegne) — nekoč donio (u svoju špilju) lovinu od tisuću lavova, o kome se još i sada, čini se, vjeruje, da bi sinovi Zemlje (Giganti) pobijedili bili, kad bi se ti sa svojom braćom borio bio u velikoj bitci, metni nas (tamo) dolje, gdje se Kocit od zime ledi, a ne bilo ti žao. Nemoj da odemo Ticiju ili Tifonu. Ovaj (Dante) može dati ono (slave), za čim se ovdje žudi: zato se nagni (da nas digneš) pa ne mršti gubice. Još ti može na svijetu slavu obnoviti; jer on je živ i još ga dug život čeka, ako ga prije vremena (Božja) milost k sebi ne pozove«. Tako reče Učitelj; a onaj žurno pruži ruke, kojih silni stisak osjeti nekoč Herakle, te uze moga Vodju. Kad Virgil osjeti, da ga onaj drži, reče mi: »Pristupi amo, da te uhvatim«. Onda me pritegne tako, da smo bili kao jedan snop, on i ja. Kao što se čini (da se nagiba toranj) Carisenda (u Bologni), vidjen od ozdô sa strane, prema kojoj visi, kad nad njim lete oblaci sa protivne strane, tako se Antej činio meni, koji sam ga motrio kako se giba, u taj čas bih doista radije pošao bio drugom stazom. No on nas lagano postavi na dno, što guta Lucifera i Judu, ali ne osta onako nagnut, nego se podiže kao jarbol na ladji.

GIGANT ANTEJ STAVLJA PJESNIKE NA DNO PAKLA

PJEVANJE XXXI.

Uvod u trideset i drugo pjevanje.

S a d r ž a j. Dno devetoga kruga tvrdi je debeli led paklene rijeke Kocita, koja se smrznula. U ledu su prokleti. Cijelo dno devetoga kruga razdijeljeno je u četiri pojasa imenom: Caïna, Antenora Tolomea i Giudecca. U prvom pojasu, gdje su izdajice rodjaka do vrata uledjeni, Dante govori s Camicinom de' Pazzi, koji mu imenuje druge proklete: dva brata Alberti, Mordreda, Focacci-a Cancelliera, Sassola Mascherona. Spominje i svoga brata Carlina. Zatim govori s izdajicama domovine u drugom pojasu leda, i to s Boccom degli Abati. Ovaj imenuje ostale izdajice oko sebe: Buosa da Duera, Beccheriu, Giovanni-a Soldaniera, Ganelona i Tribaldella. Na rubu Antenore vidi prokletoga, koji grize glavu druge izdajice, smještene pod njim na rubu Tolomeje.

A l e g o r i j a. Oprječno je vatrenoj ljubavi bližnjega hladno, proračunano izdajstvo: zato su izdajice kažnjene u ledu. Što su više krivi, to su dublje u ledu. Ljubav je nagradjena u najvišem Nebu, izdajstvo kažnjeno u najdubljem Paklu. Tamo svjetlo i radost, ovdje tmina i strahovita muka.

Razjašnjenja. U sredini dubokog zdenca središte je svijeta, gdje sjedi Dis. Tu je led tako debeo, da ne bi krknuo, sve da Tovarnik planina padne na njegov rub ondje, gdje je najtanji. Dante za poredbu debljine leda uzimlje rijeke Don i Dunav te pomišlja na Frušku goru kraj Dunava (blizu Tovarnika), kad hoće da obilježi tvrdoću leda, koji bi podnio, da se ta gora na nj sruši.

Pietrapana, koju jošte spominje, leži izmedju ušća Magre i Castelnuova di Garsagna. Iz prozora sobe, u kojoj je Dante stanovao, kad je kod Malaspine u Fosdinuovu boravio, vidi se ta silna gora. Bijeli kararski mramorni obronci izgledaju kao snijeg.

Bassermanovo mnijenje, da je gora »Tabernik« identična s Javornikom u Kranjskoj, Kocit da je smrznuto cirkničko jezero, cio najdublji Pakao pak da je nalik spiljama kod Postojne, spominjem kao zanimljivu hipotezu, ali ju ne prihvaćam, jer nema oslona u Danteovim riječima.

Smrznuti Kocit razdijeljen je u četiri kruga. Prvi se zove »Caina« po bratoubojici Kainu; drugi: »Antenora« po izdajici Antenoru, koji je Troju izdao; treći: »Tolomea«, po Ptolomeju, Abobijevu sinu, koji je Simona Makabejca i njegove sinove kod gozbe ubio; četvrti: »Giudecca« po Judi Iškarijotu.

U Kaini su prokleti u ledu do vrata. Gledaju dolje jer se stide.

Pjesnik spominje:

a) dva brata Alberti iz kuće Mangona. Njihova su imanja bila u dolini Bisenzi-a, rijeke, što blizu Prata utiče u Arno. Ta je obitelj bila na glasu radi izdajničkih ubojstva. Napokon su ta dva brata jedan drugoga ubili.

b) Artura, poznatoga kralja staroga romana o vitezovima Okrugloga Stola. Pošao je u Francesku da ratuje protiv kralja Lancelota. Svome nezakonitom sinu Mordredu preda sve svoje blago, da mu ga čuva, a k tome i kraljicu Ginevru. Mordred se zaljubi u kraljicu te htjede prevarom steći nju i kraljevstvo. Vjerna karljica obavijesti kralja te se u londonskoj tvrdji hrabro obrani od izdajničkih napadaja. Kralj Artur se vrati te probode svoga sina tako, da je sunčani trak prosjao kroz njega. Zato Dante kaže, da mu je i sjenu probo.

c) Focacci-a Cancelliera iz Pistoje, koji iz političke osvete ubi svoga rodjaka.

d) Sassola Mascherona, Firentinca. Ubio je svoga nećaka, da imetak svoga brata baštini. Za kaznu prikovali su ga na jedno bure, valjali ga po ulicama pa mu onda odrubili glavu. U cijeloj se Toskani znalo za taj dogadjaj.

e) Messer Alberto Camicion de' Pazzi ubio je svoga rodjaka Ubertina.

f) Njegov je rodjak Carlino bio još gori od njega, tako da će on prema tomu izgledati manje kriv, kad taj u Pakao dodje. I tu Dante jošte živomu dosudjuje mjesto u Paklu. Carlin je izdao Firentincima kasteo u Val di Arnu, u kojem su bili bijeli Guelfi i nekoji bližnji rodjaci Carlinovi. Firentinci ih većinom poubijaše. Carlin je dakle izdajica i svoje stranke i svoga roda.

Ni u Antenori prokleti ne će, da im se znade za ime pa zato baš iz zlobe jedan drugoga odaju.

Dante mrzi izdajice, nema s njima smilovanja, pače, jednoga spopadne za kosu, da ga prisili, neka kaže, tko je. Drugi mu oda, da je taj, kojega čupa, Bocca degli Abati. U glasovitoj bitci kod Mont' Aperta bio je na strani Guelfâ, ali je potajice bio sporazuman s Ghibellinima. Sred bitke odsiječe Bocca barjaktaru Guelfâ ruku, a Guelfi stadoše bježati, kad im zastava pade.

Bocca od jada, što ga je plačidrug odao, kaže imena ostalih izdajica. Evo ih:

a) Buoso da Duera dao se je podmititi od Francezâ u vrijeme Karla I. Anžuvinca pa im je za novce otvorio put u Srednju Italiju.

b) Beccheria iz Pavije, opat u Valombrosu, legat je pape Aleksandra IV. u Firenzi. Firentinci ga okriviše, da je potajice šurovao s Ghibellinima, staviše ga na muke i odrubiše mu glavu. Villani tvrdi, da je bio nevin, ali Dante protivno mnije.

c) Gianni del Soldanier, iz ghibellinske otmjene kuće, stavio se na čelo gradjanskih guelfskih cehova, te upropastio vlastitu stranku. Dante ga zato stavlja medju izdajice.

d) Ganelon glasovit je izdajica iz dobe Karla Velikoga. Kad se kralj vratio sa hodočašća iz Campostelle poslao je Ganelona i još jednoga velikaša Saracenima, neka od njih traži danak. Ovi podmitiše Ganelona, te on krivo izvijesti kralja, da će se Saraceni predati, neka se samo vrati preko Pireneja pa nek ostavi Rolanda s nešto vojske u Španiji. Saraceni navališe na Rolanda pa ga ubiše. On je čarobnim rogom dozivao Karla, ali je bilo prekasno. Ova pripovijest predmetom je prastarih romana.

e) Tribadello Sambrasi iz Faenze izda od osvete svoj rodni grad Bolonjanima poslavši im otisak ključanice gradske kapije. Bolonjani navališe noću na grad pa ga predobiše.

Tko li je onaj, što drugoj izdajici izjeda glavu, kao što je Menalipovu jeo Tidej, to Dante pripovijeda u slijedećem pjevanju.

Tidej bio jedan od sedmorice, koji su vojevali protiv Tebâ. Ubi ga u bitci Menalip, al on njega umirući takodjer ubije. Još je imao toliko snage, da je glavu svoga neprijatelja stao gristi i mrskati. Palas Atena prdodje, da Tideju donese dar neumrlosti, ali vidjevši to divljaštvo ode ozlovoljena.

Na koncu pjevanja Dante onomu, koga pita, ne obećaje, da će ga spominjati, nego mu u izgled stavlja, da će sramotu njegova protivnika svemu svijetu priopćiti

Pjevanje trideset i drugo.

(1.—15. Uvod. 16.—39. Kaina, odjel za izdajice rodbine. 40.—69. Knezovi di Mangona i Camicion de' Pazzi. 70.—111. Antenora, odjel za izdajice domovine. Bocca degli Abati. 112.—123. Buoso da Duera i druge izdajice. 124.—139. Ugolino i Ruggieri.)

1.—15. Da imam stihova oštrih i hrapavih kako bi pristajali tužnoj jami, na kojoj se temelje sve druge pećine (t. j. rubovi svih ostalih krugova Pakla), tad bih bolje istisnuo sok iz moga zamišljaja; no jer ih nemam počinjem govoriti ne bez bojazni. Jer nije stvar, da se na lahku ruku uzme, opisati temelje cijeloga svijeta ni (stvar) jezika, koji zove: mama i babo. No neka pomognu moj stih one Gospe (muze), koje su pomogle Amfionu da opaše (grad) Têbe zidovima (zvukom svoje lire), e da ne bude razlike izmedju stvari (koju opisujem) i mojim riječima. O, nada sve zlo stvorena fukaro (izdajicâ), koja si na mjestu, o kom je mučno zboriti, bolje bi vam bilo, da ste (na svijetu) bili ovce ili koze.

16.—39. Kad smo bili dolje u tamnome zdencu, još mnogo dublje od stajališta Gigantâ, a ja još motrio visoko obzidje, čujem, gdje mi (netko) veli: »Pazi kako stupaš, hodaj tako, da ne zgaziš tabanima glave jadne, umorne braće«. Zato se ogledah i vidjeh pred sobom i pod mojim nogama jezero sledjeno tako da je nalik bilo više staklu nego vodi. Debljim velom nije pokrit zimi tečaj Dunava u Austriji niti Don tamo pod hladnim nebom (Rusije), nego li je ovdje bilo. Da je na tu ledenu koru spala Tovarnik planina (Fruška gora) ili Pietrapana, ne bi krknula ni pri kraju (gdje je najtanja). I kao što žaba na kreketanje digne njušku iz vode onda (ljeti), kad seljanka često sanja, da pabirči: tako su bile u led zataknute modre sjene sve donle. gdje stid prosijava (do obraza), skladajući zubima pjesmu rodâ. Svaka je lice držala dolje okrenuto: usta su (cvokotajući zubima) svjedočila o studeni, a oči (lijući suze) o žalosti srca.

40.—69. Kad sam se naokolo malo razgledao, pogledam sebi pred noge i vidim dvojicu tako tijesno jednoga do drugoga, da im se kosa na glavi pomiješala. »Vi, koji ste tako pritisli prsa o prsa, kažite mi«, rekoh, »tko ste?« Nato oni okrenuše vratove, a kad lice prema meni bijahu digli, njihove oči, koje prije iznutra bijahu samo vlažne, stadoše kapati ispod vedjâ, ali zima sledi suze medju njima te ih zabravi. Nikad nije priječnica dasku s daskom tako jako svezala; stoga oni kao dva jarca udariše čelo o čelo, tolika ih srdžba svlada. A jedan (drugi), koji je izgubio oba uha od zime, lica neprestance oborena, reče: »Što se tako u nama oglêdaš? Hoćeš li znati, tko su ona dvojica, znaj, da je bila njihova i oca njihova Alberta (mangonskoga kneza) dolina, iz koje (potok) Bisenzio teče. Jedno ih tijelo rodi, a možeš pretražiti svu Kainu, ne ćeš naći sjenu dostojniju, da bude zabijena u hladnetini; nije

(dostojniji) onaj (Mordaret), kojemu jednim mahom probode (kralj) Artus prsa i sjenu; nije Focaccia (de' Cancellieri), nije ni ovaj, koji me zastire glavom tako, da ne vidim dalje, a zvao se Sassol Mascheroni; ako si Toskanac, odmah ćeš znati, tko je to bio. Pa da me više ne pitaš, znaj, da sam bio Camicion de' Pazzi te čekam Carlina, da me iskupi«.

70.—111. Ugledah zatim tisuće (modrih) lica; što ih je zima učinila slične psima, zgrozih se stoga i uvijek ću se zgražati, kad ugledam smrznutu baru. I dok smo išli prema sredini, gdje se stiče sve, što god je teško, i ja sam drhtao u vječnom hladu — bijaše li volja (Božja), sudbina ili slučaj, ne znam — hodajući medju glavama, udarih nogom jednomu jako u lice. Plačući mi dovikne: »Što me biješ? Ako ne dolaziš da povećaš kaznu radi Mont' Aperta, što mi dodijavaš?« A ja: »Moj Učitelju, sad me ovdje počekaj, dok dodjem na čisto glede ovoga; onda me možeš potjerati koliko te volja«. Vodja stane, a ja rekoh onomu, koji je medjutim još grdno kleo: »Tko si, što tako na druge laješ?« Odgovori: »Tko si ti, koji po Antenori hodaš, udarajući druge po obrazu, niti bi jače, da si živ?« »Živ jesam, a može ti prijati«, bijaše moj odgovor, »ako si željan slave, da tvoje ime medju drugima upišem u moje stihove«. A on meni: »Baš protivno žudim. Nosi se odavle i ne dodijavaj mi više, jer zlo znaš laskati na ovoj (ledenoj) ploči«.

Nato ga uhvatih za čupe u zatiljku i rekoh: »Ili ćeš kazati, tko si ili ti ne će ostati kose tu gore«. Onda on meni: »Pa da mi svu kosu iščupaš, ipak ti ne ću kazati tko sam, nit ću ti se očitovati, ma da me tisuću puta po glavi lupiš«. Već sam si njegovu kosu omotao oko ruke i iščupao mu nekoliko čupa, a on je lajući poda se gledao, kad neki drugi vikne: »Što ti je Bocca? Nije li ti dosta, da klepećeš lalokama, čemu još uz to laješ? koji ti je vrag?« Zlobna izdajico, ne ću da te više čujem«, rekoh, »tebi na sramotu istinu ću pripovijedati kad izadjem (iz Pakla)«.

112.—123. Nato on: »Idi do bijesa pa pripovijedaj što te volja, ali ne šuti, kad odavle izadješ, o onom kojemu je sad jezik bio tako spreman (da me oda). On oplakuje ovdje franceski novac; možeš reći: »»Vidio sam onoga iz Duera tamo, gdje se grješnici hlade««. Pa ako te pitaju, tko je još ovdje bio, znaj, da ti je s desna onaj Beccheria, komu Firentinci prorezaše grkljan. Gianni del Soldanier je, mislim, tamo dalje s Ganellonom i Teballdelom, koji otključa Faenzi (kapije) kad se spavalo«.

Već bijasmo otišli od njega, kad ugledah dvojicu smrznutu u jednoj jami tako, da je glava jednoga bila kapa drugomu. Pa kao što se kruh od glada jede, tako onaj gornji postavi zube u drugoga ondje, gdje se veže s hrptenjačom. Nije drugačije Tidej grizao od mržnje sljepočice Menalipu, no što je ovaj glodao lubanju i sve oko nje. »O ti, koji svoju mržnju iskazuješ na tako zvijerski način onomu, koga tu ždereš, reci mi uzrok takovu držanju, uz pogodbu«, rekoh, »da ću ti se još gore na svijetu odužiti, ako imaš pravo, da se na njega tužiš, kad saznam tko ste (vas dvoje) i kakov je njegov grijeh, ne osuši li mi se ovaj (jezik), kojim evo govorim«.

UGOLINO

PJEVANJE XXXII.

Uvod u trideset i treće pjevanje.

S a d r ž a j. Trideset i treće pjevanje dijeli se u dva dijela. U prvom dijelu pripovijeda grof Ugolino, kako je sa svojom djecom morao od glada umrijeti, u drugom dijelu govori Fratar Alberigo.

A l e g o r i j a. Tko izdajnički postupa protiv prijatelja, koji mu se povjerava, nije čovjek. Umjesto duše ima vraga u sebi, dok mu duša već za života najtežu kaznu pati: pomanjkanje svake ljubavi. I najplemenitiji čovjek u društvu izdajicâ postaje himben i dvoličan.

Razjašnjenja. Ugolino je na rubu Antenore medju izdajicama. Niže njega, na početku slijedećega odsjeka paklenoga zdenca, u Tolomeji, smrznut je Ruggieri degli Ubaldini, pizanski nadbiskup iz ghibellinske plemićke kuće. Ugolino sagnut je nad njim, te se zagrizao u njegovu glavu. Kad ga Dante upita, tko je i zašto je tako bijesan na onoga drugoga, diže Ugolino usta, te mu pripovijeda način svoje smrti. Pretpostavlja, da pjesnik znade za dogadjaje, koji su se prije toga dogodili, jer su onda svemu svijetu poznati bili.

Tadanja Pisa bila je kao i drugi talijanski gradovi razcijepana u Guelfe i Ghibelline, koji su se i tu nazivali po vodećim obiteljima.

Conti della Gherardesca bijahu vodje Ghibellinâ, a Visconti, pleme različno od milaneških Visconti-a, vodje Guelfâ. Ovi potonji pristajali su uz papu, jer su od njega dobili Galluru a tim prevlast u Sardiniji i vodstvo Guelfâ u Pisi.

Na čelu pisanskih Ghibellina stajaše koncem XIII. stoljeća Ugolino della Gherardesca, grof Donoratico.

Bio je nepouzdan političar, koji je vazda šarao.

Kraj unutrašnjih stranačkih borba življahu talijanski gradovi i medju sobom u neprestanu ratu. Najljuća protivnica Pise bijaše Genua, koja je svu trgovinu Pise htjela sebi privući. Iza raznovrsnih okršaja došlo je do velike pomorske bitke kod Melorije.

U toj bitci ponio se grof Ugolino izdajnički. On pobježe s trećinom brodovlja, kojim je zapovijedao, da sebi prisvoji vlast nad poraženom Pisom. Protiv nje se združiše sada i toskanski guelfski gradovi. U toj nevolji povjeriše doista svu vlast grofu Ugolinu nadajući se, da će ovaj radi svojih sveza s Guelfima odvratiti propast.

Da svoju vlast učvrsti, podijeli je sa svojim nećakom, Ninom Visconti-em. Opazivši, da ga sinovac kani istisnuti, poče on s Ghibellinima raditi protiv Nina. Uz pripomoć nadbiskupa Ruggiera i obitelji Gualandi, Sismondi i Lanfranchi protjera Ugolino Nina Visconti-a, ali se onda njegovi saveznici okrenuše i protiv njega, porazíše ga u teškoj borbi i uhvatiše skupa s njegovim sinovima Galdom i Uguccionom, te unucima Brigatom i Anselmucciom.

Zatvoriše ih sve u toranj obitelji Gualandi. Ugolino (stih 22.) naziva taj toranj »Muda«, to je tamna komora u koju su lovačke sokolove zatvarali, kad su se mitarili (mudare) t. j. kad su perje mijenjali. Mjeseca ožujka 1289. odsudiše ih na smrt od gladi, zakovaše toranj i baciše ključeve u Arno. Ni ispovjedniku ne dopustiše, da ih ispovijeda. Osam dana poslije otvoriše toranj.

Dante spominje, da su Pisanci tako okrutno postupali protiv Ugolina, jer je god. 1285. Lukanima predao dva kastela u gori Giuliano, o kojoj Dante veli, da priječi vidik iz Pise u Luccu. To je istina, jer je jedan grad od drugoga samo 24 kilometara daleko· Od jednoga tih glasovitih Ugolinovih kastela vidi se još danas velika razvalina na željezničkoj postaji Ripafrata. Taj kasteo zatvara uistinu put izmedju Pise i Lucce. Ugolino je doista izručio ključ Pise Lukanima, kad im je te utvrde predao. Sam Dante dopušta, da je Ugolino zato zaslužio kaznu smrti, tek proklinje Pisance, što su i nedužnu djecu okrutno pogubili.

Dante prikazuje Ugolinovu djecu i unuke mladje nego li su bili, te ih sve skupa nazivlje njegovim sinovima, jer je htio, da bude učin njegove pripovijesti jači.

Dante proklinjući Pisu želi, da dva otoka Capraja i Gorgona, što dosta daleko od obale leže, začepe ušće Arna tako, da Arno potopi Pisu i zadavi sve Pisance. Kad je lijep dan, kažu, da se vide ta dva otoka sa nagnutoga pisanskog tornja, a to je potaknulo pjesnika, da ih prikazuje kao da su na ušću.

Dante nazivlje Pisu »novom Tebom« obzirom na nedjela Kadmove obitelji, radi kojih je prokletstvo palo na nju.

Pjesnici ulaze u treći krug najdubljeg Pakla, u Tolomeju. Zima je ovdje još jača. Dante osjeća leden vjetar pa se tomu čudi, jer tu nema Sunca, koje privlači pare, pa tim poremećuje ravnotežu u zraku. Taj vjetar, od koga se sve ledi, odatle je. što Lucifer maše krilima.

Bog je izvor topline koja sve oživljuje; iz Lucifera izvire zima, koja sve ubija. Oko Boga su Serafini, koji gore od ljubavi; oko Lucifera najgore izdajice, koje se smrzavaju od zime.

U Tolomeji nadju pjesnici Alberiga de' Manfredi. Radi jedne ćuške, koju je dobio od rodjaka, odluči ubiti ga, prem ga je ovaj za oproštenje molio. Pomiri se prividno s vatrenim mladim čojekom te njega i mladjahnoga mu sina pozove na ručak. Pod kraj ručka reče Alberigo: »Donesite voće«; na to udju druga dva rodjaka te ubiju goste.

To se dogodilo god. 1285. u Faenzi.

Alberigo je živio još godine 1300., kad je Dante pošao na svoj mistični put. Pjesnik se čudi, kako to, da je zločinac već u Paklu, a ovaj mu kaže, da tako opaka duša zna u pakao pasti još prije, no parca Atropos presiječe nit njegova života. Umjesto grješnikove duše udje vrag u njegovo tijelo, koje tako prividno živi dalje životom ljudskim. Na isti način, je i duša Brance d' Orie ovdje u ledu, a živ je vrag u njemu tamo gore na svijetu. Taj otmjeni Genovežanin ubio je kod ručka svoga tasta Lukanina Zancha, čiju dušu u petoj zloj jaruzi vrag baca u vrijuću smolu. Duša ubojice stigla je brže na dno Pakla, nego duša toga ubijenoga podmitljivog Lukanina.

Dante je sklonuo Alberiga, da mu pripovijeda, tim, što mu je obećao, da će mu sledjene suze skinuti s očiju. Dante se pače kune te kaže, nek i on padne pod taj led, ako mu se skine led s očiju znajući, da će s Virgilom proći preko te kore leda. Dante ga vara, jer drži, da izdajice ne zaslužuju pristojno susretanje.

Pjevanje trideset i treće.

(1.—78. Ugolinova smrt. 79.—90. Pjesnik proklinje Pisu. 91.—108. Tolomea, odjel za izdajice gostiju i prijatelja. 109.—150. Brat Alberigo i Branca d' Oria. 151.—157. Dante psuje Genovežane.)

1.—78. Usta digne s užasnoga jela onaj grješnik brišuć ih o kosu glave, što ju bijaše od otraga razmrskao, onda začne: »Ti hoćeš, da obnoviš očajnu bol, koja mi srce steže, samo kad mislim na nju, još prije no što o njoj progovorim. Nu ako moje riječi treba da budnu sjeme, što će uroditi sramotom za izdajicu, koju grizem, zborit ću ti roneći gorke suze.

Ne znam, tko si, niti kako si amo dolje sišao; nu Firentinac mi se činiš doista, kad te čujem. Valja da znaš, da sam ja bio knez Ugolino, a ovaj, Nadbiskup Ruggieri. Sad ću ti reći, zašto sam takov susjed. Kako sam s njegove himbe, povjerivši se njemu, bio uhvaćen i poslije ubijen, nije nužno da pripovijedam; ali, što nisi mogao doznati, to jest, kako je moja smrt grozna bila, to ćeš čuti pa ćeš znati (prosuditi), da li me je uvrijedio. Mali prozor u (tornju), koji se sad po meni zove toranj Glada, a bit će zatvorom još kojekomu, pokaza mi kroz otvor svoj već više puta (mlad) mjesec, kadno usnih grdan san, koji mi razdre zastor budućnosti. Ovaj (tu) prikaza mi se kao gospodin i vodja, koji lovi lov na kurjaka i kurjačiće u planini, poradi koje Pisanci ne mogu vidjeti Luccu. Stavio bio sebi na čelo (lova) Gualande sa Sismondovcima i Lanfrankovcima s mršavim, revnim i dobro uvježbanim kujama. Iza kratka trka učini mi se, da su sustali otac i sinovi; i učini mi se, da gledam, kako im oštrim zubima razdiru slabine. Kad sam se probudio u cik zore, čuo sam, kako u snu plaču moji sinovi, koji su bili sa mnom (zatvoreni) i kako mole hljeba. Jesi doista okrutan, ne boli li te kad promisliš, što se mom srcu javljalo; a ako (sada) ne plačeš, zašto (onda) običaješ plakati? Bijahu već budni, a vrijeme se približavalo, gdje su nam običavali hranu davati, ali je svaki radi svoga sna (slična mojemu) bio zabrinut. I čujem, kako dolje zakivaju vrata strašnoga tornja: pogledam zato mojoj djeci u lice, a da ne rekoh riječi. Ne zaplakah; tako se iznutra okamenih. Plakali su oni; a moj Anselmuccio reče: »»Ti tako zuriš, oče: što ti je?«« Pa ipak ne proplakah niti odgovorih cio taj dan niti svu slijedeću noć, sve dok drugo Sunce svijetu ne ogranu. Čim je malo svijetla ušlo u našu bolnu tamnicu, a ja ugledam u četiri lica (mojih sinova, kao u ogledalu) moje vlastito lice; od boli ujedoh se u obje ruke; a oni, misleći, da to činim iz želje za jelom, ustadoše odmah i rekoše: »»Oče, bolit će nas mnogo manje, ako od nas jedeš; ti si nas zaodjenuo ovim jadnim mesom, ti nam ga svuci««. Umirim se nato, da ih ne rastužim još više; taj dan i drugi ostasmo svi nijemi. Oh, tvrda zemljo! zašto se ne otvori? Iza kako smo doživjeli četvrti dan, baci mi se Gaddo protegnut pred noge i reče: »»Oče moj, zašto mi ne pomogneš?«« Tim umre; pa kao što ti mene vidiš, vidio sam ja padati (ostalu) trojicu jednoga za drugim, medju petim i šestim danom; našto stadoh, slijep već (ne čuvši ih više), teturati pipajući rukama svakoga; i dva dana iza kako su umrli, dozivao sam ih. Napokon učini glad, što nije mogla učiniti bol«. Rekavši to izvrnutim očima zgrabi nanovo zubima jadnu glavu mrskajući joj kosti kao pas.

79.—90. Avaj, Piso! Ti ruglo naroda u lijepome kraju, gdje »si« zvuči, kad tvoji susjedi oklijevaju, da te kazne, neka se krenu Capraja i Gorgona i neka začepe Arno na ušću tako, da se utopi sve, što je u tebi živo! Jer, ako se govorilo o knezu Ugolinu, da te je izdajom lišio tvojih kastela, (ipak) nisi smjela djecu staviti na takove muke. Nevine učini novo doba, (mladost), ti Nova Tebo, Ugocciona i Brigatu i (onu) drugu dvojicu (Gadda i Anselmucci-a), koje (moja) pjesma gore spominje.

91.—108. Podjosmo dalje onamo, gdje led okrutno steže drugi narod ne prignut napred, nego na uznak ležeći. Suza suzu ondje zaprečuje, a bol, što ne može da na oči izbije, okrene se natrag u srce te množi (duševnu) tjeskobu. Jer prve suze (smrzavaju se pa) načine koru tako, da su kao stakleni viziri, pa ispunjavaju onu udubinu pod obrvama. I premda je iz moga obraza, kao na kakovu žulju nestalo od zime svakoga osjećanja, to mi se ipak činilo, kao da ćutim vjetar, te rekoh: »Učitelju, otkuda taj duva? zar tu dolje nisu sve pare utrnule?« Nato on meni: »Za čas bit ćeš tamo, gdje će ti oči odgovoriti na to kad vide uzrok, s kojega taj vjetar puše«.

109.—150. A jedan od jadnikâ one hladne kore dovikne nam: »O, duše toli okrutne, da vam je dosudjeno najposljednje mjesto, skinite mi s očiju tvrdi zastor, da mi malo odlane boli, što mi je srce obuzela prije no što mi se suze nanovo smrznu«. Zato ja njemu: »Ako hoćeš, da ti pomognem, reci mi, tko si, pa ne dignem li ti s očiju ledeni poklopac, neka mi bude sudjeno da dodjem i ja pod dno toga leda«. Odgovori on: »Ja sam Fratar Alberigo, ja sam onaj (na zlu glasu zaradi) voća iz zla vrta, koji tu primam datule za smokve«. — »Oh«, rekoh mu, »zar si ti već umro?« A on meni: ».Kako je mojemu tijelu tamo gore, o tom ne znam ništa. Takova je prednost ove Tolomeje, da često duša u nju padne, još prije no ju Atropa ovamo krene. Pa da mi radije sledjene suze sa lica skineš, znaj, čim duša učini izdajstvo kao što ga učinih ja, odmah joj vrag tijelo oduzme pa njime vlada cijelo vrijeme, dok sasvim ne isteče doba (njegova života). Duša padne u ovaki zdenac; i tako se možda još čini tamo gore živo tijelo ove sjene, što iza mene (u ledu) zebe. Mora da znadeš, ako baš dolaziš odozgor amo dolje: to je Ser Branca d' Oria a već je više godina prošlo otkako je tako zatavoren (u ledu)«. — »Čini mi se«, rekoh, »da me varaš, jer Branca d' Oria nije još umro, već jede i pije i spava i odijelom se odijeva«. On reče: »Još nije Michele Zanche bio prispio u jamu Zlopandžâ, tamo gore, gdje vrije gusta smola, kad ovaj ostavi vraga umjesto sebe u svom tijelu, i neki njegov rodjak, koji je s njime zajedno počinio izdajstvo. Nu pruži der sad ruku amo; otvori oči«. A ja mu ih ne otvorih; i bilo je uljudno surov biti prema njemu.

151.—157. Avaj, Genovežani! Ljudi daleko svakog dobrog običaja, a puni svake himbe, zašto još niste istrijebljeni sa svijeta? Ta s najgorim duhom iz Romagne nadjoh izmedju vas jednoga takvoga, da mu se radi njegovih zlodjela duša već u Kocitu kupa, dok mu je tijelo gore još prividno živo.

Uvod u trideset i četvrto pjevanje.

S a d r ž a j. Pjesnici udju u Giudeccu. Tu su duboko pod najkrućim ledom prokleti, koji su izdali svoje dobročinitelje. Usred srijede ledenoga dna, koje je i sredina zemaljske kruglje, zataknut je Dis-Lucifer tako, da mu noge strše u drugu polutku Zemlje, a iz leda se vidi gornji dio tijela od polovice prsiju gore. Dante opisuje strahovitog oca svega zla na svijetu. Virgil, kojega je Dante zagrlio, približi se kosmatoj strani Luciferovoj pa se — hvatajući se za njegove dlake — spusti niz njega s Danteom iz Pakla u drugu polutku Zemlje. Tu izlaze pjesnici kroza spilju, u kojoj teče potok na površinu druge polutke.

A l e g o r i j a. Od svih grijeha najteži je, kad podanik izda svoga gospodara, a teži od najtežega je, kada tko izda svoga dobročinitelja, kao što je Juda izdao Isusa. Judine su muke zato od svih paklenih muka najteže. Bruto i Kasije, koji su svoga cara i dobrotvora izdajnički ubili, pate sličnu kaznu kao Juda, samo nešto malo laglju. Ova dvojica ogriješili su se o predstavnika s v j e t s k e vrhovne vlasti, a Juda o vrhovnu c r k v e n u vlast. Na tim vlastima osniva se red svijeta. Lucifer je u svem oprječan Bogu. On ima tri lica, da oponaša Sv. Trojstvo; onako je ružan kako je Bog lijep; onako taman kako je Bog svijetao. Nekoć najsjajniji i najljepši andjeo, sad je najgroznija crna nakaza.

Tri Luciferova lica razne su boje. Prednje mu je lice crveno, jer se na toj strani kazni Juda zato, što je počinio izdajstvo od srdžbe; drugo je lice crno, jer je Bruto od gluposti ubio Cezara; treće je lice bjelkasto žuto, a to znači nemoćnu, jalnu zagriženost, koja je ubojicu Kasija zavela na odurno izdajstvo i ubijstvo. Srdžba, glupost i nemoćni zagriženi jal izvori su najtežega grijeha, te vode u Luciferove ralje. Lucifer plače, jer zločesti andjeo doduše muči druge, ali i njega sama muči žalost, što je tako duboko pao.

Virgil vodi Dantea do izvora svih grijeha, da spozna kuda vodi grješan život, a onda mu samo zlo pomaže, da se duša preokrene na dobro, da izadje na put k spasu.

Razjašnjenja. Virgil spominje himnu, koja se pjeva na veliki petak: »Zastave kralja dolaze prema nama«. Tek pridodaje riječi »kralja« oznaku »paklenoga«, pa time mijenja stih posvećen Isusu u oprečni smisao, jer sad pristupaju kralju P a k l a.

Po Danteovoj mjeri Lucifer je oko petsto metara visok, a led Kocita debeo je barem sto metara.

Za Kasija veli Dante, da je »membruto«. Ako se ta riječ prevede sa »koštunjav«, onda Danteova oznaka ne protuslovi Plutarkovoj; ovaj bo kaže, da je Cezarov ubojica bio mršav; prevede li se riječ »membruto« sa »gojan« onda se mora uzeti, da Dante nije čitao Plutarka, pa da zamjenjuje Lucija Kasija s Kajom Kasijem o kojemu Cicero kaže, da je bio debeo.

U 68. stihu obilježuje pjesnik vrijeme. Prema tomu trajao je cio put kroz pakao 24 sata. Za to vrijeme nije Dante nigdje spavao, kao što ne spava ni u Raju, tek po višeput otpočine na brijegu Čistilišta.

Oba se pjesnika spuštaju niz bedro Luciferovo kroza središte Zemlje, a Dante bilježi svakojaka opažanja, da označi, što se sve promijenilo tim, da je on s Virgilom prešao iz jedne polutke u drugu.

Prošavši središtem Zemlje ulaze u prostor, koji nalikuje duboku zdencu, na čijemu je dnu Lucifer.

U ovom pjevanju tumači Virgil, kako je Lucifer pao s neba i kako je postao ponor Pakla. Stavio sam tumač tomu pred početak trećega pjevanja, da bude cijela topografija Pakla čitatelju razumljivija.

Pjesnici se u mraku uspinju kroz ponor južne polutke te napokon izadju pred briјegom Čistilišta i ugledaju zvijezde. Sva tri dijela Božanstvene Komedije svršavaju riječju »zvijezda«, jer je tamo u Raju cilj ljudskoga života.

Pjevanje trideset i četvrto.

(1.—9. Pjesnici ugledaju Lucifera. 10.—15. Giudecca, odjel za izdajice svojih dobročinitelja. 16—54. Kako izgleda Lucifer. 55.—67. Izdajice najviše svjetske i crkvene oblasti. 68.—87. Pjesnici izlaze iz Pakla. 88.—93. Lucifer strši nogama u drugu polutku. 94.—126. Kako je Lucifer pao; kako je postao Pakao. 127.—139. Virgil i Dante izlaze kroz drugu polutku.)

1.—9. »Vexila Regis prodeunt inferni (zastave paklenoga kralja idu) prema nama, zato gledaj unaprijed«, reče moj Učitelj, »da li ih razabireš«. Kao što se vidi mlin, što ga vjetar okreće, kad se gusta magla vije ili se na polutci našoj noć unoćava, takovu mi se onda pričini, da vidim zgradu. Onda se zaklonih radi vjetra za moga Vodju; jer ne bijaše drugoga zaklona.

10.—15. Već bijasmo tamo — s grozom to slažem u stihove — gdje sjene bijahu sasvim (ledom) pokrite, i prozirahu kao slamka u staklu. Jedne leže, druge uspravno stoje, jedne naglavice, druge na tabanima, a opet druge savijene kao lûk tako, da im je lice k nogama sagnuto.

16.—54. Kad bijasmo tako daleko napredovali da se mome Vodji svidjelo pokazati mi stvor, koji je nekoč (u Nebu) bio krasna obličja, stupi ispred mene na stranu te me sustavi govoreći: »Evo Dita i evo mjesta, gdje valja da se oboružaš jakošću«. Ne pitaj, čitaoče, kako se ukočih i kako obnemogoh, ne ću to da napišem, jer nikakve riječi ne bi za to dostajale. Nisam umro niti sam ostao živ. Promisli dakle, ako imaš iskru uma, kako mi bijaše ni živu ni mrtvu. Car čemernoga carstva s polovicom grudiju virio iz toga leda, a činio mi se tolik, da sam ja bio veličinom bliži Gigantu, nego Gigant njegovoj nadlaktici. Sudi po tom, kolik mora biti, da bude čitav primjeren ovakovu djelu. Ako je bio onako lijep, kako je sada ružan, pa je (opak) ustao proti Stvoritelju, onda doista mora da iz njega izvire svaka tuga. O, kako mi se pričini veliko čudo kad ugledah tri lica na njegovoj glavi: Jedno spreda, a to bijaše crveno; druga dva srastoše se s prvim baš povrh sredine svakoga ramena a spajahu se na mjestu, gdje je (orozu) kresta (tjeme). Desno se (lice) činjaše nešto izmedju bijele i žute (boje), lijevo pako bijaše vidjeti onakvo, kao što je u onih, koji dolaze odanle, kamo Nil pada. Ispod svakoga (lica) izlazila dva krila, kako je pristajalo tolikoj ptici. Ne bijaše na njima perja, nego bijahu nalik šišmišovim krilima, s njima je mahao tako, da su tri vjetra duvala od njega. Sav se Kocit smrzavao s toga. Plakao je iz šest očiju, a niz laloke mu kapale suze i krvava slina.

55.—67. Na svaka usta kidao je zubima po jednoga grješnika kao trlicom (kad lan tru), tako da je trojicu (u isti čas) na isti način mučio· Za onoga spreda mrcvarenje zubima još nije bilo ništa u prispodobi s deranjem, jer su mu kadikad ostala sva

ledja oguljena. Reče Učitelj: »Ova duša gore, što najveću kaznu trpi, Juda je Iškariot; glava mu je unutri (u Luciferovu ždrielu), a nogama se vani miče. Od one druge dvojice, kojima je glava dolje, Brutto je onaj, što sa crnoga rila visi; gledaj, kako se previja, ali ne kaže ni riječi, a drugi Kasije, što izgleda tako koštunjav.

68.—87. »Ali noć se opet vraća; i red je, da podjemo sada, jer smo sve vidjeli«. Prema njegovoj želji savih mu se oko vrata; a on upotrebi zgodan čas i mjesto, pa kad su (Luciferova) krila bila dosta razastrta, uhvati mu se za rutava rebra; zatim se spusti od čupe do čupe medju gustom dlakom i medju smrznutom korom (Kocita). Kad stigosmo na mjesto, gdje se gnjat kreće na najširem mjestu stegna, moj se Vodja s naporom i mukom okrene glavom onamo, gdje su mu dosad noge bile, držeći se za ruke kao čovjek, koji uzlazi, tako da mi se činilo, kao da se opet u Pakao vraćamo. Usopljen kao umoran čovjek reče mi Vodja: »Dobro me se drži, jer po takovim nam se ljestvama valja udaljiti od tolika zla«. Zatim, izadje kroz rupu jedne stijene, te me posadi na rub a onda pristupi k meni s opreznim korakom.

88.—93. Uzdigoh oči i mišljah, da ću vidjeti Lucifera onakova, kako sam ga ostavio, a vidjeh, gdje noge u vis drži. Da li sam bio sasvim smeten, neka pomisli prosta čeljad, koja ne vidi kakovo li je mjesto bilo, koje sam pregazio (središte Zemlje).

94.—126. »Na noge se diži«, reče Učitelj, »put je dalek; staza je duga i zločesta, a Sunce se već diže na pola tri«. Ne bijaše gospodska dvorana, kojom koračasmo, nego naravna spilja zla poda i manjkava svijetla. »O Učitelju«, rekoh osovivši se, prije no se istrgnem iz ponora pripovijedaj mi malo, da me riješiš bludnje. Gdje je led? a kako je taj (Lucifer) naopako zataknut? i kako je Sunce prešlo iz noći u jutro za tako malo sati?« A on meni: »Ti misliš, da si jošte s one strane središta (Zemlje), gdje sam se uhvatio za dlaku hudoga zmaja, koji svijet probija. S one si strane bio samo dotle, dok sam silazio; kad se preokrenuh prošao si točku, prema kojoj teže sve težine svijeta sa svih strana. Sada si dospio pod polutku tjemenom (u Jerusolimu) izdahnu čovjek, koji se rodio i živio bez grijeha; ti stojiš nogama na malome krugu, koji je paka strana Giudecce. Ovdje je jutro, kad je tamo večer; a taj, čije dlake su nam bile ljestvama, zataknut je (u središte svijeta) kao i prije. S ove strane neba spade dolje, a zemlja, što se prije tu sterala, od straha pred njom pokri se velom mora te dodje na našu polutku; ovdje možebiti ostavi ovo mjesto prazno, da pred njim utekne ona (zemlja južne polutke), koja se ovdje vidi, te se dignu gore (i stvori brdo Čistilišta)«.

127.—139. Tamo dolje to je mjesto (brijeg Čistilišta) isto toliko udaljeno od Belzebuba, koliko je duboka njegova grobnica (Pakao); to se ovdje ne razabire očima. nego po šumu potočića, koji se tu prolijeva niz pukotinu pećine koju je prorovao tekući oko nje i pomalo padajući. Tako tajnim putem podjosmo, Vodja moj i ja, da se vratimo u bijeli svijet; te se uspinjasmo i ne misleći na odmor, on napred, a ja za njim, tako dugo, dok ne ugledah kroz okruglu jamu lijepih stvari, što nebo na sebi nosi. A odavle izidjosmo, da opet vidimo zvijezde.

(Konac Pakla.)